

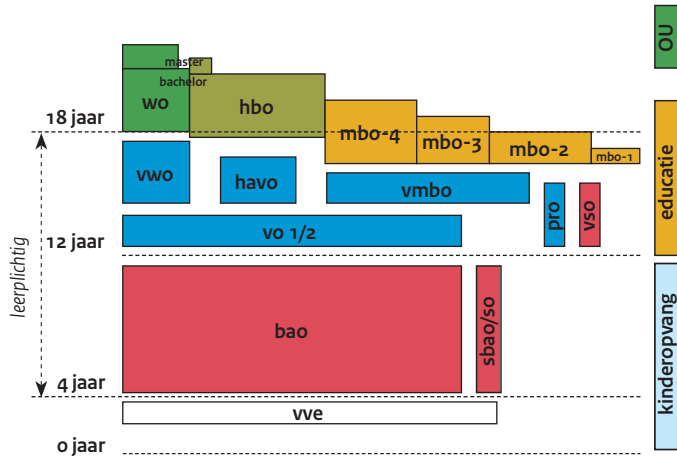
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Kerncijfers 2006-2010

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Het Nederlandse onderwijsstelsel

- bao** basisonderwijs
- bbl** beroepsbegeleidende leerweg
- bol** beroepsopleidende leerweg
- havo** hoger algemeen voortgezet onderwijs
- hbo** hoger beroepsonderwijs
- mbo** middelbaar beroepsonderwijs
- ou** open universiteit
- pro** praktijkonderwijs
- sbaos** speciaal basisonderwijs
- so** speciaal onderwijs
- vmbo** voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
- vo** voortgezet onderwijs
- vso** voortgezet speciaal onderwijs
- vve** voor- en vroegschoolse educatie
- vwo** voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
- wo** wetenschappelijk onderwijs

Kerncijfers

2006-2010

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Deze publicatie is samengesteld door de directie Kennis van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Voor vragen en/of opmerkingen kunt u terecht bij:

- Priscilla Middleton (070 4123625; p.s.middleton@minocw.nl)
- Linda Slikkerveen(070 4123485; l.slikkerveen@minocw.nl)

Voorwoord

Voor u ligt de vijftiende editie van 'Kerncijfers OCW'. In deze publicatie presenteert het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de meest recente cijfers over resultaten en ontwikkelingen in onderwijs, cultuur en wetenschap. Kerncijfers 2006-2010 bevat een aantal vaste hoofdstukken over onderwijs, studiefinanciering, cultuur en media, emancipatie en wetenschap. Per onderwijssector kunt u gegevens vinden over deelnemers, instellingen, personeel, resultaten en uitgaven. Daarnaast zijn er themaparagrafen opgenomen over schoolgrootte, voortijdig schoolverlaten en passend onderwijs. Bijdragen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verdiepen het inzicht in onder andere de situatie van allochtone leerlingen, de aansluiting tussen opleiding en arbeidsmarkt, het niet-bekostigd onderwijs, het hoger onderwijs in internationaal perspectief en de leerlingstromen binnen het voortgezet onderwijs naar kenmerken van huishouden. Dit jaar vindt u ook drie nieuwe thema's in Kerncijfers: een analyse van schoolloopbanen in het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs, de samenhang tussen de samenstelling van de brugjaren en de latere prestaties van leerlingen en het verband tussen het onderwijsniveau en het inkomen van de ouders. In het hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' wordt het Nederlandse onderwijs in internationaal perspectief getoond. Daarbij schenken we ook aandacht aan de opbrengst van het Nederlandse onderwijs ten opzichte van de top 5 best presterende landen. Ook de gegevens over het groene onderwijs van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) zijn opgenomen. In het hoofdstuk Cultuur en Media komt een aantal cultuuruitingen aan bod, zoals de Nederlandse film, podiumkunsten, pers en omroep, openbare bibliotheken en cultureel erfgoed. In het hoofdstuk Emancipatie zijn paragrafen opgenomen over het verhogen van de economische zelfstandigheid van vrouwen, homo-emancipatie en vrouwenemancipatie. In het hoofdstuk Wetenschap komen onderwerpen als personeel en onderzoekers, universitair onderzoek en internationale wetenschap aan bod. Met al deze bijdragen biedt Kerncijfers u voor de vijftiende keer een breed cijfermatig inzicht in de ontwikkelingen binnen onderwijs, cultuur en wetenschap. Daarmee is het een onmisbaar instrument voor iedereen die zich bezighoudt met de beleidsterreinen van OCW. Ook over de grens, want de Engelstalige versie van Kerncijfers, 'Key figures 2006-2010', verschijnt in juli.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Marja van Bijsterveldt-Vliegenthart

Inhoud en leeswijzer

In Kerncijfers 2006-2010 vindt u de belangrijkste ontwikkelingen van onderwijs, cultuur en wetenschap in cijfers.

Het eerste hoofdstuk toont kort enkele kengetallen van de verschillende beleidsterreinen van OCW. Het hoofdstuk 'Onderwijs nationaal' geeft een samenvattend beeld van de belangrijkste ontwikkelingen in het Nederlandse onderwijsstelsel. Hierin komen cijfers aan bod over de deelname aan het onderwijs, de deelnemersstromen door het onderwijs, uitgaven en het opleidingsniveau van de bevolking. Ook bevat dit tweede hoofdstuk een aantal themaparagrafen, over 'Voortijdig schoolverlaters', 'Schoolgrootte', 'Niet-bekostigd onderwijs', 'Passend onderwijs', 'Analyse van schoolloopbanen in het vo en mbo', 'Brugklasanalyse' en 'Het verband tussen het onderwijsniveau en het inkomen van de ouders'. De laatste drie genoemde thema's zijn dit jaar voor het eerst opgenomen.

Het hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' toont het Nederlandse onderwijs in internationaal perspectief. Aan de hand van aspecten als onderwijsdeelname, mobiliteit van docenten en leerlingen, opleidingsniveau van de bevolking en uitgaven, wordt duidelijk hoe het Nederlandse onderwijs er internationaal voor staat. De Europese doelstellingen krijgen speciale aandacht.

In de daaropvolgende hoofdstukken vindt u cijfers over de afzonderlijke onderwijssectoren en over studiefinanciering. In de laatste hoofdstukken komen de beleidsterreinen cultuur en media, wetenschap en emancipatie aan de orde. Het slothoofdstuk van Kerncijfers 2006-2010 bevat informatie over het 'groene' onderwijs.

In de bijlagen vindt u een algemene technische toelichting op de cijfers. Naast een aansluittabel, die de samenhang verklaart tussen de door OCW en CBS/OESO gehanteerde definities voor de uitgaven, vindt u ook een bijdrage van het CBS over cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs. Ook vindt u hier een lijst van de opgenomen figuren, tabellen en afkortingen en een trefwoordenregister.

Inhoudsopgave Kerncijfers 2006 - 2010 OCW

Voorwoord Inhoud en leeswijzer	3		
Inhoudsopgave	4		
1. Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort	6		
2. Onderwijs nationaal			
- Het Nederlandse onderwijs	8		
- Leerlingen en studenten	10		
- Opleidingsniveau en arbeidsmarkt	16		
- Instellingen en personeel	18		
- Uitgaven	24		
- Schoolgrootte	28		
- Analyse schoolloopbanen	30		
- Verband onderwijsniveau – inkomen en etniciteit	36		
- Brugklasanalyse	38		
- Passend onderwijs	40		
- Zorgadviesteams	42		
- Voortijdig schoolverlaters	44		
- Niet bekostigd onderwijs	50		
- Leven lang leren	52		
3. Onderwijs internationaal			
- EU-doelstellingen	54		
- Deelname internationaal	56		
- Mobiliteit primair, voortgezet en beroepsonderwijs	58		
- Mobiliteit hoger onderwijs	60		
- Vaardigheden internationaal	62		
- Opbrengsten van onderwijs in de kenniseconomie	66		
- Opleidingsniveau en arbeidsmarkt internationaal	68		
- Personeel internationaal	70		
- Uitgaven internationaal	72		
- Hoger onderwijs internationaal	74		
- Gender en verschillen in onderwijsresultaten	76		
4. Kinderopvang			
- Stelsel en financiën kinderopvang	78		
- Kwaliteit en gebruik kinderopvang	80		
- Overige aspecten van kinderopvang	82		
5. Primair onderwijs			
- Stelsel en financiën po		84	
- Financiën van instellingen po		86	
- Leerlingen po		88	
- Stromen po		90	
- Instellingen po		92	
- Personeel en arbeidsmarkt po		94	
- Voor- en vroegschoolse educatie (vve)		96	
6. Voortgezet onderwijs			
- Stelsel en financiën vo		98	
- Financiën van instellingen vo		100	
- Leerlingen vo		102	
- Stromen en rendement vo		104	
- Instellingen en personeel vo		108	
- Profielkeuze vo		110	
- Vo-stromen naar kenmerken van het huishouden		112	
- Allochtone leerlingen in het vo		114	
7. Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie			
- Stelsel en financiën bve		116	
- Financiën van instellingen bve		118	
- Studenten bve		120	
- Stromen en rendement bve		122	
- Instellingen en personeel bve		124	
- Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters		126	
- Allochtone deelnemers in het mbo		128	
8. Hoger beroepsonderwijs			
- Stelsel en financiën hbo		130	
- Financiën van instellingen hbo		132	
- Studenten hbo		134	
- Verblijfsduur en rendement hbo		136	
- Instellingen en personeel hbo		138	
- Aansluiting vooropleiding hbo		140	
9. Wetenschappelijk onderwijs			
- Stelsel en financiën wo		142	
- Financiën van instellingen wo		144	
- Studenten wo		146	
- Verwachte verblijfsduur en rendement wo		148	
- Instellingen en personeel wo		150	
- Allochtonen in het hoger onderwijs		152	

10. Studiefinanciering	
- Stelsel en financiën studiefinanciering	154
- Studiefinanciering: voor mbo en ho	156
- Studiefinanciering: gerechtigden	158
- Lenen en bijverdienen	160
- Wet tegemoetkoming onderwijsbijdragen en schoolkosten	162
- Les – en cursusgeld/collegegeld	164
11. Cultuur en Media	
- Stelsel en financiën cultuur en media	166
- Kunsten: film	170
- Media	172
- Letteren en bibliotheken	174
- Cultureel erfgoed	176
12. Wetenschap	
- Stelsel en financiën wetenschap	178
- Overheidsuitgaven voor R&D wetenschap	180
- Financiën van instellingen wetenschap	182
- Personeel en onderzoekers wetenschap	184
- Universitair onderzoek	186
- Internationaal wetenschap	188
13. Emancipatie	
- Emancipatie	192
14. Groen onderwijs (EL&I)	
- Stelsel en financiën groen onderwijs	198
- Deelnemers en instellingen groen onderwijs	200
Bijlagen	
- OCW-uitgaven en nationale context	204
- Onderwijsuitgaven (inter-) nationaal gezien	206
- Cijfers en indeling hoger onderwijs	208
- Toelichting en begrippen	210
- Lijst van figuren	226
- Lijst van tabellen	232
- Lijst van afkortingen	236
- Trefwoorden	240

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

Onderwijs

De afgelopen jaren is het aantal onderwijsdeelnemers sterk gegroeid. In totaal volgden in het schooljaar 2010/11 bijna 3,8 miljoen mensen het door de overheid bekostigde onderwijs. Het onderwijs op ruim 8.200 scholen biedt hen de kans hun eigen mogelijkheden te ontdekken, te ontplooiën en te gebruiken. Het aantal leerlingen en studenten dat een diploma haalde, is de laatste jaren opgelopen tot bijna 440 duizend in 2010. De OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in hetzelfde schooljaar ruim 26 miljard euro, de EL&I-uitgaven ruim 0,7 miljard euro. De uitgaven aan studiefinanciering – 3,9 miljard euro – zijn hier niet inbegrepen. Het door OCW bekostigde onderwijs telt bijna 330 duizend fulltime arbeidsplaatsen.

Cultuur en Media

OCW bevordert een breed aanbod van cultuur en stimuleert dat meer mensen cultuur bezoeken. In 2009 bezochten 3,3 miljoen mensen de gesubsidieerde podiumkunsten in Nederland. Er werden in dat jaar ruim 13 duizend voorstellingen opgevoerd in Nederland. Dit betekent een daling van 11 procent ten opzichte van het voorgaande jaar. Aan de podiumkunsten gaf OCW in 2009 185 miljoen euro uit, wat 7 miljoen euro minder is dan het jaar ervoor. Per bezoek betekent dit een daling van circa 62 euro naar 56 euro. In 2010 bedroegen de OCW-uitgaven aan podiumkunsten 179 miljoen euro. In 2009 registreerden de 30 gesubsidieerde musea 5,5 miljoen bezoeken. Deze musea hebben in 2009 ruim 196 miljoen euro via OCW ontvangen, wat neerkomt op ongeveer 36 euro per bezoek. De OCW-uitgaven aan musea in 2010 bedroegen 201 miljoen euro. De publieke omroepen hadden in 2010 een kijktijdaandeel (tussen 18 en 24 uur) van circa 38 procent. De OCW-uitgaven voor de landelijke omroepen bedroegen 756 miljoen euro in 2010.

Wetenschap

OCW bevordert een onderzoeksklimaat dat bijdraagt aan de kennismaatschappij. Mede daardoor verschenen in 2009 bijna 62 duizend wetenschappelijke publicaties, 3,5 duizend dissertaties en ruim 13 duizend vakpublicaties vanuit de universiteiten. In het wetenschappelijk onderwijs zijn in 2009 34 duizend onderzoekers (fte) voor Research en Development (R&D) ingezet. Bij onderzoeksinstellingen zijn dat er circa 11 duizend. De OCW-uitgaven voor 'Onderzoek en wetenschapsbeleid' bedroegen 1235 miljoen euro in 2010. Dit is exclusief de financiering van wetenschappelijk onderzoek via de universiteiten.

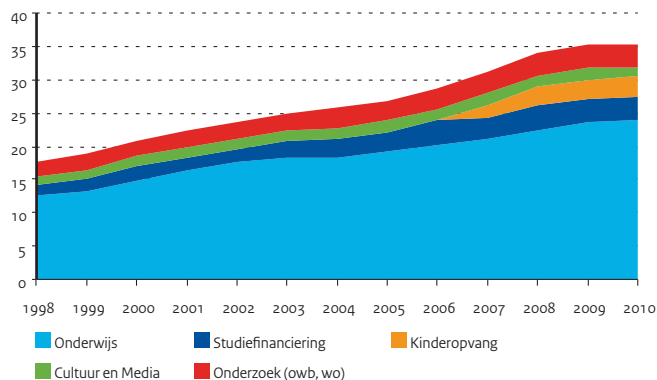
Kinderopvang en Emancipatie

De beleidsterreinen kinderopvang en emancipatie zijn in 2006 overgegaan naar OCW.

Voor het jaar 2006 zijn de uitgaven voor kinderopvang verantwoord in het jaarverslag van SZW. De uitgaven voor kinderopvang zijn in de jaren 2006 en 2007 niet vergelijkbaar. Zo zijn de uitgaven in 2006 bijvoorbeeld exclusief de werkgeversbijdragen en voor 2007 inclusief. Vanaf 2007 worden de uitgaven verantwoord in de jaarverslagen van OCW. Sinds 2007 zijn de OCW uitgaven voor kinderopvang toegenomen van ruim 2 miljard naar bijna 3,5 miljard euro in 2010. In 2010 is het beleidsterrein kinderopvang weer terug gegaan naar het ministerie van SZW.

Figuur 1.1 | Gesaldeerde uitgaven OCW

Per hoofdtaak, inclusief overige uitgaven (x€ 1 mld)

Bron

Diverse bronnen;
zie volgende hoofdstukken

Toelichting

Onderwijs:

- Inclusief groen onderwijs
- mbo: gediplomeerden van alle niveaus
- De uitstroomcijfers met diploma zijn exclusief de stroom vanuit vavo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 1.1 | Resultaten

	2006	2007	2008	2009	2010
Onderwijs (aantal x 1.000)					
Deelnemers	3.675,3	3.705,2	3.722,5	3.760,6	3.792,0
Gediplomeerden vo. mbo, hbo en wo	410,1	418,6	424,2	431,8	439,9
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo. mbo, hbo en wo	178,6	182,9	187,8	189,8	198,4
Cultuur en Media					
Bezoeken podiumkunsten (NED) (aantal x 1.000)	3.202	3.330	3.085	3.341	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1.000)	5.925	5.684	5.522	5.556	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	33,9	33,1	37,3	36,8	37,6
Wetenschap (universiteiten, aantal)					
Wetenschappelijke publicaties	59.875	60.862	63.026	61.824	--
Dissertaties	3.140	3.187	3.254	3.537	--
Vakpublicaties	13.212	12.959	13.378	13.561	--

Tabel 1.2 | Instellingen en personeel

	2006	2007	2008	2009	2010
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.332	8.292	8.283	8.266	8.232
Personeel (fte's x 1.000)	314,7	320,4	321,4	327,1	328,5
Cultuur en Media (aantal)					
Musea gesubsidieerd	30	30	30	30	30
Gezelschappen	191	191	191	158	--
Wetenschap (fte's x 1.000)					
R&D personeel ho	32,2	32,4	33,2	34,1	--
R&D personeel onderzoekinstellingen	12,8	12,1	12,2	11,4	--

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs

Tabel 1.3 | Uitgaven (x € 1 mln)

	2006	2007	2008	2009	2010
OCW-uitgaven					
Onderwijs	22.475,8	23.345,5	24.646,8	25.978,7	26.259,7
Studiefinanciering	3.864,6	3.550,2	4.060,1	3.786,8	3.917,4
Kinderopvang	(931,0)	2.064,2	2.838,1	3.078,8	3.352,8
Cultuur en media	1.691,3	1.657,6	1.834,9	1.836,8	1.137,4
Onderzoek en wetenschapsbeleid	926,2	971,9	1.018,3	1.167,4	1.235,0
Overige uitgaven	383,3	331,0	334,6	437,0	441,1
EL&I-uitgaven voor onderwijs	660,3	691,5	723,9	755,7	756,3

Bron

Jaarverslagen OCW, Jaarverslag SZW (2006)

Toelichting

- OCW-uitgaven: afgeleid van tabel 15.1
- Kinderopvang: in 2006 SZW
- Overige uitgaven: Overige programma uitgaven, Ministerie Algemeen en Overige niet-beleidsartikelen

Het Nederlandse onderwijs

Het Nederlandse onderwijsstelsel

Voor kinderen jonger dan de leerplichtleeftijd zijn er in Nederland beperkte voorzieningen voor voor- en vroegschoolse educatie. De voorzieningen die er zijn, richten zich op kinderen van 2 tot 5 jaar die een risico lopen op een onderwijsachterstand. Vanaf het vierde levensjaar gaan de meeste kinderen naar de basisschool, die uit 8 leerjaren bestaat. Voor leerlingen die specialistische zorg en ondersteuning nodig hebben, bestaan het speciaal (basis-) onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs.

Op gemiddeld 12-jarige leeftijd gaan kinderen naar het voortgezet onderwijs (vo). Het vo bestaat uit drie niveaus waar kinderen naar toe kunnen gaan, dit zijn: het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) of het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo). Leerlingen hebben ook de optie om door te stromen naar het praktijkonderwijs (pro) of het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Na het speciaal (basis-)onderwijs stromen de meeste leerlingen door naar het vmbo en het pro.

Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen; basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl, vergelijkbaar met voorheen het mavo).

Na het vmbo kunnen leerlingen, gemiddeld op 16-jarige leeftijd, voor het middelbaar beroepsonderwijs kiezen. Gediplomeerden van de theoretische leerweg kunnen ook doorstromen naar het havo.

Het havo bereidt voor op het hoger beroepsonderwijs. Het vwo bereidt voor op het wetenschappelijk onderwijs. In de praktijk stromen vwo-gediplomeerden ook door naar het hbo.

Er is een verschil in duur tussen de onderwijssoorten. Het vmbo duurt 4 jaar, het havo 5 jaar en het vwo 6 jaar.

Het mbo bestaat uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroeps-begeleidende leerweg (bbl). Er zijn 4 kwalificatieniveaus: assistentopleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4). De maximale opleidingsduur is 4 jaar.

Het hbo leidt in 4 jaar op tot een bachelordiploma. In het wo kan in 3 jaar een bachelordiploma behaald worden. De masteropleiding in het wo duurt 1 of 2 jaar.

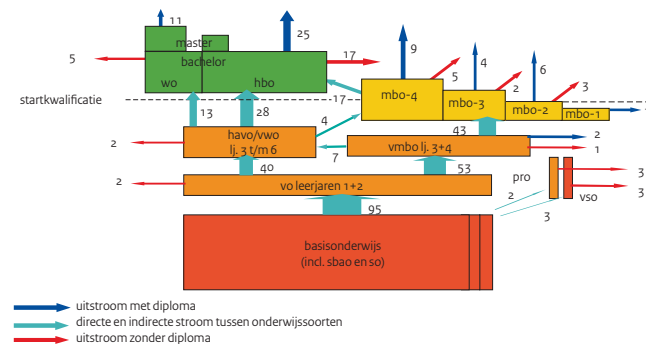
Beeld van het stelsel

Naast de indicatoren gericht op de inrichting en toerusting van het stelsel toont deze paragraaf een aantal indicatoren die een beeld geven van de kwaliteit en de prestaties van het onderwijsstelsel. Deze omvatten:

- de uitgaven aan onderwijsinstelling per deelnemer in internationaal perspectief;
- de toezichtsarrangementen (oordeel Inspectie van het Onderwijs);
- het oordeel van ouders over de kwaliteit van de school;
- doorstrom van gediplomeerden;
- de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt;
- de situatie op de arbeidsmarkt voor leraren.

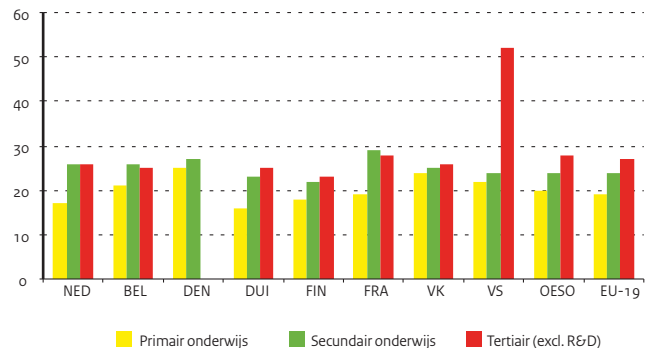
Figuur 2.1 | Stromen in het Nederlandse onderwijs

In procenten van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2009

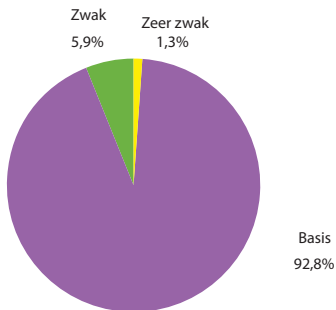
Figuur 2.2 | Uitgaven aan onderwijsinstellingen

Per deelnemer, gerelateerd aan het BBP per hoofd van de bevolking, 2007

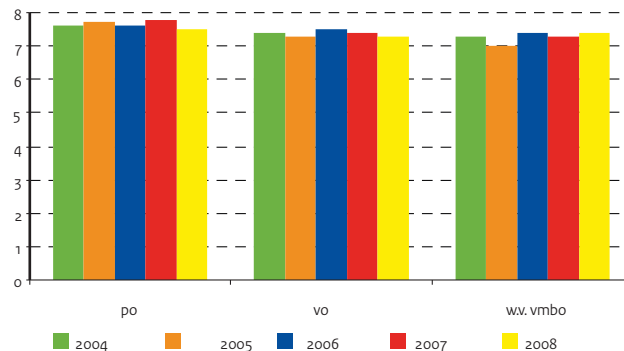
Figuur 2.3 | Toezichtsarrangementen PO

Percentage po scholen naar oordeel inspectie

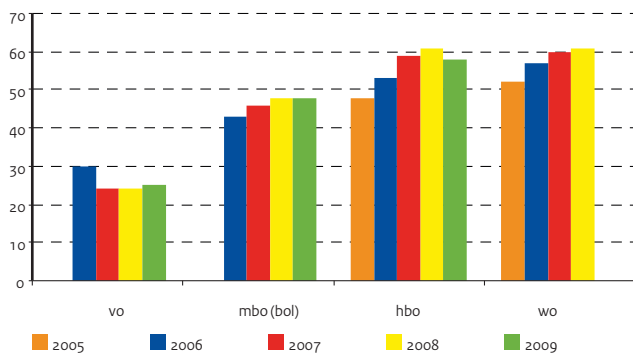
Figuur 2.4 | Oordeel ouders over kwaliteit van school

Rapportcijfer ouders over de kwaliteit van de school van hun kind

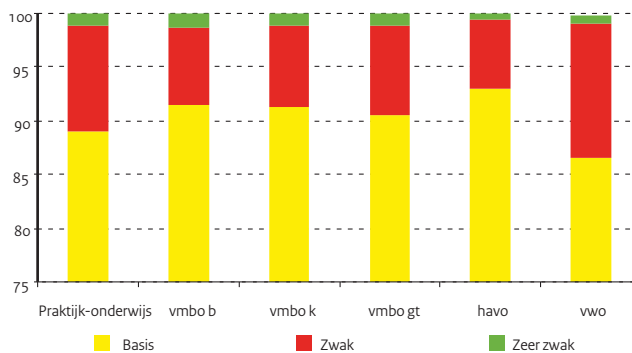
Figuur 2.5 | Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt

Percentage afgestudeerden dat aangeeft dat de opleiding voldoende basis was

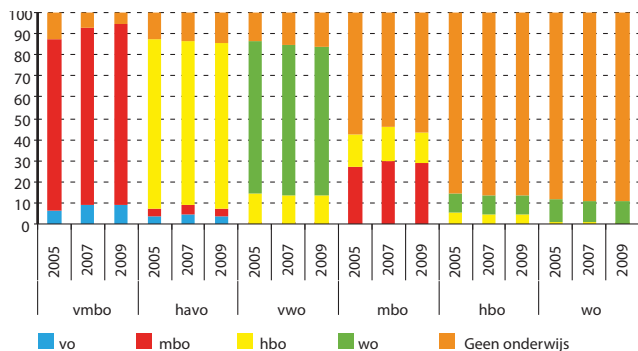
Figuur 2.6 | Toezichtsarrangementen VO

Percentage vo scholen naar oordeel inspectie

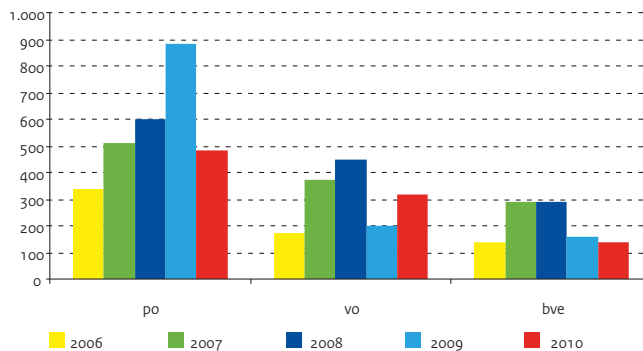
Figuur 2.7 | Doorlopende leerlijn

Procentuele verdeling van gediplomeerden naar bestemming

Figuur 2.8 | Openstaande vacatures

Aantal vacatures voor leraren en directiepersoneel (gem. per beëindigd schooljaar in fte)

2 | Onderwijs nationaal

Leerlingen en studenten

Deelname aan onderwijs

In 2010 namen bijna 3,8 miljoen leerlingen, deelnemers en studenten deel aan het door de ministeries van OCW en EL&I bekostigde onderwijs. Tussen 1990 en 2010 is er een grote toename in onderwijsdeelname per leeftijdscategorie. Vooral 20-jarigen zijn meer gaan participeren in het onderwijs. In 1990 nam bijna 46 procent van de 20-jarigen deel aan het onderwijs, in 2010 is dit gestegen naar ruim 68 procent. Bijna 1,7 miljoen leerlingen namen in 2010 deel aan het primair onderwijs (po) en 940 duizend leerlingen aan het voortgezet onderwijs (vo). De deelname aan het primair onderwijs bleef redelijk stabiel, maar begint nu te dalen als gevolg van de geboortedaling. Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs daalde vanaf 2006 licht, maar is sinds het afgelopen jaar weer aan het stijgen. De deelname aan het po en vo wordt voornamelijk bepaald door demografische factoren. De laatste jaren is het aantal deelnemers in het mbo gegroeid. In 2008 telde het mbo bijna 507 duizend deelnemers; in 2010 nam dit toe tot meer dan 525 duizend deelnemers. Dat is een stijging van ruim 3,5 procent. De stijging in deelname is nog sterker te zien in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). In 2008 namen 383 duizend studenten deel aan het hbo en 219 duizend studenten aan het wo. In 2010 zijn deze aantallen toegenomen tot respectievelijk ruim 416 en 240 duizend studenten. Binnen het hbo is de deelname aan het deeltijdonderwijs in 2010 ten opzichte van 2009 gestegen met bijna 1 procent en aan het voltijdonderwijs met bijna 4 procent.

Nederlanders blijven doorleren na het afsluiten van het reguliere onderwijs. Dit wordt verder uitgewerkt in de paragraaf over Leven lang leren in hoofdstuk 2. Naast het door de ministeries van OCW en EL&I bekostigde onderwijs wordt er ook onderwijs verzorgd door particuliere instellingen. Dit thema is verder uitgewerkt in de CBS-bijdrage 'Niet-bekostigd onderwijs' in hoofdstuk 2.

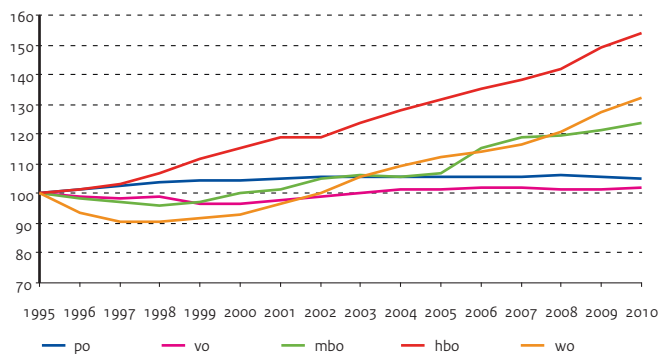
Zorgleerlingen

Voor leerlingen die extra steun en ondersteuning nodig hebben, bestaat er de leerlinggebonden financiering (lgf, ook wel rugzak genoemd). Hierdoor kunnen zij naar het reguliere onderwijs of het speciaal basisonderwijs (sba). Het speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (so en vso) zijn andere mogelijke richtingen voor kinderen met extra zorgbehoeften. De deelname aan het sba is gedaald van ruim 46 duizend leerlingen in 2005 naar bijna 43 duizend leerlingen in 2010. Het aantal leerlingen in het so is ten opzichte van 2009 met circa 200 leerlingen gestegen naar ruim 34.000. Dit aantal ligt echter nog onder het aantal leerlingen van bijna 36.000 van 2006. Het aantal vso-leerlingen is daarentegen fors gestegen van 26 duizend in 2006 naar bijna 35 duizend leerlingen in 2010. Ook het aantal ambulant begeleide leerlingen in zowel het (s)ba als vo is toegenomen: in het (s)ba van bijna 19 duizend leerlingen in 2006 tot 21 duizend leerlingen in 2010, in het vo van ruim 10 duizend leerlingen in 2006 tot bijna 16 duizend leerlingen in 2010.

Het aantal leerlingen in het praktijkonderwijs (pro) en leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) is tot en met 2007 gegroeid. In 2007 zaten 129 duizend leerlingen in het pro en lwoo (inclusief groen onderwijs), in 2010 is dit echter gedaald naar bijna 125 duizend leerlingen.

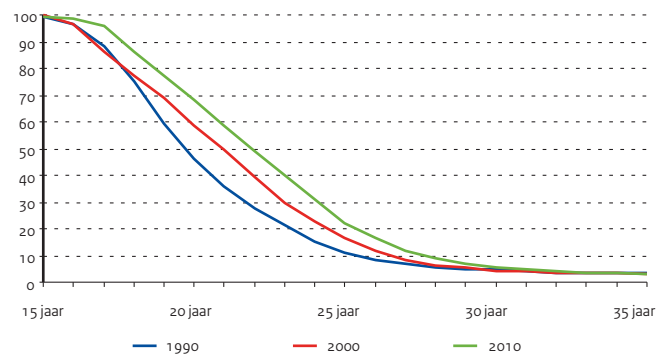
Figuur 2.9 | Ontwikkeling van het aantal deelnemers

Onderwijsdeelnemers (index 1995 = 100) per sector (incl. groen onderwijs)

Figuur 2.10 | Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland

Deelname aan bekostigd onderwijs als percentage van de totale bevolking

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevolking; aantal leerlingen so en vso is inclusief onbezette plaatsen
- Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen (bachelor- en masterstudenten); vt (voltijd) en dt (deeltijd) zijn inclusief hbo groen
- Aantallen wo incl. extraneï en deeltijdstudenten

Tabel 2.1 | Onderwijsdeelnemers (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal	3.675,3	3.705,2	3.722,5	3.760,6	3.792,0
Totaal po	1.657,1	1.661,9	1.663,8	1.659,2	1.653,3
bao	1.548,9	1.552,3	1.553,4	1.548,3	1.541,4
sbao	46,3	44,9	44,1	43,3	42,9
so	35,8	36,4	34,4	34,2	34,4
vso	26,1	28,2	31,9	33,4	34,6
Totaal vo	942,7	941,3	934,6	934,7	940,2
Basisvorming	329,6	326,9	324,3	327,4	333,7
vmbo	166,3	158,6	153,2	149,4	147,0
havo	141,9	145,3	145,7	149,4	151,1
vwo	155,9	161,2	164,4	163,7	164,8
zorg (pro en lwoo)	112,4	113,8	112,6	111,9	111,7
vmbo-groen	21,6	20,2	19,7	19,0	18,6
lwoo-groen	15,1	15,2	14,7	14,0	13,2
Totaal vavo	12,3	13,5	15,4	17,1	16,8
Totaal mbo	490,1	503,3	506,7	515,5	525,4
bbl	129,4	147,0	156,8	155,4	157,6
bol-vt	322,0	319,0	313,2	322,0	328,7
bol-dt	13,0	11,1	9,6	8,7	8,9
bol-groen	17,0	17,0	16,9	17,7	18,7
bbl-groen	8,8	9,2	10,2	11,7	11,5
Totaal hbo	365,8	373,8	382,9	402,4	416,2
hbo-vt	304,0	312,8	321,4	338,6	351,9
hbo-dt	61,8	61,1	61,5	63,8	64,3
waarvan hbo-groen	(8,3)	(8,0)	(8,0)	(8,5)	(8,9)
Totaal wo	207,2	211,4	219,1	231,7	240,2
wo	202,7	206,7	214,0	226,0	233,8
wo-groen	4,5	4,7	5,2	5,7	6,4

Tabel 2.2 | Ambulant begeleide leerlingen (aantal x 1.000)**Bron**

OCW (DUO)

Toelichting

- Leerlingen die vanuit een expertisecentrum begeleid worden

	2006	2007	2008	2009	2010
In het (s)bao	18,7	21,3	22,1	21,8	21,1
In het vo	10,5	13,1	14,5	15,8	15,7

2 | Onderwijs nationaal

Leerlingen en studenten

Verdeling derde leerjaar voortgezet onderwijs

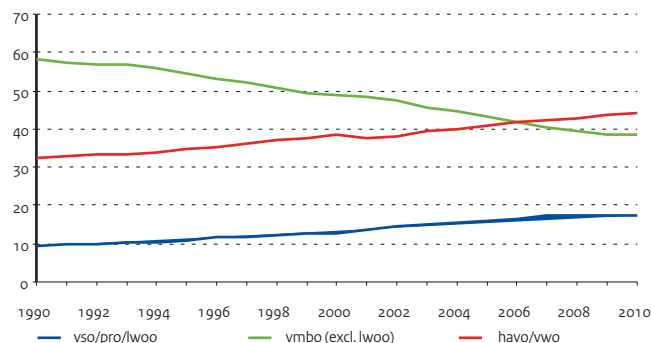
Nederland kent twee hoofdroutes om via het voortgezet onderwijs (vo), onderwijs te volgen. Dit zijn de route vmbo-mbo en de route havo/vwo-hbo/wo. Veelal kiezen de leerlingen na de eerste twee leerjaren van het vo één van de twee routes. Deze keuze bepaalt in belangrijke mate de leerloopbaan van leerlingen en daarmee ook het uiteindelijke opleidingsniveau dat een leerling zal behalen.

Leerlingen in het derde leerjaar van het vo zitten in het vmbo, het havo/vwo of behoren tot de categorie zorgleerlingen. In het laatste geval nemen zij deel aan het voortgezet speciaal onderwijs (vso), het praktijkonderwijs (pro) of krijgen zij leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). Dit laatste in combinatie met een van de reguliere vormen van vmbo. Het aandeel zorgleerlingen is de laatste jaren bijna verdubbeld, van 9,3 procent in 1990 naar 17,5 procent in 2010. Het aandeel vmbo-leerlingen (exclusief lwoo) in het derde leerjaar van het vo was ruim 58 procent in 1990. In 2010 is dit aandeel gedaald naar minder dan 39 procent. In het derde leerjaar van het vo was het aandeel havo/vwo-leerlingen in 1990 ruim 32 procent. In 2010 is dit toegenomen naar 44 procent.

Per schoolsoort varieert de verdeling van jongens en meisjes. In het vso, pro en lwoo stijgt het percentage meisjes tussen 1990 en 2006 opvallend. Daarna blijft het redelijk constant. In 1990 was de verhouding in het vso, pro en lwoo tussen jongens en meisjes 64:36. In 2010 bedraagt de verhouding 57:43. Ondanks de toename van het aandeel meisjes vormen de jongens in dit type onderwijs nog de meerderheid. In het derde leerjaar van het vmbo (exclusief lwoo) is het aandeel meisjes 47 procent in 2010, dit is al jaren min of meer constant. In het havo 3 en vwo 3 vormen meisjes de meerderheid met een aandeel van ruim 52 procent in 2010. Ook deze verhouding is al jaren min

Figuur 2.11 | Verdeling in het 3e leerjaar vo

In procenten van het totaal aantal leerlingen (incl. groen onderwijs)

of meer constant. Opvallend is echter dat sinds 1990 het aandeel jongens op het havo sneller is gegroeid dan het aandeel meisjes. In vwo 3 is dit juist andersom.

Deelnemersstromen binnen het onderwijs

Deze paragraaf beschrijft de deelnemersstromen tussen twee opeenvolgende schooljaren (de directe doorstroom).

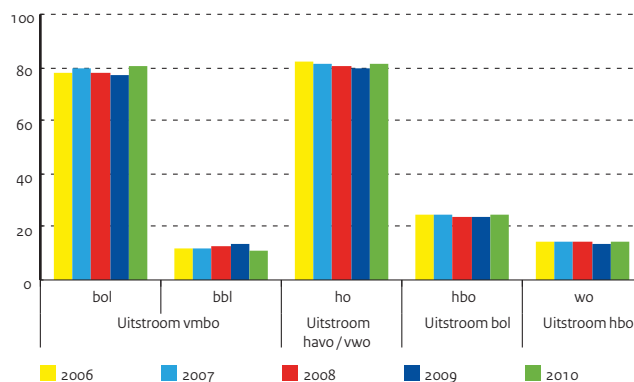
In 2009 zijn bijna 200 duizend leerlingen uit het voortgezet onderwijs (vo) uitgestroomd (met en zonder diploma). Daarvan is 50 procent doorgestroomd naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), ruim 18 procent naar het hoger beroepsonderwijs (hbo) en 12 procent naar het wetenschappelijk onderwijs (wo). De overige leerlingen zijn voor het grootste gedeelte uit het bekostigde onderwijs gestroomd en een klein gedeelte is teruggeplaatst in het voortgezet speciaal onderwijs (vso, in de tabel valt dit onder po).

In 2009 stroomt van de vmbo-gediplomeerden ruim 80 procent door naar de beroepsopleidende leerweg (bol) in het mbo en bijna 11 procent naar de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Van de havo/vwo-gediplomeerden stroomt 81 procent door naar het hoger onderwijs.

Van de 171 duizend deelnemers die het mbo in 2009 hebben verlaten (met en zonder diploma) is 14 procent doorgestroomd naar het hbo. De rest volgde het jaar erop geen bekostigd onderwijs meer. Dit afgelopen jaar stroomden relatief weer meer leerlingen door van het mbo naar het hbo. Het mbo, hbo en wo gelden veelal als eindonderwijs. Toch blijkt dat meer dan 9 procent van de afgestudeerden in het hoger onderwijs nog een studie volgt in het hbo of wo.

Figuur 2.12 | Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs

In procenten van gediplomeerden uit voorafgaand onderwijs (incl. groen onderwijs)

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs en exclusief vavo
- vso en pro: 15-jarige leerlingen
- pro: t/m 2001 svo mlk (15 jr)
- lwoo: t/m 1999 leerlingen uit ivbo, voor 2002 leerlingen uit svo lom (15 jr)
- Brugjaar havo/vwo bij havo

Tabel 2.3 | Deelname derde leerjaar vo naar geslacht (aantal x 1.000)

		1990	2000	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal		203,1	203,8	212,3	208,8	207,9	205,8	203,5
vso (15 jr)	Jongens	1,2	2,2	3,4	3,8	4,1	4,2	4,3
	Meisjes	0,6	1,0	1,5	1,6	1,7	1,8	1,7
pro (15 jr)	Jongens	1,4	2,4	3,5	3,5	3,3	3,3	3,1
	Meisjes	0,8	1,4	2,3	2,4	2,3	2,3	2,2
lwoo	Jongens	9,5	11,8	13,0	13,2	12,9	12,9	12,8
	Meisjes	5,4	7,5	11,5	12,2	11,9	11,6	11,5
vmbo (excl. lwoo)	Jongens	62,3	51,7	46,9	44,7	43,8	42,1	41,3
	Meisjes	56,2	47,7	41,7	39,2	38,6	37,5	37,1
havo	Jongens	16,3	20,1	23,1	22,9	22,8	23,2	23,0
	Meisjes	18,3	22,3	23,7	23,5	23,6	24,2	23,8
vwo	Jongens	15,1	16,1	19,2	19,1	19,6	19,9	20,0
	Meisjes	16,1	19,6	22,5	22,7	23,2	22,8	22,7

Tabel 2.4 | Directe stromen tussen onderwijssoorten (aantal x 1.000)**Bron**

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Cijfers betreffen zowel gediplomeerden als ongediplomeerden
- Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen
- Kleine stromen tussen onderwijssectoren zijn niet opgenomen: bijv. van mbo naar vo
- Inclusief groen onderwijs
- Stromen van en naar educatie zijn opgenomen onder geen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Van	Naar	po	vo	mbo	hbo	wo	Geen onderwijs
po	2006		189,0	1,0			19,2
	2007		190,9	0,9			15,4
	2008		187,8	0,9			14,4
	2009		190,3	1,1			14,0
vo	2006	1,6		101,9	33,8	21,0	39,5
	2007	1,9		102,0	35,0	21,7	37,5
	2008	1,6		100,2	36,1	22,9	41,0
	2009	1,6		98,4	36,4	24,2	37,0
mbo	2006				23,2		137,3
	2007				23,3		141,4
	2008				22,9		150,1
	2009				24,1		147,0
hbo	2006					9,1	89,1
	2007					9,1	93,3
	2008					8,6	96,4
	2009					9,6	93,0
wo	2006				4,2		43,6
	2007				4,1		45,3
	2008				4,2		43,7
	2009				4,4		44,2
Geen onderwijs	2006		208,1	11,7	68,3	46,5	19,3
	2007		210,6	5,3	74,5	21,4	
	2008			204,1	6,7	74,8	50,2
	2009		200,2	7,2	79,9	56,6	26,6

2 | Onderwijs nationaal

Leerlingen en studenten

Slaagkans en verblijfsduur

De verwachte slaagkans is het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector. De verwachte slaagkans in 2010 van leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) is net als in 2009 84 procent. Dit percentage schommelt de laatste jaren tussen de 83 en 84 procent. Voor leerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) stijgt de slaagkans sinds 2008, van 71 procent naar 77 procent in 2010. De slaagkans in het hoger beroepsonderwijs (hbo) is in 2010 met 3 procentpunt gedaald ten opzichte van 2009 naar 70 procent. In het wetenschappelijk onderwijs (wo) is de slaagkans met 1 procentpunt gedaald naar 69 procent in 2010. Ten opzichte van 2006 is de verwachte slaagkans in het hbo en het wo zo goed als gelijk gebleven.

De verwachte verblijfsduur van gediplomeerden in het vmbo, havo en vwo blijft sinds 2006 redelijk constant. Het gaat hier om het gemiddeld aantal jaar dat een deelnemer onderwijs geniet.

In het vmbo is de gemiddelde verblijfsduur in 2010 4,2 jaar, in het havo 5,3 en in het vwo 6,2 jaar. De verwachte verblijfsduur is in alle onderwijssoorten iets langer dan de nominale duur. De verwachte verblijfsduur in het hbo is in de periode 2006-2009 licht gestegen en blijft in 2010 steken op 4,7.

In het wo is de verwachte verblijfsduur gemiddeld 5,4 jaar in 2010. In 2008 is de totale verwachte onderwijsduur van een 5-jarige leerling bijna 18 jaar. In het Hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' wordt de totale verwachte onderwijsduur van 5-jarige leerlingen in internationaal perspectief beschreven.

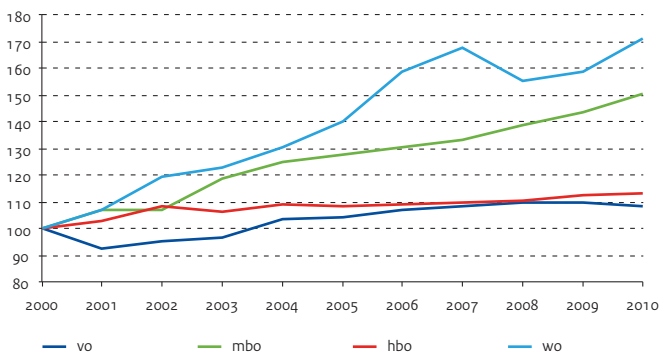
Gediplomeerden

In de periode van 2000 tot en met 2010 is in alle sectoren het aantal gediplomeerden gestegen. In 2010 haalden bijna 440 duizend jongeren een diploma, verdeeld over ruim 176 duizend gediplomeerden in het voortgezet onderwijs, 170 duizend in het mbo en 94 duizend in het hoger onderwijs. Jongeren die een diploma halen op havo/vwo of mbo 2 niveau hebben een zogenaamde startkwalificatie. Jongeren die niet in het bezit zijn van een startkwalificatie en die geen onderwijs volgen, worden aangemerkt als voortijdig schoolverlaters. In de themaparagraaf 'Voortijdig schoolverlaters' wordt dit onderwerp verder uitgewerkt.

De doorstroom van de gediplomeerden naar vervolgonderwijs nam over de gehele linie de afgelopen jaren toe. Meer mensen leren langer, hierdoor zal het opleidingsniveau van de bevolking stijgen.

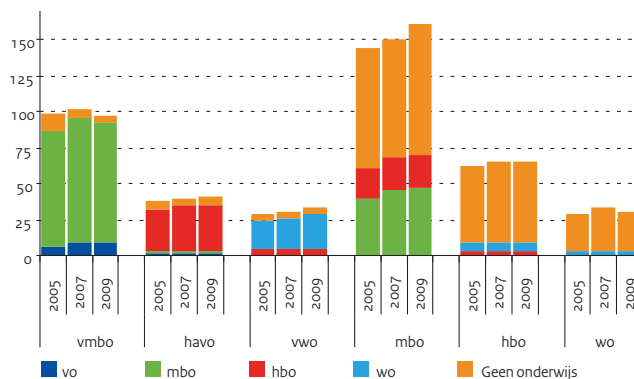
Figuur 2.13 | Ontwikkeling aantal gediplomeerden

Per onderwijssector, index met 2000 = 100 (incl. groen onderwijs)

Figuur 2.14 | Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen, aantal x 1.000 (incl. groen onderwijs)

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Het gemiddeld aantal jaren dat een deelnemer onderwijs geniet
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
- Inclusief groen onderwijs en vavo
- Startkwalificatie: diploma behaald op niveau havo, vwo of mbo 2
- Verhoging aantal wo-gediplomeerden ten gevolge van uitfasen oude structuur in 2007
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 2.5 | Verwachte slaagkans (in procenten)

	2006	2007	2008	2009	2010
vo	83	84	83	84	84
mbo	72	72	71	74	77
hbo	72	70	69	73	70
wo	69	72	70	70	69

Tabel 2.6 | Verwachte verblijfsduur gediplomeerden (in jaren)

	2006	2007	2008	2009	2010
vmbo	4,1	4,1	4,1	4,1	4,2
havo	5,2	5,2	5,2	5,3	5,3
vwo	6,1	6,1	6,1	6,1	6,2
hbo	4,5	4,6	4,6	4,7	4,7
wo	5,5	5,4	5,5	5,4	5,4

Tabel 2.7 | Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Zonder startkwalificatie					
vo (vmbo)	102,7	102,8	101,0	98,3	95,7
vmbo (bl+kl)	54,7	53,9	51,6	49,4	47,9
vmbo (gl+tl)	47,9	48,9	49,4	48,9	47,9
mbo (niveau 1)	12,8	13,4	13,7	13,1	15,7
bbl	4,6	5,1	6,0	6,1	8,0
bol-vt	7,6	7,7	7,2	6,4	7,2
bol-dt	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5
Met startkwalificatie					
vo (havo/vwo)	71,4	73,8	77,7	80,3	80,8
havo	40,8	42,3	43,9	44,7	44,3
vwo	30,6	31,5	33,8	35,6	36,5
mbo (niveau 2 t/m 4)	133,6	136,7	141,9	148,3	153,4
bbl	48,6	48,2	52,8	58,9	62,7
bol-vt	81,5	85,2	85,5	86,1	87,1
bol-dt	3,5	3,4	3,6	3,3	3,6
hbo	59,6	60,0	60,4	61,6	61,8
hbo-vt	48,3	50,1	50,7	52,0	52,4
hbo-dt	11,3	9,9	9,7	9,6	9,4
wo	30,1	31,8	29,5	30,1	32,4

Opleidingsniveau

In de afgelopen jaren is het opleidingsniveau van de bevolking van 25 tot en met 64 jaar geleidelijk aan gestegen. Zo had in 1996 ruim 62 procent een diploma op het niveau van de startkwalificatie (minimaal een diploma op havo/vwo of mbo 2 niveau), in 2009 was dat 72 procent. De stijging van het opleidingsniveau is vooral toe te schrijven aan het aandeel personen met een hbo- of een wo-diploma.

Steeds meer vrouwen voltooien een opleiding in het hoger onderwijs en het opleidingsniveau van vrouwen is ook sterker gestegen dan dat van mannen. Dit is het duidelijkst zichtbaar bij personen van 25-34 jaar. In 1996 had 25 procent van de mannen en 22 procent van de vrouwen binnen deze leeftijdsgroep een hbo- of wo-diploma. In 2009 was dat respectievelijk 36 en 42 procent.

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Ook het aandeel personen met een betaalde baan (netto arbeidsparticipatie) is steeds wat toegenomen. In 1996 was 63 procent van de Nederlandse bevolking (25-64 jaar) aan het werk, in 2000 gold dit voor 69 procent en in 2008 voor 74 procent. In 2009 nam het aandeel werkenden niet verder toe en ook in dit jaar had ongeveer driekwart van de bevolking een betaalde baan. Vooral steeds meer vrouwen participeren op de arbeidsmarkt. In 1996 had nog minder dan de helft van de vrouwen een betaalde baan; in 2009 was dat bijna twee derde. Bij mannen is de netto arbeidsparticipatie in deze periode nauwelijks veranderd.

De arbeidsparticipatie is hoger naarmate men hoger is opgeleid. Wel zijn de verschillen in arbeidsparticipatie tussen lager en hoogopgeleiden sinds 1996 wat afgenomen.

In 2009 ging het economisch gezien minder goed in Nederland, wat zijn weerslag had op de werkloosheid. Zo steeg het werkloosheidspercentage van de 25-64 jarigen van 3,2 procent in 2008 naar 4,0 procent in 2009. Dit is echter nog altijd wel lager dan in het jaar 2005. Toen lag het werkloosheidspercentage rond de 5,7 procent. Ook bij het vinden of behouden van een betaalde baan speelt opleidingsniveau een rol. Onder hoogopgeleide 25-64 jarigen was het werkloosheidspercentage 3,0 procent in 2009. Bij degenen zonder een startkwalificatie, dus met uitsluitend basisonderwijs of een diploma op vmbo/mbo 1 niveau, lag dit percentage met 5,7 procent ongeveer twee keer zo hoog.

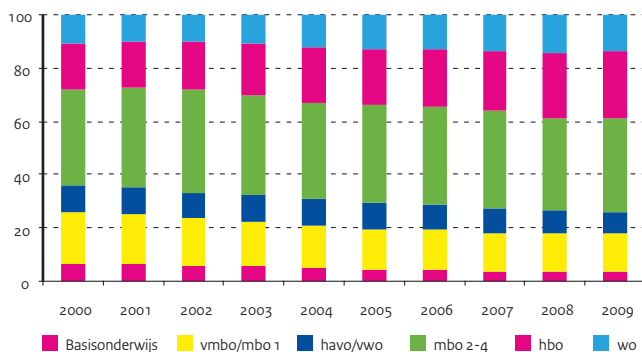
Geslacht

Het verschil in opleidingsniveau tussen mannen en vrouwen is de afgelopen jaren steeds kleiner geworden; de 25-34-jarige vrouwen hebben hun mannelijke leeftijdsgenoten zelfs ingehaald. Op de arbeidsmarkt zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen echter nog steeds groot. In 2009 was 84 procent van de 25-64 jarige mannen aan het werk; van de vrouwen was dit 64 procent. Naarmate men hoger opgeleid is, zijn deze verschillen tussen mannen en vrouwen kleiner. Dit geldt ook voor leeftijd. Bij de jongere generaties zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen kleiner dan bij de oudere generaties. Aangezien er steeds meer vrouwen dan mannen zijn met een hbo- of wo-diploma zijn vrouwen ook wat betreft participatie op de arbeidsmarkt bezig met een inhaalslag.

Vrouwen waren wat vaker werkloos dan mannen. Van de 25-64 jarige vrouwen was 4,5 procent werkloos, bij mannen was dit 3,6 procent.

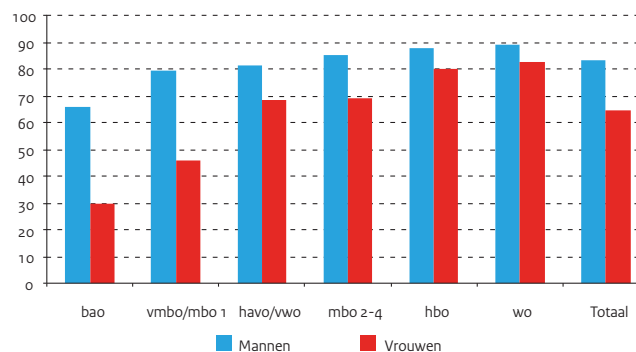
Figuur 2.15 | Opleidingsniveau Nederlandse bevolking

In procenten van 25-34 jarige bevolking, naar opleidingsniveau

Figuur 2.16 | Netto arbeidsparticipatie naar geslacht

In procenten van 25-64 jarige bevolking, naar opleidingsniveau, 2009

Tabel 2.8 | Opleidingsniveau Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)

Bron	1996	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009
CBS (Enquête Beroepsbevolking)	8.585	8.731	8.856	9.003	9.007	9.011	9.018	9.017
Toelichting								
– Aandeel 'in procenten' naar opleidingsniveau	11,9	11,2	11,1	8,3	7,9	7,5	7,5	7,6
– vmbo/mbo 1	25,4	24,4	23,6	20,9	20,5	20,0	20,1	19,6
– havo/vwo	8,0	8,0	8,1	8,3	7,9	7,9	7,3	6,9
– mbo 2-4	32,7	32,7	32,1	33,2	33,9	34,1	33,6	33,8
– hbo	14,3	14,9	15,8	17,6	17,8	18,2	19,2	19,9
– hbo: inclusief wo-bachelor	7,3	8,4	8,8	10,7	11,0	11,2	11,4	11,4
– Onbekend	0,3	0,4	0,5	1,0	1,1	1,0	0,8	0,7

Tabel 2.9 | Arbeidsparticipatie en werkloosheid Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)

Bron	1996	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009
CBS (Enquête Beroepsbevolking)	A) Netto arbeidsparticipatie							
Toelichting								
– Aandeel 'in procenten' naar opleidingsniveau vmbo/mbo 1:	63	67	69	69	70	72	74	74
– inclusief avo-onderbouw	36	39	42	41	42	44	46	46
– hbo: inclusief wo-bachelor	51	54	56	57	58	59	61	61
– Netto arbeidsparticipatie: werkzame beroepsbevolking 'in procenten' van de bevolking	65	69	72	67	68	70	74	75
– Werkloosheidspercentage: percentage van de beroepsbevolking dat niet werkt	70	73	75	74	75	76	77	77
– De Enquête Beroepsbevolking is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in instellingen en tehuizen	78	81	81	81	82	84	85	84
– Er wordt informatie verzameld over de situatie van personen op de arbeidsmarkt	84	87	88	83	83	84	86	86
	B) Werkloosheidspercentage							
Toelichting								
– Aandeel 'in procenten' met een hbo- of wo-diploma	6,7	4,6	3,3	5,7	4,8	3,9	3,2	4,0
– Onbekend	13	11	7	11	10	7	6	7
– hbo	9	6	4	7	6	5	4	5
– hbo: inclusief wo-bachelor	8	5	4	7	7	6	4	5
– hbo: inclusief wo-bachelor	5	4	3	5	4	4	3	4
– hbo: inclusief wo-bachelor	5	3	3	4	3	2	2	3
– hbo: inclusief wo-bachelor	5	3	2	5	4	3	3	3

Tabel 2.10 | Opleidingsniveau Nederlandse bevolking naar geslacht (25-34 jaar)

Bron	1996	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009
CBS (Enquête Beroepsbevolking)	Aandeel met diploma hoger onderwijs							
Toelichting								
– Aandeel 'in procenten' met een hbo- of wo-diploma	23	26	28	34	35	36	39	39
– hbo: inclusief wo-bachelor	25	26	29	33	33	34	36	36
– hbo: inclusief wo-bachelor	22	25	27	35	37	38	41	42

2 | Onderwijs nationaal

Instellingen en personeel

Aantal instellingen

Het aantal instellingen in het primair en voortgezet onderwijs neemt de laatste jaren licht af. In het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) neemt het aantal vestigingen vanaf 2002 toe. Hiervoor zijn twee redenen. De Justitiële Jeugd Inrichtingen (JJI's) worden vanaf 2002 als onderwijsinstelling gezien. Daarnaast is door een wijziging van de Wet op de Expertise Centra (WEC) vanaf augustus 2003 het voor (v)so-scholen formeel mogelijk geworden nevenvestigingen op te richten.

Het aantal instellingen voor beroeps- en volwasseneneducatie en het wetenschappelijk onderwijs is de laatste jaren nagenoeg gelijk gebleven. In het hoger beroepsonderwijs is een daling waarneembaar in de periode 1999-2010. Deze daling in het aantal instellingen is het gevolg van fusies. Hierbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat er alleen naar instellingen gekeken wordt en niet naar het aantal vestigingen.

Gemiddelde omvang van instellingen

Ondanks de gestage daling van het aantal instellingen in het primair onderwijs blijft het gemiddelde aantal leerlingen de laatste jaren constant, namelijk 221. De gemiddelde schoolgrootte in het voortgezet onderwijs blijft vanaf 2006 langzaam toenemen. De gemiddelde instelling in het voortgezet onderwijs telde 1406 leerlingen in 2010. De gemiddelde omvang van de hogescholen is sterk gestegen tot 11.637 studenten in 2010. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

De werkgelegenheid in het onderwijs (po, vo en bve) bedraagt in 2010 260 duizend voltijdbanen. Dat betekent dat in één jaar de werkgelegenheid met bijna duizend voltijdbanen is afgenomen. In deze drie sectoren is het aandeel 50-plussers vorig jaar verder toegenomen. Het aandeel 50-plussers is met 51,5 procent het hoogst in de bve-sector.

Het aandeel vrouwen in het primair onderwijs is nu redelijk stabiel. Het onderwijzend personeel in het primair onderwijs bestaat nu voor het derde achtereenvolgende jaar voor 81 procent uit vrouwen. Van de directeuren is ruim een derde vrouw (37 procent).

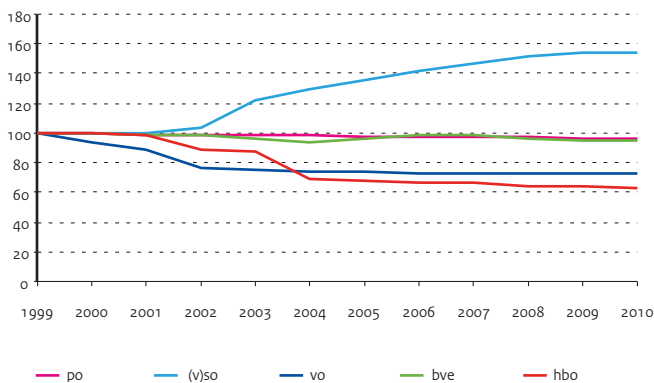
In het voortgezet onderwijs is het aandeel vrouwelijke docenten toegenomen tot ruim 44 procent. Het aandeel vrouwelijke directeuren in het voortgezet onderwijs is ongeveer een kwart (26 procent).

Het aandeel vrouwelijke docenten in het middelbaar beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie is het afgelopen jaar gelijk gebleven (45 procent). Het aandeel vrouwelijke directieleden is in deze sector echter wel gestegen. Van 34 procent in 2009 naar 37 procent in 2010.

In alle drie de sectoren is het aandeel vrouwelijke docenten hoger dan het aandeel vrouwelijke directeuren. De laatste jaren is vooral in het primair onderwijs een (flinke) stijging te zien van het aandeel vrouwelijk directeuren.

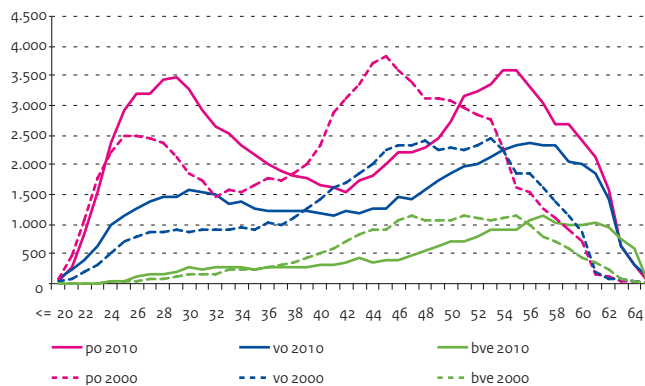
Figuur 2.17 | Aantal instellingen

Index met 1999=100 (bij (v)so betreft het vestigingen)

Figuur 2.18 | Leeftijdsverdeling van docenten

Aantal fte's per leeftijdsjaar, 2000 en 2010

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- B) Aantal onderwijsdeelnemers volgens Tabel 2.1 gedeeld door aantal instellingen

Tabel 2.11 | Onderwijsinstellingen, aantal en omvang

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Aantal onderwijsinstellingen					
po scholen	7.572	7.537	7.528	7.515	7.480
vo scholen	650	645	647	644	646
bve	61	61	60	59	59
hbo	37	37	36	36	35
wo	12	12	12	12	12
B) Gemiddelde omvang van onderwijsinstellingen					
po scholen	219	220	221	221	221
vo scholen	1.394	1.404	1.391	1.400	1.406
bve	7.613	7.821	7.994	8.238	8.393
hbo	9.661	9.888	10.413	10.942	11.637
wo	16.894	17.223	17.831	18.836	19.480

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Totaal personeel, dus zowel directie-, onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel
- Personeel wo: onderwijs+onderzoek en incl. 3e geldstroom
- Exclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Tabel 2.12 | Personeel

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Personeelssterkte in (fte's x 1.000)					
po	131,5	132,0	133,4	134,8	133,1
vo	84,2	85,6	85,6	87,7	88,0
bve	36,8	38,4	38,1	38,3	38,9
hbo	25,6	27,4	28,6	29,4	--
wo	36,6	36,9	37,7	39,1	--
B) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)					
po	35,4	36,8	37,7	38,9	39,7
vo	43,0	43,7	44,3	45,6	46,1
bve	46,5	47,5	48,9	50,6	51,5
hbo	39,6	39,8	40,5	41,8	--
wo	27,7	28,0	29,0	29,0	--
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
po	74,5	75,6	76,4	76,9	77,4
vo	41,4	42,5	42,3	43,8	44,6
bve	47,7	48,5	48,6	49,2	49,7
hbo	46,1	47,3	48,5	49,3	--
wo	39,5	40,2	41,0	42,0	--

2 | Onderwijs nationaal

Instellingen en personeel

Vacatures

In het primair onderwijs is in het schooljaar 2009/10 het aantal openstaande vacatures bijna gehalveerd. Waren er in het schooljaar 2008/09 nog 1.040 openstaande vacatures. In het schooljaar 2009/10 is dat gedaald naar 540. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door een daling van het aantal openstaande vacatures voor leraren. In het schooljaar 2009/10 waren er in het primair onderwijs 320 openstaande vacatures voor leraren, ongeveer 350 minder dan in het schooljaar daarvoor. Scholen in de grote steden hebben relatief meer openstaande vacatures dan scholen in de rest van het land. Vooral in Amsterdam en in iets mindere mate in Utrecht en Den Haag staan meer vacatures open. Daarnaast hebben ook scholen in het speciaal onderwijs meer openstaande vacatures dan scholen in het reguliere basisonderwijs. In het voortgezet onderwijs is het aantal openstaande vacatures gestegen van 250 in het schooljaar 2008/09 naar 350 in het schooljaar 2009/10. In het voortgezet onderwijs wordt de stijging vooral veroorzaakt door een stijging van het aantal openstaande vacatures voor leraren. In het schooljaar 2009/10 stonden er gemiddeld ruim 100 vacatures meer open dan in het schooljaar daarvoor. Ook in het voortgezet onderwijs zijn er regionale verschillen, vooral scholen in Almere en in de Gooi- en Vechtstreek hebben relatief gezien meer moeite om hun lerarenvacatures in te vullen. Het aantal openstaande vacatures in de het middelbaar beroeps-onderwijs en de volwasseneneducatie (bve-sector) is licht gedaald. Van 280 in het schooljaar 2008/09 naar 240 in het schooljaar 2009/10. In deze sector zijn minder openstaande vacatures voor zowel leraren als voor onderwijs-ondersteunend personeel.

Arbeidsmarktsituatie pas afgestudeerden lerarenopleiding

83 procent van de leraren die in 2009 zijn afgestudeerd aan een leraren-

opleiding basisonderwijs, had een half jaar na afstuderen een baan in het onderwijs. (Iemand is werkzaam in het onderwijs als hij of zij 12 uur of meer in het onderwijs werkt.)

Wel zijn er bij de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs forse regionale verschillen. Pas afgestudeerden in het westen van het land vinden sneller een baan in het onderwijs dan pas afgestudeerden in het noorden van Nederland. In Flevoland (inclusief Almere) had 98 procent van de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs binnen een halfjaar een baan in het onderwijs gevonden, terwijl dat in Groningen rond de 65 procent is.

Van de leraren die in 2009 zijn afgestudeerd aan de lerarenopleiding voortgezet onderwijs, had bijna driekwart (73 procent) een half jaar na afstuderen een baan in het onderwijs. Van de afgestudeerden van de universitaire lerarenopleiding is dit aandeel hoger, 83 procent.

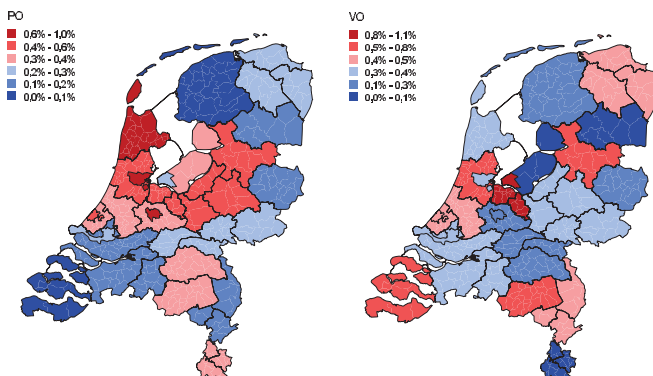
De regionale verschillen bij de afgestudeerden van de lerarenopleiding voortgezet onderwijs zijn iets kleiner dan in het basisonderwijs. In Groningen heeft twee derde (66 procent) van de afgestudeerden een half jaar later een baan in het onderwijs; in het westen van Nederland geldt dit voor zo'n 80 procent van de afgestudeerden.

Ziekteverzuim in primair en voortgezet onderwijs

Het ziekteverzuim in het primair onderwijs schommelt de laatste jaren rond de 6,0 procent. In 2009 is het verzuim in het basisonderwijs weer licht gestegen, naar 6,2 procent. In het speciaal onderwijs is het verzuim, met 6,7 procent stabiel gebleven. In het voortgezet onderwijs is het ziekteverzuim heel licht gestegen, van 5,1 procent in 2008 naar 5,2 procent in 2009. In het hoger beroeps-onderwijs is het ziekteverzuim in 2009 flink gedaald naar 4,3 procent, in het wo is er ook sprake van een lichte afname.

Figuur 2.19 | Onvervulde vacatures in po en vo

Als percentage van de werkgelegenheid, 2009/10

Figuur 2.20 | Instroom in de lerarenopleiding

Aantal x 1.000

Bron

ECORYS / ResearchNed,
Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo

Toelichting

– Laatste kolom gaat over schooljaar
2009/10

Tabel 2.13 | Gemiddeld aantal openstaande vacatures

	2006	2007	2008	2009	2010
Primair onderwijs (totaal)	410	630	720	1.010	540
Directiepersoneel	150	180	190	210	160
Leraren	190	330	410	670	320
Onderwijsondersteunend personeel	70	120	120	130	60
Voortgezet onderwijs (totaal)	210	430	530	250	350
Directiepersoneel	20	50	50	40	50
Leraren	150	320	400	160	270
Onderwijsondersteunend personeel	40	60	80	50	30
Middelbaar beroeps onderwijs (totaal)	250	550	600	280	240
Directiepersoneel	10	20	20	10	30
Leraren	130	270	270	150	110
Onderwijsondersteunend personeel	110	260	310	120	100
Totaal po, vo en mbo	870	1.610	1.850	1.540	1.130
waarvan leraren	470	920	1,080	980	700

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)
aangepast

Toelichting

– ulo: universitaire lerarenopleiding
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen,
deel D

Tabel 2.14 | Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding

	2006	2007	2008	2009	2010
Eerstejaars lerarenopleiding bao	8.550	7.670	6.870	6.740	6.630
Volttijd	7.450	6.750	6.080	5.920	5.720
Deeltijd	1.100	920	790	820	910
Gediplomeerden lerarenopleiding bao	7.230	7.160	6.560	5.880	5.290
Volttijd	5.140	5.420	5.050	4.580	4.210
Deeltijd	2.090	1.740	1.510	1.300	1.080
Eerstejaars lerarenopleidingen vo					
(hbo: eerstejaars. ulo: ingeschrevenen)	6.550	6.570	6.510	7.230	7.640
hbo-vt	4.230	4.240	4.170	4.520	4.600
hbo-dt	1.280	1.250	1.230	1.390	1.450
ulo	1.040	1.080	1.110	1.320	1.590
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.790	4.660	4.620	4.760	5.210
hbo-vt	2.120	2.370	2.350	2.560	2.770
hbo-dt	1.950	1.660	1.660	1.610	1.720
ulo	720	630	610	590	720

Bron

Regioplan Beleidsonderzoek, VO-raad,
VSNU, HBO-raad, KNAW, WVOI en het
Arboservicepunt BVE

Toelichting

– Percentage van de totale arbeidstijd die
men door ziekte niet heeft gewerkt
– Gegevens bao en so in 2009 zijn
gebaseerd op CASO en dekken voor
het primair onderwijs 75 procent van
de instellingen en voor het voortgezet
onderwijs ongeveer 65 procent

Tabel 2.15 | Percentage ziekteverzuim in het onderwijs

	2005	2006	2007	2008	2009
bao	5,9	5,8	5,9	6,0	6,2
so	6,4	6,3	6,8	6,7	6,7
vo	5,4	5,0	5,1	5,1	5,2
mbo	5,9	5,8	5,7	5,8	5,8
hbo	4,5	4,5	4,5	4,7	4,3
wo	3,4	3,2	3,1	3,1	3,0
Onderzoeksinstellingen	2,9	2,7	3,0	3,1	3,2

Instellingen en personeel

Funciemix

Leraren vervullen een sleutelrol bij de versterking van de kwaliteit van het onderwijs en bevordering van betere onderwijsprestaties. De dreigende kwantitatieve en kwalitatieve lerarentekorten zetten dit onder druk. Een belangrijk onderdeel van de beloningsmaatregelen uit het actieplan Leerkracht betreft het versterken van de funciemix. Doel van de funciemix is om het aandeel leraren in hogere salarisschalen substantieel te vergroten.

In de eerste tranche hebben de scholen in het voortgezet onderwijs in de Randstad hiervoor financiële middelen gekregen vanaf begin 2009, in het primair onderwijs is er budget beschikbaar vanaf 1 augustus 2010. Ook de instellingen in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs hebben vanaf het najaar van 2009 extra budget gekregen om meer docenten in hogere salarisschalen te benoemen.

In het basisonderwijs is het aandeel leraren in de hogere LB-schaal sinds oktober 2008 verviervoudigd van 1,4 procent naar 6,7 procent, per oktober 2010.

In het voortgezet onderwijs zijn de afgelopen jaren veel leraren naar de hogere LC-schaal bevorderd. Landelijk steeg hun aandeel van 18,6 procent in 2008 naar 25,9 procent in oktober 2010. Tussen oktober 2008 en oktober 2010 steeg in de Randstadregio's het aandeel leraren in LC van 19,6 naar 33,7 procent.

Bron

OCW (DUO, Salarisadministraties van instellingen), bewerking CentERdata

Toelichting

– 2006 t/m 2010,
peildatum 1 oktober

Tabel 2.16 | Functiemix basisonderwijs (in voltijdbanen, in procenten)

A) Basisonderwijs	2006	2007	2008	2009	2010
Salarisschaal LA	98,7	98,6	98,5	98,0	93,3
Salarisschaal LB	1,2	1,3	1,4	1,9	6,7
Salarisschaal LC	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
B) Speciaal basisonderwijs					
Salarisschaal LA	0,1	0,2	0,5	0,5	0,3
Salarisschaal LB	97,9	97,8	97,8	97,4	96,3
Salarisschaal LC	2,0	2,0	1,7	2,1	3,4

Bron

OCW (DUO, Salarisadministraties van instellingen), bewerking CentERdata

Toelichting

– 2006 t/m 2010,
peildatum 1 oktober

Tabel 2.17 | Functiemix voortgezet onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)

A) Voortgezet onderwijs binnen de Randstadregio's	2006	2007	2008	2009	2010
Salarisschaal LB	65,5	64,3	63,8	57,4	48,3
Salarisschaal LC	16,5	18,4	19,6	26,0	33,7
Salarisschaal LD	17,6	17,0	16,3	16,4	17,8
Salarisschaal LE	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
B) Voortgezet onderwijs buiten de Randstadregio's					
Salarisschaal LB	63,7	64,3	64,3	62,9	61,3
Salarisschaal LC	17,3	17,5	18,1	19,5	20,5
Salarisschaal LD	18,6	17,9	17,3	17,3	17,8
Salarisschaal LE	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3

2 | Onderwijs nationaal Uitgaven

Nationale uitgaven aan onderwijs

De totale onderwijsuitgaven bestaan uit de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen en uit de publieke uitgaven aan huishoudens, bedrijven en non-profit instellingen.

Alleen de uitgaven voor onderwijsinstellingen die regulier onderwijs geven of ondersteunen zijn hier zichtbaar.

De onderwijsuitgaven op deze pagina's worden weergegeven volgens verschillende definities, namelijk de totale overheidsuitgaven aan onderwijs (CBS), de nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen (OESO), de totale nationale uitgaven aan onderwijs (CBS) en de OCW-uitgaven aan onderwijs.

Revisie onderwijsstatistiek door het CBS

In 2008 zijn de statistieken over onderwijsuitgaven door het CBS gereviseerd. De belangrijkste wijzigingen betreffen het opnemen van de uitgaven van huishoudens en bedrijven aan particuliere opleidingen van het particuliere onderwijs (in 2006 bijna 1,2 miljard euro) en de uitgaven van bedrijven voor duale leerlingen en stagiaires (in 2006 bijna 1,7 miljard euro). Daarnaast is de bestaande statistiek kritisch bekeken en dit heeft tot diverse verbeteringen geleid. Dit heeft in 2006 geleid tot een verhoging van de totale onderwijsuitgaven met 1,2 miljard euro.

Een nadere toelichting op de aansluiting van de onderwijsuitgaven van OCW op de internationale definities van de OESO en de definities van het CBS wordt gegeven in de bijlage.

Financieringsstromen

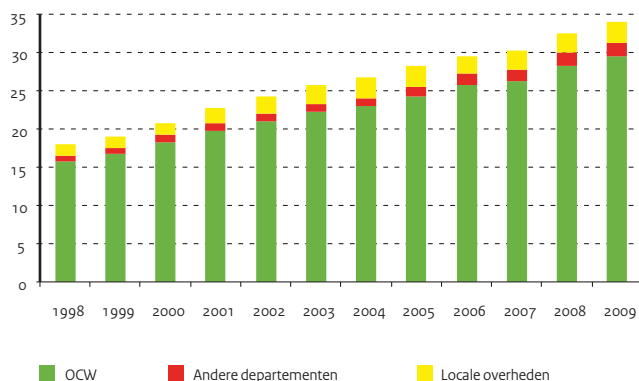
Naast de rechtstreekse bekostiging door het ministerie van OCW krijgen onderwijsinstellingen inkomsten via gemeenten (onder andere voor educatie en voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en van de onderwijsdeelnemers zelf. Dit laatste betreft de cursus- en collegegelden die aan de regionale opleidingen centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

OCW-uitgaven als percentage van het BBP

De totale OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in 2010 ruim 29,8 miljard euro. Dit is inclusief studiefinanciering en wo-onderzoek. Deze OCW-uitgaven wijken af van de CBS-cijfers, die op de OESO-definitie zijn gebaseerd. In 2010 bedroegen de onderwijsuitgaven van OCW 5,1 procent van het BBP (meest recente cijfers). Dit is gelijk gebleven ten opzichte van 2009. De onderwijsuitgaven van OCW bedroegen in 2010 15,9 procent van de rijksuitgaven. Dit is een daling van circa 1 procentpunt in vergelijking met 2009.

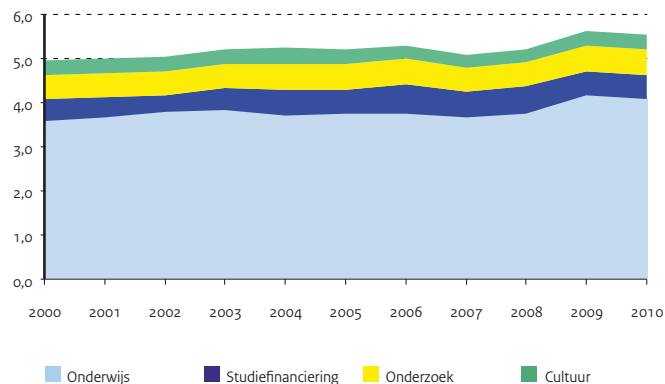
Figuur 2.21 | Overheidsuitgaven voor onderwijs

Uitgaven volgens CBS-definitie (x € 1 mld)

Figuur 2.22 | Uitgaven OCW als percentage van het BBP

Gesaldeerde uitgaven OCW, BBP volgens CBS Statline

Bron

<http://staline.cbs.nl>

CBS 'Jaarboek Onderwijs in cijfers'

Toelichting

- De uitgaven in deze tabel zijn bepaald op basis van de in 2008 gereviseerde cijfers van het CBS voor de onderwijsstatistiek
- A) Voor een toelichting op het verband tussen de 'Onderwijsuitgaven OCW' (Tabel 2.21) en de 'Uitgaven OCW volgens CBS' zie Bijlage Tabel 15.3
- B) De percentages zijn berekend volgens de definities van de OESO

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bedragen samengesteld uit Tabel 15.1; gesaldeerd met bepaalde ontvangsten en naar rato toegerekende overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Bron

BBP: CBS

Rijksuitgaven: Financiële Jaarverslagen van het Rijk

Toelichting

- Gesaldeerde uitgaven inclusief overige uitgaven OCW, conform Tabel 2.20
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 2.18 | Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie (x € 1 mln)

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Uitgaven overheid totaal (CBS)	28.147	29.486	30.258	32.548	33.926
OCW volgens CBS	24.223	25.704	26.212	28.232	29.412
Andere departementen (EL&I en VWS)	1.259	1.523	1.645	1.796	1.869
Locale overheden	2.665	2.260	2.400	2.519	2.646
B) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP					
CBS (overheidsuitgaven aan onderwijs)	5,5	5,5	5,3	5,5	5,9
OESO (nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen)	5,8	5,6	5,5	5,6	6,2
CBS (nationale uitgaven aan onderwijs)	6,3	6,3	6,1	6,3	6,9

Tabel 2.19 | Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven (x € 1 mln)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal OCW	26.187,7	26.669,4	28.448,8	29.440,5	29.850,9
po	8.356,7	8.625,9	9.036,6	9.646,4	9.558,1
vo	5.804,5	6.048,7	6.543,9	6.839,5	7.036,4
bve	3.168,5	3.231,6	3.375,9	3.536,2	3.548,6
hbo	1.859,8	2.047,6	2.178,0	2.341,5	2.525,3
wo	3.438,5	3.544,9	3.709,8	3.815,2	3.867,4
sfb	3.559,7	3.170,6	3.604,6	3.261,7	3.315,2

Tabel 2.20 | Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven

	2006	2007	2008	2009	2010
Onderwijsuitgaven OCW (x € 1 mln)	26.187,7	26.669,4	28.448,8	29.440,5	29.850,9
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	540,2	571,8	596,2	572,0	590,1
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	136,5	145,8	169,0	174,1	188,3
Totaal als percentage van het BBP	4,8	4,7	4,8	5,1	5,1
Onderwijssectoren	4,2	4,1	4,2	4,6	4,5
Studiefinanciering	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Totaal als percentage van de rijksuitgaven	19,2	18,3	16,8	16,9	15,9
Onderwijssectoren	16,6	16,1	14,7	15,0	14,1
Studiefinanciering	2,6	2,2	2,1	1,9	1,8

2 | Onderwijs nationaal Uitgaven

Uitgaven per deelnemer

Het opleiden van jongeren is de hoofdtaak van het onderwijs. Bij gelijk-blijvende onderwijskwaliteit zijn de uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs.

De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De groei wordt verder beïnvloed door beleidsimpulsen in het onderwijs.

Vergelijkbaarheid tussen onderwijssectoren

De OCW uitgaven per deelnemer maken een vergelijking in de tijd mogelijk. Een vergelijking tussen de onderwijssectoren is echter lastig. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt per sector. De volgende verschillen zijn relevant:

- In het po en vo komt de huisvesting voor rekening van de gemeenten;
- In het bve, het hbo en het wo is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage;
- In het vo en in het mbo (tot en met schooljaar 2004/05) zijn lesgelden geïnd door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). De lesgelden zijn inbegrepen in de rijksbijdrage;
- Collegegelden (in hbo en wo) gaan van de deelnemers rechtstreeks naar de instellingen en maken geen deel uit van de rijksbijdrage.

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

Voor een vergelijking van de sectoren is het budget waarover de instellingen per deelnemer beschikken van belang. Het instellingsbudget per deelnemer geeft inzicht over welk bedrag de instelling per leerling in de verschillende sectoren beschikt. Dit budget is afkomstig van verschillende bronnen, waaronder OCW.

Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke

bijdrage als het collegegeld. In deze opsomming ontbreken de private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is nog niet per sector beschikbaar en daarom niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen.

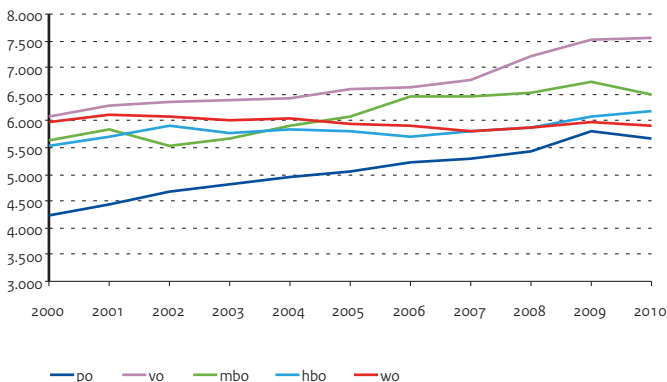
Over de hele linie zijn de bijdragen aan instellingen per deelnemer tussen 300 euro (mbo) en ruim 1.600 euro (ho) euro hoger dan de OCW-uitgaven per deelnemer. Ook is er in alle sectoren sprake van een groei in de bijdragen aan instellingen per deelnemer sinds 2006.

OCW-uitgaven per gediplomeerde

Als indicator voor de doelmatigheid van het onderwijsstelsel kunnen de OCW-uitgaven per sector gedeeld door het aantal gediplomeerden in beeld worden gebracht. Deze indicator relateert de uitgaven aan de kwaliteit van de uitstroom. Hierbij kan het diploma als een indicatie van kwaliteit worden opgevat. In het primair onderwijs zijn de OCW-uitgaven per gediplomeerde in 2010 gelijk gebleven ten opzichte van 2009, namelijk 51.000 euro per gediplomeerde. In het mbo zijn de uitgaven gedaald naar 21.000 per gediplomeerde. In het hbo heeft een stijging plaatsgevonden (van 39.000 euro in 2009 naar 41.000 euro in 2010). In het wo was van 2005 tot en met 2009 een stijging waarneembaar. In 2010 zijn de OCW-uitgaven per wo-gediplomeerde gedaald naar 42.000 euro.

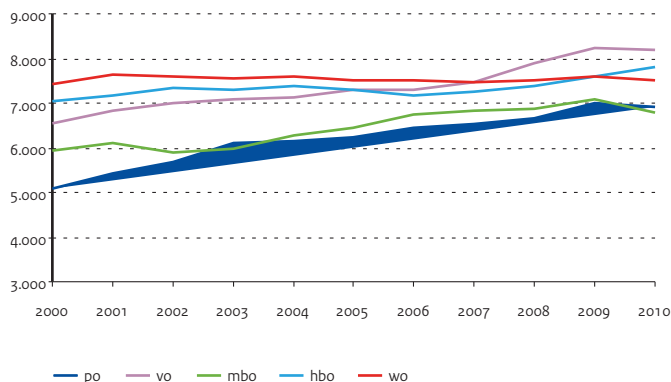
Figuur 2.23 | OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

Per onderwijssoort, in prijzen 2010 (in euro's)

Figuur 2.24 | Bijdragen aan instellingen per deelnemer

Per onderwijssoort, in prijzen 2010 (in euro's)

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Betreft gesaldeerde OCW-uitgaven zoals per onderwijssector aangegeven, exclusief overige uitgaven
- De OCW bekostiging bevat geen bedragen voor huisvesting po en vo, deze uitgaven lopen via de gemeenten
- De uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer betreffen bruto uitgaven gedeeld door onderwijsdeelnemers van het voltijd onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

Tabel 2.21 | OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2006	2007	2008	2009	2010
po					
Uitgaven primair onderwijs per leerling	4.950	5.100	5.350	5.720	5.680
Basisonderwijs	4.300	4.430	4.610	4.900	4.840
Speciaal basisonderwijs	9.510	8.860	9.190	9.870	9.670
(Voortgezet) speciaal onderwijs	17.800	18.760	20.050	21.910	22.070
vo					
Uitgaven per leerling	6.270	6.540	7.110	7.410	7.550
bve					
Uitgaven mbo per deelnemer	6.130	6.250	6.450	6.640	6.500
hbo					
Uitgaven per student	5.400	5.600	5.800	6.000	6.200
wo					
Uitgaven per student	5.600	5.600	5.800	5.900	5.900
Uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer					
vo	220	230	210	100	70
bol	3.450	3.080	3.470	3.170	3.120
hbo	4.640	4.150	4.880	4.460	4.420
wo	4.700	4.290	4.740	4.320	4.520

Tabel 2.22 | Bijdragen aan instellingen per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2006	2007	2008	2009	2010
po	6.100	6.300	6.600	6.900	6.900
vo	6.900	7.200	7.800	8.100	8.200
mbo	6.400	6.600	6.800	7.000	6.800
hbo	6.800	7.000	7.300	7.500	7.800
wo	7.100	7.200	7.400	7.500	7.500

Bron

Jaarverslagen OCW,

Nationale Rekeningen CBS

Toelichting

- Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo

Tabel 2.23 | OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)

	2006	2007	2008	2009	2010
po	42.000	45.000	47.000	51.000	51.000
vo	33.000	34.000	36.000	37.000	39.000
mbo	21.000	22.000	22.000	22.000	21.000
hbo	32.000	34.000	36.000	39.000	41.000
wo	37.000	37.000	42.000	44.000	42.000

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OCW per deelnemer x aantal deelnemers / aantal gediplomeerden
- Gediplomeerden po zijn alle doorstromers naar het vo

Schoolgrootte (menselijke maat)

De menselijke maat in het onderwijs

Onderwijs wordt gegeven op scholen en in instellingen waar de betrokkenen elkaar kennen. Een school of instelling die “(...) overzichtelijk is, zodat de betrokkenen en de belanghebbenden zeggenschap en keuzevrijheid hebben en zich samen verantwoordelijk weten voor de school en de lijnen van besluitvorming kort zijn”. Zo luidt de omschrijving van menselijke maat die het kabinet gebruikt (Kamerstukken II, 2008/09, 31 135, 16). Voor een belangrijk deel is dat een opdracht voor de scholen en instellingen zelf. Het kabinet wil eraan bijdragen dat scholen en instellingen zich op een menselijke maat organiseren.

Een van de instrumenten daarvoor is de fusietoets. In 2009 heeft het kabinet een wetsvoorstel ingediend voor de introductie van een fusietoets in het onderwijs. Dat wetsvoorstel is in februari 2011 aangenomen door de Eerste Kamer. De volgende stap is de instelling van een commissie die de minister gaat adviseren over fusievoornemens. De fusietoets moet vooral garanderen dat besturen of instellingen een zorgvuldig en door betrokkenen - personeelsleden, ouders, deelnemers en studenten - gedragen besluit nemen. Daarnaast zal de fusietoets bewaken dat leerlingen, ouders, deelnemers en studenten voldoende keuze hebben, zodat ze het onderwijs kunnen kiezen dat het beste bij hen past.

Afname aantal besturen

Tussen 2000 en 2010 is het aantal besturen in vrijwel alle onderwijssectoren afgenomen. De sterkste daling in deze periode deed zich tussen 2000 en 2006 voor in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. In het mbo en hbo werd vooral vóór 2000 gefuseerd. De laatste jaren is de situatie stabiel in het voortgezet onderwijs, mbo en hbo. De afname in het basisonderwijs

zet zich voort in die jaren. Per regio bestaan verschillen in de afname van het aantal besturen. In Limburg bijvoorbeeld is het aantal besturen in tien jaar met meer dan 60 procent gedaald, terwijl dat in veel provincies tussen de 40 en 50 procent ligt.

Gemiddeld aantal leerlingen per bestuur en per instelling

Het gemiddeld aantal leerlingen per bestuur groeit langzaam in vrijwel alle sectoren. Datzelfde geldt voor het aantal leerlingen per instelling, met uitzondering van het basisonderwijs. Niet alleen fusies liggen overigens ten grondslag aan die groei. In het wetenschappelijk onderwijs bijvoorbeeld groeit het gemiddelde door de toename van het aantal studenten.

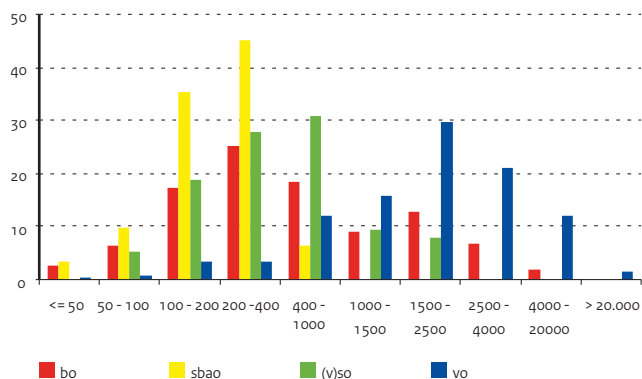
Gemiddeld aantal leerlingen per vestiging in het funderend onderwijs

Voor de leerling, deelnemer of student is de vestiging het gezicht van de instelling. Over de omvang van vestigingen zijn alleen cijfers voor het primair- en voortgezet onderwijs beschikbaar. Die omvang is al jaren stabiel.

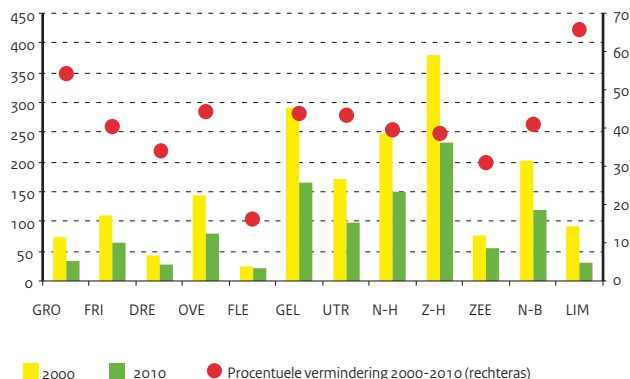
Variatie in omvang

Gemiddelden vertellen maar een deel van het verhaal. Sommige leerlingen, deelnemers of studenten zitten op kleine instellingen, terwijl anderen op behoorlijke grote instellingen zitten. Ook de omvang van besturen, gemeten in aantallen deelnemers, loopt uiteen. In het basisonderwijs tellen 78 besturen minder dan 100 kinderen. Achttien besturen daarentegen hebben meer dan 4.000 kinderen op hun scholen zitten. In het voortgezet onderwijs tellen de meeste besturen tussen de 1.000 en 4.000 leerlingen. Vier besturen tellen meer dan 20.000 leerlingen.

Figuur 2.25 | Frequentieverdeling van besturen bo, sbao, (v)so en vo over groottecategorieën leerlingenaantallen 2010

Figuur 2.26 | Aantal besturen met basisscholen per provincie, 2000 en 2010

Tabel 2.24 | Het gemiddeld aantal onderwijsdeelnemers naar samenstelling van de instelling

Bron	2000	2006	2007	2008	2009	2010
OCW (DUO)	bo	220	223	225	225	224
	sbao	140	145	142	141	139
Toelichting	(v)so	138	192	200	205	209
– Aantal onderwijsdeelnemers gedeeld door het aantal instellingen	vo	1.037	1.406	1.416	1.403	1.413
– Inclusief groen onderwijs	vo/mbo	6.124	7.037	7.114	7.148	7.332
	mbo	6.648	7.484	7.823	7.846	8.078
	hbo	5.924	8.983	9.199	9.647	10.147
	wo	12.925	16.227	16.541	17.156	18.146

Tabel 2.25 | Het gemiddeld aantal leerlingen naar samenstelling van de vestiging

Bron	2000	2006	2007	2008	2009	2010
OCW (DUO)	bo	215	218	220	220	220
	sbao	116	126	126	126	132
Toelichting	(v)so	136	129	131	129	133
– Aantal onderwijsdeelnemers gedeeld door het aantal vestigingen	vo	631	723	729	725	712
– Inclusief groen onderwijs						

Tabel 2.26 | Het gemiddeld aantal onderwijsdeelnemers naar samenstelling van het bestuur

Bron	2000	2006	2007	2008	2009	2010
OCW (DUO)	bo	589	817	853	861	886
	bo/sbao	2.959	3.473	3.593	3.772	3.834
Toelichting	bo/sbao/(v)so	3.639	5.446	5.437	5.819	5.714
– Aantal onderwijsdeelnemers gedeeld door het aantal besturen	bo/sbao/(v)so/vo	6.442	10.875	11.695	11.587	11.584
– Inclusief groen onderwijs	bo/sbao/vo	3.872	5.775	5.606	5.729	5.995
– Alleen de samenstellingen van besturen met in totaal meer dan 20.000 leerlingen zijn	bo/vo	1.916	1.931	2.001	1.991	1.706
	(v)so	211	440	463	516	564
	vo	2.303	2.764	2.758	2.771	2.766
	vo/mbo	6.976	8.639	9.488	9.445	9.109
	mbo	7.267	8.297	8.231	8.286	9.037
	mbo/hbo	9.670	19.075	19.614	19.651	20.530
	hbo	5.898	8.309	8.801	9.294	9.778
	wo	12.925	16.227	16.541	17.156	18.146

Tabel 2.27 | Ontwikkeling van het aantal besturen

Bron	2000	2006	2007	2008	2009	2010
OCW (DUO)	bo	1.672	1.055	1.001	952	911
	bo/sbao	67	113	113	119	117
Toelichting	bo/sbao/(v)so	19	31	31	31	33
– Aantal onderwijsdeelnemers gedeeld door het aantal besturen	bo/sbao/(v)so/vo	36	12	11	10	9
– Inclusief groen onderwijs	bo/sbao/vo	38	12	13	11	12
– Alleen de samenstellingen van besturen met in totaal meer dan 20.000 leerlingen zijn opgenomen	bo/vo	22	11	11	12	8
	(v)so	119	92	88	81	75
	vo	316	285	279	278	280
	vo/mbo	28	26	27	27	26
	mbo	42	38	37	37	38
	mbo/hbo	1	4	3	3	3
	hbo	52	35	36	35	34
	wo	13	13	13	13	13

Analyse schoolloopbanen in het vo

V03 cohort 2003

Een cohort is een vaste groep leerlingen die in de tijd wordt gevolgd. Vanaf 2003 zijn er elk jaar op basis van het onderwijsnummer cohorten beschikbaar in het vo. In deze publicatie analyseren we het cohort dat in 2003 is ingestroomd in het derde leerjaar (v03). Op dat moment zijn vrijwel alle leerlingen geplaatst in het voor hen geschikte onderwijsniveau.

Hoogst behaald diploma na zeven jaar

Zeven jaar na instroom in het derde leerjaar van het vo heeft 94 procent van de leerlingen een diploma behaald, 5 procent is uitgestroomd zonder diploma en 1 procent bevindt zich nog ongediplomeerd in het onderwijs. Niet alle gediplomeerden hebben ook een startkwalificatie. Van alle leerlingen die in 2003 in het derde leerjaar zijn ingestroomd heeft circa 15 procent alleen een vmbo of mbo1 diploma. De meesten met een startkwalificatie hebben een havo diploma (24 procent), de anderen hebben een vwo diploma (19 procent), mbo4 diploma (19 procent) of een mbo2 of mbo3 diploma (totaal ook 19 procent). Deze aandelen variëren sterk per instroomniveau. Zo behaalt 81% van de vwo3 leerlingen een vwo diploma. Van de havo 3 leerlingen haalt 5 procent een vwo diploma (en 77 procent een havo diploma). Overigens zit 54 procent van het v03 cohort na zeven jaar nog in het onderwijs: de helft volgt een vervolgopleiding in het hbo, ruim een kwart in het wo. Het hoogst behaalde niveau na zeven jaar is dus nog zeker niet het eindniveau.

Verblijfsduur na zeven jaar

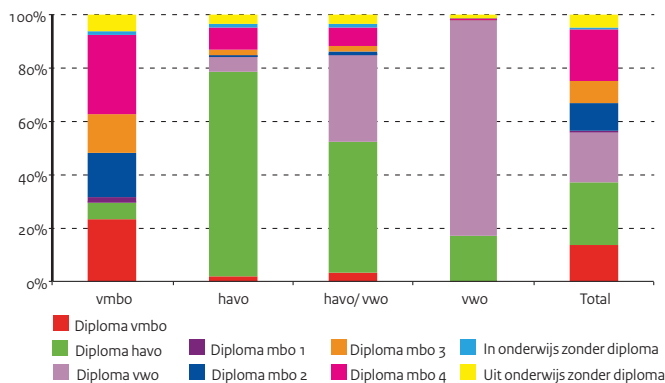
De verblijfsduur geeft aan hoeveel jaren leerlingen erover hebben gedaan om tot het hoogst behaalde diploma te komen. De verblijfsduur is berekend vanaf het moment van instroom in het derde leerjaar.

Voor het behalen van een mbo4 diploma heeft de helft van de v03 leerlingen zes jaar nodig. Een kwart doet er een jaar korter over en bijna een kwart een jaar langer. Ook voor een mbo3 diploma hebben de meesten (38 procent), vanaf de derde klas in het vo, zes jaar nodig. De rest doet er meestal een jaar korter of een jaar langer over. Het overgrote deel van de vwo gediplomeerden (ruim driekwart) heeft zijn vwo diploma gehaald in de tijd die ervoor staat; vier jaar. Bijna 20 procent heeft een jaar langer nodig. Ruim de helft van de havo gediplomeerden heeft hier drie jaar over gedaan. Ruim eenderde gebruikt een jaar extra, dit is inclusief de leerlingen die vanuit het vmbo zijn opgestroomd. Meer dan 10 procent van de leerlingen uit het havo3 cohort loopt meer dan één jaar vertraging op. Het vmbo3 cohort heeft een hoog rendement: 85 procent slaagt na twee jaar, de tijd die ervoor staat. De overige leerlingen lopen meestal één jaar vertraging op.

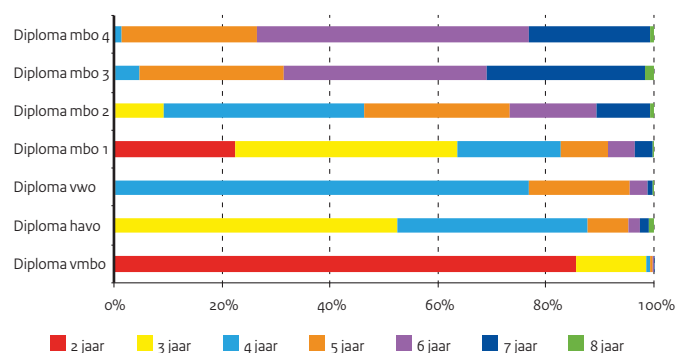
Gevolgte route naar het hoogst behaalde diploma

Er blijkt een enorme diversiteit aan onderwijsloopbanen van leerlingen gedurende de zeven jaar dat het v03 cohort is gevolgd. Door alle leerlingen zijn in totaal zo'n 20.000 verschillende routes gevolgd. De schoolloopbanen van de leerlingen in het vmbo3 tonen een versnipperd beeld, vooral als gevolg van de vele keuzes die leerlingen na het vmbo diploma kunnen maken richting havo of de diverse niveaus in het mbo. De havo-route is voor vwo gediplomeerden overigens de kortste weg naar een hbo diploma. De meeste leerlingen uit het havo3 cohort stromen onvertraagd door naar het hbo en komen daar een jaar eerder aan dan leerlingen die in vmbo3 gestart zijn. De meeste vwo leerlingen stromen onvertraagd door naar het wo. In tabel 2.30 zijn de meest voorkomende routes per niveau opgenomen.

Figuur 2.27 | Hoogst beh. niveau na 7 jaar/Ingestr. leerl. in 3e ljr vo
Ingestroomde leerlingen in het 3e leerjaar vo in 2003

Figuur 2.28 | Percentage verblijfsjaren voor totaal cohort VO3 naar hoogst behaald diploma

Tabel 2.28 | Profiel instroomcohorten in het 3e leerjaar in het vo 2003-2010 in procenten
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003-2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
vmbo	57	57	57	56	55	54	53	53
havo3	19	19	19	19	19	20	20	21
havo/vwo3	3	3	3	3	3	3	4	3
vwo3	20	21	21	21	22	23	23	23
Totaal aantal leerlingen	181.898	186.421	191.502	189.303	185.979	184.429	181.031	177.738

Tabel 2.29 | Hoogst behaald niveau instroomcohort 2003 na 7 jaar in procenten
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003
– Meetmoment 2010

	vmbo	havo	vwo	mbo1	mbo2	mbo3	mbo4	in onderw. z. dipl.	uit onderw. z. dipl.	Totaal
Instreamniveau										
vmbo	23	6	0	2	17	15	30	1	6	100
havo3	2	77	5	0	1	2	8	1	4	100
havo/vwo3	3	49	33	0	2	2	7	1	3	100
vwo3	0	17	81	0	0	0	0	0	1	100
Totaal	14	24	19	1	10	9	19	1	5	100
	24.684	43.125	33.686	1.749	18.092	15.775	34.558	1.592	8.637	181.898

Tabel 2.30 | Meest voorkomende routes vanaf 2003 instroomcohort vo3
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003
– dp: diploma behaald

Instream 3e ljr vmbo	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Perc.
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	4,6
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	--	3,8
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	--	--	--	--	--	--	--	2,8
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	2,6
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	havo4	havo5; dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	2,0
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo2	mbo2 dp	--	--	--	--	--	1,6
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo2	--	--	--	--	--	--	1,6
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo3	mbo3	mbo4 dp	--	--	--	--	1,4
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	--	--	1,4
vmbo vmbo4 dp	vmbo4 dp	mbo2	mbo2	--	--	--	--	--	1,3
Instream 3e ljr havo	havo	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	17,8
havo	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	--	11,2
havo	havo4	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	5,3
havo	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	wo	3,0
havo	havo4	havo5	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	2,9
havo	havo4	havo5 dp	--	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	1,9
havo	havo3	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	1,9
havo	havo4	havo5 dp	vwo5	vwo6 dp	wo	wo	wo	wo	1,6
havo	havo4	havo5 dp	--	--	--	--	--	--	1,4
havo	havo4	havo5 dp	hbo	--	--	--	--	--	1,1
Instream 3e ljr vwo	vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	wo	wo	wo	wo	37,4
vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	6,3
vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	--	wo	wo	wo	wo	4,5
vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	wo	hbo	hbo	hbo	hbo	2,9
vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	wo	wo	wo	wo	--	2,3
vwo	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	2,1
vwo	vwo4	vwo5	vwo6 dp	--	--	--	--	--	1,9
vwo	vwo4	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	1,9

Analyse schoolloopbanen in het vmbo

Vmbo cohort 2003

In de voorgaande paragraaf is op basis van het instroomcohort v03 2003 de schoolloopbaan van deze groep inzichtelijk gemaakt. In deze paragraaf zoomen we in op de leerlingen die in het derde leerjaar in het vmbo zijn ingestroomd. Dit cohort heet het instroomcohort vmbo3.

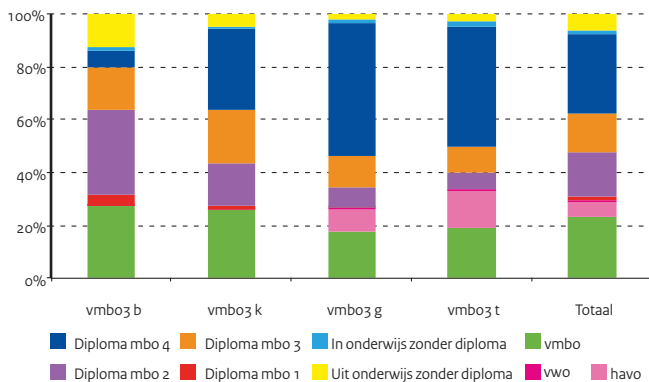
Hoogst behaald diploma na zeven jaar

Zeven jaar na instromen in het derde leerjaar vmbo heeft 93 procent van de leerlingen een diploma behaald, 6 procent is uitgestroomd zonder diploma en 1 procent bevindt zich nog ongediplomeerd in het onderwijs. Van de gediplomeerden heeft ruim een kwart alleen een vmbo of mbo1 diploma. De overigen hebben een startkwalificatie behaald. De meesten met een startkwalificatie hebben een mbo4 diploma (30 procent van het vmbo3 cohort), de anderen hebben een mbo2 diploma (17 procent), mbo 3 diploma (15 procent) of een havo diploma (6 procent). Overigens zit bijna 40 procent van het vmbo3 cohort na zeven jaar nog in het onderwijs: de helft volgt een vervolgopleiding in het hbo, en de andere helft zit nog in het mbo. Het hoogst behaalde niveau na zeven jaar is dus nog zeker niet het eindniveau.

Hoogst behaald diploma na zeven jaar per instroomniveau

Het hoogst behaalde niveau is afhankelijk van het niveau waarop de leerlingen zijn ingestroomd. Zo hebben de leerlingen gestart in de hoogste niveaus van het vmbo niet alleen vaker een startkwalificatie, maar beschikken ook vaker over een mbo4 diploma: leerlingen uit de theoretische en gemengde leerweg hebben in bijna de helft van de gevallen na zeven jaar een mbo4 diploma. In de kaderberoepsgerichte leerweg geldt dit voor 30 procent van de leerlingen, in de basisberoepsgerichte leerweg voor 6 procent van de leerlingen.

Figuur 2.29 | Hoogst beh. niv. na 7 j/ Ingestr. leerl. in het 3e ljr vmbo
Ingestroomde leerlingen in het 3e leerjaar vmbo in 2003

De opstroom vanuit het vmbo naar havo kan alleen vanuit de theoretische of gemengde leerweg. De ongediplomeerde uitstroom uit het onderwijs zien we het meest bij leerlingen die zijn begonnen op het laagste niveau in het vmbo (basisberoepsgericht).

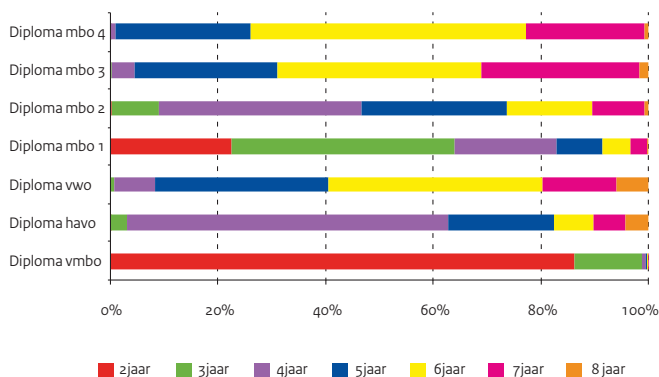
Verblijfsduur na zeven jaar

De verblijfsduur geeft aan hoeveel jaren leerlingen erover hebben gedaan om tot het hoogst behaalde diploma te komen. Het is berekend vanaf het moment van instroom in het derde leerjaar. De nominale studieduur voor een mbo3 of 4 diploma, gerekend vanaf vmbo3, varieert maar bedraagt meestal vijf of zes jaar. Ruim 20 procent van de mbo 4-gediplomeerden heeft er langer dan zes jaar over gedaan. Voor de mbo 3-gediplomeerden is dit ruim 30 procent. Ook de nominale studieduur voor een mbo 2 diploma varieert, meest gebruikelijke is vier jaar. In elk geval doet een kwart er langer dan vijf jaar over. Van de groep vmbo3 leerlingen die een havo diploma haalt doet 60 procent dit in vier jaar.

Gevolgde route naar het hoogst behaalde diploma

Er blijkt een enorme diversiteit aan onderwijsloopbanen van leerlingen gedurende de zeven jaar dat het vmbo3 cohort is gevolgd. Door alle leerlingen zijn in totaal zo'n 12.000 verschillende routes gevolgd, vooral als gevolg van de vele keuzes die leerlingen na het vmbo diploma kunnen maken richting havo of de diverse niveaus in het mbo. In tabel 2.36 zijn de meest voorkomende routes per niveau opgenomen. Veel van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg volgen de route naar mbo2, en vaak worden er ook meerdere mbo2 diploma's gehaald. De leerlingen gestart in de andere leerwegen van het vmbo stromen vaak via het mbo4 naar het hbo.

Figuur 2.30 | Percentage verblijfsjaren naar hoogst behaald diploma (instroom vmbo)

Tabel 2.31 | Profiel instroomcohorten in het 3e leerjaar in het vo 2003-2010
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003-2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
vmbo3 b	31	30	28	27	26	24	23	22
vmbo3 k	24	26	27	27	27	28	28	28
vmbo3 g	10	12	13	14	14	15	15	16
vmbo3 t	34	32	32	32	32	33	34	35
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	103.734	107.051	109.683	106.389	103.124	100.261	96.079	93.918

Tabel 2.32 | Hoogst behaald niveau instroomcohort 2003 vmbo3 na 7 jaar
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003
– Meetmoment 2010

Diploma	vmbo	havo	vwo	mbo1	mbo2	mbo3	mbo4	in onderw. z. dipl.	uit onderw. z. dipl.	Totaal
Instroomniveau										
vmbo3 b	27	0	0	4	32	16	6	1	12	100
vmbo3 k	26	0	0	1	16	20	30	1	5	100
vmbo3 g	17	9	0	0	7	12	50	1	2	100
vmbo3 t	19	14	1		6	10	45	2	3	100
Totaal	23	6	0	2	17	15	30	1	6	100

Tabel 2.33 | Meest voorkomende routes vanaf 2003 instroomcohort vmbo3
Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

 – dp: diploma behaald
– Leerlingen ingestroomd
in het 3e leerjaar 2003

Instroom 3e ljr vmbo	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Perc.
vmbo3 b	vmbo4 b dp	--	--	--	--	--	--	--	4,7
vmbo3 b	vmbo4 b dp	mbo2	mbo2 dp	--	--	--	--	--	3,9
vmbo3 b	vmbo4 b dp	mbo2	mbo2	--	--	--	--	--	3,6
vmbo3 b	vmbo4 b dp	mbo2	mbo2 dp	mbo2 dp	mbo2 dp	mbo2 dp	mbo2 dp	mbo2 dp	2,8
vmbo3 b	vmbo4 b dp	mbo2	mbo2 dp	mbo2 dp	mbo3 dp	--	--	--	2,6
vmbo3 b	--	--	--	--	--	--	--	--	2,5
Instroom 3e ljr vmbo k	vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	4,5
vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	3,7
vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo3	mbo3	mbo3 dp	--	--	--	--	3,2
vmbo3 k	vmbo4 k dp	--	--	--	--	--	--	--	2,5
vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	1,8
vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	--	--	1,4
vmbo3 k	vmbo4 k dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	1,4
Instroom 3e ljr vmbo g	vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	8,7
vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	--	6,9
vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	5,5
vmbo3 g	vmbo4 g dp	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	3,4
vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	--	--	2,8
vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	--	--	2,0
vmbo3 g	vmbo4 g dp	mbo3	mbo3	mbo3 dp	--	--	--	--	1,6
Instroom 3e ljr vmbo t	vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	8,1
vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	nvt	nvt	nvt	5,7
vmbo3 t	vmbo4 t dp	havo4	havo5 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	hbo	4,9
vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	hbo	hbo	4,7
vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4 dp	nvt	nvt	nvt	nvt	2,1
vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	nvt	nvt	1,9
vmbo3 t	vmbo4 t dp	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4	mbo4 dp	hbo	hbo	1,4

Analyse schoolloopbanen in het mbo

Mbo cohort 2005

Een belangrijke bron van beleidsinformatie vormen de zogenaamde onderwijscohorten. Deze zijn voor het mbo vanaf 2005 beschikbaar. In deze publicatie analyseren we het leerlingencohort dat in 2005 voor het eerst is ingestroomd in het mbo. Hiermee krijgen we inzicht in de schoolloopbanen en het rendement binnen het mbo.

Hoogst behaald diploma na vijf jaar

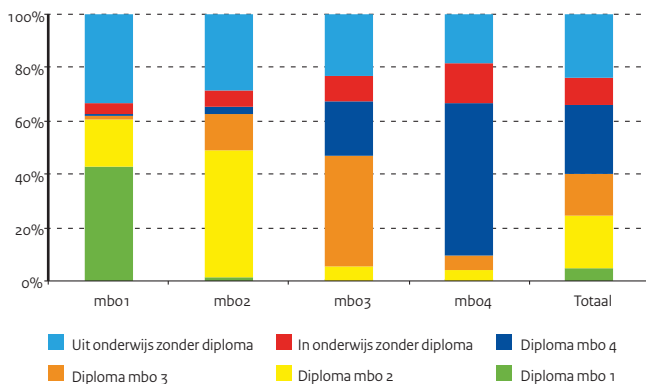
Een kwart van het totaal aantal in 2005 ingestroomde mbo deelnemers heeft in 2010 een mbo4 diploma behaald. Eén op de 6 heeft een mbo3 diploma en één op de 5 een mbo2 diploma. Bijna 5 procent is het na vijf jaar niet gelukt een hoger niveau te bereiken dan een mbo1 diploma. Ook zit 1 op de 10 leerlingen nog (ongediplomeerd) in het onderwijs. Opvallend is dat van de totale groep bijna een kwart na vijf jaar het onderwijs zonder diploma heeft verlaten. Hiervan blijkt dat ruim de helft al in het eerste jaar is uitgevallen. Wel keert een deel van de ongediplomeerde uitstroom later terug in het mbo. Het hoogst behaalde niveau na vijf jaar is dus nog zeker niet het eindniveau en ook de verblijfsduur kan nog toenemen.

Hoogst behaald diploma na vijf jaar per instroomniveau

Het hoogst behaalde niveau hangt samen met het instroomniveau. Eén op de tien leerlingen is in 2005 gestart in mbo1. Hiervan heeft ruim 40 procent na vijf jaar als hoogst behaald niveau ook een mbo1 diploma. Bijna 20 procent heeft een mbo2 diploma en circa een kwart heeft het onderwijs ongediplomeerd verlaten. Een vergelijkbaar patroon zien we bij de instromers in mbo2 en mbo3 tussen de 40 en 50 procent heeft na vijf jaar een mbo2 of mbo3 diploma. Van de rest heeft de meerderheid een hoger niveau dan het instroomniveau behaald of volgt nog (ongediplomeerd)

Figuur 2.31 | Hoogst behaald niveau na 5 jaar

Ingestroomde deelnemers mbo in 2005

onderwijs. Het hoogste rendement zien we bij de 33 procent van het cohort dat gestart is in mbo4. Hiervan heeft bijna 60 procent het mbo4 diploma na vijf jaar gehaald. Bijna een vijfde heeft het onderwijs ongediplomeerd verlaten.

Verblijfsduur na vijf jaar

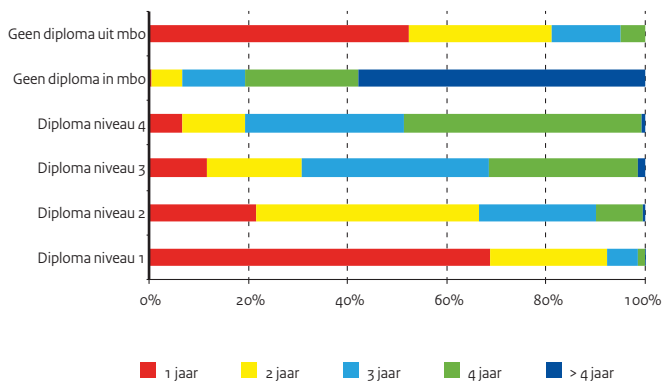
De verblijfsduur geeft aan hoeveel jaren leerlingen erover hebben gedaan om tot het hoogst behaalde diploma te komen. Het is berekend vanaf het moment van instroom in het mbo. Er zijn deelnemers die na het behalen van het hoogste diploma nog onderwijs volgen. Deze schooljaren zijn voor het vaststellen van de verblijfsduur niet meegenomen. Bijna eenderde van de mbo4 gediplomeerden heeft het diploma in drie jaar gehaald, ongeveer de helft heeft hier vier jaar voor nodig gehad. Van de mbo3 gediplomeerden heeft in totaal tweederde drie of vier jaar nodig om het diploma te behalen. Hierbij merken we op dat nominale studieduur van zowel een mbo3 als een mbo4 opleiding maximaal vier jaar is en per opleiding verschilt. Een kwart van de mbo3 opleidingen duurt in de praktijk vier jaar, een kleine 10 procent van de mbo4 opleidingen duurt drie jaar. Van de mbo1 en mbo2 gediplomeerden heeft ongeveer 30 procent er langer dan respectievelijk één en twee jaar over gedaan.

Gevolgdde route naar het hoogst behaalde diploma.

De onderwijsloopbaan van de mbo-deelnemers is zeer divers. Dit komt doordat deelnemers veel keuzes hebben wat betreft instelling, opleiding, sector, niveau en door- en uitstroommogelijkheden. In tabel 2.36 zijn de meest gerealiseerde routes per mbo-niveau opgenomen. Het betreft ongeveer de helft van alle voorkomende routes.

Figuur 2.32 | Perc. verblijfsj. per instr. niveau naar hoogst beh. dipl.

In procenten

Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

- Deelnemers ingestroomd in 2005
- Meetmoment 2010

Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

- Deelnemers ingestroomd in 2005
- Meetmoment 2010

Bron

OCW (DUO: BRON-gegevens)

Toelichting

- Deelnemers ingestroomd in 2005
- Meetmoment 2010

Tabel 2.34 | Profiel instroomcohort in het mbo 2005

Instroomniveau	mbo1	mbo2	mbo3	mbo4	Totaal
Aantal leerlingen	16.060	56.553	35.981	60.552	169.146
Percentage	9,5	33,4	21,3	35,8	100,0

Tabel 2.35 | Hoogst behaald niveau instroomcohort mbo2005, na 5 jaar

Instroomniveau	mbo 1	mbo 2	mbo 3	mbo 4	in ond. z. dipl.	uit ond. z. dipl.	Totaal
mbo 1	6.851	2.859	243	79		5.328	16.060
mbo 2	881	26.903	7.765	1.260	3.644	16.100	56.553
mbo 3	73	1.929	14.934	7.253	3.400	8.392	35.981
mbo 4	142	2.134	3.401	34.890	9.000	10.985	60.552
Totaal	7.947	33.825	26.343	43.482	16.044	40.805	168.446

Tabel 2.36 | Meest voorkomende routes vanaf 2005 instroomcohort mbo 2005

	2005	2006	2007	2008	2009	Aantal	%
Tot. instroom niv. 1	mbo 1; geen dp	--	--	--	--	3.365	21,0
	mbo 1; dp 1	--	--	--	--	2.695	16,8
	mbo 1; geen dp	mbo 1; geen dp	--	--	--	711	4,4
	mbo 1; geen dp	mbo 1; dp 1	--	--	--	637	4,0
	mbo 1; dp 1	mbo 2	--	--	--	591	3,7
	mbo 1; dp 1	mbo 2	mbo 2; dp 2	--	--	393	2,4
	Totaal					8.392	52,3
Tot. instroom niv. 2	mbo 2; geen dp	--	--	--	--	7.549	13,3
	mbo 2; geen dp	mbo 2; dp 2	--	--	--	5.100	9,0
	mbo 2; dp 2	--	--	--	--	4.262	7,5
	mbo 2; geen dp	mbo 2; geen dp	--	--	--	3.743	6,6
	mbo 2; geen dp	mbo 2; dp 2	mbo 3	mbo 3	mbo 3	2.358	4,2
	mbo 2; geen dp	mbo 2; dp 2	mbo 3	mbo 3; dp 3	--	2.028	3,6
	mbo 2; geen dp	mbo 2; geen dp	mbo 2; dp 2	--	--	1.816	3,2
	mbo 2; geen dp	mbo 2; geen dp	mbo 2; geen dp	--	--	1.727	3,1
	Totaal					28.583	50,5
Tot. instroom niv. 3	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; dp 3	--	--	3.713	10,3
	mbo 3; geen dp	--	--	--	--	3.663	10,2
	mbo 3; geen dp	mbo 3; dp 3	--	--	--	2.585	7,2
	mbo 3; dp 3	--	--	--	--	2.243	6,2
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	--	--	--	1.859	5,2
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; dp 3	--	1.033	2,9
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; dp 3	mbo 4	mbo 4	985	2,7
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; dp 3	mbo 4; dp 4	hbo	826	2,3
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	739	2,1
	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	mbo 3; geen dp	--	--	732	2,0
	Totaal					18.378	51,1
Tot. instroom niv. 4	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; dp 4	hbo	7.609	12,6
	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; dp 4	--	7.605	12,6
	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	5.030	8,3
	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; dp 4	hbo	hbo	4.474	7,4
	mbo 4; geen dp	mbo 4; geen dp	mbo 4; dp 4	--	--	3.919	6,5
	mbo 4; geen dp	--	--	--	--	3.738	6,2
	Totaal					32.375	53,5

Verband onderwijsniveau - inkomen ouders en etniciteit

Inkomen ouders

Uit onderzoek is gebleken dat er een verband bestaat tussen sociaal-economische status (SES) en onderwijsprestaties. Een hoge SES correleert met goede prestaties en een lage SES met mindere prestaties. Het inkomen van de ouders is één van de indicatoren voor de sociaaleconomische status van een leerling.

Van alle leerlingen die in 2005 begonnen zijn met het voortgezet onderwijs, is vastgesteld op welk onderwijsniveau ze zich bevonden in leerjaar 4 (2008/09). Wanneer deze leerlingen worden onderverdeeld naar het inkomen van hun ouders in kwartielen zien we verschillen die stroken met de verwachting, maar toch opvallend groot zijn. Van de kinderen die in het vwo terecht zijn gekomen is de groep uit het hoogste kwartiel bijna vier keer zo groot als die uit het laagste kwartiel. Omgekeerd zijn de kinderen uit het laagste kwartiel ruim vijf keer meer vertegenwoordigd in het vmbo-bl dan die uit het hoogste kwartiel.

Het patroon zet zich zeer consistent door. Bij het havo en het vmbo-kl zien we hetzelfde symmetrische patroon als bij vwo en vmbo-bl, zij het in afgezwakte vorm. In het 'middelste' niveau, vmbo-gl/tl, zijn de twee middelste kwartielen het best vertegenwoordigd.

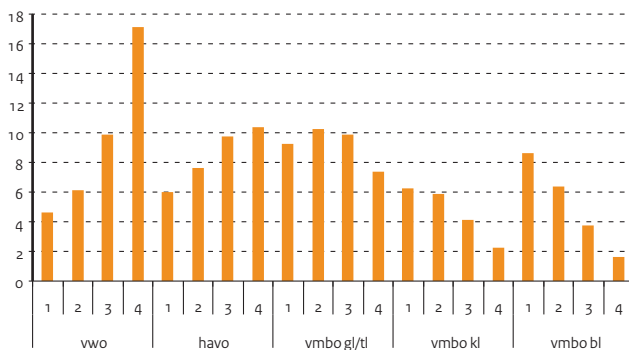
Verband met etniciteit

Verderop in deze uitgave is te zien hoe autochtone en allochtone leerlingen verdeeld zijn over de verschillende vo-niveaus. Daaruit blijkt dat niet-westerse allochtonen relatief ondervertegenwoordigd zijn in het vwo en relatief oververtegenwoordigd in het vmbo-bl.

In deze paragraaf zien we nu dat de verschillen tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen een stuk kleiner worden wanneer ze gemeten worden binnen de inkomenskwartielen. Binnen het hoogste inkomenskwartiel is het bereikte onderwijsniveau gemiddeld het hoogst. De verdelingen van autochtonen en niet-westerse allochtonen over de onderwijsniveaus binnen die categorie zijn echter nagenoeg identiek. Binnen het laagste kwartiel ontlopen de verdelingen elkaar ook nauwelijks. De grootste verschillen zijn te zien binnen de tweede en derde kwartielen, waar niet-westerse allochtonen relatief oververtegenwoordigd zijn in het vmbo-bl en ondervertegenwoordigd in het vwo. Overigens is de gehele groep niet-westerse allochtonen binnen het laagste kwartiel ruim vijf keer groter dan die in het hoogste kwartiel.

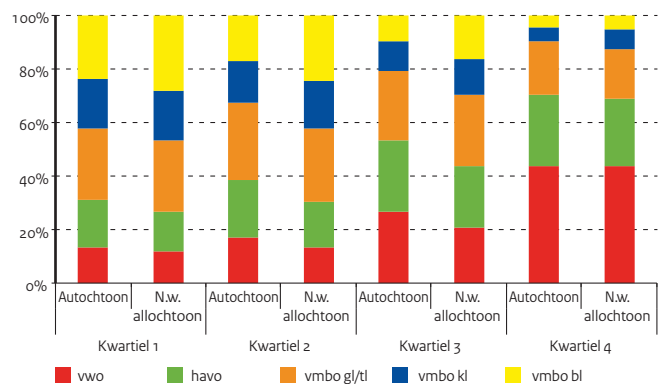
Figuur 2.33 | Aantal leerlingen in onderwijsniveau leerjaar 4

Leerlingen gestart in 2005 (x 1.000), naar inkomenskwartiel

Figuur 2.34 | Percentage leerlingen in onderwijsniveau l4

Leerlingen gestart in 2005 (x 1.000), naar inkomenskwartiel en etniciteit

Bron

OCW (DUO); bewerkingen van
CBS-bestanden

Toelichting

- Leerlingen gestart in 2005;
meetmoment leerjaar 4 (2008)
- Inkomensgrenzen van de kwartielen (€):

1 < 37047

37047 < 2 > 50270

50270 < 3 > 68029

4 > 68029

Tabel 2.37 | Aantal leerlingen in onderwijsniveaus naar inkomenskwartiel ouders

	vmbo bl	vmbo kl	vmbo gl/tl	havo	vwo
Inkomenskwartiel 1	8.628	6.273	9.210	5.967	4.586
Inkomenskwartiel 2	6.408	5.880	10.296	7.580	6.163
Inkomenskwartiel 3	3.781	4.089	9.884	9.693	9.847
Inkomenskwartiel 4	1.613	2.240	7.436	10.435	17.078

Tabel 2.38

		vwo	havo	vmbo gl/tl	vmbo kl	vmbo bl
Inkomenskwartiel 1	Autochtoon	3.070	4.096	6.110	4.201	5.405
	N.w. allochtoon	1.127	1.496	2.584	1.768	2.774
Inkomenskwartiel 2	Autochtoon	5.218	6.514	8.712	4.894	5.143
	N.w. allochtoon	559	699	1.113	737	993
Inkomenskwartiel 3	Autochtoon	8.725	8.664	8.687	3.551	3.152
	N.w. allochtoon	556	607	703	350	434
Inkomenskwartiel 4	Autochtoon	15.184	9.462	6.744	2.034	1.445
	N.w. allochtoon	768	450	324	120	97

Bron

OCW (DUO); bewerkingen van CBS-
bestanden

Toelichting

- Leerlingen gestart in 2005;
meetmoment leerjaar 4 (2008)
- Inkomensgrenzen van de kwartielen (€):

1 < 37047

37047 < 2 > 50270

50270 < 3 > 68029

4 > 68029

2 | Onderwijs nationaal

Brugklasanalyse

De invloed van brugjaren op latere prestaties

In Nederland vindt het selectiemoment voor het vo niet voor alle leerlingen tegelijk plaats. Sommigen gaan direct naar een categorale school met één onderwijsniveau; anderen stellen het keuzemoment uit met één of meer gemengde brugjaren. Die brugjaren bestaan in vele verschillende mengvormen. Deze paragraaf gaat over de invloed van het brugjaar op de latere prestaties van leerlingen, in samenhang met inkomen en etniciteit. Wanneer we de leerlingen die in 2005 naar het vo gingen, op basis van hun CITO-schooladvies onderverdelen naar de vijf hoofdstromen van het vo (vmbo-gl en -tl worden daarbij samengenomen) krijgen we groepen die qua prestatie min of meer vergelijkbaar zijn. Voor de groep met het advies vmbo-gl/tl zien we dat deelname aan een gemengd brugjaar gemiddeld het gunstigst uitpakt voor het verdere verloop van de schoolloopbaan, wanneer dat brugjaar ook niveaus boven gl/tl, maar geen lagere niveaus vertegenwoordigt. In dat geval behaalt een leerling in leerjaar 4 relatief vaker zelf ook een niveau boven gl/tl. Andersom geldt voor leerlingen in een gemengd brugjaar met lagere niveaus (maar geen hogere) dat zij relatief vaker onder niveau gl/tl uitkomen. De prestaties van zowel categorale leerlingen als leerlingen in brugjaren die hogere en lagere niveaus mengen, houden het midden tussen deze uitersten. Dit patroon houdt stand bij de groepen met andere schooladviezen.

Etniciteit

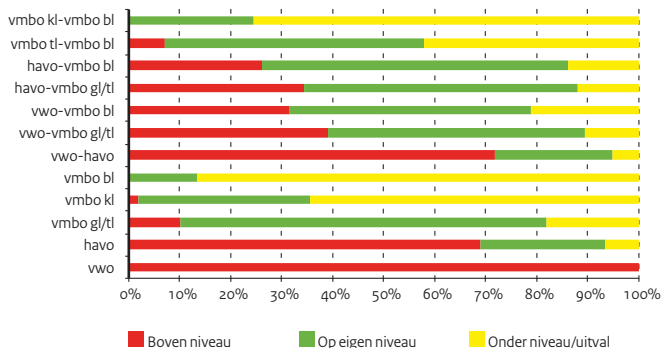
De leerlingengroep uitgesplitst naar autochtonen en niet-westerse allochtonen laat over de hele linie dezelfde patronen zien. Zowel autochtonen als niet-westerse allochtonen komen vaker op een hoger niveau terecht wanneer ze hebben deelgenomen aan 'gemengd +' brugjaren dan wanneer ze hebben deelgenomen aan 'gemengd -' brugjaren. Autochtonen komen in alle CITO-groepen gemiddeld hoger terecht dan niet-westerse allochtonen, behalve in de vmbo-gl/tl en havogroepen.

Inkomsten van het huishouden

Wanneer we de inkomsten van het huishouden waartoe de leerling behoort bij de analyse betrekken, blijft hetzelfde patroon zichtbaar. Zowel leerlingen in een huishouden behorend tot het hoogste als in het laagste inkomenskwartiel presteren beter na 'gemengd +' brugjaren dan na 'gemengd -' brugjaren. Wat vooral opmerkelijk is, is dat ook binnen de CITO-groep vmbo-gl/tl (een groep waarvan mag worden verondersteld dat het talent vergelijkbaar is) meer leerlingen uit het hoogste kwartiel (4) dan uit het laagste kwartiel over de hele linie uiteindelijk een niveau behalen dat hoger ligt dan hun CITO niveau in eerste instantie voorspelde. Ook dit patroon houdt stand bij de andere CITO-groepen. De schooladviezen waren in deze dataset overigens niet beschikbaar, mogelijk zouden die gegevens de verschillen weer nuanceren.

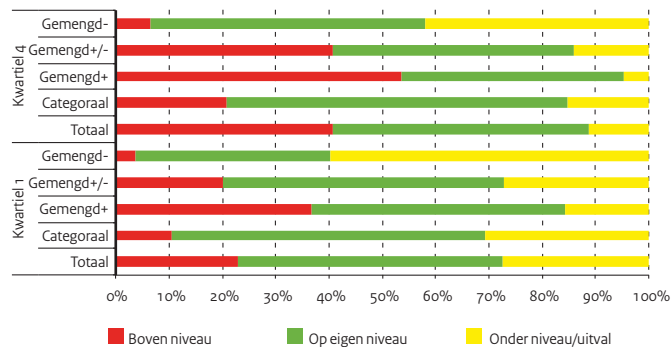
Figuur 2.35 | Positie in lj4 van ll met schooladvies vmbo gl/tl

In procenten

Figuur 2.36 | Positie in lj4 van ll met schooladvies vmbo gl/tl

In procenten, per inkomenskwartiel

Bron

CBS

Toelichting

- De meetgroep omvat alle leerlingen die in 2005 naar het vo gingen. Deze cijfers zijn gekoppeld aan CBS-data over de inkomsten van het huishouden waartoe de leerling behoort en de herkomstgroepering
- De leerlingen zijn gegroepeerd naar CITO-score, aan de hand van de verdeling die CITO in 2005 hanteerde
- Boven niveau = boven niveau van de CITO-score terechtgekomen in leerjaar 4
- Op niveau = op niveau van de CITO-score terechtgekomen in leerjaar 4
- Onder niveau/uitval = onder niveau van de CITO-score terechtgekomen, of uitgevallen, in leerjaar 4
- Met 'gemengd +/-' wordt bedoeld: alle gemengde brugklassen waar het eigen CITO-niveau in vertegenwoordigd is, zowel als lagere en hogere niveaus
- Met 'gemengd -' wordt bedoeld: alle gemengde brugklassen die geen hogere niveaus vertegenwoordigen dan dat van de betreffende CITO-groep, maar wel lagere
- Met 'gemengd +' wordt bedoeld: alle gemengde brugklassen die geen lagere niveaus vertegenwoordigen dan dat van de betreffende CITO-groep, maar wel hogere
- Met 'gemengd +/-' wordt bedoeld: alle gemengde brugklassen waar het eigen CITO-niveau in vertegenwoordigd is, zowel als lagere en hogere niveaus
- Kwartiel 1 = het kwart van de leerlingen die in 2005 met het vo begonnen, en behoorde tot de huishoudens met de laagste inkomsten (<€37.047)
- Kwartiel 4 = het kwart van de leerlingen die in 2005 met het vo begonnen, en behoorde tot de huishoudens met de hoogste inkomsten (>€68.029)

Tabel 2.39 | Positie in leerjaar 4 van leerlingen per CITO-score: uitgesplitst naar brugjaarsoort

		Categoriaal	%	Gem. +	% Gemengd+/-	Gemengd -	%	Totaal
vwo-groep (CITO 545-550)	Op niveau	9.310	89	--	--	--	--	9.740
	Onder niveau/uitval	1.130	11	--	--	--	--	4.760
havo-groep (CITO 537-544)	Boven niveau	2.080	35	5.890	34	2.130	25	320
	Op niveau	1.720	29	8.540	49	3.900	46	2.310
	Onder niveau/uitval	2.060	35	2.900	17	2.490	29	3.360
vmbo gl/tl-groep (CITO 530-536)	Boven niveau	1.210	14	6.780	44	910	30	210
	Op niveau	5.380	62	7.150	46	1.500	50	1.800
	Onder niveau/uitval	2.060	24	1.570	10	590	20	2.170
vmbo kl-groep (CITO 524-529)	Boven niveau	3.600	54	2.850	81	2.500	43	500
	Op niveau	2.050	31	450	13	2.210	38	1.870
	Onder niveau/uitval	1.070	16	230	7	1.080	19	1.060
vmbo bl-groep (CITO 501-523)	Boven niveau	3.280	44	7.100	52	--	--	--
	Op niveau	3.700	50	5.730	42	--	--	--
	Onder niveau/uitval	460	6	820	6	--	--	--

Tabel 2.40 | Positie in leerj. 4 van leerl. met CITO-score vmbo gl/tl (530-536) per inkomenskwartiel

		Categoriaal	%	Gemengd +	% Gemengd+/-	Gemengd -	%	Totaal
Boven CITO-niveau	Kwartiel 1	220	11	1.290	37	140	20	40
	Kwartiel 4	330	21	2.240	54	260	41	40
Op CITO-niveau	Kwartiel 1	1.230	59	1.660	47	370	53	390
	Kwartiel 4	1.010	64	1.740	42	290	45	320
Onder CITO-niveau/uitval	Kwartiel 1	640	31	550	16	190	27	640
	Kwartiel 4	240	15	200	5	90	14	260

Tabel 2.41 | Aantal leerlingen naar inkomenskwartiel ouders en etniciteit

		Categoriaal	%	Gemengd +	% Gemengd+/-	Gemengd -	%	Totaal
Boven CITO-niveau	Autochtoon	910	13	5.250	44	770	31	170
	Niet-westers all.	220	19	1.080	43	100	26	30
Op CITO-niveau	Autochtoon	4.500	64	5.640	47	1.220	49	1.530
	Niet-westers all.	620	54	1.080	43	210	54	180
Onder CITO-niveau/uitval	Autochtoon	1.670	24	1.120	9	490	20	1.840
	Niet-westers all.	300	26	370	15	80	21	240

2 | Onderwijs nationaal

Passend onderwijs

Speciaal onderwijs

Binnen het onderwijs bestaan er verschillende voorzieningen voor leerlingen die extra zorg en aandacht nodig hebben vanwege een handicap, stoornis of 'ziekte'. In het primair onderwijs zijn er samenwerkingsverbanden Weer Samen Naar School, waarin reguliere basisscholen met een speciale school voor basisonderwijs samenwerken. In het voortgezet onderwijs werken scholen ook samen in samenwerkingsverbanden. Extra zorg wordt geboden in het praktijkonderwijs (pro) en in het leerweg-ondersteunend onderwijs (lwoo). Voor leerlingen met specifieke handicaps en stoornissen is er de mogelijkheid om onderwijs te volgen in scholen voor speciaal onderwijs of voortgezet speciaal onderwijs, dan wel om met een leerlinggebonden financiering onderwijs te volgen in reguliere scholen.

Speciaal onderwijs is onderverdeeld in vier clusters:

- Cluster 1: onderwijs voor kinderen met een visuele beperking.
- Cluster 2: onderwijs voor dove en slechthorende kinderen, kinderen met ernstige spraak/taalmoeilijkheden en kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum waarbij de focus ligt op communicatie.
- Cluster 3: onderwijs voor zeer moeilijk lerende kinderen, leerlingen met lichamelijke én/of verstandelijke beperkingen, langdurig zieke kinderen en leerlingen met epilepsie.
- Cluster 4: onderwijs voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, kinderen met psychiatrische stoornissen of ernstige gedragsproblemen, langdurig zieke kinderen zonder een lichamelijke beperking.

Groei speciaal onderwijs en leerlinggebonden financiering

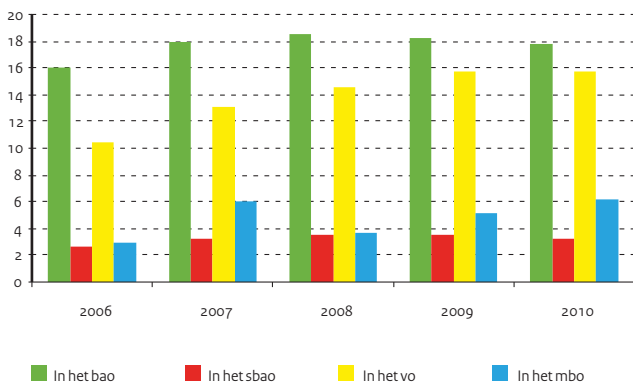
Bij de invoering van de leerlinggebonden financiering – het rugzakje – was de verwachting dat het aantal leerlingen met een indicatie voor (voortgezet) speciaal onderwijs stabiel zou blijven. De inzet was dat 25 procent van de geïndiceerde leerlingen met een rugzak naar het reguliere onderwijs zou gaan, in plaats van naar het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so). Zowel het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs als het aantal leerlingen met een leerlinggebonden financiering bleef echter groeien.

De groei is met name zichtbaar vanaf de leeftijd van 12 jaar. In het basisonderwijs is het aantal leerlingen met een leerlinggebonden financiering gegroeid, maar sinds 2008 neemt dit aantal weer af. Vanaf 2008 is het aantal leerlingen in het so de laatste jaren relatief stabiel gebleven.

De groei van het aantal leerlingen die extra zorg nodig hebben in het vo, vso en mbo is echter groot. Het aantal leerlingen met leerlinggebonden financiering in het vo is het laatste jaar weliswaar niet gegroeid, maar is de jaren ervoor toegenomen met circa 2000 leerlingen per jaar. In het mbo is de groei vanaf 2008 ruim 1000 leerlingen per jaar. Ook het aantal leerlingen in het vso is sinds 2006 zeer sterk gegroeid. De totale groei tot 2010 betreft 8500 leerlingen. Deze groei is met name zichtbaar in cluster 4 (5.500 leerlingen) en cluster 3 (2.800 leerlingen).

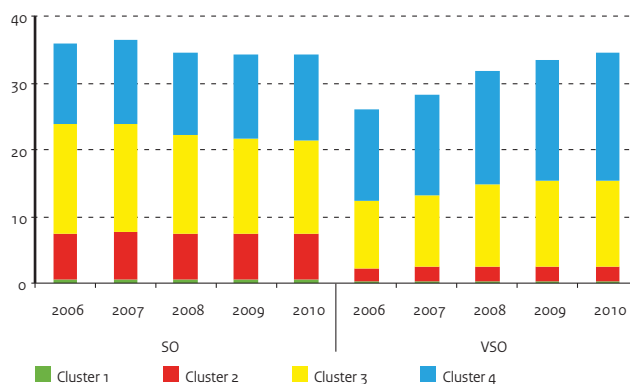
Figuur 2.37 | Leerlinggebonden financiering

Vanuit so en vso (aantal x 1.000)

Figuur 2.38 | Aantal leerlingen in het so en vso

Vanuit so en vso (aantal x 1.000)

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen)

Toelichting

– Peildatum 1 oktober

- Het vso is vanaf 2002 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan rijksjustitiële jeugdinrichtingen
- Het vso is vanaf 2003 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan residentiële instellingen en thuiszitters
- mg: meervoudig gehandicapt

Tabel 2.42 | Aantal leerlingen so en vso naar cluster

so			2006	2007	2008	2009	2010
Cluster 1	MGDV	MG: VGK	178	140	145	239	239
	VGK	VISUEEL GEHANDICAPTE KINDEREN	330	352	367	274	267
Cluster 2	DOBLN	MG: DOVN/BLIND	34	37	25	24	27
	DOVN	DOVE KINDEREN	451	434	442	431	396
	ESM	KINDEREN MET ERNSTIGE SPRAAKM.	5.540	5.698	5.643	5.639	5.665
	MGA	MG: DOVN/ZMLK	275	257	213	220	214
	MGB	MG: SH/ZMLK	74	74	70	60	44
	SH	SLECHT HORENDE KINDEREN	639	592	514	504	518
Cluster 3	LG	LICHAMELIJK GEHANDICAPTE KIND.	1.428	1.399	1.408	1.434	1.437
	LZ/S	LANGDURIG ZIEKE KINDEREN/SOMATISCH	1.235	1.261	1.202	1.179	1.028
	MGF	MG: LG/ZMLK	4.256	4.225	4.175	4.103	4.245
	ZMLK	ZEER MOEILIJK LERENDE KINDEREN	9.504	9.435	7.948	7.480	7.244
Cluster 4	LZ/P	LANGDURIG ZIEKE KINDEREN/PSYCHISCH	5.356	5.706	5.377	5.459	5.693
	PI	KINDEREN IN PEDOLOGISCHE INST.	1.908	2.004	1.890	1.837	1.991
	ZMOK	ZEER MOEILIJK OPVOEDBARE KIND.	4.588	4.821	4.981	5.327	5.365
vso							
Cluster 1	MGDV	MG: VGK	27	58	57	69	71
	VGK	VISUEEL GEHANDICAPTE KINDEREN	189	189	190	187	186
Cluster 2	DOBLN	MG: DOVN/BLIND	28	28	32	27	29
	DOVN	DOVE KINDEREN	221	237	219	216	230
	MGA	MG: DOVN/ZMLK	74	64	100	88	74
	MGB	MG: SH/ZMLK	121	127	142	160	170
	SH	SLECHT HORENDE KINDEREN	1.606	1.638	1.687	1.694	1.724
Cluster 3	LG	LICHAMELIJK GEHANDICAPTE KIND.	1.296	1.384	1.330	1.300	1.188
	LZ/S	LANGDURIG ZIEKE KINDEREN/SOMATISCH	545	622	655	683	863
	MGF	MG: LG/ZMLK	921	913	1.158	1.428	1.534
	ZMLK	ZEER MOEILIJK LERENDE KINDEREN	7.392	7.808	9.312	9.400	9.379
Cluster 4	LZ/P	LANGDURIG ZIEKE KINDEREN/PSYCHISCH	1.725	2.060	3.115	3.480	3.903
	PI	KINDEREN IN PEDOLOGISCHE INST.	141	140	212	230	208
	ZMOK	ZEER MOEILIJK OPVOEDBARE KIND.	1.1788	12.934	13.659	14.407	15.062
Totaal			6.1870	64.637	66.268	67.579	68.994

2 | Onderwijs nationaal Zorgadviesteams

In de leerlingenzorg op scholen speelt het zorg- en adviesteam (ZAT) een belangrijke rol. ZAT's zijn multidisciplinaire teams, waarin instellingen die zorg en ondersteuning bieden aan jeugdigen en hun ouders aansluiten bij de leerlingenzorg die door de scholen wordt geboden. Scholen kunnen vroegtijdig signalen bij jeugdigen herkennen die erop wijzen dat extra zorg of hulpverlening nodig is. De ZAT's zorgen er voor dat die signalen snel en vakkundig beoordeeld worden en dat zo snel mogelijk de juiste hulp of ondersteuning wordt ingeschakeld voor de leerling, de ouders en de leerkrachten.

Primair onderwijs

In het primair onderwijs wordt de samenwerking van scholen met externe zorginstellingen in toenemende mate op twee niveaus vorm gegeven. Op het niveau van de individuele school hebben steeds meer scholen een zorgteam waarin de intern begeleider vaak samenwerkt met een schoolmaatschappelijk werker en een schoolverpleegkundige. Het zorgteam kan snel en multidisciplinair problemen bij kinderen beoordelen en een aanpak afspreken en in gang zetten. Voor de complexere problemen is er een bovenschoolse ZAT. Het primair onderwijs laat na een aantal jaren van snelle groei een lager percentage ZAT's zien. In 2009 rapporteert 63 procent van de 142 onderzochte WSNS-verbanden over een ZAT of soortgelijk multidisciplinair overleg te beschikken. Dat was 69 procent in 2008 maar het verschil is niet significant. Het percentage scholen met een zorgteam bedraagt in 2009 net als in 2008 57 procent.

Voortgezet onderwijs

De inhoud en organisatie van de schoolinterne leerlingenzorg in het voortgezet onderwijs is op 94 procent van de scholen vastgelegd in het

zorgplan en daarmee stevig verankerd. Het interne zorgteam vormt een belangrijke schakel in de leerlingenzorg van de school. In 2009 beschikt 89 procent van de scholen over een intern zorgteam waarin zorgcoördinatoren en teamleiders met ander schoolpersoneel leerlingen met leer- en sociaal-emotionele problemen en gedragsproblemen bespreken. Vanuit deze bespreking wordt het schoolinterne zorgaanbod geactiveerd of wordt besloten het ZAT in te schakelen. Het percentage scholen met een ZAT in het voortgezet onderwijs is in 2009 gegroeid van 95 procent naar 96 procent. In 2004 had nog maar 60 procent van de schoolvestigingen in het voortgezet onderwijs een ZAT.

Middelbaar beroepsonderwijs

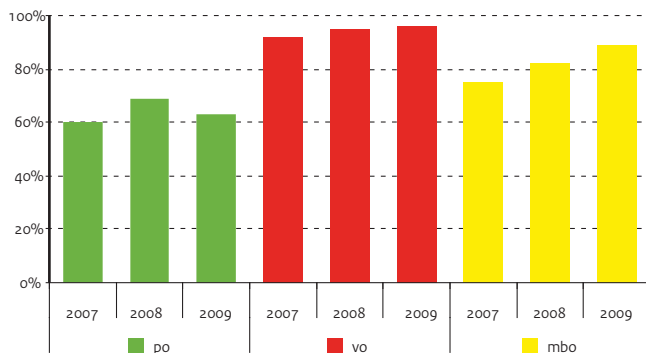
85 procent van de ROC's hebben de beleidsontwikkeling op het gebied van samenwerking in de zorg in en om de school als taak gedefinieerd en de uitvoering daarvan bij een medewerker of afdeling belegd. In 2009 heeft 89 procent van de ROC's een zorgcoördinator in dienst, in 2008 was dit nog 49 procent. Ook het aantal ROC's met een ZAT is in 2009 gegroeid naar 89 procent ten opzichte van 82 procent in 2008.

Samenstelling ZAT

Het ZAT wordt gevormd door medewerkers van de school en externe instellingen. Voor het voortgezet onderwijs rekenen we de jeugdgezondheidszorg, het maatschappelijk werk, bureau jeugdzorg, leerplicht en de politie tot de kern van het ZAT. In het primair onderwijs en het mbo zijn bijvoorbeeld ook de regionale expertise centra-4 (rec-4) en jeugd-ggz belangrijke partners. Afhankelijk van de problematiek schuiven ook andere instellingen, zoals MEE (ondersteuning bij leven met een beperking), Halt en de schoolbegeleidingsdienst aan bij het casusoverleg van het ZAT.

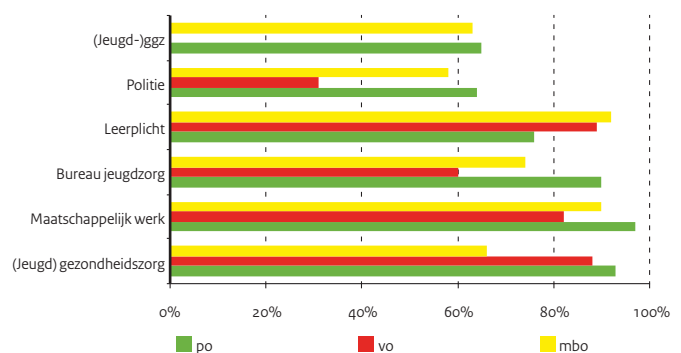
Figuur 2.39 | Ontwikkeling dekking ZAT's

In procenten, naar po, vo en mbo

Figuur 2.40 | Samenstelling ZAT's naar deelname kennisinstelling

In po, vo en mbo, in procenten, 2009

Bron

NJI (ZAT-monitor)

Tabel 2.43 | ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, po in procenten

	2005	2007	2008	2009
Jeugdgezondheidszorg	86	93	93	93
Maatschappelijk werk	84	88	90	97
Bureau jeugdzorg	64	88	80	90
Rec-3	53	44	47	47
Rec-4	55	50	58	54
Leerplicht	31	69	65	76
Politie	20	51	47	64
Jeugd-ggz	31	56	54	65
Orthopedagoog/gz-psycholoog	-	-	-	81

Bron

NJI (ZAT-monitor)

Tabel 2.44 | ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, vo in procenten

	2006	2007	2008	2009
Jeugdgezondheidszorg	78	85	88	88
Leerplicht	75	84	87	89
Maatschappelijk werk	65	71	74	82
Bureau jeugdzorg	57	59	61	60
Politie	26	30	30	31

Bron

NJI (ZAT-monitor)

Tabel 2.45 | ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, mbo in procenten

	2006	2007	2008	2009
Leerplicht	73	82	85	92
Maatschappelijk werk	68	77	82	90
Rmc	64	77	80	79
Ggz	55	79	79	63
Bureau jeugdzorg	59	71	74	74
Politie	55	66	67	58
Gezondheidszorg	41	50	56	66
Rec-4	-	32	32	34
Verslavingszorg	59	64	63	71

2 | Onderwijs nationaal

Voortijdig schoolverlaters

Doelen

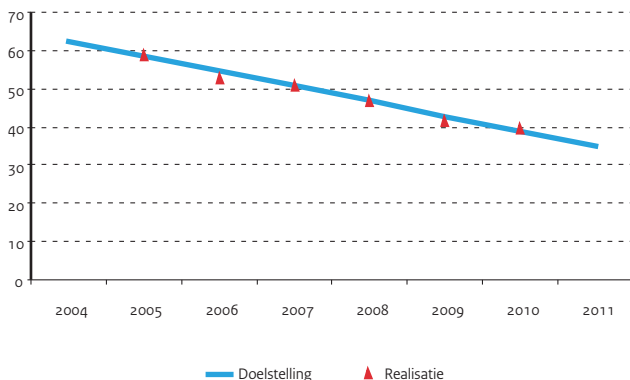
Het onderwijsbeleid is er op gericht zoveel mogelijk jonge mensen goed toe te rusten voor de moderne kennissamenleving. Het behalen van een startkwalificatie (een diploma op havo, vwo of minimaal mbo-2 niveau) staat daarbij voorop. De focus in Nederland ligt op het voorkómen van schooluitval. De nationale doelstelling is daarom het terugdringen van het jaarlijks aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters (vsv'ers) met 50 procent tussen 2002 en 2012. Dit komt neer op een reductie tot maximaal 35.000 nieuwe vsv'ers in 2012. Deze doelstelling is door het huidige kabinet verder aangescherpt: maximaal 25.000 nieuwe vsv'ers voor het schooljaar 2014/15. In 2009/10 zijn er 39.600 nieuwe vsv'ers (voorlopige cijfers). In Europa is afgesproken de totale groep van 18 tot 25 jarigen die geen onderwijs volgt én geen startkwalificatie heeft tussen 2000 en 2010 met 50 procent te verminderen. Recent is deze periode verlengd tot 2020. Voor Nederland betekent dit nu een reductie van 15,5 procent vsv'ers in 2000 tot circa 8 procent in 2020. (Bron: LFS, Labour Force Survey.) In 2009 lag het percentage op 10,9 procent.

Basisregister Onderwijsnummer

Elke jongere die in Nederland bekostigd onderwijs volgt, heeft een persoonsgebonden onderwijsnummer dat het volgen van leerlingen en hun persoonskenmerken mogelijk maakt. Deze gegevens zijn opgeslagen in het Basisregister Onderwijs (Bron). Op basis van dit onderwijsnummer wordt voortijdig schoolverlaten op landelijk, regionaal en instellingsniveau in kaart gebracht, waardoor een constante en betrouwbare vergelijking tussen jaren mogelijk is en zijn trends goed zichtbaar zijn. Een beperkte groep jongeren is nog buiten beeld. Het gaat hier bijvoorbeeld om jongeren die onderwijs volgen op instellingen die (nog) niet werken met het persoonsgebonden nummer, zoals private instellingen.

Figuur 2.41 | Nationale doelstelling en realisatie

Nieuwe vsv'ers in absolute aantallen

Vsv in regio en gemeenten

Nederland is ingedeeld in 39 Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC-) regio's. Met de regio's is afgesproken het aantal nieuwe vsv'ers in het schooljaar 2010/11 te verminderen met 40 procent ten opzichte van 2005/06. Het resultaat van het schooljaar 2009/10 laat sterke verschillen tussen de regio's zien. Drie regio's hebben de convenantdoelstelling van -30 procent gehaald. Twaalf regio's hebben een daling van 25 tot 30 procent gerealiseerd. Het aantal vsv'ers is voor 2009/10 in alle regio's gedaald. De hoge vsv-percentages worden veelal aangetroffen in de regio's binnen de Randstad en in de grotere gemeenten.

Vier grootste gemeenten van Nederland (G4)

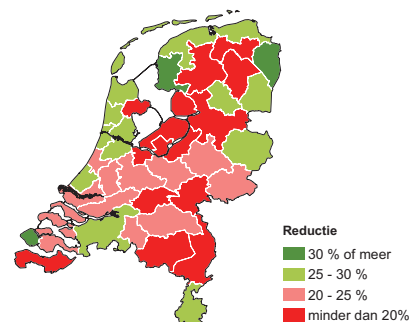
Binnen de G4 liggen de aantallen en percentages vsv hoog. Het percentage nieuwe vsv'ers ligt in de vier grootste gemeenten hoger dan het landelijk gemiddelde. Wel is het aantal nieuwe vsv'ers voor een aantal gemeenten verder gedaald. In Den Haag is de doelstelling bereikt (-33 procent) en in Rotterdam en Utrecht is een daling van respectievelijk 22 procent en 19 procent gerealiseerd. In Amsterdam is de daling in het aantal nieuwe vsv'ers minder sterk ten opzichte van vorig jaar (-28 procent ten opzichte van -34 procent).

Wijken

Het kabinet Balkenende IV heeft 40 krachtwijken benoemd, gedefinieerd op basis van een aantal sociaaleconomische kenmerken. In 2009/10 varieert het percentage vsv in deze wijken tussen de 4,5 procent en 10,1 procent en ligt daarmee in alle krachtwijken hoger dan het landelijk gemiddelde. Tien krachtwijken (25 procent) hebben een reductie van 30 procent of meer behaald, terwijl drie krachtwijken een toename laten zien.

Figuur 2.42 | RMC-regio's, realisatie reductie nieuwe vsv'ers

Percentage in de leeftijdsgroep 12-23 jaar, 2009/10 t.o.v. 2005/06

Tabel 2.46 | Realisatie aantal nieuwe vsv'ers nationaal in aantallen en percentages

	2002	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
OCW (DUO)							
Realisatie (x 1.000)	71,0	58,6	52,7	50,9	46,8	41,8	39,6
Percentage vsv	5,5	4,6	4,1	4,0	3,6	3,2	3,0

Toelichting

- De cijfers van 2009/10 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers
- De doelstelling voor het jaar 2010/11 is: realisatie 35.000 en percentage vsv 2,7
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 2.47 | RMC-regio's met de hoogste vsv reductie in 2009/10 t.o.v. 2005/06

RMC-regio	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV
Oost-Groningen	492	4,1	410	3,4	396	3,3	321	2,7
Zuid-West Friesland	335	3,3	259	2,5	237	2,3	221	2,1
Walcheren	440	4,7	382	4,1	316	3,4	297	3,2
Friesland Noord	888	4,1	736	3,4	692	3,2	626	2,9
Agglomeratie Amsterdam	5.790	6,3	5.141	5,5	4.085	4,4	4.177	4,5

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2009/10 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Tabel 2.48 | RMC-regio's met de laagste vsv reductie in 2009/10 t.o.v. 2005/06

RMC-regio	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV
Flevoland	1.554	4,7	1.617	4,8	1.476	4,3	1.433	4,2
Zuidoost-Brabant	2.202	3,8	2.012	3,5	1.837	3,2	1.984	3,4
Noordwest-Veluwe	580	3,4	551	3,2	519	3,0	511	3,0
Arnhem/Nijmegen	2.075	4,0	1.967	3,7	1.855	3,5	1.796	3,3
Gooi en Vechtstreek	853	4,5	775	4,1	665	3,5	732	3,8

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2009/10 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Tabel 2.49 | De tien grootste gemeenten, gemeten naar het aantal onderwijsdeelnemers in 2008/09

	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV
Amsterdam	3.532	7,8	3.045	6,8	2.318	5,3	2.539	5,7
Rotterdam	3.183	7,0	2.946	6,7	2.734	6,3	2.483	5,7
s-Gravenhage	2.207	7,1	1.915	6,1	1.689	5,4	1.482	4,7
Almere	863	5,1	876	5,0	821	4,6	808	4,5
Utrecht	906	5,9	960	6,1	796	5,1	735	4,6
Tilburg	834	5,8	727	5,0	685	4,8	619	4,3
Eindhoven	731	5,4	678	4,9	595	4,4	668	4,9
Breda	610	5,1	525	4,2	473	3,8	455	3,7
Apeldoorn	552	4,4	504	4,0	459	3,7	433	3,5
Enschede	572	5,2	527	4,6	460	4,1	405	3,5

Bron

OCW (DUO)

2 | Onderwijs nationaal

Voortijdig schoolverlaters

Onderwijskenmerken

Van de nieuwe vsv'ers komt 75 procent uit het mbo. 22 procent van alle vsv'ers komt uit het vo. Binnen het mbo wordt jaarlijks 7,5 procent van de leerlingen vsv'er. In het vo ligt dit op 1 procent. Tevens is het percentage nieuwe vsv'ers in het vo ruim twee keer zo sterk gedaald als in het mbo, gemeten naar het peiljaar 2005/06. De focus van het vsv-beleid zal de komende jaren op het mbo blijven liggen.

Vsv in het voortgezet onderwijs

De grootste groep vsv'ers in het vo (51 procent) komt uit het vmbo 3-4. Een deel hiervan heeft wel zijn vmbo-diploma, maar is (nog) niet gestart met een vervolgopleiding. De grootste afname van vsv'ers is bewerkstelligd in brugjaar 1-2 en in het lwoo. De afname van vsv in vwo 3-6 van vorig jaar heeft niet doorgezet, hier is een lichte toename te zien. Het vsv percentage voor havo 3-5 is gelijk gebleven. De vsv-percentages liggen in deze groepen beneden het vo- en landelijk gemiddelde. 28 procent van het aantal vsv'ers uit het vo komt uit havo 3-5 en vwo 3-6.

Vsv in het middelbaar beroepsonderwijs

De grootste groep vsv'ers in het mbo komt uit bolz, bol4 en bbl. Gezamenlijk zijn deze niveaus verantwoordelijk voor bijna tweederde van het aantal vsv'ers in het mbo. Van de totale groep nieuwe vsv'ers is 10 procent afkomstig uit mbo1. Dit niveau binnen het mbo kent een hoog vsv-percentage (35 procent). De grootste procentuele reductie is gerealiseerd in de bol. In de bbl is het aantal nieuwe vsv'ers afgenomen ten opzichte van vorig jaar.

Mbo-instellingen

14 procent van de mbo-instellingen heeft in het schooljaar 2009/10 de doelstelling van 30 procent reductie gehaald. Bij 18 procent van de mbo-instellingen is een toename te zien in het aantal nieuwe vsv'ers ten opzichte van 2005-2006. Een aantal instellingen realiseert, na achterblijvende resultaten in eerdere convenantjaren, evenmin een substantiële reductie in het derde convenantjaar.

Arbeidsmarktsituatie

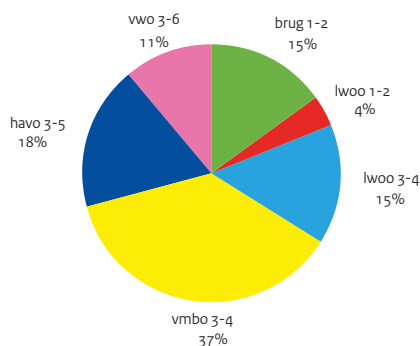
Het verschil op de arbeidsmarkt tussen jongeren met en zonder startkwalificatie is groot. Zo heeft van de totale groep vsv'ers tussen de 15 en de 23 jaar slechts 66 procent werk. Bij jongeren met een startkwalificatie is dit 83 procent. Ruim twee derde van de totale groep vsv'ers vanuit mbo1 en vmbo heeft een baan. Ongeveer de helft van de jongeren die alleen basisonderwijs hebben afgerond werkt.

Jeugdwerkloosheid

Het percentage jeugdwerkloosheid onder jongeren zonder startkwalificatie ligt ongeveer twee keer zo hoog als onder jongeren met een startkwalificatie. De gevolgen van de economische recessie zijn in de werkloosheidscijfers zichtbaar wanneer het derde kwartaal van 2009 vergeleken wordt met voorgaande jaren. De jeugdwerkloosheid is voor de groep jongeren zonder startkwalificatie sneller gestegen. Onder jongeren met een startkwalificatie in dezelfde periode is deze stijging aanzienlijk minder. In het derde kwartaal van 2010 was het verschil tussen jongeren met en zonder startkwalificatie minder groot dan in het jaar ervoor, maar nog steeds is het werkloosheidspercentage onder jongeren zonder startkwalificatie een kleine 17 procent.

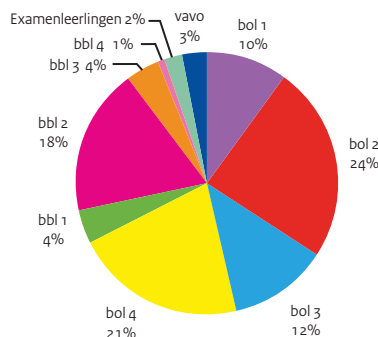
Figuur 2.43 | Nieuwe vsv'ers in het vo

Naar onderwijssoort in 2009/10

Figuur 2.44 | Nieuwe vsv'ers in het mbo

Naar onderwijssoort in 2009/10

Tabel 2.50 | Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau in de periode 2005-2010

Bron
OCW (DUO)

	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV
Totaal	52.681	4,0	46.751	3,7	41.785	3,2	39.557	3,0
vo	15.219	1,7	11.792	1,5	10.183	1,1	8.881	1,0
mbo	36.274	9,3	33.917	8,5	30.735	8,0	29.664	7,5
vavo	1.188	14,1	1.042	14,8	867	12,8	1.012	13,3

Tabel 2.51 | Jeugdwerkloosheid van 15-22 jarigen in perc., verand. in %punt t.o.v. het voorg. jaar

Bron
CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Toelichting
- Het betreft hier de niet-
onderwijsvolgende jongeren

Periode	Totaal	startkwalificatie		startkwalificatie	
		met	zonder	met	zonder
2007 3e kwartaal	8,8	6,4	11,6	-1,5	-2,9
2008 3e kwartaal	8,4	6,7	10,8	0,2	-0,8
2009 3e kwartaal	14,0	9,0	21,2	2,3	10,4
2010 3e kwartaal	12,0	9,8	16,6	0,9	-4,6

Tabel 2.52 | Arbeidsmarktpositie van 15-22 jarigen, 2006/2009 (procentuele verdeling)

Bron
CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Toelichting
- Het betreft hier de niet-
onderwijsvolgende jongeren

	Werkend	Niet werkend
Totaal	75	25
Met startkwalificatie	83	17
mbo 2/3	87	13
mbo 4	88	12
havo/vwo	68	32
hbo/wo	85	15
Zonder startkwalificatie	66	34
Alleen basisonderwijs	45	55
havo/vwo	70	30
vmbo/mbo 1	71	29

Tabel 2.53 | Achtergronden nieuwe vsv'ers uit het vo in procenten, 2008/09

Bron
CBS (onderwijsstatistieken)

Toelichting
- Jongeren tot en met 22 jaar
- De cijfers over het schooljaar 2008/09
zijn voorlopig

	vsv'ers	niet vsv'ers
Vertraging in de schoolloopbaan		
Geen	34	71
1 jaar	46	26
2 jaar of meer	20	3
Soort huishouden		
Tweeoudergezin	66	83
Eenoudergezin	28	16
Eigen huishouden	3	0
Overig	4	1

2 | Onderwijs nationaal

Persoonskenmerken vsv'ers

Geslacht en leeftijd

Onder de vsv'ers vormen jongens de meerderheid. De grootste groep vsv'ers is te vinden bij de 18-jarigen. Hier is ook een toename van het aantal vsv'ers te zien. In 2009/10 was ongeveer de helft van het aantal nieuwe vsv'ers 18 of 19 jaar. Het aantal jonge vsv'ers (jonger dan 18 jaar) is sterk gedaald ten opzichte van 2005/06 (-58 procent). Over het algemeen geldt: hoe hoger de leeftijd, hoe hoger het percentage uitvallers.

Thuisituatie

Ruim een kwart van de vsv'ers komt uit een eenoudergezin, voor niet-vsv'ers is dit 16 procent. In zowel het vmbo als in het mbo voeren vsv'ers vaker een eigen huishouden dan niet-vsv'ers.

Etniciteit

Het vsv-percentage is onder allochtonen hoger dan onder autochtonen, respectievelijk 5,0 procent en 2,4 procent. De afname van vsv'ers ten opzichte van 2005/06 ligt bij autochtonen hoger (27,5 procent) dan bij allochtonen (20 procent), vorig jaar was dit nog 19,8 procent ten opzichte van 22,4 procent. De dalende ontwikkeling onder allochtonen van vorig jaar heeft niet doorgezet. Onder de niet westerse allochtonen hebben onderwijsdeelnemers met een Turkse achtergrond het laagste percentage vsv (4,7 procent). Maar dit percentage is wel licht gestegen t.o.v. vorig jaar (4,6 procent).

Verdacht van een misdrijf

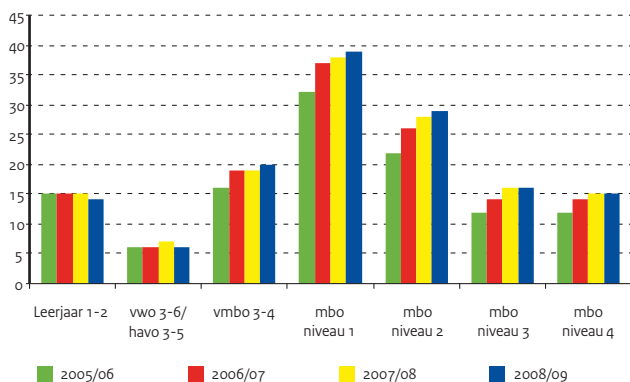
In de groep vsv'ers zijn veel jongeren verdacht van een misdrijf. Hierbij zijn duidelijke verschillen te zien tussen de diverse leerjaren en leerniveaus. In de vmbo leerjaren 3-4 is 20 procent van de vsv'ers verdacht geweest van een misdrijf in de 3 jaren voorafgaand aan de schooluitval. Van de vsv'ers in niveau 1 van het mbo is een derde verdacht geweest van een misdrijf. Op niveau 2 wordt de stijgende lijn doorgezet ten opzichte van 2007/08. Voor de andere leerjaren en leerniveaus blijven de percentages constant. In de vier grootste gemeenten van Nederland (G4) liggen de percentages verdacht van een misdrijf hoger dan in de rest van Nederland. (Verdacht van misdrijf (CBS): een leerling is verdacht van een misdrijf als de leerling met een proces-verbaal is geregistreerd in het Herkenningsdienst Systeem (HKS) van de politie, in de drie kalenderjaren voorafgaand aan het moment waarop wordt vastgesteld of de leerling die in het basisjaar stond ingeschreven een voortijdig schoolverlater is).

De Europese doelstelling en een internationale vergelijking

Nederland heeft het aandeel van voortijdig schoolverlaters teruggedrongen van 15,4 procent in 2000 tot 10,9 procent in 2009, gemeten naar de Europese definitie over de totale groep (oude en nieuwe) voortijdig schoolverlaters tussen de 18 en 25 jaar. Het aandeel jongeren dat zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat, is in Nederland 3,5 procentpunt lager dan het gemiddelde van de 27 EU-lidstaten. Nederland behoort tot een van de sterkste dalers, maar in vergelijking met andere Europese landen behoort Nederland niet tot de toppresterders. Overigens heeft de Raad van de Europese Unie in 2009 besloten de periode waarin de EU-lidstaten de reductie van voortijdig schoolverlaten moeten behalen te verlengen tot 2020, zie in het hoofdstuk Onderwijs Internationaal de pagina 'EU doelstellingen'.

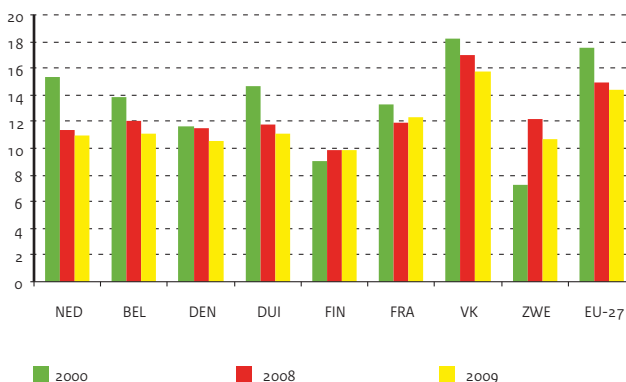
Figuur 2.45 | Vsv'ers verdacht van een misdrijf

In procenten, verdacht geweest in de drie voorgaande kalenderjaren

Figuur 2.46 | Ontwikkeling vsv'ers in Europa

In procenten

Bron
OCW (DUO)

Tabel 2.54 | Nieuwe vsv'ers naar leeftijd

	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV	Aantal VSV	% VSV
Totaal	52.679	4,0	46.751	3,6	41.785	3,2	39.557	3,0
=<13	467	0,3	453	0,3	433	0,3	252	0,2
14	1.095	0,6	868	0,5	785	0,4	415	0,2
15	1.450	0,8	1.123	0,6	933	0,5	537	0,3
16	4.181	2,2	2.693	1,4	2.203	1,2	1.956	1,1
17	10.759	6,0	6.951	3,7	5.596	3,0	4.427	2,4
18	11.465	7,6	12.662	7,9	12.271	7,5	11.813	7,2
19	8.796	8,4	8.867	8,5	8.200	7,6	8.449	7,7
20	6.358	8,3	6.056	7,9	5.332	7,3	5.760	7,3
21	4.632	9,9	4.199	8,3	3.584	8,0	3.626	7,3
22	3.476	12,5	2.879	9,2	2.448	9,3	2.322	7,5

Bron
OCW (DUO)

Tabel 2.55 | Nieuwe vsv'ers naar etniciteit

	2005/06		2007/08		2008/09		2009/10	
	Aantal VSV	%VSV	Aantal VSV	%VSV	Aantal VSV	%VSV	Aantal VSV	%VSV
Totaal	52.681	4,0	46.751	3,6	41.785	3,2	39.557	3,0
Autochtoon	34.319	3,4	30.306	2,9	27.540	2,8	24.874	2,4
Allochtoon	18.362	6,4	16.445	6,0	14.246	5,0	14.683	5,0
Suriname	2671	6,9	2.426	6,5	2.121	5,8	1.912	5,3
Aruba/Ned, Antillen	1183	7,6	1.250	8,1	1.082	7,0	1.071	6,8
Turkije	2672	6,0	2.553	5,4	2.184	4,6	2.275	4,7
Marokko	2723	6,6	2.829	6,7	2.374	5,7	2.400	5,6
Overige niet-west, allochtonen	4100	6,6	3.394	5,2	2.860	4,4	3.017	4,5
Westerse allochtoon	4131	5,1	3.538	4,5	3.003	3,9	3.090	3,9
Onbekend	882	28,5	454	25,6	622	26,1	918	34,4

Bron
CBS (Statline)

Tabel 2.56 | Vsv'ers en niet vsv'ers verdacht van een misdrijf 2008/09

	VSV							
	vmbo				havo, vwo			
	ljr 1+2	ljr 3+4	lj 3+4/lj 3+6	vavo	mbo 1	mbo 2	mbo 3	mbo 4
VSV'ers	2.640	5.680	2.290	2.070	4.350	14.060	4.930	7.270
Verdacht van een misdrijf	14,2	19,9	6,4	19,0	38,8	28,8	15,6	15,2
Verdacht van 1 misdrijf	7,9	10,9	4,9	11,9	16,3	16,3	10,2	10,0
Verdacht van 2 of meer misdrijven	6,3	9,0	1,5	7,1	22,4	12,5	5,4	5,3
Niet verdacht van een misdrijf	85,8	80,1	93,6	81,0	61,2	71,2	84,4	84,8
Niet VSV'ers	372.410	205.290	311.160	12.680	8.090	88.370	93.970	174.910
Verdacht van een misdrijf	1,3	6,4	1,6	9,8	27,5	15,5	8,0	5,8
Verdacht van 1 misdrijf	1,0	4,7	1,4	6,9	14,3	10,5	6,1	4,5
Verdacht van 2 of meer misdrijven	0,2	1,6	0,2	2,9	13,1	5,1	2,0	1,3
Niet verdacht van een misdrijf	98,7	93,6	98,4	90,2	72,5	84,5	92,0	94,2

Toelichting
 – De tabel betreft een onderzoekspopulatie van leerlingen jonger dan 23 jaar en behorende tot de Nederlandse bevolking
 – Geregistreerd proces-verbaal in de kalenderjaren 2008, 2007 en/of 2006

2 | Onderwijs nationaal

Niet-bekostigd onderwijs

Afbakening niet-bekostigd onderwijs 17- tot 65-jarigen

Niet-bekostigd onderwijs wordt niet gesubsidieerd door de ministeries van OCW en EL&I. De kosten van de opleiding komen voor rekening van de burger die de opleiding volgt, van de werkgever of van de uitkeringsinstantie. Bij niet-bekostigd onderwijs moet vooral worden gedacht aan mondelinge deeltijdopleidingen aan een particulier instituut, schriftelijke cursussen of bedrijfsopleidingen. De lijst van opleidingen is lang. Een paar voorbeelden: een cursus Word of Excel, bloemschikken, taalcursussen, een havo- of vwo-opleiding aan een commercieel opleidingsinstituut, accountancy, SPD.

Voor het bepalen van het aantal deelnemers aan het niet-bekostigd onderwijs worden zowel de Enquête Beroepsbevolking (EBB) als de onderwijsregistraties van het bekostigd onderwijs gebruikt. In de EBB wordt (op basis van steekproeven) de deelname aan alle vormen van onderwijs waargenomen. Door koppeling van de EBB aan de onderwijsregistraties van bekostigd onderwijs kan het aantal deelnemers aan niet-bekostigd onderwijs worden afgeleid. In 2009 volgden bijna 1,3 miljoen mensen van 17 tot 65 jaar een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs. Dit is 12,2 procent van de bevolking van die leeftijd. De relatieve deelname nam toe tussen 2006 en 2008, maar was in 2009 weer op het niveau van 2007.

Kenmerken van de opleidingen

Niet-bekostigd onderwijs kan worden getypeerd aan de hand van verschillende kenmerken. Zo deed 79 procent van de deelnemers in 2009 een werkgerelateerde opleiding (de rest volgde vrijetijdscursussen), 32 procent volgde een bedrijfsopleiding, 11 procent een schriftelijke opleiding en 7 procent een voltijdse opleiding. Gemiddeld duurt een niet-bekostigde

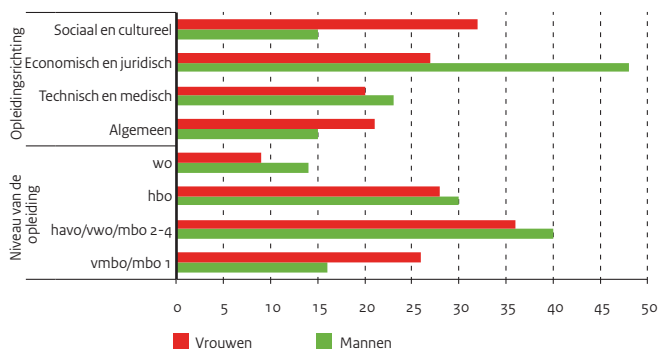
opleiding langer dan een half jaar, maar de diversiteit in lengte is groot: van een week of korter tot 3 jaar of langer. Bedrijfsopleidingen zijn vooral kort; zes op de tien deelnemers was er korter dan 4 weken mee bezig, bijna de helft zelfs minder dan een week.

Kenmerken van de deelnemers

Niet-bekostigd onderwijs wordt vooral gevolgd door mensen tussen de 25 en 45 jaar. Jongeren onder de 25 jaar volgen vooral bekostigd onderwijs. Vrouwen namen in 2009 iets vaker deel aan niet-bekostigd onderwijs dan mannen. Mannen volgden vaker bedrijfsopleidingen en andere opleidingen die werkgerelateerd zijn. De meeste deelnemers volgden een opleiding op het niveau van het hoger onderwijs of havo/vwo/mbo. Vrouwen volgden vaker dan mannen een opleiding op het niveau van het vmbo. De economisch-juridische opleidingen waren het meest populair, vooral bij mannen. Bijna de helft van hen koos voor deze richting. Vrouwen kozen iets vaker voor sociaal-culturele opleidingen. Hoe hoger de vooropleiding, hoe hoger de deelname aan het niet-bekostigd onderwijs is. Van de bevolking van 17 tot 65 jaar met ten hoogste een vmbo-opleiding volgde in 2009 bijna 7 procent een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs, tegen ruim 12 procent van de havo/vwo/mbo-opleiden en bijna 18 procent van degenen die een afgeronde opleiding in het hoger onderwijs hadden genoten. Mensen met een baan volgen relatief vaker niet-bekostigd onderwijs dan werklozen en 'niet-actieven'. De opleidingen die mensen uit de werkzame en werkloze beroepsbevolking volgden, waren voor het grootste deel werkgerelateerd (respectievelijk 84 en 76 procent). Niet-actieven (mensen zonder baan van minstens 12 uur die ook niet op zoek zijn naar een dergelijke baan) volgen vaker een voltijdopleiding. Dit zijn meestal jonge mensen.

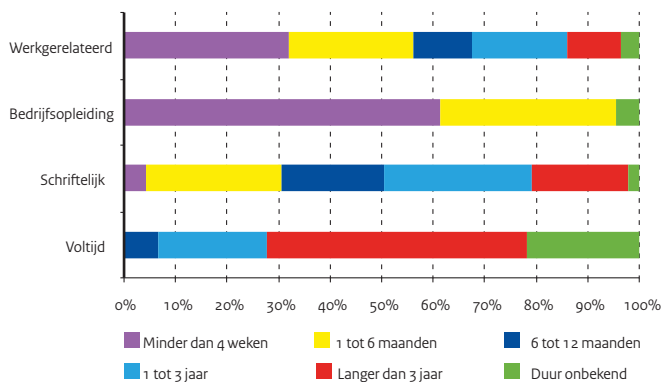
Figuur 2.47 | Deelname aan niet-bekostigde opleidingen

In procenten van totaal naar niveau en studierichting, 2009

Figuur 2.48 | Deeln. naar duur en soort van niet bekostigde opl.

In procenten van totaal naar duur en soort, 2009

Bron<http://statline.cbs.nl>**Toelichting**

– De cijfers over 2009 zijn voorlopig

Tabel 2.57 | Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar

	Aantal deelnemers (x 1.000)				Als perc. van bevolkingscategorie			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Totaal	1.154	1.286	1.322	1.288	10,9	12,2	12,5	12,2
Mannen	577	639	663	637	10,9	12,0	12,5	12,0
Vrouwen	577	647	659	652	11,0	12,3	12,5	12,4
17-24 jaar	128	140	153	146	8,3	9,0	9,7	9,2
25-34 jaar	314	351	343	328	15,1	17,4	17,3	16,7
35-44 jaar	338	371	374	363	13,0	14,4	14,8	14,7
45-54 jaar	247	281	294	296	10,6	11,9	12,3	12,2
55-64 jaar	127	143	158	155	6,4	7,0	7,6	7,3
Autochtonen	935	1039	1061	1041	10,9	12,2	12,4	12,2
Westerse allochtonen	101	115	120	112	11,7	13,3	13,6	12,6
Niet-westerse allochtonen	112	125	136	129	10,4	11,3	12,3	11,5
Vooropleiding maximaal vmbo/mbo 1	199	212	211	211	6,2	6,8	6,8	6,8
Vooropleiding havo/vwo/mbo 2-4	504	561	570	544	11,2	12,3	12,7	12,3
Vooropleiding hbo/wo	444	506	535	525	16,3	18,1	18,5	17,8
Werkzame beroepsbevolking	931	1.063	1.106	1.067	13,2	14,7	15,0	14,5
Werkloze beroepsbevolking	43	38	34	44	10,7	11,5	11,7	12,0
Niet-beroepsbevolking	180	185	182	177	5,8	6,2	6,3	6,2

Tabel 2.58 | Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs, 2009

	Totaal	w.v. in procenten van aantal deelnemers			
	(x 1.000)	voltijd	schriftel.	bedrijfs opleiding	werk gerelateerd
Totaal deelnemers	1.288	7	11	32	79
Mannen	637	8	11	37	81
Vrouwen	652	7	12	28	77
17-24 jaar	146	40	10	19	56
25-34 jaar	328	6	14	31	82
35-44 jaar	363	2	12	35	85
45-54 jaar	296	2	10	38	83
55-64 jaar	155	2	6	30	72
Autochtonen	1.041	6	11	34	80
Westerse allochtonen	112	8	14	30	79
Niet-westerse allochtonen	129	13	11	22	75
Vooropleiding maximaal vmbo/mbo 1	211	14	11	30	73
Vooropleiding havo/vwo/mbo 2-4	544	8	13	35	81
Vooropleiding hbo/wo	525	4	10	31	80
Werkzame beroepsbevolking	1.067	5	11	39	84
Werkloze beroepsbevolking	44	11	19	--	76
Niet-beroepsbevolking	177	23	10	--	51

Bron<http://statline.cbs.nl>**Toelichting**

- Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is
- De percentages kunnen opgeteld meer of minder dan 100 procent zijn
- De cijfers over 2009 zijn voorlopig

2 | Onderwijs nationaal

Leven lang leren

Inleiding

De kenniseconomie vraagt dat mensen zich tijdens hun leven blijven ontwikkelen, dat ze blijven werken en leren. Er worden andere eisen aan de 'nieuwe' werknemer en de 'nieuwe' ondernemer gesteld. Bovendien wordt een algemene stijging van het opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking verlangd. Dat betekent dat startkwalificaties nog belangrijker worden dan ze al zijn, dat een sterkere doorstroom naar hogere niveaus in het onderwijs nodig is en dat een leven lang leren de levenshouding van elke Nederlandse burger moet worden.

Nederland heeft voor zichzelf een nationaal doel opgesteld aan de hand van de Europese doelstelling; namelijk dat 20 procent van de bevolking (25-64) in 2020 een opleiding of cursus moet volgen. Met regio's en sectoren worden convenanten afgesloten over op te richten duurzame regionale samenwerkingsverbanden op het terrein van leven lang leren en aantallen te realiseren EVC- (Erkenning Verworven Competenties) trajecten en leerwerktrajecten.

De gegevens over een leven lang leren zijn gebaseerd op de Labour Force Survey (LFS). De LFS wordt in opdracht van Eurostat door de statistische bureaus van de afzonderlijke EU-lidstaten uitgevoerd. De Nederlandse variant van de LFS is de Enquête Beroepsbevolking (EBB), waarvan de uitvoering in handen is van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

De cijfers die samengesteld worden op basis van de LFS wijken iets af van de cijfers op basis van de EBB. Dit komt omdat onder andere omdat in de LFS een andere weging wordt gebruikt dan in de EBB. In de EBB wordt gevraagd welke opleiding op dit moment wordt of in de afgelopen vier weken werd gevolgd. Van deze opleiding worden ook een aantal kenmerken gevraagd. Als meerdere opleidingen tegelijkertijd worden gevolgd, dan wordt over

de opleiding die naar het oordeel van de respondent het belangrijkste is, doorgesraagd.

Deelname regulier onderwijs en cursussen in Nederland

Uit de LFS blijkt dat er een gering verschil is tussen de cursus- of opleidingsdeelname van de werkende en werkloze beroepsbevolking. Van de werkenden in de leeftijd van 25 tot 64 jaar volgde bijna 19 procent een cursus of opleiding op het moment van interviewen of in de vier weken daarvoor. Van de werklozen ook bijna 19 procent. Onder de niet-werkende beroepsbevolking was het aandeel onderwijsdeelnemers met iets meer dan 10 procent veel kleiner.

Voor de werkende beroepsbevolking zijn er verschillende achtergrondkenmerken die van invloed zijn op de mate van onderwijsdeelname. De belangrijkste zijn: leeftijd, opleidingsniveau, arbeidsrelatie, en arbeidsmarktpositie.

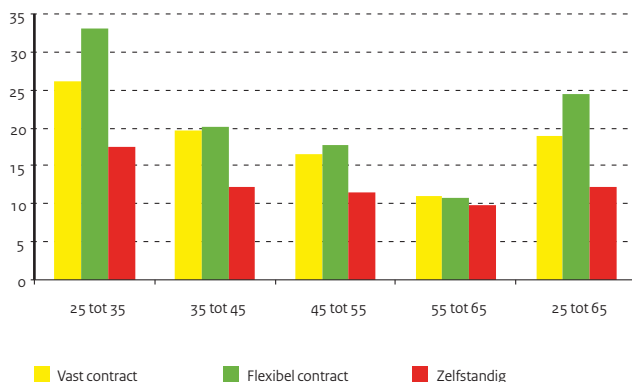
Met oplopende leeftijd neemt de deelname aan scholing af. Het betreft hier zowel deelname aan regulier onderwijs als aan andere scholingsactiviteiten (niet-formeel onderwijs). Het opleidingsniveau is het meest bepalend voor het wel of niet volgen van scholing, hoe hoger het opleidingsniveau des te vaker men een cursus of opleiding volgt. Ook de arbeidsmarktpositie is bepalend voor de onderwijsdeelname: in de leeftijdsgroepen tot 55 jaar volgen zelfstandigen het minst vaak een opleiding.

De mate waarin ouderen deelnemen aan onderwijs is minder afhankelijk van de arbeidsmarktpositie.

Het hebben van een voltijd- of deeltijd dienstverband heeft geen invloed heeft op de scholingsactiviteiten. Voor de totale beroepsbevolking geldt dat degenen met een flexibel contract het vaakst scholing volgen.

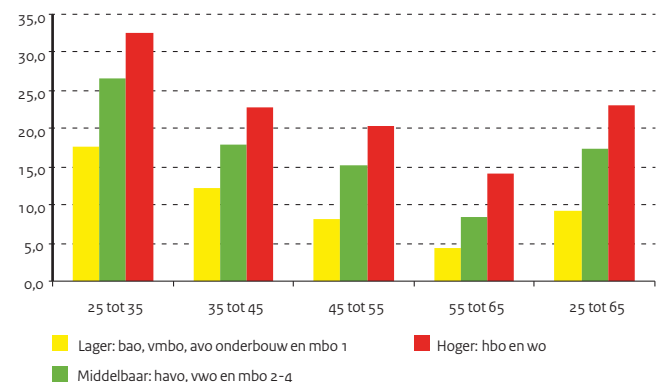
Figuur 2.49 | Deeln. aan scholing naar leeftijd en arbeidsm. pos.

Aandeel van de betreffende bevolkingsgroep, 2009

Figuur 2.50 | Deelname aan scholing naar leeftijd en opl. niveau

Aandeel van de bevolking met betreffend opleidingsniveau, 2009

Tabel 2.59 | Deelname aan scholing naar geslacht: aandeel van de mann./vrouw. bevolking (25-64 j)

Bron

CBS (LFS-EBB)

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	15,9	15,6	16,6	17,0	17,0
Mannen	15,6	15,3	16,1	16,8	16,5
Vrouwen	16,1	15,9	17,0	17,2	17,5

Tabel 2.60 | Deelname aan scholing naar leeftijd: aand. van de bevolking in de leeftijdsgroep

Bron

CBS (LFS-EBB)

	2005	2006	2007	2008	2009
25 tot 35	25,2	25,1	26,8	27,2	27,2
35 tot 45	17	16,8	17,7	18,2	18,3
45 tot 55	13,3	12,9	14,2	14,6	14,8
55 tot 65	7,3	7,1	7,9	8,5	8,5

Tabel 2.61 | Deelname aan scholing naar arbeidsmarktstatus: aandeel van de betr. bevolkingsgroep

Bron

CBS (LFS-EBB)

Toelichting

– Arbeidsparticipatie volgens de Europese definitie van 1 uur of meer per week

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	15,9	15,6	16,6	17,0	17,0
Werkzame beroepsbevolking	17,4	17,0	18,2	18,6	18,5
Werkloze beroepsbevolking	17,5	16,9	17,7	17,6	18,7
Inactief (niet-beroepsbevolking)	10,5	10,1	10,4	10,2	10,6

Tabel 2.62 | Deeln. aan scholing 2009 naar opl. niveau en leeftijd: aand. van de bev. met betr. opl. niveau

Bron

CBS (LFS-EBB)

	25 tot 35	35 tot 45	45 tot 55	55 tot 65	25 tot 65
Lager: bao, vmbo, avo onderbouw en mbo 1	17,6	12,3	8,1	4,3	9,2
Middelbaar: havo, vwo en mbo 2-4	26,7	18,0	15,3	8,5	17,3
Hoger: hbo en wo	32,5	22,8	20,2	14,2	23,0

Tabel 2.63 | Deelname aan scholing 2009 naar arbeidsmarktpositie en leeftijd: aandeel van de betreffende bevolkingsgroep

Bron

CBS (LFS-EBB)

Toelichting

– Arbeidsparticipatie volgens de Europese definitie van 1 uur of meer per week
 – Voor flexibel werk wordt van de Eurostat definitie uitgegaan. In deze definitie wordt met flexibel tijdelijk werk bedoeld

	25 tot 35	35 tot 45	45 tot 55	55 tot 65	25 tot 65
Vast contract	26,1	19,8	16,5	11,0	18,8
Flexibel contract	33,1	20,1	17,8	10,8	24,5
Zelfstandig	17,5	12,2	11,4	9,9	12,2
Voltijd	25,3	18,1	15,2	10,6	18,2
Deeltijd	29,1	19,3	16,5	10,8	18,9

3 | Onderwijs internationaal

EU-doelstellingen

EU-doelstellingen Onderwijs

De nieuwe Europa 2020 strategie draait om drie samenhangende en elkaar versterkende prioriteiten: slimme groei, duurzame groei en groei voor iedereen. De EU zet daarbij in op 5 ambitieuze doelen op de terreinen werkgelegenheid, innovatie, onderwijs, sociale betrokkenheid en klimaat/energie. De vorderingen op deze doelstellingen worden getoetst aan vijf centrale EU-streefcijfers, waarvan er twee gerelateerd zijn aan onderwijs en wetenschap:

1. Een verhoging van de R&D uitgaven van 1,9 procent naar 3 procent van het BBP
  2. Het percentage voortijdige schoolverlaters moet lager zijn dan 10 procent en minstens 40 procent van de 30-34 jarigen moet hoger opgeleid zijn.
- Onderwijs en wetenschap worden beschouwd als cruciale factoren bij het streven naar banen en groei binnen de EU. Tegelijk met bovengenoemde brede doelstellingen zijn in 2009 in het Europese werkprogramma Onderwijs en Training 2020 (ET2020) ook vijf benchmarks specifiek op het gebied van onderwijs afgesproken. Deze benchmarks zijn een voortzetting, aanscherping en vernieuwing van de doelen in de EU Lissabon strategie voor 2010 (ET2010). Nederland heeft de Europese benchmarks voor 2020 vertaald naar nationale doelstellingen in de brief 'naar een Robuuste Kenniseconomie'. Deze brief is op Prinsjesdag 2009 naar de Tweede Kamer gestuurd.

Prestaties Nederland t.a.v. EU benchmarks 2010 en 2020 voor onderwijs en training

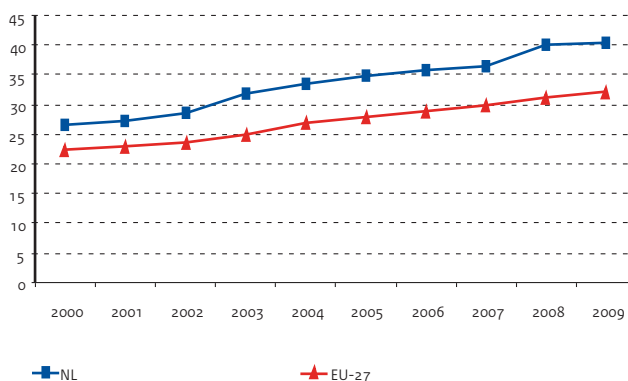
1. Voortijdig schoolverlaters. Het betreft het aandeel 18-24 jarigen zonder startkwalificatie dat geen onderwijs volgt. Deze benchmark uit de Lissabonstrategie is behouden in ET2020. Het aandeel voortijdig schoolverlaters binnen de EU moet in 2020 minder zijn dan 10 procent. Nederland handhaaft voor 2020 de scherpere nationale doelstelling van 8 procent en heeft de afgelopen jaren forse vooruitgang geboekt.
2. Leven lang leren. Deze benchmark uit de Lissabonstrategie is aangescherpt in ET2020. Tenminste 15 procent van de Europese volwassen bevolking (25-64) moet in 2020 een opleiding of cursus volgen. Nederland hanteert voor 2020 het scherpere nationale doel van 20 procent. In 2009 is Nederland met een percentage van 17 procent een van de best presterende landen van Europa, maar het percentage neemt nog nauwelijks toe.
3. Basisvaardigheden. In ET2010 was de ambitie om het aandeel 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden te reduceren. In ET2020 is dit uitgebreid met lage vaardigheden op het gebied van wiskunde en natuurkunde. Binnen Europa moet dit aandeel in 2020 op alle drie de terreinen zijn teruggebracht tot minder dan 15 procent. De Nederlandse

doelstelling is scherper en ligt op 8 procent voor 2020. Binnen Europa presteert Nederland uitstekend.

4. Opleidingsniveau jongeren. Deze Lissabonindicator verdwijnt in ET2020. De doelstelling voor 2010 is dat minstens 85 procent van de 22-jarigen minimaal hoger secundair onderwijs (havo, vwo of mbo diploma) heeft behaald, zowel in Europa als in Nederland. Nederland blijft in 2009 met 76,6 procent iets achter bij het EU-gemiddelde van 78,6 procent. De groei is de afgelopen jaren wel sterker geweest dan gemiddeld.
5. Afgestudeerden bèta/techniek. Deze Lissabonindicator verdwijnt in de ET2020. De doelstelling naar een groei van tenminste 15 procent ten opzichte van 2000 is inmiddels ruimschoots gehaald. Toch scoort Nederland in vergelijking met omringende landen laag.
6. Aandeel hoger opgeleiden. Dit is een nieuwe benchmark in ET2020. Doel is dat minimaal 40 procent van de 30-34 jarigen binnen Europa in 2020 een opleiding op ho-niveau heeft afgerond. In Nederland is dit aandeel in 2009 al 40,5 procent. Nederland streeft daarom nationaal naar het ambitieuzere doel van minimaal 46 procent hoger opgeleiden in 2020 in de leeftijdsgroep 25-44 jarigen van de beroepsbevolking.
7. Vroegschoolse educatie. Dit is een nieuwe benchmark in ET2020. Op Europees niveau moet, in 2020, ten minste 95 procent van de kinderen van 4 jaar tot de leerplichtige leeftijd deelnemen aan vroegschoolse educatie. Het betreft in Nederland de kinderen die in groep 1 en 2 van het basisonderwijs zitten, en dit is momenteel al vrijwel 100 procent. Nederland heeft een nationaal ambitieuzer doel en streeft ernaar dat in 2011 100 procent van de 4- en 5 jarige doelgroepopleerlingen een ve-programma krijgt aangeboden.

Figuur 3.1 | Percentage ho-opgeleiden onder 30-34 jarigen

Ontwikkeling sinds 2000 in NL en gemiddeld binnen Europa

Bron

1), 2), 4), 5), 6) en 7)

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

3) OESO (PISA 2003, 2006, 2009)

Toelichting

- Benchmark 2010: afgesproken in het Europese onderwijs en training programma voor 2010
- Benchmark 2020: afgesproken in het Europese onderwijs en training programma voor 2020
- Voor een gedetailleerdere toelichting op de cijfers zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E

Tabel 3.1 | Op Europees' niveau afgesproken benchmarks voor 2010 en 2020

1) Voortijdig schoolverlaten	Perc. 18-24 jarigen zonder havo, vwo of mbo 2 diploma dat geen onderwijs volgt										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	15,4	13,8	11,7	14,6	9	13,3	18,2	7,3	17,6		
2009	10,9	11,1	10,6	11,1	9,9	12,3	15,7	10,7	14,4		
Benchmark 2010	8								daling van 50%		
Benchmark 2020	8								<10%		
2) Leven Lang leren	Deelname aan leeractiviteiten; percentage van de leeftijdsgroep 25-64 jarigen (LFS)										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	15,5	6,2	19,4	5,2	17,5	2,8	20,5	21,6	7,1		
2009	17	6,8	31,6	7,8	22,1	6	20,1	22,2	9,3		
Benchmark 2010	20								12,5%		
Benchmark 2020	20								15%		
3a) Basisvaardigheden lezen	Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU (25)		
2003	11,5	17,9	16,5	22,3	5,7	17,5	--	13,3	18,5(EU19)		
2009	14,4	17,7	15,2	18,5	8,1	19,7	18,5	17,5	20,6		
Benchmark 2010	8								-20% (t.o.v. 2000)		
Benchmark 2020	8								<15%		
3b) Basisvaardigheden wiskunde	Percentage 15-jarige leerlingen met lage wiskundevaardigheden										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU (25)		
2003	10,9	16,5	15,4	21,6	6,8	16,6	--	17,3	20,6(EU19)		
2009	13,4	19,1	17,1	18,6	7,8	22,5	20,2	21,1	22,9		
Benchmark 2020	8								<15%		
3c) Basisvaardigheden natuurkunde	Percentage 15-jarige leerlingen met lage natuurwetenschappelijke vaardigheden										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU (25)		
2006	13	17	18,4	15,4	4,1	21,2	16,7	16,4	19,4		
2009	13,2	18	16,6	14,8	6	19,3	15	19,1	18,5		
Benchmark 2020	8								<15%		
4) Opleidingsniveau jongeren	Percentage 20-24 jarigen met tenminste een havo, vwo of mbo 2 diploma										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	71,9	81,7	72	74,7	87,7	81,6	76,6	85,2	76,6		
2009	76,6	83,3	70,1	73,7	85,1	83,6	79,3	86,4	78,6		
Benchmark 2010	85								85%		
5) Beta techniek	Aandeel ho-afgest. en promovendi in exacte vakken en techniek/1000 inw. van 20-29 jaar										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	5,8	9,7	11,7	8,2	16	19,6	18,5	11,6	10,1		
2008	8,8	11,6	15,5	12,5	24,3	20,2	17,6	13,2	13,9		
Benchmark 2010	6,7								+15% (t.o.v. 2000)		
6) Ho opgeleiden	Percentage 30-35 jarigen met afgeronde ho-opleiding										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	26,5	35,2	32,1	25,7	40,3	27,4	29	31,8	22,4		
2009	40,5	42	48,1	29,4	45,9	43,3	41,5	43,9	32,3		
Benchmark 2020	--								40%		
7) Vroegschoolse educatie	Percentage dat deelneemt aan vroegschoolse educatie										
	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27		
2000	99,5	99,1	95,7	82,6	55,2	100	100	83,6	85,6		
2007	98,9	99,7	92,7	94,5	69,8	100	90,7	94	90,7		
Benchmark 2020	--								95%		

3 | Onderwijs internationaal

Deelname internationaal

Onderwijsdeelname naar leeftijdscategorie

In Nederland is de wettelijke leerplichtige leeftijd vastgesteld op 5 jaar, maar de meeste kinderen gaan vanaf 4-jarige leeftijd naar school. In omliggende landen begint de leerplicht later. Alleen het Verenigd Koninkrijk kent een leerplicht voor 4-jarigen. Dat kinderen pas vanaf een bepaalde leeftijd leerplichtig zijn, betekent niet dat zij daarvoor niet deelnemen aan het onderwijs. In België en Frankrijk gaan bijvoorbeeld bijna alle 3- en 4-jarigen naar de voorschool.

In Nederland gaat bijna 90 procent van de 15- tot 19-jarigen naar school. Dit is hoger dan het OESO en EU-gemiddelde van respectievelijk 81,5 en 84,9 procent. De meeste omliggende landen behalen een vergelijkbaar percentage, het Verenigd Koninkrijk vormt daarop een uitzondering met een deelname van 72,6 procent.

Het deelnamepercentage aan regulier onderwijs van 20-29 jarigen in Nederland bedraagt 28,8 procent. Dit is hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde van respectievelijk 24,9 en 25,1 procent. Nederland scoort wel lager dan Polen en de Scandinavische landen, waar de deelnamepercentages de 30 procent ruim overschrijden.

De onderwijsdeelname van 30-39 jarigen is met 2,8 procent in Nederland vrij laag. Ten opzichte van omliggende landen als België, Finland en Zweden is dit percentage zelfs aanzienlijk lager. Het OESO- en EU-gemiddelde liggen tegen de 6 procent. Deze verschillen zijn te herleiden naar het verschil in onderwijsaanbod voor 30-39 jarigen per land.

Ontwikkeling deelname 20-29 jarigen

In vrijwel alle landen is de onderwijsdeelname van 20-29 jarigen tussen 1995 en 2008 toegenomen. Spanje en het Verenigd Koninkrijk vormen hierop een uitzondering, in deze landen zijn de deelnamepercentages tussen 1995 en 2000 gegroeid, maar de afgelopen jaren weer langzaam aan het dalen.

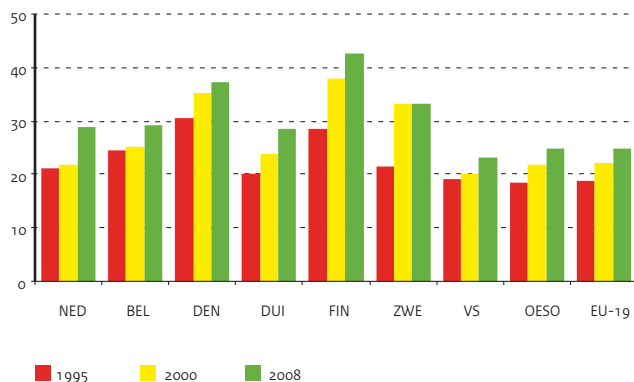
De snelheid waarmee de onderwijsdeelname toeneemt, is in alle landen verschillend. Met name in Hongarije, Tsjechië, Griekenland en Polen is het deelnamepercentage sterk gegroeid; deze landen hadden ook een forse achterstand. In Nederland ligt het deelnamepercentage de laatste jaren steeds boven het OESO- en EU-gemiddelde. Het is tussen 1995 en 2008 toegenomen van 21,1 tot 28,8 procent, waarmee de procentuele toename iets hoger is dan de groei van het OESO- en EU-gemiddelde. De onderwijsdeelname in Nederland is ook sneller gegroeid dan de deelname van 20-29 jarigen in België, Denemarken, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, maar minder snel dan in andere omliggende landen.

Verwachte onderwijsduur

De verwachte onderwijsduur wordt uitgedrukt als het totaal aantal jaren dat een kind vanaf 5-jarige leeftijd in het onderwijs doorbrengt. In 2008 ligt de verwachte onderwijsduur in Nederland op 17,9 jaar. Dit is iets hoger dan het OESO en EU gemiddelde van 17,6 jaar. In een aantal vergelijkingslanden ligt de onderwijsduur van meisjes hoger dan die van jongens, maar in Nederland bestaat vrijwel geen verschil in onderwijsduur tussen jongens en meisjes.

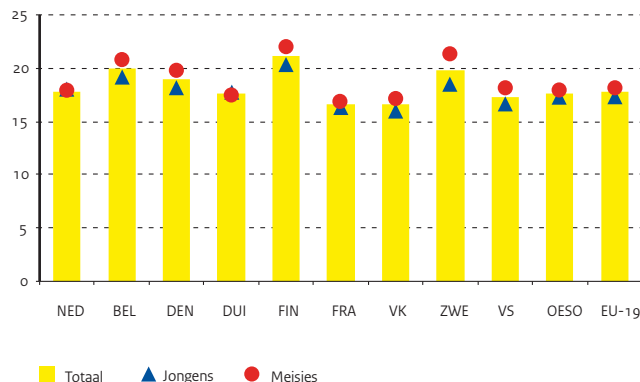
Figuur 3.2 | Trendontwikkeling onderwijsdeelname

20-29 jarigen als percentage van de totale leeftijdsgroep

Figuur 3.3 | Verwachte onderwijsduur van 5-jarigen

In jaren, 2008

Bron

OESO, EAG 2010, tabel C1.1, pag. 302

Toelichting

- Als percentage van de totale bevolking van die leeftijd
- Het betreft voltijd en deeltijd leerlingen/studenten, in publieke en private instellingen

Tabel 3.2 | Onderwijsdeelname regulier onderwijs, naar leeftijd, 2008 (in procenten)

	5-14 jarigen	15-19 jarigen	20-29 jarigen	30-39 jarigen	40 j. en ouder
Nederland	99,6	89,6	28,8	2,8	0,7
België	99,1	92,2	29,0	8,6	3,9
Denemarken	97,6	83,6	37,3	8,0	1,4
Duitsland	99,3	88,7	28,4	2,5	0,1
Finland	95,5	87,2	42,6	15,0	3,5
Frankrijk	100,7	85,6	19,2	2,6	--
Griekenland	98,9	82,7	28,6	--	--
Hongarije	99,6	89,3	25,0	5,3	0,6
Ierland	101,5	89,7	18,1	4,5	0,2
Italië	100,3	82,2	21,3	3,3	0,1
Oostenrijk	98,5	79,1	22,5	4,1	0,6
Polen	94,0	92,7	30,4	4,6	--
Spanje	100,4	80,8	21,3	4,0	1,1
Tsjechië	98,7	89,8	21,4	3,4	0,4
Verenigd Koninkrijk	101,5	72,6	17,0	5,6	1,6
Zweden	99,3	86,1	33,2	12,5	2,8
Verenigde Staten	98,6	80,8	23,2	5,5	1,3
OESO	98,8	81,5	24,9	5,9	1,6
EU-19	99,0	84,9	25,1	5,6	1,3

Bron

OESO, EAG 2010, tabel C1.2, pag. 303

Toelichting

- Als percentage van alle 20-29 jarigen
- Het betreft voltijd en deeltijd leerlingen/studenten, in publieke en private instellingen
- Trendbreuk in het Verenigd Koninkrijk door aangepaste methodologie vanaf 2006

Tabel 3.3 | Trendontwikkeling onderwijsdeelname 20-29 jarigen regulier onderwijs

	1995	2000	2008
Nederland	21,1	21,8	28,8
België	24,4	25,2	29,0
Denemarken	30,4	35,4	37,3
Duitsland	20,3	23,7	28,4
Finland	28,5	37,9	42,6
Frankrijk	19,2	19,5	19,2
Griekenland	12,5	16,0	28,6
Hongarije	10,4	19,0	25,0
Ierland	13,7	16,3	18,1
Italië	--	17,1	21,3
Oostenrijk	15,6	18,3	22,5
Polen	16,1	24,4	30,4
Spanje	20,6	24,0	21,3
Tsjechië	9,6	14,2	21,4
Verenigd Koninkrijk	17,7	24,3	17,0
Zweden	21,6	33,4	33,2
Verenigde Staten	19,2	20,1	23,2
OESO	18,4	21,7	24,9
EU-19	18,9	22,1	25,1

Mobiliteit primair, voortgezet en beroepsonderwijs

Internationalisering in het primair en voortgezet onderwijs

In het primair en voortgezet onderwijs vindt de mobiliteit van docenten en leerlingen voor het grootste deel plaats binnen het nationale programma Bios (Bevordering Internationale Oriëntatie en Samenwerking) dat door het ministerie van OCW wordt bekostigd. Hiervoor is een bedrag van 2,9 miljoen euro op jaarbasis beschikbaar (2009/10). Binnen de - budgettaire grotere – Europese programma's staan de internationale schoolpartnerschappen centraal met een belangrijke rol voor ICT, naast de nodige fysieke mobiliteit van leerlingen en docenten. Deze zijn vanaf 2007 gebundeld binnen het Europese Leven Lang Leren Programma (LLP).

Binnen het primair onderwijs was de afgelopen jaren sprake van een duidelijke stijging in de mobiliteit. Echter, in 2009 is het aantal basisschool-leerlingen dat een bezoek bracht aan het buitenland gedaald met bijna 20 procent ten opzichte van 2008. Het aantal mobiele docenten in het primair onderwijs is sinds 2008 ook gedaald met 20 procent. Het aantal scholen in het primair onderwijs met vroeg vreemdetalenonderwijs is verder toegenomen in 2010 ten opzichte van 2009 met 64 procent. Ook in het voortgezet onderwijs is sprake van een trendmatige stijging, het laatste jaar bijna 14 procent. Voor het aantal leerlingen geldt hier een stijging van 6 procent ten opzichte van 2009.

Internationalisering in beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

In het jaar 2009 is het geregistreerde aandeel mbo studenten dat in Europees programmacontext ervaring opdoet in het buitenland, ten opzichte van alle mbo studenten, nauwelijks gestegen van 0,54 procent naar 0,56 procent. Het aandeel docenten is iets gestegen van 3,40 procent in 2008 naar 3,80 procent in 2009. Het gaat hier om geregistreerde deelname binnen het programma Leonardo da Vinci en het project Bilateraal Austausch Programma Nederland-Duitsland (BAND).

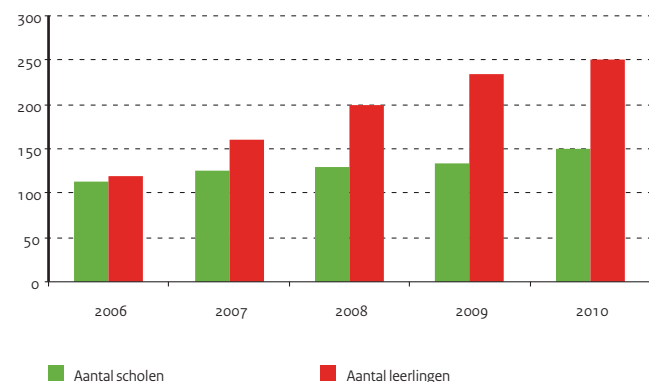
Het overgrote deel van de geregistreerde mobiliteit komt voor de rekening van het Leonardo da Vinci programma. In 2009 is het aantal leerlingen dat in dit kader een bezoek aan het buitenland bracht met ruim 4 procent gegroeid ten opzichte van 2008. Voor de leerlingen is Spanje hierin als bestemming veruit het meest populair. Daarnaast zijn het Verenigd Koninkrijk, België en Duitsland populaire bestemmingslanden. Voor docenten zijn Finland, Spanje, Malta en het Verenigd Koninkrijk erg in trek.

Ook in het Duits-Nederlandse BAND-project nam het aantal leerling-uitwisselingen in 2009 weer toe, van 97 in 2008, naar 127 in 2009. Het aantal docentbezoeken steeg behoorlijk van 19 naar 29. Na een daling in voorgaande jaren, blijkt nu dat het BAND-programma weer in populariteit wint.

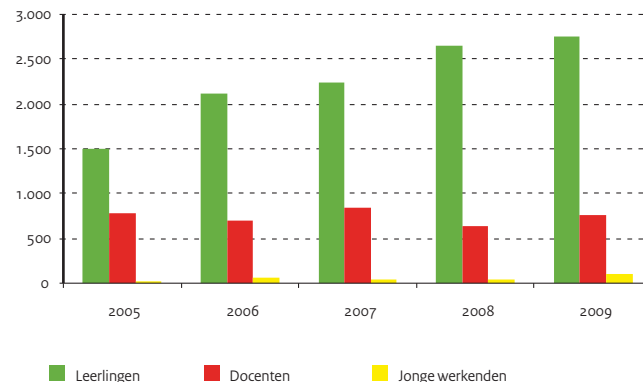
Van de 43 ROC's en 13 AOC's in Nederland heeft 68 procent één of meer actieve partners in het buitenland in het kader van programmamobiliteit in 2009. In totaal hebben de Nederlandse ROC's en AOC's 650 actieve partners in het buitenland. Het aantal partners per onderwijsinstelling varieert van 1 tot 40. Gemiddeld heeft een Nederlandse onderwijsinstelling in de bve sector 6 partners in het buitenland.

Figuur 3.4 | Voortgezet tweetalig onderwijs

Leerlingen aantallen x 100

Figuur 3.5 | Aantal deelnemers (bve) aan Leonardo da Vinci programma

Bron

Europees Platform, 2010

Toelichting

- Bios staat voor bevordering internationale oriëntatie en samenwerking

Tabel 3.4 | Aantal leerlingen in het buitenland

	2005	2006	2007	2008	2009
Primair onderwijs	961	1,544	1,820	2,321	1,872
Voortgezet onderwijs	20.352	20.517	21.774	21.823	22.919
Lerarenopleidingen. Bios-stages	--	--	--	576	727
Totaal	21.313	22.061	23.594	24.720	25.518

Tabel 3.5 | Aantal docenten naar het buitenland

	2005	2006	2007	2008	2009
Primair onderwijs	1.735	1.138	1.531	1.690	1.351
Voortgezet onderwijs	4.149	4.472	5.271	5.296	7.016
Lerarenopleidingen. Bios-stages	--	--	--	572	46
Totaal	5.884	5.610	6.802	7.558	8.413

Tabel 3.6 | Aantal scholen en leerlingen die deelnemen aan bijzondere vormen van taalonderwijs

Jaar	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs		Versterkt talenonderwijs		Elos
	Vroeg vreemdetalenonderwijs		Tweetalig onderwijs				
	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen
2006	85	8.500	113	12.000	53	5.300	18
2007	127	12.000	126	16.000	58	5.800	21
2008	168	17.000	129	20.000	60	6.000	28
2009	308	30.500	133	23.500	73	7.300	33
2010	504	50.000	151	25.000	71	18.000	36

Bron

Europees Platform, 2010

Toelichting

- Vroeg vreemdetalenonderwijs wordt gegeven vanaf groep 1 in het Engels, Frans, Duits en Spaans
- Tweetalig onderwijs wordt gegeven in het Nederlands en Engels (in 1 school Duits) op vwo, havo en vmbo scholen
- Versterkt talenonderwijs wordt gegeven in het Engels, Frans en Duits op vwo, havo en vmbo scholen
- Elos: 'Europa als leeromgeving op school': scholen met een Europese en internationale oriëntatie en versterkt talenonderwijs
- In 2010 verbeterd inzicht in aantal deelnemende leerlingen in met name het LinQ project

Tabel 3.7 | Aantal deelnemers Leonardo da Vinci programma

	2005	2006	2007	2008	2009
Leerlingen	1.497	2.117	2.239	2.644	2.761
Docenten	773	698	852	634	762
Jonge werkenden	21	53	42	38	96
Totaal	2.291	2.868	3.133	3.316	3.619

Tabel 3.8 | Aantal uitwisselingen van leerlingen en docenten in BAND projecten

	2005	2006	2007	2008	2009
Leerlingen	125	151	120	97	127
Docenten	22	30	19	19	29

Bron (tabellen 3.7, 3.8 en 3.9)

CINOP, 2010

Tabel 3.9 | Perc. mbo studenten dat in programmacontext ervaring opdoet t.o.v. alle mbo studenten

	2005	2006	2007	2008	2009
Percentage studenten	0,55	0,44	0,48	0,54	0,56

Toelichting tabel 3.9

Het gaat om leerlingen die voor minimaal 2 weken naar het buitenland vertrekken voor studie of stage

3 | Onderwijs internationaal

Mobiliteit hoger onderwijs

Internationalisering in het hoger onderwijs

Internationalisering draagt bij aan de kwaliteit van ons hoger onderwijs, ons onderzoek en onze wetenschap. Een hoge kwaliteit is het beste middel ter versterking van de internationale reputatie. Immers, de concurrentie om de kenniswerker op de arbeidsmarkt neemt steeds meer toe, de Nederlandse arbeidsmarkt wordt steeds meer internationaal en de concurrentie met buitenlandse instellingen wordt steeds groter.

Studentenmobiliteit is een belangrijke indicator voor internationalisering. Een volledig beeld van de mondiale studentenmobiliteit is er niet, maar op deelaspecten is het wel mogelijk een beeld te schetsen. Hiertoe onderscheiden we diplomamobiliteit, gericht op het voltooien van een studie in het buitenland en studiepuntmobiliteit, met als doel de studie thuis te verrijken met buitenlandse studie- of stage-ervaring (meestal in ruil voor studiepunten).

Uitgaande diplomamobiliteit

In het jaar 2007/08 gingen er bijna 14.000 studenten naar het buitenland (OESO gerelateerde landen) om een hele studie daar te behalen. Vooral het Verenigd Koninkrijk en België waren populair. Daarnaast staan Duitsland, de Verenigde Staten en Zweden in de top 5 bestemmingslanden.

Met ingang van het schooljaar 2007/08 is studiefinanciering wereldwijd meeneembaar. In 2009/10 maakten bijna 7.000 studenten hiervan gebruik.

Inkomende diplomamobiliteit

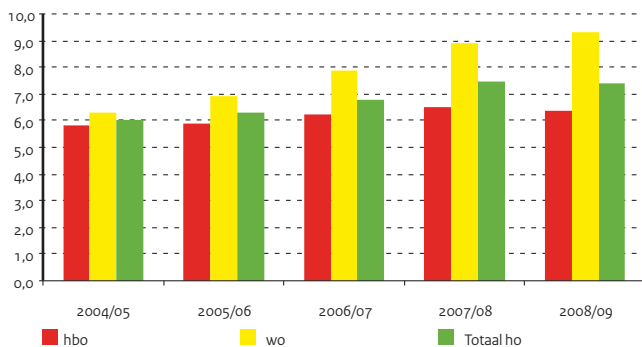
Het aantal buitenlandse studenten dat voor een diploma in Nederland studeert, steeg tussen 2005/2006 en 2009/2010, van ruim 33.000 tot ruim 47.000. Deze stijging vond vooral plaats in het wetenschappelijk onderwijs, waar het aantal buitenlandse studenten bijna verdubbelde. Deze trend, waarbij het aantal buitenlandse studenten steeds sneller toeneemt, is sinds begin jaren '90 waarneembaar. Ten opzichte van de totale studentenpopulatie in het hoger onderwijs bedraagt het aandeel buitenlandse studenten in 2009/10 7,4 procent. In 2005/2006 bedroeg het aandeel buitenlandse studenten in Nederland nog 6,0 procent en dit aandeel is sindsdien gestegen. Overigens zie we dat in alle EU landen sprake is van een toename van het aandeel buitenlandse studenten. Hiermee neemt ook de concurrentie om studenten in de wereld toe.

De meeste studenten die naar Nederland komen, zijn afkomstig uit Duitsland. Daarnaast staan China, België, Spanje en Frankrijk.

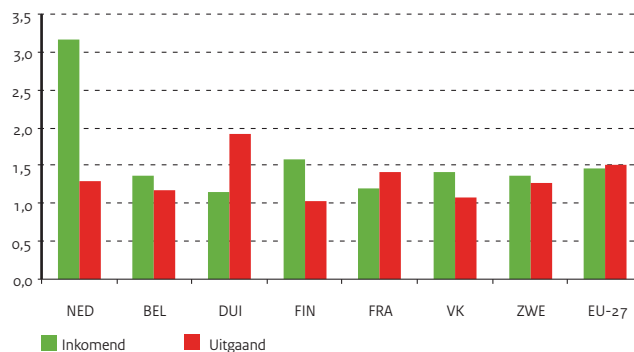
Studiepuntmobiliteit

Wat studiepuntmobiliteit betreft, is het meest bekend over uitgaande mobiliteit. Dit wordt o.a. door het Research Instituut voor Onderwijs en Arbeidsmarkt gemeten onder afgestudeerden, 1,5 jaar na het behalen van hun diploma. Na een daling is de laatste drie jaren waarvoor metingen beschikbaar zijn weer sprake van een lichte stijging van het percentage afgestudeerden die aangeven buitenlandervaring te hebben opgedaan gedurende de studie: van 22 procent in 2004/2005 naar 23,1 procent in 2007/2008.

Figuur 3.6 | Ontwikkeling percentage buitenlandse studenten in hbo, wo en totaal ho (t.o.v. totale aantal studenten)

Figuur 3.7 | Relatieve toename aant. ink. en uitg. diplomabiele studenten van en naar EU landen, 2000-2008

Bron

OESO, EAG 2010, webtabel C2.7

OCW (DUO)

Tabel 3.10 | Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Aantal studenten, totaal	13.066	13.274	13.873	--	--
Aantal studenten, door NL gefinancierd	3.783	3.999	5.512	6.409	6.993
Als % van totale inschrijving in Nederland	0,68	0,70	0,94	1,06	1,10

Bron

OCW (DUO), 2010 (herziene cijfers)

Tabel 3.11 | Buitenlandse studenten in het bekostigd ho

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Aantal buitenlandse studenten, totaal	33.384	35.952	39.795	44.430	47.226
Aantal buitenlandse studenten in hbo	20.608	21.604	23.130	24.876	25.746
Aantal buitenlandse studenten in wo	12.776	14.348	16.665	19.554	21.480
Als % van totale inschrijving in Nederland	6,0	6,3	6,8	7,4	7,4
Als % van hbo inschrijving in Nederland	5,8	5,9	6,2	6,5	6,4
Als % van wo inschrijving in Nederland	6,3	6,9	7,9	8,9	9,3

Bron

CBS

Toelichting

– De cijfers van 2008/09 zijn excl. de 'homecoming nationals'

Tabel 3.12 | Mobiele studenten, ingeschreven in het Nederlandse ho

	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09
Aantal studenten, totaal	26.387	27.037	27.449	30.052	23.674
Als % van de totale inschrijving	4,7	4,7	4,7	5,0	3,7

Bron

Eurostat, 2010

Tabel 3.13 | Mobiliteit van ho studenten binnen EU (aantal inkomende en uitgaande studenten x 1000)

	NED	BEL	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
Instroom uit EU-27, EER en kandidaat EU 2000	7,8	22,5	101,0i	2,2	38,0	113,4	14,2	371,0
2007	28,0	29,2	108,1	3,6	44,6	165,5	11,0	554,5
Uitstroom naar EU-27 uit EU, EER en kandidaat EU 2000	9,3	7,8	34,1i	8,6	34,6	11,0	8,9	325,4
2008	12,9	9,1	71,7	8,2	45,4	10,6	11,7	497,2

Bron

ROA, 2003-2007

Tabel 3.14 | Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, ho, hbo en wo afgestudeerden

	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
Percentage van afgestudeerden ho	24,2	22,0	22,8	23,1	23,1
Percentage van afgestudeerden hbo	19,4	17,2	18,3	20,2	21,5
Percentage van afgestudeerden wo	36,0	31,6	31,3	29,1	26,6

Bron

Nuffic: Mobiliteit in Beeld 2010

Toelichting tabel 3.13

– BEL is exclusief Duitssprekend, DUI is exclusief promovendi, voor 2005 exclusief deeltijdstudenten, VK trendbreuk na 2005

– Cijfers op basis van registratie van buitenlandse studenten door het gastland

Tabel 3.15 | Top 5 inkomende en uitgaande diploma mobiliteit (aantallen studenten)

	Inkomende mobiliteit	Uitgaande mobiliteit
Duitsland	21.700	Verenigd koninkrijk 5.000
China	5.100	België 3.650
België	2.550	Duitsland 1.950
Spanje	2.000	Verenigde Staten 1.600
Frankrijk	1.850	Zweden 1.150

3 | Onderwijs internationaal

Vaardigheden internationaal (1)

PISA: Program for International Student Assessment

PISA is een internationaal onderzoek naar de basisvaardigheden van 15-jarige leerlingen en wordt elke drie jaar onder auspiciën van de OESO uitgevoerd. Uit het laatste PISA onderzoek (gepubliceerd in december 2010) blijkt dat de Nederlandse 15-jarigen internationaal bovengemiddeld goed scoren op lezen, wiskunde en natuurwetenschappelijke geletterdheid. We noemen een aantal opvallende punten in de Nederlandse scores.

Score en internationale positie

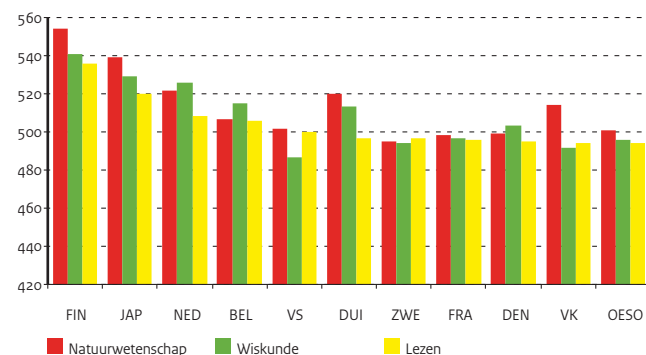
Leesvaardigheid: In 2009 staat Nederland tweede op de Europese ranglijst en scoort alleen Finland beter. Op de OESO ranglijst van 35 landen neemt Nederland de zevende plaats in, en op de ranglijst van alle 65 aan PISA deelnemende landen staat Nederland tiende. De gemiddelde score vertoont een lichte (niet significante) stijging ten opzichte van 2006, t.o.v. 2003 is er sprake van een lichte daling.

Wiskundevaardigheid: In 2009 staat, net als de leesvaardigheidsscore, tweede op de Europese ranglijst, na Finland. Op de OESO ranglijst neemt Nederland de zesde plaats in. Op de ranglijst van alle 65 aan PISA deelnemende landen staat Nederland elfde. De gemiddelde Nederlandse score vertoont een (significante) daling sinds 2003 en 2006.

Natuurwetenschappelijke vaardigheid: In 2009 staat Nederland, na Finland en Estland, derde op de Europese ranglijst. Op de OESO ranglijst neemt Nederland de achtste plaats in, en op de ranglijst van alle 65 aan PISA deelnemende landen staat Nederland elfde. De gemiddelde Nederlandse score vertoont een geringe (niet significante) daling ten opzichte van 2006 en 2003.

Figuur 3.8 | Prestaties 15-j. in natuurwetenschap, wiskunde en lezen

Gemiddeld behaalde scores in PISA 2009

Scoreverdeling naar geslacht

Lezen: In alle OESO landen lezen meisjes beter dan jongens. In Nederland is het scoreverschil tussen meisjes en jongens kleiner dan in vrijwel alle andere OESO landen. Het is sinds 2003 ook nagenoeg constant gebleven.

Natuurwetenschappen: Nederlandse jongens behalen een iets hogere (niet significante) gemiddelde score dan meisjes. Dit verschil is weinig veranderd sinds 2003. Ook de meest vaardige leerlingen zijn jongens.

Wiskunde: Jongens zijn in alle OESO landen beter in wiskunde dan meisjes. Opvallend is de toename van het scoreverschil tussen Nederlandse jongens en meisjes sinds 2003, vooral door een sterkere achteruitgang van de prestaties van de meisjes. Dit verklaart voor een groot deel de achteruitgang van de gemiddeld behaalde wiskunde score in Nederland.

Score op leesvaardigheid en interesse in lezen

Elk peilingjaar is één van de drie leerstofgebieden het hoofdonderwerp. In PISA 2009 is dit 'leesvaardigheid'. Hierover zijn de meeste vragen gesteld. Zo zijn bijvoorbeeld de scores op enkele subschalen onderzocht (onder andere 'zoeken en vinden', 'integreren en interpreteren' en 'reflecteren en evalueren'). En hoewel Nederland op basis van de gemiddeld behaalde score internationaal op de tiende plaats van alle aan PISA deelnemende landen staat, blijkt dat Nederlandse leerlingen internationaal relatief beter presteren bij zoeken en vinden van informatie in teksten (vijfde plaats) en internationaal relatief minder goed bij het integreren en interpreteren van informatie (16e plaats). Nederlandse kinderen beantwoorden complexe vraagstukken over het algemeen niet goed.

Ook zijn gegevens verzameld over de interesse van leerlingen in lezen en over hun leerstrategieën. Het PISA onderzoek toont dat in de OESO landen gemiddeld 18 procent van de verschillen in leesscores verklaard kan worden door de verschillen in leesplezier. Maar ook de verscheidenheid in leesmateriaal doet er toe: het lezen van een breed scala aan leesmateriaal kan een groot (positief) effect hebben op de leesprestaties, evenals de tijd die aan lezen wordt besteed.

De resultaten laten zien dat Nederlandse leerlingen die het meeste plezier hebben in lezen gemiddeld op niveau 4 scoren, en leerlingen met het minste plezier in lezen gemiddeld op niveau 2 (op een schaal van 6).

Opvallend aan de Nederlandse PISA scores is dat Nederlandse leerlingen internationaal veruit de laagste scores halen op leesplezier, op verscheidenheid aan leesmateriaal én op de gemiddelde tijd die zij per week aan lezen (als hobby) besteden. Hierbij hebben leerlingen in het basis beroeps-onderwijs van het vmbo de laagste score op leesplezier, terwijl leerlingen op het vwo de hoogste score hebben. Ook de verscheidenheid in leesmateriaal neemt toe met het opleidingsniveau.

Tabel 3.16 | Trendgegevens gemiddelde score leesvaardigheid van 15-jarigen, 2003 en 2009

	Totaal		Meisjes		Jongens		
	2003	2009	2003	2009	2003	2009	
Bron PISA 2009, OESO	Shanghai-China	--	556	--	576	--	536
	Korea	534	539	547	558	525	523
Toelichting	Finland	543	536	565	563	521	508
Top 10 (van 65 deelnemende landen 2009)	Hong Kong-China	510	533	525	550	494	518
	Singapore	--	526	--	542	--	511
	Canada	528	524	546	542	514	507
	Nieuw Zeeland	522	521	535	544	508	499
	Japan	498	520	509	540	487	501
	Australië	525	515	545	533	506	496
	Nederland	513	508	524	521	503	496

Tabel 3.17 | Trendgegevens gemiddelde scores rekenvaardigheid van 15-jarigen, 2003 en 2009

	Totaal		Meisjes		Jongens		
	2003	2009	2003	2009	2003	2009	
Bron PISA 2009, OESO	Shanghai-China	--	600	--	501	--	599
	Singapore	--	562	--	559	525	565
Toelichting	Hong Kong-China	550	555	548	547	552	561
Top 11 (van 65 deelnemende landen 2009)	Korea	542	546	528	544	552	548
	Chinese Taipei	--	543	--	541	--	546
	Finland	544	541	541	539	548	542
	Liechtenstein	536	536	521	523	550	547
	Zwitserland	527	534	518	524	535	544
	Japan	534	529	530	524	539	534
	Canada	532	527	530	521	541	533
	Nederland	538	526	535	517	540	534

Tabel 3.18 | Trendgegevens scores natuurwetenschappen van 15-jarigen, 2003 en 2009

	Totaal		Meisjes		Jongens		
	2003	2009	2003	2009	2003	2009	
Bron PISA 2009, OESO	Shanghai-China	--	575	--	575	--	574
	Finland	548	554	551	562	545	546
Toelichting	Hong Kong-China	539	549	541	548	538	550
Top 11 (van 65 deelnemende landen 2009)	Singapore	--	542	--	542	--	541
	Japan	548	539	546	545	550	534
	Korea	538	538	527	539	546	537
	Nieuw Zeeland	521	532	513	535	529	529
	Canada	519	529	516	526	527	531
	Estland	--	528	--	528	--	527
	Australië	525	527	525	528	525	527
	Nederland	524	522	522	520	527	524

Tabel 3.19 | PISA leesvaardigheidsscores op diverse subdomeinen

	zoeken en vinden	integre	reflecteren	doorlopende	niet-doorlopende	
	en vinden	ren en interpreteren	en evalueren	teksten	teksten	
Bron PISA 2009, OESO	Shanghai-China	549	558	557	564	539
Toelichting	Finland	532	538	536	535	535
Nederland en enkele vergelijkingslanden uit de top 10	Canada	517	522	535	524	527
	Japan	530	520	521	520	518
	Nederland	519	504	510	506	514

3 | Onderwijs internationaal

Vaardigheden internationaal (2)

PISA vaardigheidsschaal

De behaalde PISA scores worden ingedeeld op een vaardigheidsschaal. Voor lezen zijn er 7 niveaus (1a, 1b en 2 t/m 6). Een vergelijkbare vaardigheidsschaal wordt gebruikt bij wiskunde en natuurwetenschappen. Leerlingen die onder niveau 2 scoren zijn volgens de OESO definities laaggeletterd. Leerlingen die presteren op niveau 5 of 6 worden vaak toppresterders genoemd. Zij zijn in staat om nieuwe informatie te absorberen en te evalueren en worden gezien als de internationale kenniswerkers van morgen.

Zwakke presteerders in PISA

Lezen: Het percentage laaggeletterde 15-jarigen in 2009 is in Nederland 14,4 procent. Dat is lager dan het OESO-gemiddelde van 18,8 procent. Een positieve ontwikkeling blijkt uit de lichte afname van dit aandeel ten opzichte van 2006. Laaggeletterde leerlingen vinden we in Nederland vooral terug in het pro en in de leerwegen vmbo 1/2 en vmbo bb.

Natuurwetenschappen: Het aandeel 15-jarigen met lage natuurwetenschappelijke vaardigheden is sinds 2006 weinig veranderd. Het Nederlandse percentage ligt met 13,2 procent ruim onder het OESO-gemiddelde van 18 procent.

Wiskunde: Sinds 2003 is het aandeel zwakke presteerders bij wiskunde toegenomen van 11,5 naar 13,4 procent. Deze stijging zorgt voor een toegenomen beleidsmatige aandacht voor het wiskunde onderwijs. Internationaal gezien is dit echter nog een prima prestatie. Het blijkt dat leerlingen in vmbo gl/tl, havo en vwo een gemiddelde score hebben die hoger is dan het OESO gemiddelde van 496.

Toppresterders in PISA

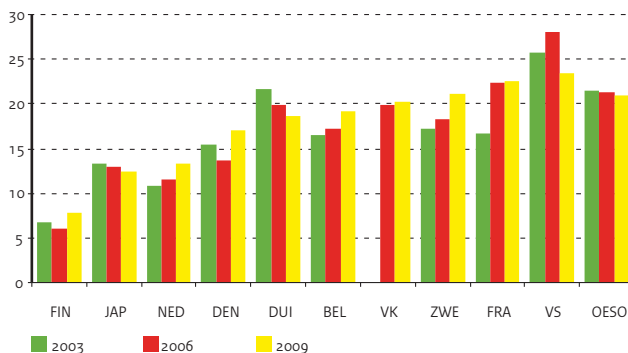
Lezen: Het percentage toppresterende 15-jarigen in 2009 is in Nederland 9,8 procent. Dat is hoger dan het OESO-gemiddelde van 7,6 procent. Een positieve ontwikkeling blijkt uit de lichte toename van dit aandeel ten opzichte van 2003 en 2006. Toppresterders op het terrein van lezen vinden we in Nederland vooral terug in het vwo waar bijna 40 procent van de leerlingen PISA niveau 5 of 6 behaalt. Internationaal staat Nederland voor deze indicator op de 12e plaats van alle 65 aan PISA deelnemende landen.

Natuurwetenschappen: Het aandeel 15 jarige leerlingen dat de hoogste score haalt op het gebied van natuurwetenschappen bedraagt in 2009 12,7 procent. Dit is iets minder dan het percentage in 2006 (13,1 procent) maar nog beduidend hoger dan het OESO gemiddelde van 8,5 procent. Boven Nederland staan naast vier Aziatische landen ook Nieuw Zeeland, Australië, Finland en Duitsland. De beste presteerders bevinden zich vooral in het vwo waar ruim 50 procent de hoogste scores behaalt. Bij de havo leerlingen zitten de toppresterders in het 75e percentiel. In het vmbo gl/tl in het 95e percentiel.

Wiskunde: Sinds 2003 is het percentage toppresterders bij wiskunde afgenomen van 25,5 naar 19,9 procent. Het betreft 22,9 procent jongens en 16,8 procent meisjes. Met dit aandeel staat Nederland nu op de 10e plek in de lijst van alle 65 aan PISA deelnemende landen. Boven Nederland staan naast zes Aziatische landen ook Zwitserland, Finland en België. De beste presteerders bevinden zich vooral in het vwo waar ruim 50 procent de hoogste scores behaalt. Bij de havo leerlingen zitten de toppresterders in het 75e percentiel. In vmbo gl/tl zijn er nauwelijks leerlingen die een score op schaalniveau 5 of 6 behalen.

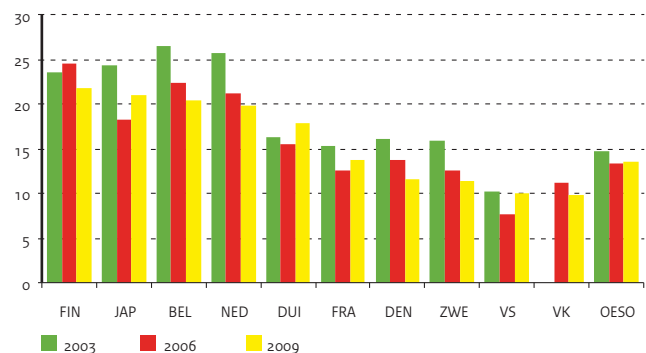
Figuur 3.9 | Trendontw. zwakke leerl. op het gebied van wiskunde

Percentage van alle leerlingen dat de laagste score haalt (< niveau 2)

Figuur 3.10 | Excellente leerlingen op het gebied van wiskunde

Percentage van alle leerlingen dat de hoogste score haalt (level 5 of 6)

Tabel 3.20 | Percentage zwakke presteerders in PISA 2009: top 15 per categorie
Bron

PISA 2009, OESO

Toelichting

– Top 14 (van 65 deelnemende landen 2009)

	Lezen		Wiskunde		Natuurwetenschappen	
Shanghai China	4,1	Shanghai China	4,8	Shanghai China	3,2	
Korea	5,8	Finland	7,8	Finland	6	
Finland	8,1	Korea	8,1	Korea	6,3	
Hong Kong-China	8,3	Hong Kong-China	8,8	Hong Kong-China	6,6	
Canada	10,3	Liechtenstein	9,5	Estland	8,3	
Singapore	12,4	Singapore	9,8	Canada	9,6	
Estland	13,3	Macao-China	11,0	Macao-China	9,6	
Japan	13,6	Canada	11,5	Japan	10,7	
Australie	14,3	Japan	12,5	Chinese Taipei	11,1	
Nieuw Zeeland	14,3	Estland	12,6	Liechtenstein	11,3	
Nederland	14,4	Chinese Taipei	12,8	Singapore	11,5	
Macao-China	14,9	Nederland	13,4	Australie	12,6	
Noorwegen	14,9	Zwitserland	13,5	Polen	13,1	
Polen	15,0	Nieuw Zeeland	15,4	Nederland	13,2	

Tabel 3.21 | Percentage excellente presteerders in PISA 2009: top 15 per categorie
Bron

PISA 2009, OESO

Toelichting

– Top 12 (van 65 deelnemende landen 2009)

	Lezen		Wiskunde		Natuurwetenschappen	
Shanghai China	19,4	Shanghai China	50,4	Shanghai China	24,3	
Nieuw Zeeland	15,8	Singapore	35,6	Singapore	19,9	
Singapore	15,7	Hong Kong-China	30,7	Finland	18,7	
Finland	14,5	Chinese Taipei	28,4	Nieuw Zeeland	17,6	
Japan	13,4	Korea	25,6	Japan	16,9	
Korea	12,9	Zwitserland	24,2	Hong Kong-China	16,2	
Australie	12,8	Finland	21,7	Australie	14,5	
Canada	12,8	Japan	20,9	Duitsland	12,8	
Hong Kong-China	12,4	Belgie	20,4	Nederland	12,7	
Belgie	11,2	Nederland	19,9	Canada	12,1	
VS	9,9	Nieuw Zeeland	19,0	Korea	11,6	
Nederland	9,8	Canada	18,4	VK	11,4	

Tabel 3.22 | Gemiddelde score per opleidingsniveau t.o.v. OESO gemiddelde
Bron

PISA 2009, OESO

	PRO	vmbo12	vmbo bb	vmbo kb	vmbo gl+tl	havo	vwo	OESO gem.
Leesvaardigheid								
Gemiddelde score	400	406	407	447	495	556	608	494
Score meisjes	417	429	416	456	503	563	614	--
Score jongens	388	389	397	437	488	548	600	--
Vaardigheid wiskunde								
Gemiddelde score	391	408	416	472	515	576	623	496
Score meisjes	378	408	403	458	502	564	612	--
Score jongens	400	407	428	486	528	589	636	--
Natuurwetenschappen								
Gemiddelde score	335	419	417	459	514	572	627	501
Score meisjes	330	420	410	452	507	565	623	--
Score jongens	338	419	424	467	521	578	631	--

Opbrengst van onderwijs in de kenniseconomie

De rol van onderwijs in de kenniseconomie

Een goed opgeleide bevolking is essentieel voor de sociale en economische welvaart in de maatschappij. Onderwijs is voor individuen de sleutel tot maatschappelijk succes. De huidige kenniseconomie stelt hoge eisen. Ook binnen Europa wordt dit erkend, wat blijkt uit de Europese ambities voor 2020 waarbij onderwijs en wetenschap worden beschouwd als cruciale factoren bij het streven naar banen en groei binnen de EU.

Een beeld van de opbrengst van het Nederlandse onderwijs en de ontwikkeling ervan in de tijd, kan verkregen worden met behulp van een selectie belangrijke prestatie indicatoren. Door deze in samenhang te presenteren in een internationale vergelijking met de best presterende landen, wordt de opbrengst van één van de pijlers van de kenniseconomie overzichtelijk in beeld gebracht. Samen met wetenschap en innovatie beïnvloedt onderwijs immers de productiviteitsgroei en daarmee de welvaart. Het kabinet heeft in het regeerakkoord de ambitie uitgesproken om te behoren tot de top van kenniseconomieën in de Global Competitive Index (GCI)

Onderstaande figuur laat zien hoe Nederland er in internationaal perspectief voor staat. De meest recente gegevens (veelal 2009) zijn weergegeven.

Een positie buiten de middelste cirkel van de figuur betekent dat Nederland beter presteert dan het internationaal gemiddelde, een positie daarbinnen betekent het tegenovergestelde. Opgemerkt wordt dat het internationaal gemiddelde soms een OESO gemiddelde is, en soms het EU27 gemiddelde of het gemiddelde van aan het onderzoek deelnemende landen.

De figuur laat per indicator ook de prestaties van het land zien dat op de vijfde plek staat in de internationale rangorde. De selectie van indicatoren is overigens niet uitputtend. Zij is voor een deel gebaseerd op de beschikbaarheid van internationale gegevens. Voor een totaalbeeld van de prestaties van de kenniseconomie zouden de onderwijsindicatoren bovendien moeten worden aangevuld met indicatoren op het terrein van wetenschap en innovatie.

Opgemerkt wordt dat de top 5 landen voor elke indicator, maar ook voor dezelfde indicator in opeenvolgende jaren, kan verschillen. Een toegenomen afstand tot de nummer 5 in de internationale ranking is dus niet per definitie te wijten aan afnemende prestaties van Nederland. Ook verschillen de top 5 landen per opbrengstindicator van de landen die in de top 5 van de GCI.

Internationaal behaalde prestaties

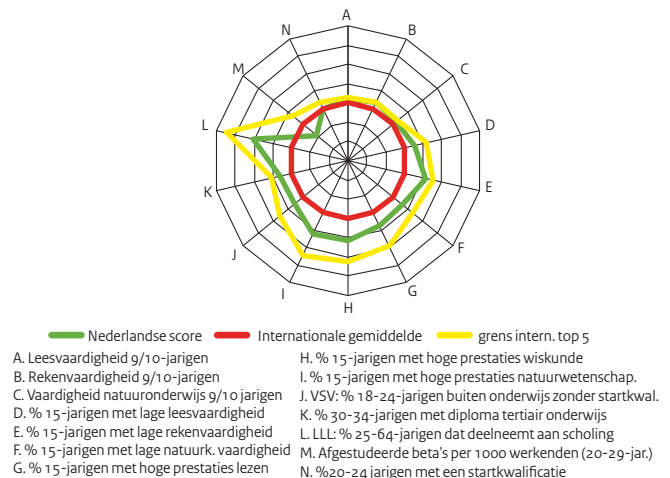
Als het gaat om de basisvaardigheden, dan zien we dat het Nederlandse onderwijs in internationaal perspectief ruim bovengemiddeld presteert. Wel laten deze vaardigheids scores in de tijd een lichte daling zien. Bovendien is het aandeel 15 jarige leerlingen met lage lees-, reken- en natuurwetenschappelijke vaardigheden toegenomen tussen 2003 en 2009.

Ook als het gaat om excellentie is verbetering in Nederland mogelijk: tussen 2003 en 2009 is het aandeel beste presteerders verder verwijderd geraakt van dat van de nummer 5 in de internationale rankings. Een uitzondering zijn de toppresterders in lezen: hier is tussen 2003 in 2009 een lichte vooruitgang geboekt.

Daar staat tegenover dat de afgelopen jaren op een aantal andere beleidsterreinen een positieve ontwikkeling is waar te nemen. Zo is het percentage voortijdig schoolverlaters afgenomen, mede als gevolg van intensief beleid. Tegelijkertijd zijn het aandeel hoger opgeleiden, het percentage volwassenen dat deelneemt aan regulier onderwijs of een cursus, het aandeel afgestudeerden in een bètatechnische richting en het percentage jongeren met een startkwalificatie toegenomen. Hiermee is Nederland voor deze indicatoren dichterbij de top 5 positie in de internationale ranking gekomen. Afgezien van de afgestudeerden in een bètatechnische richting liggen de waarden van deze indicatoren ook ruim boven het internationale gemiddelde.

Figuur 3.12 | onderwijsprestaties internationaal, 2009

T.o.v. het internationale gemiddelde en t.o.v. nr 5 in de internationale rangorde

Tabel 3.23 | Onderwijsprestaties (2003) (voor NED, int. gem en Nr5 in de ranking)
Bron

PIRLS 2001 (IEA)
TIMMS 2003 (IEA)
PISA 2003 (OESO)
Eurostat

Toelichting

- Gem: internationaal gemiddelde
- Nr 5: score van land dat op de 5e positie in de ranking staat
- VSV: % 18-24 zonder startkwaliteit en buiten onderwijs
- LLL: % 25-64 dat deelneemt aan scholing
- Beta's: afgestudeerde beta's per 1000 werkenden 20-29 jaar

	Top 5 landen 2003								
	NED	Gem	Nr 5	1	2	3	4	5	
Score leesv. 9/10-jarigen (2001)	554	500	545	Zwe	Ned	Eng	Bul	Let	
Score rekenv. 9/10-jarigen (2003)	540	495	551	Sing	HK	Jap	Ch. Tai	Vla	
Score vaard. natuurond. 9/10-j. (2003)	525	489	540	Sing	Ch. Tai	Jap	HK	Eng	
% 15-j. met lage leesvaardigheid (2003)	11,5	19,0	10,4	Fin	Kor	Can	M-Ch	Lie	
% 15-j. met lage rekenvaardigh. (2003)	10,9	21,4	10,9	Fin	Kor	Can	HK	Ned	
% 15-j. met lage natuurk. vaardigh. (2003)	13,0	19,2	10,3	Fin	Est	HK	Can	M-Ch	
% 15-j. met hoge prestaties lezen (2003)	8,8	8,3	12,6	NZ	Fin	Aus	Lie	Can	
% 15-j. met hoge prest. wiskunde (2003)	25,5	14,7	24,8	HK	Bel	Lie	Ned	Kor	
% 15-j. met hoge prest. natuurw. (2006)	14,6	9,0	14,6	Fin	NZ	HK	Jap	Ch. Tai	
VSV (2003)	14,3	16,6	6,5	Slov	Slow	Pol	Noo	Tsj	
% 30-34-j. ho opgeleiden (2003)	31,7	25,0	38,2	Fin	Noo	Cyp	Den	IJs	
LLL (2003)	16,4	8,5	22,4	IJs	VK	Zwi	Den	Fin	
Beta's (2003)	7,3	12,3	16,3	Ier	Fra	VK	Fin	Lit	
% 20-24 j. met startkwalificatie (2003)	75,0	76,9	90,8	Slow	Noo	Tsj	Kro	Slov	

Tabel 3.24 | Onderwijsprestaties (2009) (voor NED int. gem en Nr 5 in de ranking)
Bron

PIRLS 2006 (IEA)
TIMMS 2007 (IEA)
PISA 2009 (OESO)
Eurostat

Toelichting

- Gem: internationaal gemiddelde
- Nr 5: score van land dat op de 5e positie in de ranking staat
- VSV: % 18-24 zonder startkwaliteit en buiten onderwijs
- LLL: % 25-64 dat deelneemt aan scholing
- Beta's: afgestudeerde beta's per 1000 werkenden 20-29 jaar

	Top 5 landen 2003								
	NED	Gem	Nr 5	1	2	3	4	5	
Score leesv. 9/10-jarigen (2006)	547	506	558	Rus	HK	Can, Alb	Sin	Can, Br. Col.	
Score rekenvaardigh. 9/10-j. (2007)	535	473	549	HK	Sin	Ch. Tai	Jap	Kaz	
Score vaard. natuurond. 9/10-j. (2007)	523	476	546	Sin	Ch. Tai	HK	Jap	Rus. Fed.	
% 15-j. met lage leesvaardigheid (2009)	14,4	18,8	10,3	Shai	Kor	Fin	HK	Can	
% 15-j. met lage rekenvaardigh. (2009)	13,4	24,4	9,5	Sha	Fin	Kor	HK	Lie	
% 15-j. met lage natuurk. vaardigh. (2009)	13,2	18,0	8,3	Sha	Fin	Kor	HK	Est	
% 15-j. met hoge prestaties lezen (2009)	9,8	7,6	13,4	Sha	NZ	Sin	Fin	Jap	
% 15-j. met hoge prest. wiskunde (2009)	19,9	13,5	25,6	Sha	Sin	HK	Ch. Tai	Kor	
% 15-j. met hoge prest. natuurw. (2009)	12,7	8,5	16,9	Sha	Sin	Fin	NZ	Jap	
VSV (2009)	10,9	13,9	5,4	Kro	Slow	Pol	Slov	Tsj	
% 30-34-j. ho opgeleiden (2009)	40,5	32,3	45,9	Ier	Den	Noo	Lux	Fin	
LLL (2009)	17,0	9,3	22,1	Den	IJs	Zwi	Zwe	Fin	
Beta's (2009)	8,8	13,9	17,8	Fin	Por	Fra	Ier	Lit	
% 20-24 j. met startkwalificatie (2009)	76,6	78,6	89,4	Kro	Slow	Tsj	Pol	Slov	

Tabel 3.25 | Rangorde Global Competitive index
Bron

World Economic Forum

Positie	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	VS	Zwitserland	VS	VS	Zwitserland	Zwitserland
2	Finland	Finland	Zwitserland	Zwitserland	VS	Zweden
3	Denemarken	Zweden	Denemarken	Denemarken	Singapore	Singapore
4	Zwitserland	Denemarken	Zweden	Zweden	Zweden	VS
5	Singapore	Singapore	Duitsland	Singapore	Denemarken	Duitsland
6	Duitsland	VS	Finland	Finland	Finland	Japan
7	Zweden	Japan	Singapore	Duitsland	Duitsland	Finland
8	Taiwan, China	Duitsland	Japan	Nederland	Japan	Nederland
9	VK	Nederland	VK	Japan	Canada	Denemarken
10	Japan	VK	Nederland	Canada	Nederland	Canada

Opleidingsniveau en arbeidsmarkt internationaal

Opleidingsniveau van de bevolking

Een goed opgeleide bevolking versterkt de concurrentiepositie van Nederland. Daarom streeft Nederland naar een verdere toename van het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking. Recente effecten van onderwijsbeleid op opleidingsniveau zijn het meest zichtbaar in de leeftijdsgroep 25-34 jaar, omdat deze recent het onderwijs hebben verlaten.

Startkwalificatie

In 2008 had driekwart van de 25-64 jarigen in Nederland een diploma op minimaal havo, vwo, of mbo 2 niveau (startkwalificatie). Dit aandeel ligt iets boven het OESO- en EU-gemiddelde. De 25-34 jarigen zijn beter opgeleid, in deze leeftijdsgroep beschikt 82 procent over minimaal een startkwalificatie. Dit is iets hoger dan het gemiddelde in de OESO en gelijk aan het EU-gemiddelde. Nederland scoort in vergelijking met de omringende landen in de groep 25-34 jarigen alleen hoger dan het Verenigd Koninkrijk. Zweden en Finland hebben een koppositie.

Hoger onderwijs

Van de 25-64 jarigen in Nederland heeft 32 procent in 2008 een opleiding in het hoger onderwijs afgerond. Dit is iets hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde.

Het aandeel hoger opgeleiden in de leeftijdsgroep 25-34 jaar is met 40 procent hoger, deze groep is dus vaker hoog opgeleid. Het aandeel hoog opgeleide jongvolwassenen in Nederland is hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde. In de omringende landen ligt het percentage 25-34 jarigen met een diploma in het hoger onderwijs in veel gevallen hoger dan in Nederland.

Zo scoren België, Denemarken en de Verenigde Staten beter dan Nederland in deze leeftijdsgroep. Van de omringende landen scoort Duitsland opvallend lager.

Aandeel werkende 25-64 jarigen naar behaald opleidingsniveau

Van de 25-64 jarigen in Nederland met alleen basisonderwijs had in 2008 iets meer dan de helft een baan. Dit is hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde. In vergelijking met de referentie landen scoren de Verenigde Staten, Zweden en Denemarken beter.

In 2008 had tweederde van de 25-64 jarigen met alleen een opleiding lager voortgezet onderwijs in Nederland een baan. Dit is meer dan het gemiddelde in de OESO- en EU-landen.

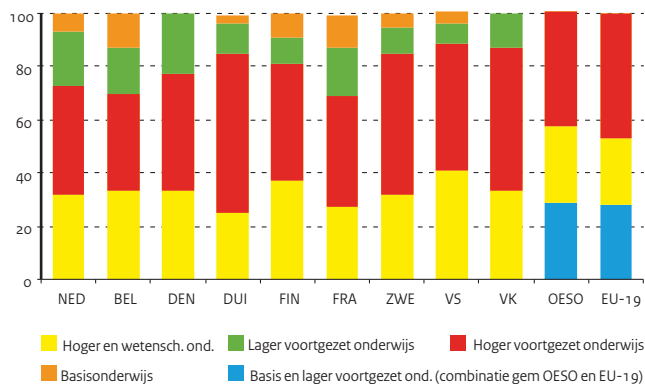
Van de Nederlandse 25-64 jarigen met een diploma in het hoger voortgezet onderwijs (hoger voortgezet onderwijs is in NL gelijk aan een mbo 2 diploma of havo/vwo bovenbouw) heeft in Nederland 85 procent een baan. Dit ligt ruim boven het OESO- en EU-gemiddelde en is een topprestatie in vergelijking met de referentie landen.

In de werkgelegenheidspercentages van de 25-64 jarigen met een diploma in het hoger- of wetenschappelijk onderwijs zijn de verschillen tussen landen kleiner. In Nederland heeft 89 procent van de hoog opgeleiden een baan. Dit percentage ligt boven het gemiddelde in de OESO- en EU-landen.

De verschillen in werkgelegenheid tussen de opleidingsniveaus zijn in Nederland niet opvallend groot of klein. In het Verenigd Koninkrijk en België bestaan grote verschillen in werkgelegenheid tussen de verschillende opleidingsniveaus. In bijvoorbeeld de Verenigde Staten is de spreiding juist kleiner.

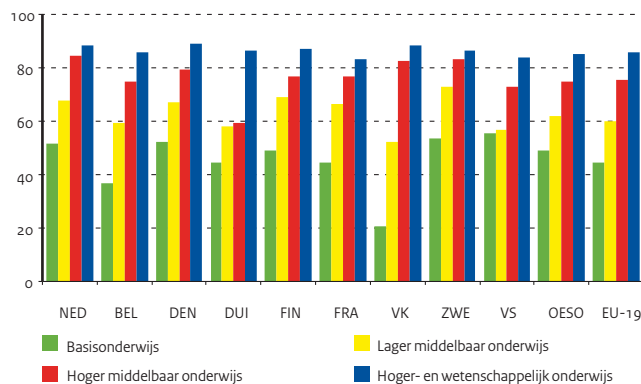
Figuur 3.13 | Opleidingsniveau van de bevolking

Aandeel 25-64 jarigen naar hoogst behaalde diploma, 2008

Figuur 3.14 | Aandeel werkenden naar opleidingsniveau

Als percentage van de totale groep 25-64 jarigen met dat opleidingsniveau, 2008

Bron

OESO, EAG 2010, tabel A1.2a, pag. 35

OESO, EAG 2010, tabel A1.3a, pag. 36

Toelichting

- ISCED 5A: overwegend academisch, in Nederland 4-6 jarig hbo/wo
- ISCED 5B: beroepsgericht, in Nederland 2-3 jarig hbo (beperkt aantal)
- ISCED 6: gepromoveerden
- Zie voor ISCED-classificatie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E

Tabel 3.26 | Opleidingsniveau van de bevolking als percentage van de leeftijdsgroep, 2008

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	VS	OESO	EU-19
A) Tenminste hoger voortgezet onderwijs											
25-64 jaar	73	70	75	85	81	70	70	85	89	71	72
25-34 jaar	82	83	85	86	90	83	77	91	88	80	82
35-44 jaar	77	77	80	87	88	77	70	90	89	75	76
45-54 jaar	71	64	69	86	82	64	67	84	89	68	69
55-64 jaar	62	52	63	82	66	55	63	75	89	58	59
B) Tertiair onderwijs: ISCED 5A+5B+6											
25-64 jaar	32	32	34	25	37	27	33	32	41	28	27
25-34 jaar	40	42	43	24	38	41	38	41	42	35	34
35-44 jaar	33	35	37	27	44	31	33	33	43	29	26
45-54 jaar	31	29	32	26	37	20	30	28	40	25	22
55-64 jaar	26	22	26	24	29	17	27	26	40	20	18

Tabel 3.27 | Percentage werkenden 25-64 jaar naar opleidingsniveau, 2008

	Basisonderwijs	Lager voortg. ond.	Hoger voortg. ond.	Hoger- en wetensch. ond.
Nederland	52	68	84	89
Belgie	37	59	75	86
Denemarken	52	67	80	89
Duitsland	45	58	59	86
Finland	49	69	77	87
Frankrijk	45	67	77	83
Griekenland	54	69	66	83
Ierland	47	65	75	87
Italië	30	61	75	81
Polen	--	43	68	85
Spanje	48	68	75	84
Verenigd Koninkrijk	21	52	83	88
Zweden	54	73	83	87
Verenigde Staten	56	57	73	84
OESO	49	62	75	85
EU-19	45	60	75	86

Bron

OESO, EAG 2010, tabel A6.1b (web)

3 | Onderwijs internationaal

Personeel internationaal

Leeftijd leraren

De leeftijdsverdeling van leraren in het basisonderwijs in Nederland steekt in vergelijking met de omringende landen redelijk gunstig af. De grootste groep leraren valt weliswaar in de leeftijdscategorie 50-59 jaar, maar deze groep is met 29,2 procent in 2008 minder groot dan in Duitsland, Italië, Oostenrijk en Zweden. België, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk hebben echter een jongere lerarenpopulatie.

Het aandeel leraren jonger dan 30 jaar (20,3 procent) ligt in Nederland ruim boven het OESO- en EU-gemiddelde. In vergelijking met omringende landen is de groep leraren jonger dan 30 in Nederland vrij groot. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het aandeel jonge leraren in landen met een relatief lange lerarenopleiding altijd lager zal liggen.

De leeftijdsverdeling van leraren in het voortgezet onderwijs laat een ander beeld zien. Het percentage leraren in de categorie 50-59 jaar ligt met 37,3 procent aanzienlijk hoger dan in het primair onderwijs. Deze trend is zichtbaar in vrijwel alle vergelijkingslanden. In vergelijking met de omringende landen steekt vooral de leeftijdsopbouw van leraren in België en het Verenigd Koninkrijk gunstig af. Zweden heeft echter een minder gunstige verdeling met een groot aandeel oudere leraren.

Het aandeel leraren van 30 jaar of jonger is met 11,5 procent in het secundair onderwijs in Nederland iets groter dan het OESO- en EU-gemiddelde. Omringende landen als Duitsland, Finland, Frankrijk en Zweden hebben aanzienlijk minder jonge leraren dan Nederland.

Vrouwelijk onderwijzend personeel

In 2008 is het aandeel vrouwelijke leerkrachten in het basisonderwijs in Nederland 83,8 procent (op basis van personen). Dit is iets lager dan het EU gemiddelde, maar ligt wel hoger dan het OESO-gemiddelde van 80,5 procent. In het voortgezet onderwijs is de man-vrouw verdeling onder het onderwijzend personeel ongeveer gelijk. Dit is lager dan het OESO- en EU-gemiddelde van respectievelijk 53,7 en 57,8 procent. Het aandeel vrouwen in het hoger onderwijs ligt fors lager: ruim een derde van het onderwijzend personeel bestaat uit vrouwen. Dit aandeel ligt lager dan het gemiddelde in de OESO- en EU-landen.

Leerling-leraarratio

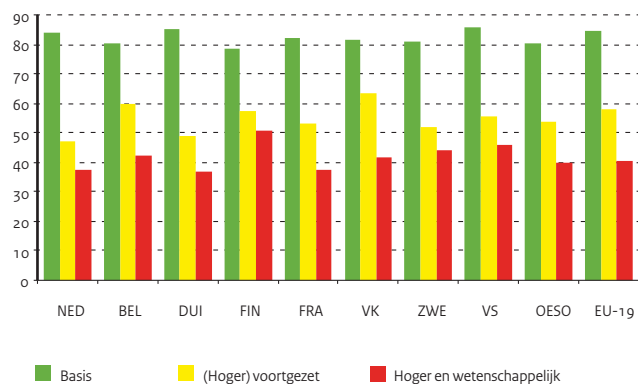
In Nederland bedraagt de leerling-leraarratio in het basisonderwijs gemiddeld 15,8 leerlingen per leraar (2008). Van de omringende landen hebben Duitsland (18,0), Frankrijk (19,9) en het Verenigd Koninkrijk (20,2) een hogere leerling-leraarratio. In België en Zweden ligt de ratio met respectievelijk 12,6 en 12,2 leerlingen per leraar wat lager.

De leerling-leraarratio in het voortgezet onderwijs ligt in Nederland in 2008 ook op 15,8. Dit is meer dan het OESO- (13,7) en EU-gemiddelde (12). In vergelijking met omringende landen is de leerling-leraarratio in Nederland het hoogst.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de leerling-leraarratio niet hetzelfde is als de klassengrootte. De ratio geeft de verhouding weer tussen het totaal aantal leerlingen en het totaal aantal leraren. De klassengrootte wordt beïnvloed door factoren in de organisatie van het onderwijs, waaronder aantal lessen, taakomvang van docenten en de aanwezigheid van remedial teachers.

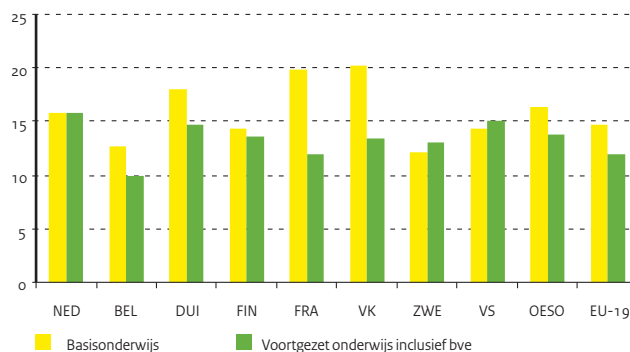
Figuur 3.15 | Vrouwelijk onderwijzend personeel

In procenten van totaal, 2008

Figuur 3.16 | Leerling-leraarratio

In basis en voortgezet onderwijs inclusief bve, 2008

Tabel 3.28 | Leeftijdverdeling leraren basis en (hoger) voortgezet onderwijs, 2008
Bron

OESO, EAG 2010, Tabel D7.1 (web)

Toelichting

- Voor Nederland betreffen de gegevens voor het hoger secundair onderwijs het gehele voortgezet onderwijs inclusief bve
- Gegevens Denemarken ontbreken

	Basisonderwijs					Hoger secundair onderwijs				
	< 30 j.	30-39 j.	40-49 j.	50-59 j.	>=60	< 30 j.	30-39 j.	40-49 j.	50-59 j.	>=60
Nederland	20,3	21,3	24,6	29,2	4,6	11,5	18,1	25,7	37,3	7,3
België	23,1	28,9	27,6	18,7	1,6	15,7	23,8	27,5	29,7	3,3
Duitsland	6,1	22,3	21,3	41,8	8,5	2,4	22,4	28,8	38,4	8,1
Finland	10,4	30,8	30,6	25,8	2,4	5,8	21,7	30,8	31,3	10,4
Frankrijk	15,8	35,8	28,5	19,4	0,5	6,6	28,1	29,6	32,3	3,4
Hongarije	10,8	27,9	38,8	21,8	0,7	14,4	30,2	26,0	24,5	4,9
Ierland	26,2	24,8	21,7	22,6	4,7	13,4	29,5	25,0	26,3	5,8
Italië	1,4	19,1	37,5	37,5	4,5	0,5	9,0	37,1	46,5	7,0
Oostenrijk	8,3	21,4	35,6	33,4	1,3	5,7	21,5	37,1	32,8	2,9
Polen	16,4	32,4	39,4	10,7	1,1	16,7	32,8	26,2	19,9	4,4
Portugal	11,0	30,9	28,9	26,8	2,4	11,6	36,0	31,4	18,3	2,6
Spanje	14,2	25,3	29,1	27,4	4,0	6,8	29,6	35,1	24,4	4,2
Verenigd Koninkrijk	24,6	26,7	21,3	25,8	1,6	16,9	25,2	26,0	26,6	5,3
Zweden	5,1	23,2	22,9	33,8	15,0	7,1	22,0	24,4	28,7	17,8
Verenigde Staten	19,0	25,3	24,1	25,7	5,8	16,2	26,1	23,2	26,4	8,1
OESO	15,3	26,7	27,6	26,2	4,2	10,5	24,2	29,4	28,9	7,0
EU-19	14,9	26,9	28,2	26,4	3,6	10,5	24,5	29,3	29,5	6,2

Tabel 3.29 | Leerling-leraarratio
Bron

OESO, EAG 2002, tabel D2.2, pag. 293

OESO, EAG 2010, tabel D2.2, pag. 387

Toelichting

- Leerling-leraarratio representeert het gemiddeld aantal leerlingen per leraar en niet de klassen- / groeps grootte
- Basisonderwijs is hier inclusief speciaal onderwijs
- Voortgezet onderwijs is hier secundair onderwijs, dat wil zeggen inclusief bve
- Gegevens Denemarken ontbreken

	Basisonderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2000	2008	2000	2008
Nederland	16,8	15,8	17,1	15,8
België	15,0	12,6	9,7	9,9
Duitsland	19,8	18,0	15,2	14,7
Finland	16,9	14,4	13,8	13,6
Frankrijk	19,8	19,9	12,5	11,9
Hongarije	10,9	10,6	11,2	11,6
Ierland	21,5	17,8	12,8	12,8
Italië	11,0	10,6	10,3	10,8
Oostenrijk	--	12,9	--	10,2
Polen	12,7	10,5	15,5	12,5
Portugal	12,1	11,3	9,0	7,7
Spanje	14,9	13,1	11,9	9,8
Tsjechië	19,7	18,1	13,1	12,0
Verenigd Koninkrijk	21,2	20,2	14,8	13,4
Zweden	12,8	12,2	14,1	13,1
Verenigde Staten	15,8	14,3	15,2	15,1
OESO	17,9	16,4	14,3	13,7
EU-19	15,7	14,6	12,8	12,0

3 | Onderwijs internationaal

Uitgaven internationaal

De uitgaven aan onderwijs hangen sterk samen met de demografische ontwikkeling en welvaart in een land. In een internationale vergelijking is het belangrijk om rekening te houden met deze aspecten. Daarom worden de uitgaven vaak uitgedrukt in percentage van het bruto binnenlands product (BBP) en per leerling.

Publieke en private uitgaven als percentage van het BBP

In 2007 bedragen de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen in Nederland 5,6 procent van het BBP. Hiermee staat Nederland op een gedeelde 15e plaats tussen alle OESO-landen. De uitgaven zijn lager dan het OESO- en iets hoger dan het EU-gemiddelde. Kijken we alleen naar publieke uitgaven aan onderwijsinstellingen, dan neemt Nederland de 17e plaats in op een lijst van 25 OESO-landen. Met de private uitgaven aan onderwijsinstellingen staat Nederland op de 10e plaats. Korea, Verenigde Staten en Chili zijn koplopers wat betreft private uitgaven. De Scandinavische landen en IJsland hebben de hoogste publieke uitgaven.

Uitgaven per leerling/student

In 2007 bedroegen de uitgaven per leerling aan onderwijsinstellingen in het primair onderwijs 5.700 euro. Dit is iets lager dan het OESO- en EU-gemiddelde van 5.900 euro per leerling. In Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zweden zijn de uitgaven per leerling veel hoger. Maar in Duitsland en Frankrijk liggen de uitgaven per leerling in het primair onderwijs lager dan in Nederland.

De gemiddelde uitgaven per leerling in het secundair onderwijs bedragen in Nederland 9.000 euro in 2007. Dit is ruim boven het OESO- en EU-gemiddelde (respectievelijk 7.200 en 7.300 euro per leerling). De Nederlandse uitgaven worden sterk beïnvloed door de kosten die bedrijven maken voor het opleiden van leerlingen in de beroepsbegeleidende leerweg. Niet alle OESO-landen hebben deze uitgaven of zijn in staat ze in beeld te brengen. Hierdoor is de internationale vergelijkbaarheid van deze indicator niet optimaal. Een beter beeld krijgen we als we alleen naar de uitgaven per leerling in het algemeen vormend onderwijs (VMBO/HAVO/VWO) kijken. De Nederlandse waarde van deze indicator ligt op het niveau van het OESO-gemiddelde, is kleiner dan in Frankrijk, de Verenigde Staten en Zweden, maar weer groter dan in Duitsland en Finland.

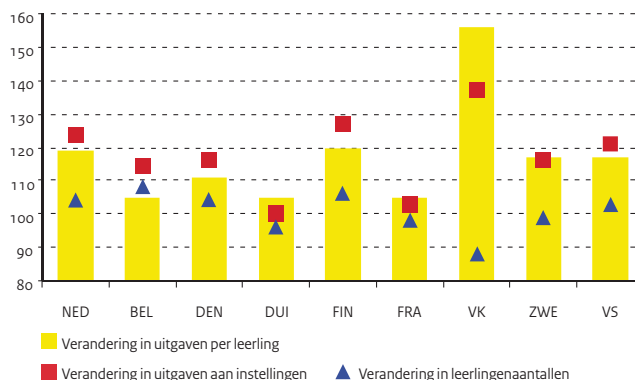
De uitgaven aan hogeronderwijsinstellingen per student (exclusief Research & Development (R&D)) bedragen in Nederland in 2007 9.100 euro. In de omringende landen liggen de uitgaven per student (vooral in Duitsland, Finland en Frankrijk) lager dan in Nederland.

De uitgaven in het hoger onderwijs inclusief R&D liggen in Nederland op 14.000 euro per student. Dit is hoog in vergelijking met omringende landen en in vergelijking met het gemiddelde in de OESO- en EU-landen. De internationale vergelijking wordt echter vertroebeld door het feit dat in veel landen de R&D activiteiten buiten onderwijsinstellingen plaatsvinden. En dat is niet zichtbaar in deze indicator.

Ontwikkeling van uitgaven en leerlingenaantallen

Tussen 2000 en 2007 zijn de absolute Nederlandse uitgaven aan scholen in het primair en secundair onderwijs met 24 procent gestegen. Het aantal leerlingen is in dezelfde periode ook gegroeid, maar die stijging is met 4 procent veel minder sterk. Dit betekent dat de gemiddelde uitgaven per leerling in het primair en secundair onderwijs tussen 2000 en 2007 met 19 procent zijn toegenomen. In het Verenigd Koninkrijk, maar ook gemiddeld in OESO- en EU-landen, zijn de uitgaven per leerling nog sneller gestegen dan in Nederland.

Figuur 3.17 | Verandering in instellings uitgaven en leerlingaantallen Primair en secundair onderwijs (2007 t.o.v. 2000)

Tabel 3.30 | Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP

	1995	2000	2007		Totaal
	Totaal	Totaal	Publiek	Privaat	
Nederland	5,4	5,1	4,7	0,8	5,6
België	--	6,1	5,9	0,2	6,1
Denemarken	6,2	6,6	6,6	0,5	7,1
Duitsland	5,1	4,9	4,0	0,7	4,7
Finland	6,3	5,6	5,5	0,1	5,6
Frankrijk	6,6	6,4	5,5	0,4	6,0
Griekenland	2,6	3,6	--	--	--
Hongarije	5,3	4,9	4,9	--	--
Ierland	5,2	4,5	4,4	0,2	4,7
Italië	4,6	4,5	4,1	0,4	4,5
Oostenrijk	6,2	5,5	5,1	0,2	5,4
Polen	5,2	5,6	4,8	0,5	5,3
Portugal	5,0	5,4	5,1	0,5	5,6
Spanje	5,3	4,8	4,2	0,6	4,8
Tsjechië	5,1	4,2	4,1	0,5	4,6
Verenigd Koninkrijk	5,2	4,9	5,2	0,6	5,8
Zweden	6,0	6,3	6,1	0,2	6,3
Verenigde Staten	6,6	7,0	5,0	2,6	7,6
OESO	--	--	4,8	0,9	5,7
EU-19	--	--	4,9	0,4	5,4

Bron

OESO, EAG 2010, tabel B2.1, pag. 217

OESO, EAG 2010, tabel B2.4, pag. 220

Toelichting

- Zowel publieke als private uitgaven

Tabel 3.31 | Uitgaven aan onderwijsinstellingen per deelnemer, 2007 (x € 1.000)

	Primair	Secundair	Tertiair	Tertiair
			excl. R&D	incl. R&D
Nederland	5,7	9,0	9,1	14,0
België	6,5	7,9	7,7	11,8
Denemarken	8,0	8,5	--	14,4
Duitsland	4,9	6,9	7,5	12,1
Finland	5,5	6,9	7,2	11,9
Frankrijk	5,3	8,4	7,9	11,2
Italië	6,5	7,0	4,8	7,6
Polen	3,6	3,1	4,1	4,9
Spanje	5,7	7,7	7,9	11,0
Tsjechie	2,9	4,8	6,0	7,2
Verenigd Koninkrijk	7,2	7,8	7,9	13,6
Zweden	7,3	8,0	8,2	16,1
Verenigde Staten	9,0	9,9	21,2	23,7
OESO	5,9	7,2	7,9	11,3
EU-19	5,9	7,3	6,9	10,6

Bron

OESO, EAG 2010, tabel B1.1a, pag. 202

OESO, EAG 2010, tabel X2.2, pag. 455

Toelichting

 - Omgerekend naar euro's met behulp van
 koopkrachtpariteiten voor BBP

- Zowel publieke als private uitgaven

Ingeschrevenen

Het aantal studenten dat staat ingeschreven in het hoger onderwijs in de verschillende landen van de EU varieerde in 2007/08 van 310 duizend in Finland tot 2,3 miljoen in het Verenigd Koninkrijk. In Nederland stonden in datzelfde studiejaar 585 duizend studenten ingeschreven in het hbo of wo. Voor de verdeling van studenten naar studierichting wordt door het CBS en internationaal de ISCED-indeling (International Standard Classification of Education) gebruikt. In Nederland wordt op nationaal niveau door het ministerie van OCW een andere indeling gehanteerd, namelijk de HOOP-indeling (Hoger Onderwijs OnderzoeksPlan). Tussen deze twee indelingen zijn verschillen. De verschillen worden toegelicht in de bijlage Toelichting en begrippen, waarin een aansluittabel opgenomen is tussen beide indelingen.

De verdeling van studenten naar studierichting laat in alle onderscheiden landen van de EU en de Verenigde Staten globaal eenzelfde beeld zien. De meeste studenten staan ingeschreven in de richting 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten'; gemiddeld ruim 30 procent. Alleen Finland wijkt hier met 22,9 procent duidelijk van af. Daar is 'techniek, industrie en bouwkunde' de grootste studierichting (24,9 procent). 'Landbouw en diergeneeskunde' wordt overal maar erg weinig gevolgd, evenals 'Persoonlijke dienstverlening, vervoer en milieu en veiligheid'. De bètastudies 'Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' en 'Techniek, industrie en bouwkunde' zijn vooral populair in Finland en Duitsland, waar studenten deze studies vaker dan gemiddeld in de 27 landen van de EU volgen. Nederlandse studenten volgen deze studies minder vaak dan gemiddeld in de EU-27.

Geslaagden

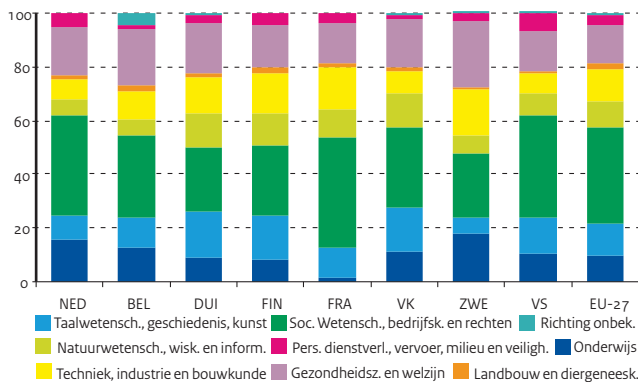
De verdeling van de geslaagden in het hoger onderwijs naar studierichting lijkt voor de meeste landen logischerwijs veel op de verdeling van de ingeschreven studenten. Verschillen tussen beide tabellen zijn toe te schrijven aan factoren zoals verschil in lengte van de studies, verschil in studierendement en trendverschuivingen. Voor Nederland zijn de verschillen erg klein, maar in Finland bijvoorbeeld zijn de verschillen groter. Daar blijkt 'Techniek, industrie en bouwkunde' niet het grootste aandeel geslaagden te hebben, terwijl bij die studierichting wel de meeste studenten staan ingeschreven. In Zweden blijkt dit voor de richting 'Gezondheidszorg en welzijn' juist andersom te zijn; daar hebben de geslaagden een aandeel van bijna 25 procent in het totaal, maar de ingeschrevenen slechts 18,2 procent.

Vrouwen in hoger onderwijs

In alle onderscheiden landen stonden in het studiejaar 2007/08 meer vrouwen dan mannen ingeschreven in het hoger onderwijs. In de 27 landen van de EU bedraagt het percentage vrouwelijke studenten gemiddeld bijna 60 procent. Nederland zit daar met 57 procent niet zo ver onder. In Finland en Zweden zijn de vrouwen met bijna 64 procent goed vertegenwoordigd in de studentenpopulatie. Het aandeel vrouwen in de bètastudies 'natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' en 'techniek, industrie en bouwkunde' loopt in de verschillende landen sterk uiteen. Vooral in de Scandinavische landen is het aandeel vrouwen in de bètastudies vrij hoog. Nederland telt maar weinig vrouwen onder de bètastudenten. Met name in de richtingen 'natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' loopt Nederland sterk achter bij de rest van Europa en de VS. Eenzelfde beeld is te zien in het aandeel vrouwen onder de geslaagden per studierichting.

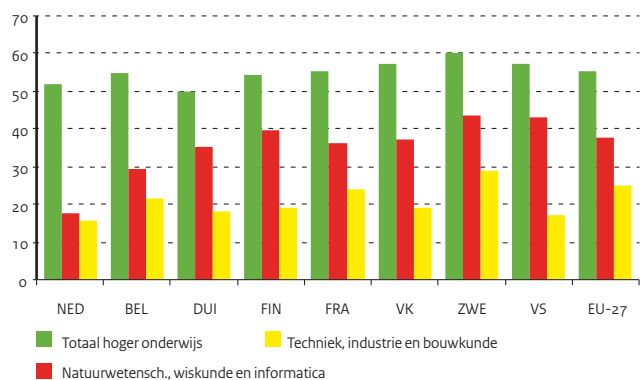
Figuur 3.18 | Geslaagden naar studierichting

Procentuele verdeling, 2007/08

Figuur 3.19 | Aandeel vrouwen in het hoger onderwijs

In procenten van totaal aantal ingeschrevenen, 2007/08

Tabel 3.32 | Ingeschrevenen in het hoger onderwijs naar studierichting, 2007/08

Bron	NED	BEL	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	VS	EU-27	
CBS en Eurostat										
	Aantal studenten (x 1.000)	585	402	2245	310	2165	2329	407	18248	19040
	Percentage van totaal									
Toelichting	Onderwijs	14,3	11,4	7,2	5,2	2,7	8,7	14,6	8,8	8,2
– Totaal aantal ingeschreven studenten inclusief klein aantal studenten waarvan studierichting onbekend is	Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	8,7	10,5	15,2	14,6	15,4	16,8	13,1	15,8	12,6
– Sociale wetenschappen is inclusief economie	Soc. Wetensch., bedrijfsk. en rechten	37,3	29,8	27,5	22,9	36,1	26,5	26,1	29,1	34,4
	waaronder sociale wetenschappen	9,9	6,3	5,5	6,2	7,6	8,4	9,6	7,6	7,6
	journalistiek, documentatie	0,8	3,0	1,1	1,0	1,4	2,1	1,8	2,5	1,5
	bedrijfskunde, administratie	21,2	15,8	16,4	14,1	18,6	12,2	11,1	17,5	15,6
	rechten	5,4	4,7	4,3	1,5	7,6	3,8	3,6	1,5	5,0
	Natuurwetensch., wisk. en informatica	6,4	6,6	15,2	10,9	12,3	12,9	8,9	9,0	10,3
	Techniek, industrie en bouwkunde	8,3	9,4	15,8	24,9	13,0	8,2	15,8	7,7	14,1
	Landbouw en diergeneeskunde	1,1	2,5	1,5	2,3	1,2	1,0	1,0	0,7	1,9
	Gezondheidszorg en welzijn	17,4	19,7	14,4	14,2	15,6	18,2	18,2	15,8	13,0
	Pers. Dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	6,4	1,6	3,0	4,9	3,3	1,6	2,1	6,6	4,0
	Richting onbekend	0,0	8,5	0,2	0,0	0,4	6,1	0,2	6,7	1,5

Tabel 3.33 | Geslaagden hoger onderwijs, procentuele verdeling over studierichtingen, 2007/08

Bron	NED	BEL	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	VS	EU-27	
CBS en Eurostat										
	Onderwijs	15,4	13,0	9,2	7,9	1,7	11,2	18,0	10,8	9,8
	Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	9,0	11,2	17,3	17,1	10,7	16,2	5,8	13,1	12,0
Toelichting	Soc. wetensch., bedrijfsk. en rechten	37,6	30,6	23,4	26,1	41,4	30,1	23,9	38,0	35,8
– Afgestudeerden hbo en wo: bachelors, masters, doctoraal en beroepsdiploma	Natuurwetensch., wisk. en informatica	6,2	5,6	13,1	11,7	10,6	12,7	7,0	8,4	9,6
– Sociale wetenschappen is inclusief economie	Techniek, industrie en bouwkunde	7,4	10,2	13,2	15,1	15,6	8,6	16,7	7,0	12,2
	Landbouw en diergeneeskunde	1,2	2,8	1,7	2,3	1,5	0,9	1,2	1,1	1,7
	Gezondheidszorg en welzijn	17,8	20,6	18,2	15,1	14,5	18,2	24,6	14,8	14,4
	Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	5,3	1,4	3,4	4,8	4,0	1,3	2,8	6,8	4,0
	Richting onbekend	0,0	4,7	0,5	0,0	0,0	1,0	0,1	0,0	0,5

Tabel 3.34 | Aandeel vrouwen in het totaal aantal afgestudeerden, 2007/08

Bron	NED	BEL	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	VS	EU-27
CBS en Eurostat									
	Onderwijs	81,3	76,1	76,5	84,5	71,5	77,7	77,8	78,9
	Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	56,9	60,7	73,5	75,7	71,0	60,9	59,4	68,9
Toelichting	Soc. wetensch., bedrijfsk. en rechten	52,2	57,5	52,8	66,9	62,9	55,3	55,7	62,2
– Per studierichting, in procenten van totaal aantal afgestudeerden	Natuurwetensch., wisk. en informatica	19,5	28,7	43,9	47,5	35,8	37,4	42,1	41,0
– Afgestudeerden hbo en wo: bachelors, masters, doctoraal en beroepsdiploma	Techniek, industrie en bouwkunde	17,7	24,3	18,3	22,0	23,1	22,1	29,8	18,8
– Sociale wetenschappen is inclusief economie	Landbouw en diergeneeskunde	52,8	54,8	38,4	54,4	38,4	63,6	66,7	48,1
	Gezondheidszorg en welzijn	76,5	74,7	74,9	87,8	72,5	78,7	82,7	81,6
	Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	55,6	56,3	55,6	74,7	47,3	58,6	66,3	54,7

Inleiding

Eurydice is het informatienetwerk voor onderwijs in Europa, in 1980 opgezet door de Europese Commissie. Het netwerk publiceert vergelijkende studies en analyses over onderwijs in Europa. Verder beschrijft Eurydice de onderwijssystemen in Europa (www.eurydice.org).

Op deze en de volgende bladzijde komt een thema aan de orde waarnaar Eurydice onderzoek heeft gedaan: welke verschillen in onderwijsresultaten zijn er in relatie tot gender (sekse, maar ook het geheel van sociale en culturele kenmerken verbonden met sekse) en welk beleid is of wordt hiervoor binnen de EU lidstaten ontwikkeld?

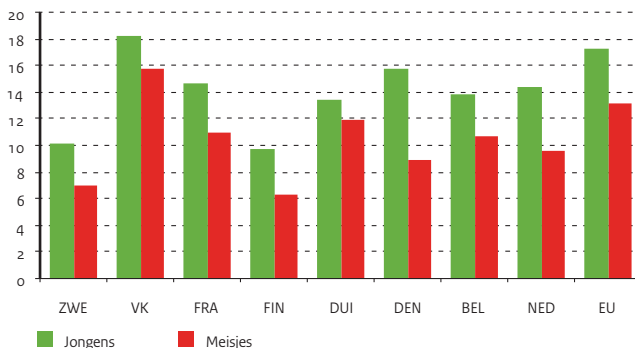
Beleid en gendergelijkheid

De meeste EU-landen hebben beleid gericht op gendergelijkheid in het onderwijs, of ontwikkelen plannen op dit gebied. Het belangrijkste doel hierbij is om de traditionele rollen en stereotypen te doorbreken. Binnen de EU neemt men verschillende maatregelen om dit te bereiken, met bijvoorbeeld beroepsbegeleiding, onderwijs gericht op gendergelijkheid of herziening van de curricula. Er zijn nog weinig initiatieven vanuit de Europese overheid om ook de ouders te informeren over en te betrekken bij de bevordering van gendergelijkheid.

Het waarborgen en creëren van gendergelijkheid in het lesprogramma en de schoolsfeer is in Europa een belangrijke doelstelling. Ook het vergroten van deelname van vrouwen op management niveau in de onderwijssector is een doelstelling.

Slechts een beperkt aantal landen binnen de EU stelt zich expliciet als doel om vaste patronen op seksegebied te doorbreken.

Figuur 3.20 | Populatie met ten hoogste lager voortgezet onderwijs

Beleid is vooral gericht op meisjes

Meisjes behalen in het algemeen hogere cijfers en hogere slagingspercentages bij examens in het voortgezet onderwijs dan jongens. Schooluitval is bij jongens hoger en jongens blijven vaker zitten. Jongens blijken vaker slecht te presteren met lezen, terwijl meisjes vaker slecht presteren met wiskunde. Slechts een paar landen zien het slechter presteren van jongens als een beleidsprioriteit (België-Vlaanderen, Ierland en het VK) en bevorderen een andere manier en stijl van lesgeven om jongens te motiveren. Oostenrijk en het VK hebben speciale programma's om de leesvaardigheden van jongens en de prestaties van meisjes in de bètavakken te verbeteren. Beleid op gendergelijkheid is in de meeste Europese landen vooral gericht op meisjes. Vooral het aanmoedigen van de keuze voor een technische loopbaan krijgt de aandacht. Nationaal beleid op het gebied van het doorbreken van genderstereotypen bij loopbaankeuzes van jongens ontbreekt in de EU-landen, afgezien van wat losse projecten en initiatieven.

Genderbalans en het lerarenberoep

België (Franse Gemeenschap), Duitsland, Denemarken, Litouwen, Finland en het VK onderkennen de feminisering van het lerarenberoep als een probleem. Het ontbreken van mannelijke rolmodellen en een dreigend tekort aan leraren worden vooral als punten van zorg gezien. Alleen Ierland en Nederland hebben specifieke campagnes opgezet om meer mannen voor het leraarschap te interesseren; in Nederland startten de pilots Paboy's gezocht: meer mannen in het onderwijs. Weinig landen hebben tot op heden specifieke initiatieven ontwikkeld om het aandeel van vrouwen in het management te vergroten. In Nederland richt het programma Meer vrouwen in het management zich op de vergroting van dat aandeel.

Gendergelijkheid en hoger onderwijs

Op het totaal aan studenten en afgestudeerden zijn vrouwen in bijna alle EU-landen in de meerderheid. Zij domineren in opleidingen voor onderwijs, gezondheid en zorg, menswetenschappen en kunsten. Mannen domineren nog altijd in techniek en op het bedrijfsleven en bouw gerichte studies. Ongeveer tweederde van de landen heeft beleid gericht op gendergelijkheid in het hoger onderwijs. Maar het beleid en de projecten is bijna volledig gericht op vrouwen. Het aandeel vrouwen in functies in het ho neemt af bij toenemend niveau van de functie. Toch heeft maar een derde van de EU-landen concreet beleid om dit fenomeen aan te pakken. Die steun is voornamelijk financieel door het beschikbaar stellen van extra middelen voor universiteiten om vrouwelijk personeel en onderzoekers te werven. Jonge vrouwelijke academici wordt loopbaanbegeleiding en advies aangeboden. Ook zijn er maatregelen om het aantrekkelijker te maken voor vrouwen om na een onderbreking van hun loopbaan weer terug te keren in een baan (kinderopvang, positieve discriminatie).

Tabel 3.35 | Vrouwelijke afgestudeerden (ISCED 5-6) in div. disciplines als percentage van het totaal
Bron

Eurydice: gender differences in educational outcomes (2010)

	NED	BEL (vl)	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU
Sociale wetenschappen, handel en recht	52	57,8	52,0	52,9	69,5	63,1	55,7	62,0	61,8
Gezondheid en welzijn	75,6	75,1	81,2	74,6	87,3	72,4	79,6	83,0	75,9
Opl. gericht op techniek, industrie en bouw	17,8	23,2	36,2	17,9	22,1	22,5	21,1	28,9	25,5
Menswetenschappen en kunsten	58,1	61,4	65,5	73,3	76,5	71,3	62,4	61,3	68,9
Onderwijs	80,9	75,2	73,3	77,8	84,1	71,8	74,8	80,6	78,3
Betavakken	20,2	32,9	35,7	42,5	44,5	36,1	37,5	42,9	40,2
Diensten	56	53,6	18,9	55,3	72,2	47,0	63,3	64,8	52,6
Landbouw en diergeneeskunde	50,1	52	39,0	39,3	54,7	36,9	62,5	64,6	48,7

Tabel 3.36 | Gepromoveerden naar geslacht, 2007
Bron

Eurydice: gender differences in educational outcomes (2010)

	NED	BEL/VL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU
Vrouwen	41,8	40,1	40,8	42,5	50,6	41,8	44,1	46,4	44,1
Mannen	58,2	59,9	59,2	57,5	49,4	58,2	55,9	53,6	55,9

Tabel 3.37 | Leraren/academische stafleden op ISCED niveau 5 en 6, 2007
Bron

Eurydice: gender differences in educational outcomes (2010)

	NED	BEL/VL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
Vrouwen	36,9	39,3	--	35,6	49,5	36,7	41,4	43,4
Mannen	63,1	60,7	--	64,4	50,5	63,3	58,6	56,6

Tabel 3.38 | Vrouwelijke leerkrachten in ISCED 1, 2 en 3, 2007
Bron

Eurydice: gender differences in educational outcomes (2010)

	NED	BEL/VL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
ISCED 1	83,1	80	67,6	84	77	82,1	81,3	81,2
ISCED 2	--	60,8	--	61,2	72,9	63,8	61,6	66,6
ISCED 3	46,4	60,4	--	48,2	57,5	53,9	62,8	51,1

Toelichting

- Openbaar en bijzonder onderwijs gecombineerd
- ISCED 1 is inclusief ISCED 0

Tabel 3.39 | Vrouwelijke schooldirecteuren in ISCED 1,2 en 3, 2007
Bron

Eurydice: gender differences in educational outcomes (2010)

	NED	BEL/VL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
ISCED 1	34,4	46,4	--	--	37,9	80,7	72,2	73,3
ISCED 2	--	--	--	--	41,6	45	42,8	55,6
ISCED 3	--	30,5	--	--	40,1	37,2	42,8	43,9

Toelichting

- Openbaar en bijzonder onderwijs gecombineerd
- ISCED 1 is inclusief ISCED 0
- Afkortingen zie bijlage toelichting en begrippen

Stelsel en financiën kinderopvang

Stelsel

De Wet kinderopvang, die in 2005 in werking is getreden, regelt de financiering en waarborgt de kwaliteit van de kinderopvang. Dit was een stelselwijziging vanwege de overgang naar vraagfinanciering en de introductie van landelijk uniforme kwaliteitsregels.

Kinderopvang betreft, zoals omschreven in de Wet kinderopvang, dagopvang voor kinderen van 0 tot 4 jaar in een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang (voor- en naschoolse opvang en vakantieopvang) voor kinderen in de basisschoolleeftijd en gastouderopvang via een geregistreerd gastouderbureau voor kinderen van 0 tot en met de basisschoolleeftijd.

Financiering

Kinderopvang vormt een stelsel van vraagfinanciering en tripartiete financiering (ouders, werkgevers en overheid). Ouders ontvangen van de overheid en van werkgevers (via de overheid) een tegemoetkoming (kinderopvangtoeslag) in de kosten van de kinderopvang van hun keuze. De tegemoetkoming wordt alleen verstrekt aan ouders die werk (als werknemer of als zelfstandige) of de toeleiding naar werk combineren met zorg voor hun kind(eren). De kinderopvangtoeslag wordt uitbetaald door de Belastingdienst/Toeslagen. Voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie (van de ouder of van het kind) kunnen gemeenten ouders een tegemoetkoming verstrekken.

In 2010 heeft de rijksoverheid 2.608 miljoen euro aan kinderopvangtoeslag uitgegeven. Ouders hebben na aftrek van de bijdragen van de overheid en van werkgevers (werkgeversbijdrage circa 705 miljoen euro) circa 940 miljoen euro aan kinderopvang uitgegeven.

Uurprijzen

De aanbieders van kinderopvang bepalen de prijs van de aangeboden kinderopvang. De oudercommissies hebben hierover een wettelijk adviesrecht. Het gemiddelde uurtarief bedroeg in 2010 5,87 euro voor kinderopvang tot vier jaar en 5,58 euro voor kinderopvang vanaf vier jaar. De hoogte van de kinderopvangtoeslag is gebonden aan de maximum uurprijs. In 2010 gold er een maximum uurprijs van 5 euro voor gastouderopvang en van € 6,25 en € 5,82 voor respectievelijk dag- en buitenschoolse opvang.

Overheidsbijdrage

De Wet kinderopvang is een 'open einde regeling' omdat de uitgaven voor kinderopvang direct voortvloeien uit het gebruik van kinderopvang. De hoogte van de tegemoetkoming van de overheid is afhankelijk van het belastbaar inkomen van beide ouders. De tegemoetkoming betreft een percentage van de werkelijke kosten tot een bepaalde maximum uurprijs.

Werkgeversbijdrage

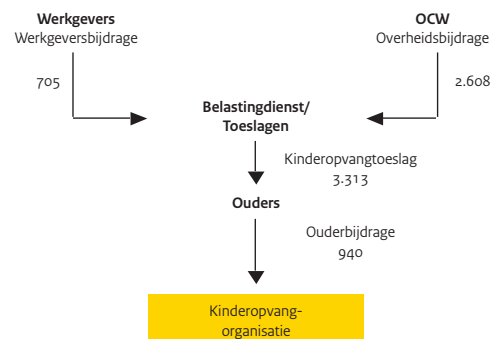
Vanaf 2007 is er een verplichte werkgeversbijdrage. Deze wordt gelijktijdig met de overheidsbijdrage door de Belastingdienst/Toeslagen aan de ouders uitgekeerd. Uitgangspunt van de Wet kinderopvang is een werkgeversbijdrage per ouder van een zesde deel van de kosten van de kinderopvang (tot de maximum uurprijs). Bij eenoudergezinnen betaalt het Rijk het ontbrekende zesde deel. Voor ouders die niet werken, maar deelnemen aan een traject gericht op toeleiding naar werk betaalt de gemeente of het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) een zesde deel van de kosten van kinderopvang (tot de maximum uurprijs).

Ouderbijdrage

De ouderbijdrage is het bedrag dat ouders voor kinderopvang zelf moeten betalen in aanvulling op de kinderopvangtoeslag. Afhankelijk van het inkomen per huishouden varieert de hoogte van de kinderopvangtoeslag en daarmee de ouderbijdrage. De kinderopvangtoeslag varieerde voor het eerste kind in 2010 van 95,5 procent tot 33,3 procent van het werkelijke uurtarief mits dat niet hoger is dan het wettelijke maximum uurtarief. Voor het tweede kind is in 2010 de vergoeding maximaal 96,5 procent en minimaal 85,0 procent.

Figuur 4.1 | Financieringsstromen kinderopvang

Financieringsstromen kinderopvang

Bron

Jaarverslagen SZW (2006) en
OCW (2007, 2008, 2009)

Toelichting

- De uitgaven voor 2006 en 2007 zijn niet direct vergelijkbaar
- De uitgaven voor 2006 zijn exclusief de werkgeversbijdragen
- Inclusief uitgaven voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst,
bewerking OCW

Toelichting

- Rekenvoorbeeld uitgaande van een gemiddelde uurprijs van 5,71 euro in 2007, 5,84 euro in 2008, 5,95 in 2009 en 6,05 in 2010
- Het modaal inkomen kan per jaar wijzigen. Hierdoor kan het daaraan gekoppeld toeslagpercentage enigszins wijzigen en daarmee ook de ouderbijdrage
- WML = Wettelijk Minimumloon
- Bruto modaal jaarinkomen is in 2007, 2008, 2009 en 2010 respectievelijk 30.000, 31.500, 32.500 en 32.500 euro (CPB)
- Bedragen 2010 zijn voorlopig

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst,
bewerking OCW

Toelichting

- Maximum uurprijs: maximum uurprijs waarvoor ouders een toeslag kunnen krijgen in de kinderopvang
- Gemiddelde uurprijs op grond van feitelijke prijzen
- Uurprijzen 2010 zijn voorlopig

Tabel 4.1 | Financiële kerncijfers kinderopvang (x € 1 mln)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal uitgaven kinderopvang	(931)	2.064,2	2.838,1	3.078,8	3.352,8
Wet kinderopvang	(921)	2.057,6	2825,1	3034,6	3312,6
Subsidies	(9)	5,5	11,8	36,6	35,9
Overig	(1)	1,1	0,7	7,2	1,5
Apparaatskosten	--	0,0	0,4	0,4	2,8
Totaal ontvangsten kinderopvang	(71)	517,4	736,0	802,3	1106,1
Waarvan verplichte werkgeversbijdrage	--	469,2	658,9	683,5	704,7

Tabel 4.2 | Ouderbijdrage per uur (in euro's)

	2007	2008	2009	2010
Ouderbijdrage eerste kind				
Toetsingsinkomen 130% WML	0,32	0,33	0,43	0,44
Toetsingsinkomen 1,5x modaal	0,89	0,91	1,20	1,22
Toetsingsinkomen 3x modaal	2,39	2,53	3,33	3,27
Toetsingsinkomen meer dan 130.000 euro	3,81	3,81	3,97	4,03
Ouderbijdrage volgende kinderen				
Toetsingsinkomen 130% WML	0,21	0,21	0,21	0,22
Toetsingsinkomen 1,5x modaal	0,30	0,31	0,32	0,32
Toetsingsinkomen 3x modaal	0,49	0,51	0,52	0,52
Toetsingsinkomen meer dan 130.000 euro	0,53	0,54	0,71	0,70

Tabel 4.3 | Uurprijzen kinderopvang (in euro's)

	2006	2007	2008	2009	2010
Maximum uurprijs 0-4 jarigen	5,72	5,86	6,10	6,10	
Maximum uurprijs 0-4 jarigen dagopvang					6,25
Maximum uurprijs 0-4 jarigen gastouderopvang					5,00
Maximum uurprijs 4-12 jarigen	6,03	6,02	6,10	6,10	
Maximum uurprijs 4-12 jarigen buitenschoolse opvang					5,82
Maximum uurprijs 4-12 jarigen gastouderopvang					5,00
Gemiddelde uurprijs 0-4 jarigen	5,45	5,52	5,73	5,85	5,87
Gemiddelde uurprijs 0-4 jarigen dagopvang					6,03
Gemiddelde uurprijs 0-4 jarigen gastouderopvang					4,93
Gemiddelde uurprijs 4-12 jarigen	5,67	5,62	5,77	5,84	5,58
Gemiddelde uurprijs 4-12 jarigen buitenschoolse opvang					5,71
Gemiddelde uurprijs 4-12 jarigen gastouderopvang					4,95

Kwaliteit en gebruik kinderopvang

Kwaliteit van kinderopvang

Kinderopvang heeft betrekking op verzorging en opvoeding van jonge kinderen. Daarom waarborgt de Wet kinderopvang de kwaliteit van de kinderopvang. Deze wet stelt eisen aan de kwaliteit van de formele kinderopvang. Er zijn globale eisen ('verantwoorde kinderopvang') en concrete eisen: o.a. een verplichte verklaring over het gedrag (VOG) voor personeel in de kinderopvang, een risico-inventarisatie veiligheid en gezondheid en het gebruik van de Nederlandse taal. De sector (ondernemers en ouders) heeft de globale eisen via zelfregulering verder ingevuld in landelijke normen (laatste convenant kwaliteit kinderopvang; mei 2009). De rijksoverheid heeft deze normen één op één overgenomen in beleidsregels en deze normen – samen met de concrete eisen uit de wet – toetsbaar uitgewerkt in uniforme toetsingskaders voor de GGD. Sinds de Wet kinderopvang zijn alle aanbieders van formele opvang verplicht zich bij de gemeente te melden. De opvang wordt geregistreerd door de gemeente en gecontroleerd door de GGD. In de Wet kinderopvang is bepaald dat gemeenten gebruik maken van het Landelijk Register Kinderopvang (LRK). In het LRK neemt het college van burgemeester en wethouders alle kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang, gastouderbureaus en gastouders op. De Belastingdienst kan via het register de rechtmatigheid van toeslagaanvragen controleren. Ouders hebben vanaf 1 januari 2011 alleen recht op toeslag als hun opvang in het register staat.

De gemeenten zijn verantwoordelijk voor het eerstelijnstoezicht op de kwaliteit van de kinderopvang. Als tweedelijns toezichthouder ziet de Inspectie van het Onderwijs erop toe dat gemeenten hun verantwoordelijkheid waarmaken. In het rapport "Kwaliteit gemeentelijk toezicht kinderopvang 2009 en 2010" beschrijft de Inspectie van het Onderwijs hoe gemeenten en GGD-en in het gehele jaar 2009 en een deel van 2010 het

toezicht en de handhaving op de kinderopvang hebben uitgevoerd. In de gemeentelijke verslagen over 2009 geeft 90 procent van de gemeenten aan dat hun register dat jaar op orde was. In voorgaande jaren bleek slechts een derde van de gemeenten het register op orde te hebben.

Gebruik van kinderopvang

Volgens gegevens van de Belastingdienst maakten in 2010 822.000 kinderen gebruik van kinderopvang. Het grootste deel hiervan betrof dagopvang (451.000 kinderen). In 2010 gingen 315.000 kinderen, 14 procent meer dan in 2009, naar de buitenschoolse opvang. Ook maakten 75.000 kinderen tot 4 jaar en 56.000 kinderen op de basisschool in 2010 gebruik van gastouderopvang. Ten opzichte van 2009 is dat is een daling voor beide leeftijdsgroepen van circa 30 procent. De oorzaak van deze daling is gelegen in de verlaging van de maximum uurprijs voor gastouderopvang en in de kwaliteitseisen die aan gastouders worden gesteld.

Gebruik naar inkomensklasse

Vanwege de doelstelling van financiële toegankelijkheid wordt de verdeling van het gebruik van kinderopvang over diverse inkomensklassen gevolgd. Door de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage vanaf 2007 is kinderopvang voor ouders die tot die datum geen volwaardige werkgeversbijdrage ontvingen goedkoper geworden. Door de verplichte werkgeversbijdrage ontvangen ouders nu zonder extra inspanning de werkgeversbijdrage per ouder van een zesde deel van de kosten (tot de maximum uurprijs).

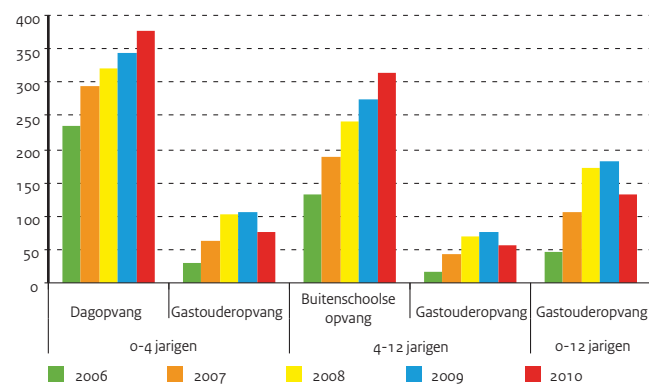
Gebruik naar inkomensbron

Om in aanmerking te komen voor de kinderopvangtoeslag moeten ouders (beide) werken (als werknemer of als zelfstandige) of behoren tot een doelgroep van de Wet kinderopvang (zoals ouders die deelnemen aan een traject gericht op toekomstige arbeidsdeelname).

Van de huishoudens die in 2010 een kinderopvangtoeslag ontvingen was 17 procent een eenoudergezin. Bij eenoudergezinnen is 76 procent van de ouders werknemer, 3 procent van de ouders zelfstandige en behoort 21 procent tot een doelgroep van de Wet kinderopvang. Bij de twee-oudergezinnen waren in 2010 85 procent van beide ouders werknemer. In 13 procent van de twee-oudergezinnen is één of beide ouders zelfstandige. In tegenstelling tot de eenoudergezinnen is het aantal ouders dat behoort tot een doelgroep in de twee-oudergezinnen beperkt. Bij 2 procent van de twee-oudergezinnen behoort één of beide ouders tot een doelgroep van de Wet kinderopvang. De verhoudingen zijn over alle jaren ongeveer gelijk.

Figuur 4.2 | Gebruik kinderopvang

Aantal kinderen (x 1.000)

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst,
bewerking OCW

Toelichting

- Gebaseerd op cumulatieve gegevens, incl. gegevens die beschikbaar komen na afloop van het kalenderjaar
- Aantallen 2010 zijn voorlopig
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Tabel 4.4 | Gebruik kinderopvang (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal aantal kinderen (0-12 jarigen)	413	587	733	802	822
Dagopvang en gastouderopvang (0-4 jarigen)	264	357	421	449	451
Alleen dagopvang	234	293	320	343	376
Alleen gastouderopvang	30	64	101	106	75
Buitenschoolse opvang en gastouderopvang (4-12 jarigen)	149	230	312	353	371
Alleen buitenschoolse opvang	133	188	242	276	315
Alleen gastouderopvang	16	42	70	77	56
Totaal gastouderopvang (0-12 jarigen)	46	106	171	183	131

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst,
bewerking OCW

Toelichting

- WML = Wettelijk Minimumloon
- Bruto modaal jaarinkomen is in 2006, 2007, 2008, 2009 en 2010 respectievelijk 29.500, 30.000, 31.500, 32.500 en 32.500 euro (CPB)
- Aantallen 2010 zijn voorlopig
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Tabel 4.5 | Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal aantal kinderen	413	587	733	802	822
Inkomensklasse < 130% WML	62	89	108	119	108
Inkomensklasse tussen 130% WML en 1,5x modaal	109	160	240	229	215
Inkomensklasse tussen 1,5x en 2x modaal	102	140	160	191	193
Inkomensklasse > 2x modaal	140	198	224	264	306

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst,
bewerking OCW

Toelichting

- Met doelgroep wordt hier de gemeentelijke en UWV doelgroepen van de Wet kinderopvang bedoeld
- Aantallen 2010 zijn voorlopig

Tabel 4.6 | Gebruik kinderopvang naar inkomensbron (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal aantal tweeoudergezinnen	224	327	395	430	444
Beide ouders werknemer	197	285	342	370	378
Eén werknemer en één zelfstandige	19	31	39	43	46
Eén werknemer en één doelgroep	4	5	6	8	9
Beide ouders zelfstandige	3	5	7	7	8
Eén zelfstandige en één doelgroep	0	0	0	1	1
Beide ouders doelgroep	1	2	2	2	2
Totaal aantal éénoudergezinnen	50	65	83	88	89
Werknemer	36	49	65	69	67
Zelfstandige	1	2	2	3	3
Doelgroep	13	14	15	17	19

Bron

Belastingdienst/Toeslagen, bewerking SZW

Tabel 4.7 | Gebruik kinderopvang in deelname percentages

	2006	2007	2008	2009	2010
Percentage kinderen van 0 tot 4 jaar met kinderopvangtoeslag	34,0	45,0	55,6	60,8	61,2
Percentage kinderen van 4 tot 12 jaar met kinderopvangtoeslag	9,0	13,6	18,9	22,1	23,4

Overige aspecten van kinderopvang

Inleiding

Vanuit het systeem van vraagfinanciering en marktwerking in de kinderopvang heeft het ministerie geen directe betrokkenheid bij het aantal aanbieders van kinderopvang, het aantal locaties waar kinderopvang wordt aangeboden of het aantal mensen dat werkzaam is in de kinderopvang. Sinds de introductie van het landelijk Register Kinderopvang (LRK) in 2010, is er informatie over het aantal locaties waar kinderopvang wordt aangeboden. Ouders komen immers met ingang van 1 januari 2011 alleen in aanmerking voor kinderopvangtoeslag als hun kinderopvangaanbieder in het LRK is geregistreerd. De in deze publicatie opgenomen gegevens tot 2009 zijn gebaseerd op incidentele onderzoeken. Door onder andere verschillende onderzoeksmethoden zijn cijfers over meerdere jaren niet direct vergelijkbaar.

Aantal organisaties en locaties

Uit het LRK blijkt dat er eind 2010 circa 6.200 locaties voor buitenschoolse opvang, circa 5.200 locaties voor dagopvang, circa 50.000 gastouders en circa 700 gastouderbureaus zijn geregistreerd. Informatie over het aantal locaties en organisaties voor 2010 komt uit onderzoek van Regioplan (Monitor capaciteit kinderopvang 2008-2011, capaciteitsgegevens in het jaar 2008 en 2009). Hieruit blijkt dat er eind 2009 circa 2.000 organisaties kinderdagopvang en/of buitenschoolse opvang aanbieden en er circa 600 organisaties alleen gastouderopvang aanbieden. Eind 2008 boden circa 2.300 organisaties kinderopvang aan, waarvan 550 alleen gastouderopvang.

Marktwerking en Werknemers in kinderopvang

Uit onderzoek van Regioplan (2009) in opdracht van NMa naar de marktwerking in de kinderopvang blijkt dat de markt voor kinderopvang een dynamische markt is met een sterk groeiend aantal aanbieders, veel toe- en uittrekking en een sterke capaciteitsgroei.

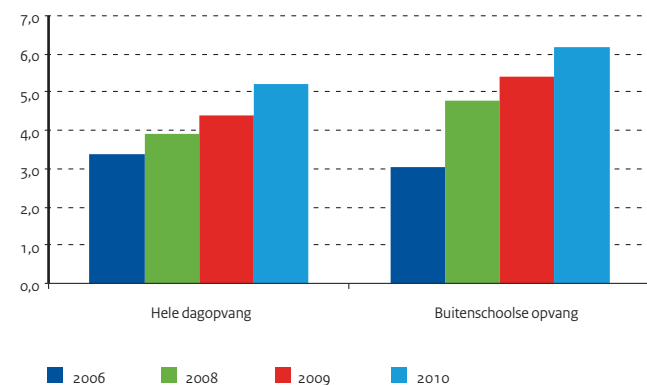
Eind 2009 waren er 80.400 werknemers in de kinderopvang volgens de rapportage van FCB "Feiten, cijfers en meerjarenrapport kinderopvang 2009". Bijna alle werknemers zijn vrouw (96 procent). De gemiddelde deeltijdfactor ligt op 55,7 procent en de gemiddelde leeftijd van de werknemers is 35 jaar. De rapportage over 2010 verschijnt in de loop van 2011.

Capaciteit

In 2010 heeft onderzoeksbureau ITS een brede meting gedaan naar de omvang van de wachtlijsten in de kinderopvang. Uit het onderzoek blijkt dat de wachtlijsten zeer regionaal zijn. De onderzoekers hebben voor ca. 60 procent van de gemeenten betrouwbare uitspraken kunnen doen over de wachtlijsten. Ongeveer de helft van deze gemeenten heeft geen wachtlijsten. Van de gemeenten met een wachtlijst heeft ca. 70 procent een wachtlijst van minder dan 20 kindplaatsen. In een groot deel van het land zijn er dus geen of beperkt wachtlijsten in de kinderopvang. De wachtlijsten zijn vooral geconcentreerd in (middel)grote gemeenten. In het westen van het land zijn de wachtlijsten het hoogst. De capaciteit in de kinderopvang is in 2010 gestegen ten opzichte van 2009. Ondanks de stijging van 22.400 kindplaatsen in de dagopvang zijn de wachtlijsten met 2700 gestegen naar 16.200 kindplaatsen. De vraag naar dagopvang is dus harder of op andere plaatsen gegroeid dan het aanbod. Dankzij de stijging van het aanbod met 39.200 kindplaatsen in de buitenschoolse opvang zijn de wachtlijsten gedaald met 1700 naar 10.400 kindplaatsen. De wachtlijsten in de buitenschoolse opvang zijn nog nooit zo laag geweest sinds er wordt gemeten.

Figuur 4.3 | Aantal locaties in de kinderopvang

Naar hele dagopvang en buitenschoolse opvang (x 1.000)

Bron

Pensioenfonds Zorg en Welzijn;
 Regioplan monitor capaciteit
 kinderopvang; 2008-2011
 FCB verzuimrapportage kinderopvang
 2010
 FCB feiten, cijfers en meerjarenrapport
 kinderopvang 2009

Toelichting

- Bewerkt door 'FCB Dienstverleners in
Arbeidsmarktvragestukken'
- Exclusief organisaties zonder personeel

Tabel 4.8 | Werknemers in kinderopvang

	2006	2007	2008	2009	2010
Organisaties (aantal)					
Totaal	1.516	1.571	1.797	2013	--
Werknemers (aantal x 1.000)					
Totaal	63,3	64,0	74,0	80,4	--
Onder CAO	57,3	58,0	71,0	--	--
Gemiddelden					
Gemiddelde deeltijdfactor (in procenten)	57,7	57,7	57,2	55,7	--
Gemiddelde leeftijd (in jaren)	35	36	36	35	--
Samenstelling naar geslacht (in procenten)					
Vrouw	96,0	96,5	96,0	96,0	--
Man	4,0	3,5	4,0	4,0	--
Ziekteverzuim					
Ziekteverzuim excl. zwangerschap (in procenten)	5,6	5,7	5,5	4,9	5,2
Meldingsfrequentie per persoon	1,3	--	--	1,0	1,3
Gemiddelde verzuimduur (in dagen)	9,0	--	--	13,0	13,9

5 | Primair onderwijs

Stelsel en financiën po

Stelsel

Het primair onderwijs omvat het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sbao) en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so).

Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van circa 4 tot en met 12 jaar. Binnen het basisonderwijs is het onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan leiden apart geregeld. Ook het onderwijs aan kinderen in ziekenhuizen heeft een aparte regeling.

Speciaal basisonderwijs is bedoeld voor kinderen voor wie vaststaat dat overwegend een zodanige orthopedagogische en orthodidactische benadering aangewezen is, dat zij althans gedurende enige tijd op een speciale school voor basisonderwijs moeten worden opgevangen.

Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso). Er zijn ook scholen die beide typen verenigen: de zogenaamde sovso-scholen. Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen.

Zie voor meer informatie hierover de paragraaf passend onderwijs.

Financiën.

De rijksuitgaven per leerling in het bao bedroegen in 2010 ongeveer 4.800 euro. In het sbao waren deze uitgaven 9.700 euro en in het (v)so 22.100 euro. Ondanks de daling van de uitgaven per leerling in het sbao en de stijging van de uitgaven per leerling in het (v)so zijn de uitgaven per leerling in het primair onderwijs in totaliteit gestabiliseerd tot gemiddeld 5.700 per leerling.

Per 1 augustus 2006 is lumpsumbekostiging in het primair onderwijs ingevoerd. Het bevoegd gezag van een school/scholen ontvangt nu één budget voor personele en materiële uitgaven en mag zelf uitmaken waaraan dit wordt besteed. In dit budget zijn drie geldstromen samengevoegd: de geldstroom voor de reguliere personele formatie, de geldstroom voor personeels- en arbeidsmarktbeleid (voorheen het schoolbudget) en de geldstroom voor de materiële instandhouding.

De geldstroom voor de personele formatie werd tot 1 augustus 2006 berekend in formatierekeneenheden (fre's). Door de bundeling van de geldstromen is er geen zicht meer in de fre-overdrachten van de samenwerkingsverbanden naar het sbao. Dit leidt in de ontwikkeling van de uitgaven voor het sbao tot een trendbreuk.

Figuur 5.1 | OCW-uitgaven per leerling

Bedragen (x € 1.000), prijspeil 2010

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bij 'Totaal uitgaven po' worden de gesommeerde totalen van bao en sbao en (v)so gepresenteerd
- OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door aantal leerlingen op peildatum 1 oktober
- Gecorrigeerd voor verplichte overdracht personele formatie naar sbao en FES-gelden (deze worden niet als ontvangsten gesaldeerd)
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 5.1 | Financiële kerncijfers primair onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven po	8.315,0	8.599,8	8.981,0	9.567,4	9.471,2
Personeel po	7.086,5	7.378,6	7.793,3	8.316,2	8.086,2
Materieel po	1.103,9	1.123,2	1.118,9	1.182,5	1.314,7
Onderwijsverzorging po	66,7	35,8	4,1	0,0	0,0
Overige uitgaven po	13,1	6,8	17,2	16,0	22,1
Totaal uitgaven bao	6.718,2	6.971,5	7.238,9	7.655,9	7.482,6
Personeel bao	5.689,6	5.960,3	6.257,7	6.629,3	6.323,3
Materieel bao	952,0	969,3	961,4	1.011,9	1.139,1
Onderwijsverzorging bao	66,7	35,8	4,1	0,0	0,0
Overige uitgaven bao	9,9	6,2	15,7	14,7	20,2
Totaal uitgaven sbao	444,7	354,9	361,4	375,0	416,1
Personeel sbao	397,2	310,0	316,2	329,6	370,9
Materieel sbao	46,8	44,6	44,6	44,8	44,4
Overige uitgaven sbao	0,6	0,2	0,6	0,6	0,8
Totaal uitgaven (v)so	1.107,4	1.218,0	1.333,2	1.484,0	1.524,3
Personeel (v)so	999,7	1.108,3	1.219,5	1.357,3	1.392,0
Materieel (v)so	105,1	109,3	112,9	125,8	131,2
Overige uitgaven (v)so	2,6	0,3	0,9	0,8	1,1
Apparaatskosten	44,7	55,4	47,4	52,6	48,2
Toerekening aan DUO	39,0	48,8	41,2	47,5	43,2
Apparaatskosten OCW	5,8	6,6	6,2	5,1	5,0
Totaal ontvangsten po	115,9	101,8	71,4	61,4	45,0
Ontvangsten bao	105,8	93,0	65,2	58,2	42,3
Ontvangsten sbao	4,2	3,7	2,6	0,7	1,1
Ontvangsten (v)so	5,9	5,2	3,6	2,6	1,6
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
po	4,9	5,1	5,3	5,7	5,7
bao	4,3	4,4	4,6	4,9	4,8
sbao	9,5	8,9	9,2	9,9	9,7
(v)so	17,8	18,8	20,1	21,9	22,1

5 | Primair onderwijs

Financiën van instellingen po

Jaarrekeningen van instellingen

Tot 1 augustus 2006 kende het primair onderwijs een declaratiestelsel. Schoolbesturen moesten over het kalenderjaar 2006 voor het eerst een jaarverslag met een balans en een exploitatierekening inleveren. In 2010 hebben de besturen een jaarverslag ingeleverd over het kalenderjaar 2009. Het jaar 2009 is het vierde jaar waarover de besturen een jaarverslag hebben ingediend.

Het eigen vermogen

Het eigen vermogen bestaat uit het totaal van alle bezittingen, verminderd met de omvang van de schulden en de voorzieningen. Het totale eigen vermogen op 31 december 2009 bedraagt 2.678,6 miljoen euro; 32,9 miljoen euro minder dan in 2008.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit is een maat die weergeeft of een instelling op de langere termijn aan haar financiële verplichtingen kan voldoen. De solvabiliteit van de instellingen gezamenlijk is goed; 0,70.

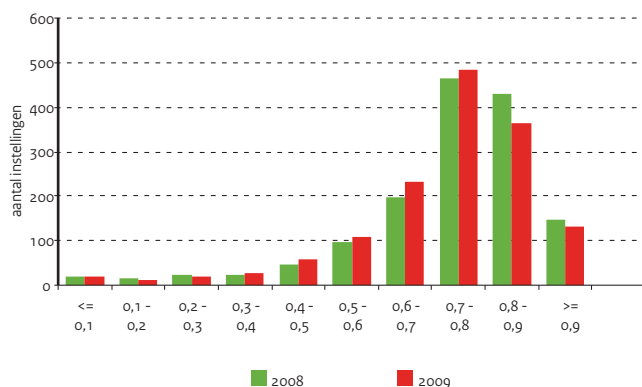
De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate een instelling op korte termijn geld kan vrijmaken om kort lopende schulden te betalen. De liquiditeit is 2,25.

Rentabiliteit en exploitatieresultaat

De rentabiliteit geeft aan in hoeverre de inkomsten en uitgaven van een instelling elkaar in evenwicht houden. De rentabiliteit, in procenten, wordt berekend door het exploitatieresultaat te delen door de totale baten en vervolgens te vermenigvuldigen met honderd. Over 2009 is de rentabiliteit 0,14 procent negatief. Het exploitatieresultaat uit de bedrijfsvoering wordt bepaald door de som van het saldo baten en lasten, het saldo financiële baten en lasten en het buitengewoon resultaat, verminderd met het aandeel van derden. Over 2009 bedroeg het totale exploitatieresultaat 14,2 miljoen euro negatief.

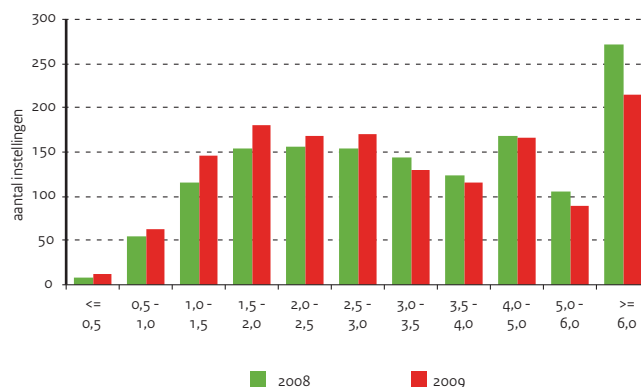
Figuur 5.2 | Solvabiliteit van po-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 5.3 | Liquiditeit van po-instellingen 2009, 2010

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Jaarrekeninggegevens van alle po-instellingen, zoals elektronisch aangeleverd aan OCW (DUO), inclusief SBO, WEC en SWV
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / totale baten + rentebaten
- B) De balansgegevens zijn niet helemaal in evenwicht. De verklaring van OCW (DUO) is:
In de totaalcijfers zijn enkele gemeentelijke instellingen opgenomen, die een balans hebben aangeleverd die niet in evenwicht is, omdat de jaarrekening onderdeel uitmaakt van de jaarrekening van de gemeente
- C) In de post 'Overige overheidsbijdragen' zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen
- C) Het resultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', vermindert met het 'Aandeel derden'
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 5.2 | Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen

	2006	2007	2008	2009
A) Financiële kengetallen				
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,73	0,73	0,72	0,70
Liquiditeit (current ratio)	2,58	2,53	2,46	2,25
Rentabiliteit (in procenten)	1,7	2,0	0,6	-0,2
B) Gecumuleerde balans po-instellingen (x € 1 mln)				
Totaal activa	4.150,9	4.533,4	4.733,7	4.809,2
Vaste activa	1.345,5	1.509,2	1.599,8	1.705,5
waarvan materiële vaste activa	833,4	923,1	1.062,2	1.189,5
Vlottende activa	2.805,4	3.024,2	3.133,9	3.103,6
waarvan liquide middelen	1.848,2	2.097,8	2.130,1	2.125,1
Totaal passiva	4.156,0	4.539,9	4.733,7	4.809,2
Eigen vermogen	2.531,7	2.733,8	2.711,5	2.678,6
Voorzieningen	508,2	585,4	684,6	690,0
Langlopende schulden	26,7	23,2	63,1	61,4
Kortlopende schulden	1.089,3	1.197,5	1.274,5	1.379,2
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen po-instellingen (x € 1 mln)				
Baten	8.640,0	9.024,6	9.473,4	9.948,4
Rijksbijdragen OCW	7.885,5	8.186,2	8.568,9	9.048,3
Overige overheidsbijdragen	338,6	297,5	318,1	321,3
Lesgelden	0,0	0,0	0,8	0,5
Baten werk i.o.v. derden	1,5	5,6	7,0	10,7
Overige baten	414,4	535,1	578,6	567,6
Lasten	8.546,9	8.924,9	9.482,7	10.063,4
Personele lasten	7.071,6	7.316,3	7.749,9	8.229,2
Afschrijvingen	144,4	160,5	179,1	194,5
Huisvestingslasten	557,8	582,0	554,0	634,7
Overige instellingslasten	773,1	866,1	999,8	1.005,0
Saldo baten en lasten	93,1	99,6	-9,3	-115,0
Saldo financiële baten en lasten	57,8	80,1	69,3	96,8
Resultaat	150,9	179,7	60,1	-18,2
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,0
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	0,0
Resultaat na belastingen	150,9	179,7	60,1	-18,2
Aandeel derden in resultaat	0,0	-0,3	0,0	0,0
Netto resultaat	150,9	180,0	60,1	-18,2
Buitengewoon resultaat	2,2	19,6	0,7	4,0
Totaal resultaat	153,0	199,6	60,8	-14,2

5 | Primair onderwijs Leerlingen po

Aantallen

In 2010 is het totaal aantal leerlingen in het primair onderwijs 1.653.300. Dit zijn circa 3.800 leerlingen minder dan in 2006. Het aantal leerlingen in het basisonderwijs (bao) is ten opzichte van 2009 gedaald met ongeveer 5.900 leerlingen. Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs (sbao) is in 2010 weer verder teruggelopen met ca. 400 leerlingen tot 42.900. Vergelijken met 2006 is de daling ca 3.400 leerlingen.

Het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs is in 2010 met 200 leerlingen toegenomen. In 2010 gaan 34.400 leerlingen naar het speciaal onderwijs. Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs stijgt al een aantal jaren. In 2010 gaan 34.600 leerlingen naar het voortgezet speciaal onderwijs, 1.200 meer dan in 2009. Deels komt dit door de verschuiving van inschrijvingen van leerlingen van 13 jaar en ouder van so naar vso. Per 1 augustus 2008 is het namelijk mogelijk dat so-scholen een vso-afdeling mogen stichten waardoor leerlingen van 13 jaar en ouder die eerder werden ingeschreven in het so nu ingeschreven worden in het vso. Daarnaast worden de laatste jaren meer leerlingen vanuit het voortgezet onderwijs doorverwezen naar het vso.

Het aandeel van het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs in het primair onderwijs voor 4 tot 12 jarigen heeft zich de laatste jaren gestabiliseerd maar is ten opzichte van 2006 gedaald van 5,0 naar 4,8 procent. Dit is een daling van circa 4.800 leerlingen.

Gewichten

In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand op basis van bepaalde criteria een gewicht. Deze gewichten lopen mee in de bekostiging van de basisscholen.

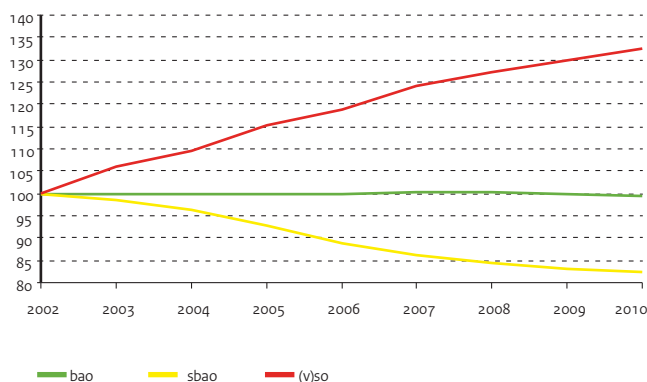
Tot augustus 2006 gold de oude gewichtenregeling: 0,25 voor Nederlandse leerlingen met laagopgeleide ouders; 0,4 voor schipperskinderen; 0,7 voor woonwagen- en zigeunerkinderen; en 0,9 voor allochtone leerlingen met laagopgeleide ouders.

Sinds 1 augustus 2006 is een nieuwe gewichtenregeling basisonderwijs van kracht waarbinnen alleen het opleidingsniveau van de ouders meetelt. Er wordt gewerkt met twee gewichten: 0,3 voor leerlingen met ouders die maximaal lbo/vbo hebben en 1,2 voor leerlingen van wie één ouder maximaal basisonderwijs als opleidingsniveau heeft en de andere ouder maximaal lbo/vbo.

De nieuwe gewichtenregeling is tussen 2006 en 2010 stapsgewijs ingevoerd. Vanaf 2006 werden elk jaar twee extra leeftijdsgroepen leerlingen volgens de nieuwe systematiek geteld en een jaar later in de bekostiging meegenomen. In 2006 betrof dit de 4- en 5-jarigen, in 2007 de 4- tot en met 7-jarigen, in 2008 de 4- tot en met 9-jarigen en in 2009 de 4- tot en met 12-jarigen. In 2009 zijn geen leerlingen meer volgens de oude gewichtenregeling geteld. In 2010 zijn er ongeveer 111.200 leerlingen met gewicht 0,3 en ongeveer 84.800 leerlingen met gewicht 1,2. Door de nieuwe gewichtenregeling is de omvang van beide groepen ten opzichte van 2006 met ruim 4,8 procent respectievelijk 4,1 procent toegenomen. Daarnaast is er sprake van een sterke toename van het aandeel leerlingen zonder gewicht; een toename van 7,7 procent oftewel ca 111.800 leerlingen ten opzichte van 2006.

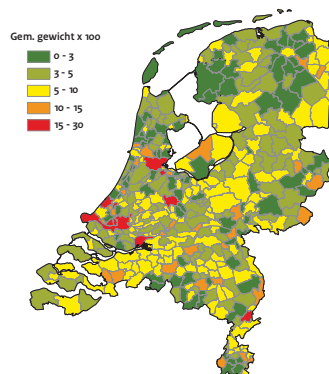
Figuur 5.4 | Aantal leerlingen bao, sbao en so

Index met 2002 = 100

Figuur 5.5 | Gemiddeld leerlingengewicht basisonderwijs

Per gemeente, 2010

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen), m.u.v. bao
2010 o.b.v. referentieraming OCW

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 5.3 | Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Aantal leerlingen (x 1.000)					
Totaal po	1.657,1	1.661,8	1.663,8	1.659,2	1.653,3
Totaal bao + sbao + (v)so	1.656,6	1.661,3	1.663,4	1.658,7	1.652,9
bao + sbao + so	1.630,5	1.633,1	1.631,5	1.625,3	1.618,3
bao	1.548,4	1.551,8	1.553,0	1.547,8	1.541,0
sbao	46,3	44,9	44,1	43,3	42,9
so	35,8	36,4	34,4	34,2	34,4
vso	26,1	28,2	31,9	33,4	34,6
Hoogste dagtellingen					
bao-trekkende bevolking	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4
B) Procentuele verdeling aantal leerlingen					
bao	95,0	95,0	95,2	95,2	95,2
sbao	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7
so	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1.000)					
Totaal	1.548,4	1.551,8	1.553,0	1.547,8	1.541,0
Geen	1.233,2	1.275,8	1.316,5	1.344,3	1.345,0
0,25	116,6	74,6	37,5		
0,3	36,5	66,0	89,0	117,2	111,2
0,4	1,0	0,7	0,4		
0,7	2,1	1,4	0,7		
0,9	137,2	89,8	47,3		
1,2	21,8	43,5	61,6	86,3	84,8
D) Aandeel leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
Geen	79,6	82,2	84,8	86,9	87,3
0,25	7,5	4,8	2,4	.	.
0,3	2,4	4,3	5,7	7,6	7,2
0,4	0,1	.	.	.	.
0,7	0,1	0,1	.	.	.
0,9	8,9	5,8	3,0	.	.
1,2	1,4	2,8	4,0	5,6	5,5

5 | Primair onderwijs

Stromen po

Stromen

De leerlingstromen in het basisonderwijs zijn vrij stabiel. Door demografische ontwikkelingen zijn door de jaren heen lichte schommelingen te zien. De instroom vanuit het sbao in het bao is jaarlijks circa 300 leerlingen met een uitschieter in 2008 van circa 400 leerlingen. De instroom vanuit het speciaal onderwijs schommelt jaarlijks tussen de 700 á 800 leerlingen en de leerlingen die geen onderwijs hebben genoten nemen in 2010 met 2.600 toe ten opzichte van 2009.

De instroom vanuit het basisonderwijs in het speciaal basisonderwijs is ook in 2010 verder gedaald en wel met 400 leerlingen. Het aantal verwijzingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs is in 2010 ongeveer 7.800 leerlingen. De meeste verwijzingen van leerlingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs vinden plaats vanuit de groepen 3, 4 en 5.

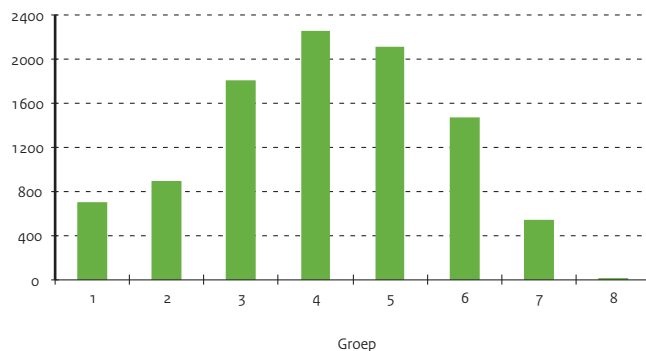
De leerlingstromen vanuit het basisonderwijs in het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs was in voorgaande jaren stabiel. Het ging jaarlijks om ongeveer 4.300 leerlingen. In 2010 is dit aantal leerlingen met 100 gedaald naar 4.200 leerlingen.

De terugverwijzing vanuit het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs naar het basisonderwijs is de afgelopen jaren vrij stabiel. In 2010 ging het om ongeveer 1.100 leerlingen.

De instroom van leerlingen vanuit het speciaal onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs is in 2010 wederom met 600 leerlingen gedaald ten opzichte van 2009 en 2008. Vanaf 2006 was sprake van een stijgende trend van 3.200 leerlingen naar 4.500 leerlingen in 2008. Met ingang van 2009 is een dalende trend ingezet naar 3.300 leerlingen in 2010.

Figuur 5.6 | Verwijzingen naar sbao

Naar groep, 2009

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen), m.u.v.
2010 referentieraming OCW

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Van geen onderwijs naar bao: het aantal ingeschreven 4-jarigen op peildatum plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 5.4 | In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

		2006	2007	2008	2009	2010
Herkomst	Bestemming					
sbao	bao	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
so		0,7	0,7	0,8	0,7	0,8
Geen onderwijs		204,4	205,7	199,5	199,7	202,3
<hr/>						
bao	sbao	8,5	8,6	8,4	8,2	7,8
so		0,7	0,6	0,8	0,8	0,7
Geen onderwijs		0,7	0,8	0,8	0,8	0,9
<hr/>						
bao	so	3,8	3,8	3,6	3,6	3,6
sbao		0,8	0,9	0,8	1,0	0,9
(s)vo		0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
Geen onderwijs		2,8	2,8	2,7	2,5	2,5
<hr/>						
bao	vso	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6
sbao		0,5	0,5	0,5	0,5	0,3
so		3,2	3,7	4,5	3,9	3,3
(s)vo		2,9	2,9	2,8	3,1	3,5
Geen onderwijs		0,9	0,7	0,3	0,4	0,6

Tabel 5.5 | Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

		2006	2007	2008	2009	2010
Herkomst	Bestemming					
bao	vo	180,4	178,2	175,6	174,7	170,8
Geen onderwijs		12,9	12,2	11,3	13,5	15,8
<hr/>						
sbao	vo	9,7	8,8	8,9	8,6	8,1
Geen onderwijs		0,5	0,6	0,5	0,5	0,5
<hr/>						
so	vo	1,2	1,1	1,1	1,4	2,2
Geen onderwijs		1,4	1,2	1,9	1,0	0,6
<hr/>						
vso	vo	2,1	2,3	2,6	2,8	4,5
Geen onderwijs		3,4	3,3	3,4	3,9	3,4

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen), m.u.v.
2010 referentieraming OCW

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit tabel 5.4
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, Deel C

5 | Primair onderwijs Instellingen po

Instellingen

Door fusies daalt het aantal scholen in het primair onderwijs. Tussen 2006 en 2010 daalde het aantal basisscholen van 6.929 naar 6.848. Het aantal sbao scholen daalde in dezelfde periode van 320 naar 308. Het aantal (v)so scholen steeg van 323 naar 324.

De gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs is tussen 2006 en 2010 met 2 leerlingen gestegen van 223 naar 225 leerlingen.

De gemiddelde schoolgrootte in het speciaal basisonderwijs is in een neergaande trend gedaald van 145 naar 139 leerlingen en is ten opzichte van 2009 gelijk gebleven.

De gemiddelde schoolgrootte in het (voortgezet) speciaal onderwijs is door de toename van het aantal leerlingen tussen 2006 en 2010 gestegen van 192 naar 213 leerlingen.

De gemiddelde schoolgrootte in het gehele primair onderwijs is sinds 2008 stabiel en telt 221 leerlingen.

Besturen

Door schaalvergroting is het aantal besturen in het primair onderwijs verder gedaald. In 2010 waren er 1.212 schoolbesturen. 190 minder dan in 2006.

Het beleid op het gebied van stimulering bestuurlijke krachtenbundeling en de invoering van de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) in 1998 hebben hierop invloed gehad.

Tussen 2006 en 2010 is het aantal schoolbesturen met 10 of meer scholen met 11 gestegen naar 291. De toename heeft zich vooral voorgedaan bij schoolbesturen met meer dan 20 scholen, namelijk 23. Het aantal schoolbesturen met 10 t/m 19 scholen is in die periode met 12 gedaald.

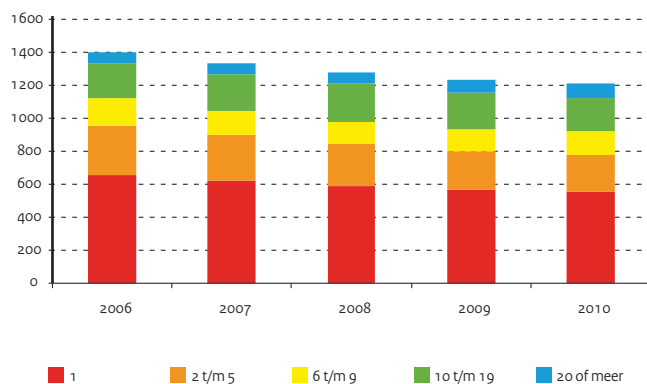
Het aantal schoolbesturen met minder dan 10 scholen is tussen 2006 en 2010 gedaald, van 1.122 naar 921. In totaal een daling van 201 besturen. Deze daling betreft vooral het aantal schoolbesturen met één school (103 minder) en het aantal schoolbesturen met 2 t/m 5 scholen (69 minder).

Denominatie

De afgelopen jaren is de verhouding van het aantal leerlingen over de vier denominaties (openbaar, rooms-katholiek, protestants-christelijk en overig bijzonder) nauwelijks veranderd.

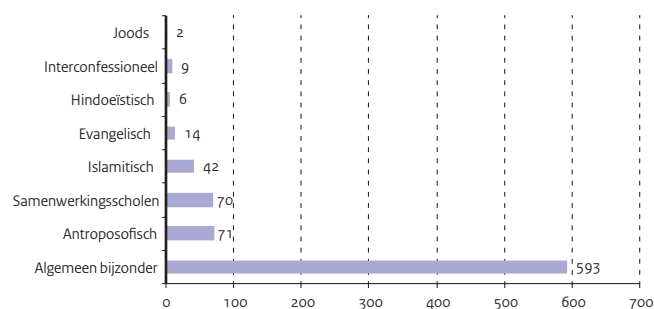
Figuur 5.7 | Besturen naar aantal scholen per bestuur

Aantal besturen

Figuur 5,8 | Instellingen po naar denominatie 'overig bijzonder'

Aantal instellingen, 2010

Bron

OCW (DUO: BRIN-registratie,
Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Tabel 5.6 | Instellingen in het primair onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Instellingen					
po vestigingen (scholen + nevenvestigingen)	7.940	7.909	7.920	7.910	7.831
po scholen	7.572	7.537	7.528	7.515	7.480
bao scholen	6.929	6.898	6.892	6.881	6.848
bao nevenvestigingen	164	160	163	166	138
sbaos scholen	320	316	313	311	308
sbaos nevenvestigingen	47	40	38	32	18
(v)so scholen	323	323	323	323	324
(v)so nevenvestigingen	157	172	191	197	195
B) Gemiddelde schoolgrootte (aantal leerlingen per school)					
bao	223	225	225	225	225
sbaos	145	142	141	139	139
(v)so	192	200	205	209	213
C) Aantal besturen					
	1.402	1.341	1.284	1.236	1.212
D) Verdeling van basisscholen en leerlingen over denominaties (in procenten)					
a) Scholen					
Openbaar	34	33	33	33	32
Protestants-christelijk	30	30	30	30	29
Rooms-katholiek	30	31	30	30	29
Overig bijzonder	7	6	7	7	10
b) Leerlingen					
Openbaar	31	31	31	31	30
Protestants-christelijk	28	28	28	28	27
Rooms-katholiek	34	34	34	34	33
Overig bijzonder	7	7	7	7	10

Personeel en arbeidsmarkt po

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het primair onderwijs is het afgelopen jaar met ongeveer 2 duizend voltijdbanen gedaald: van bijna 135 duizend voltijdbanen in 2009 naar 133 duizend in 2010. Dit komt overeen met ongeveer 180 duizend personen.

Het betreft ruim 105 duizend voltijdbanen in het basisonderwijs, 7 duizend in het speciaal basisonderwijs en bijna 21 duizend in het (voortgezet) speciaal onderwijs. Vooral in het (voortgezet) speciaal onderwijs is de werkgelegenheid de laatste jaren flink gestegen: van bijna 18 duizend voltijdbanen in 2006 naar bijna 21 duizend in 2010.

Leeftijdsverdeling personeel

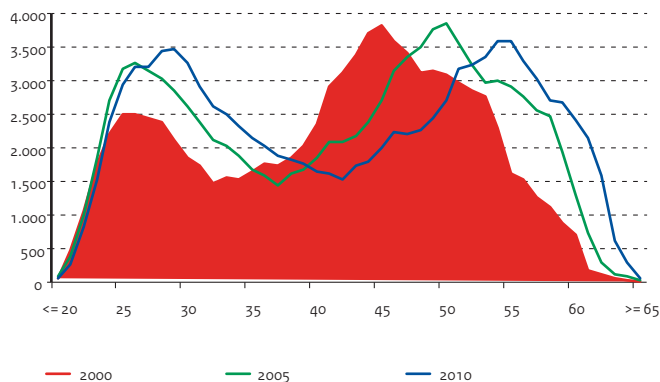
In het primair onderwijs is het aandeel vijftigplussers onder leraren nu redelijk stabiel. In 2010 was ruim een derde van de leraren 50 jaar of ouder (37 procent). Het percentage vijftigplussers verschilt wel per regio. In het zuiden van Limburg is het aandeel vijftigplussers onder het onderwijspersoneel (leraren en directie) rond de 46 procent. Maar ook Amsterdam scoort met ruim 43 procent hoog. In Utrecht en Almere ligt het aandeel vijftigplussers – rond de 30 procent - een stuk lager.

Vrouwelijk personeel

Het aandeel vrouwelijke leerkrachten is het afgelopen jaar niet verder gestegen. Het lijkt zich te stabiliseren op 81 procent. Hoewel in het primair onderwijs veel vrouwen werken, zijn zij in het management nog ondervertegenwoordigd. Wel is het aandeel vrouwen in managementfuncties de afgelopen jaren flink toegenomen. Het aandeel vrouwelijke directeuren is gestegen van 25 procent in 2006 naar 37 procent in 2010. Van de adjunct-directeuren is ruim meer dan de helft vrouw (57 procent). Dat was in 2006 nog 45 procent.

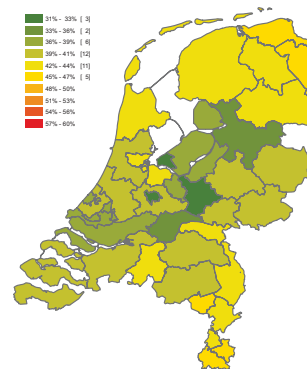
Figuur 5.9 | Leeftijdsverdeling van docenten po

In fte's

Figuur 5.10 | Personeelsleden po van 50 jaar en ouder

Leraren en directie naar regio, in procenten, 2010

Tabel 5.7 | Arbeidsmarkt cijfers primair onderwijs
Bron

OCW (DUO: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- De categorie 'overig personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- De totalen in personen zijn zonder dubbelstellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan
- Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

		2006	2007	2008	2009	2010
A) Personeel (aantal x 1.000)						
Totaal po personeelsterkte in fte's		131,5	132,0	133,4	134,8	133,1
Totaal po personen		174,8	175,9	177,9	179,7	180,2
bao personeelsterkte in fte's	Totaal	105,8	105,6	106,1	106,8	105,2
	Directeur	6,1	6,0	6,8	7,2	7,2
	Adjunct-directeur	3,5	3,3	2,3	2,0	1,9
	Docent	85,9	86,7	87,1	87,5	86,1
	Overig personeel	10,2	9,5	9,9	10,1	10,1
bao personen	Totaal	141,9	142,2	143,1	146,8	146,8
	Directeur	6,2	6,2	7,0	7,5	7,5
	Adjunct-directeur	3,7	3,5	2,5	2,1	2,0
	Docent	115,0	116,3	116,6	117,2	117,2
	Overig personeel	16,9	16,2	16,8	17,2	17,4
sbao personeelsterkte in fte's	Totaal	7,9	7,8	7,8	7,7	7,0
	Directeur	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
	Adjunct-directeur	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
	Docent	5,4	5,3	5,2	5,2	4,8
	Overig personeel	2,0	2,0	2,0	2,0	1,8
sbao personen	Totaal	10,8	10,6	10,7	10,5	9,8
	Directeur	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
	Adjunct-directeur	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
	Docent	6,9	6,8	6,8	6,7	6,3
	Overig personeel	3,3	3,3	3,3	3,3	3,0
(v)so personeelsterkte in fte's	Totaal	17,8	18,6	19,5	20,2	20,9
	Directeur	0,3	0,3	0,4	0,6	0,7
	Adjunct-directeur	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2
	Docent	10,2	10,7	11,3	11,5	11,7
	Overig personeel	6,9	7,2	7,5	7,9	8,3
(v)so personen	Totaal	22,9	23,8	24,9	25,9	27,1
	Directeur	0,3	0,3	0,4	0,6	0,7
	Adjunct-directeur	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2
	Docent	12,4	13,0	13,7	14,1	14,4
	Overig personeel	9,7	10,0	10,4	11,0	11,7
B) Percentage vrouwen (op basis van fte's)						
po	Totaal	74	76	76	77	77
	Directeur	25	28	33	35	37
	Adjunct-directeur	45	47	50	56	57
	Docent	79	80	81	81	81
	Overig personeel	74	75	76	75	76
C) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)						
po	Totaal	35	37	38	39	40
	Directeur	66	68	68	67	67
	Adjunct-directeur	57	59	60	61	61
	Docent	33	35	36	37	37
	Overig personeel	30	32	33	35	37

Voor- en vroegschoolse educatie (vve)

Vve

Via het aanbieden van voor- en vroegschoolse educatie (vve) worden taal- en/of onderwijsachterstanden bij kinderen al vroegtijdig aangepakt. Voorschoolse educatie is bedoeld voor doelgroepkinderen in de leeftijd van 2,5 tot 4 jaar die de kinderopvang of peuterspeelzaal bezoeken. De bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid voor de voorschoolse educatie ligt bij gemeenten. Gemeenten stellen vast welke kinderen tot de doelgroep behoren.

Vroegschoolse educatie is bestemd voor doelgroepkinderen van 4 en 5 jaar uit de groepen 1 en 2 van de basisschool. Schoolbesturen gaan over de vroegschoolse educatie. De doelgroepkinderen van vroegschoolse educatie zijn de kinderen van laagopgeleide ouders.

In opdracht van het ministerie van OCW heeft Sardes in het voorjaar van 2010 een vervolg uitgevoerd op de Landelijke Monitor vve onder de 216 gemeenten die middelen in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid (oab) krijgen. Het doel van de monitor is om de ontwikkeling van de uitvoering van het vve-beleid in kaart te brengen. De eerste meting van de monitor (schooljaar 2006/2007) fungeert als ijkpunt, waartegen de resultaten van het veranderende vve-beleid van de komende jaren worden afgezet.

Het beleidssucces van vve kan afgemeten worden aan het bereik van de doelgroep en de kwaliteit van vve. Voor deze kabinetsperiode is de beleidsopgave dat in 2011 alle doelgroepkinderen worden bereikt met minimaal vier dagdelen per week vve. Gemeenten hebben hiertoe met ingang van 1 augustus 2010 een wettelijke opdracht.

Bereik doelgroep

In 2010 is 87 procent van de 2,5 tot 4-jarige doelgroepkinderen bereikt met een vve-programma. 42 procent van de 4- en 5-jarige doelgroepkinderen in de vroegschoolse periode (groepen 1 en 2 van het basisonderwijs) wordt met een vve-programma bereikt. Ruim zeventien procent van de doelgroepkinderen krijgt voorschoolse educatie aangeboden in de kinderopvang. In grote gemeenten is het voorschoolse en vroegschoolse bereik over het algemeen groter dan in kleine gemeenten. In de G4 krijgen de bereikte doelgroepkinderen al 4 dagdelen per week vve, in de gemeenten buiten de G4 en G27 meestal 3 of minder dagdelen. Het landelijk gemiddelde ligt op 3,1 dagdelen per week.

Kwaliteit vve

In 83 procent van de gemeenten zijn (bijna) alle peuterleidsters geschoold in vve. In de gemeenten met vve-beleid in de kinderopvang moet het grootste deel van de leidsters nog geschoold worden in vve. Leerkrachten basison-

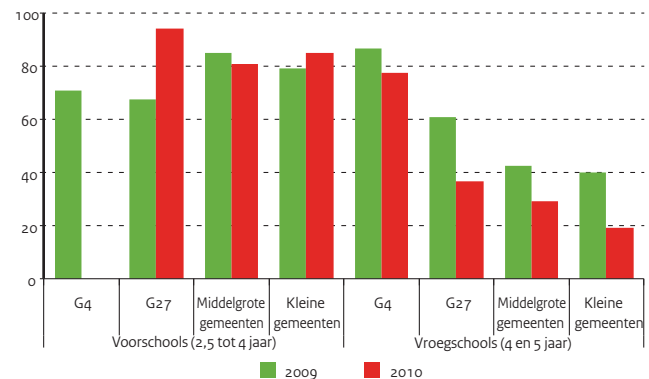
derwijs zijn in iets mindere mate geschoold in vve dan leidsters van peuterspeelzalen. Leidsters van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn vaak mbo-geschoold, leidsters met een hbo-opleiding komen nauwelijks voor.

'Vversterk' is een landelijk project dat dient om de kwaliteit van de voor- en vroegschoolse educatie te versterken door scholing en ondersteuning te bieden aan beroepskrachten die direct of indirect met vve te maken hebben: leidsters in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, leerkrachten in groepen 1 en 2, managers van instellingen, beleidsmakers in gemeenten, opleiders van leerkrachten en leerkrachten. In de periode maart 2007 t/m december 2008 hebben 4.762 peuterleidsters, 2.299 leidsters van kinderdagverblijven en 2.951 leerkrachten basisonderwijs aan de Vversterk nascholing deelgenomen. In totaal zijn dat 10.012 deelnemers. Deze deelnemers zijn afkomstig uit 2.490 peuterspeelzalen, 1.322 kinderdagverblijven en 1.259 basisscholen. Met Vversterk is tot dusver dus 89 procent van het totaal aantal peuterspeelzalen in Nederland (totaal 2.796) bereikt, 41 procent van het aantal kinderdagverblijven (totaal 3.237) en 18 procent van het aantal basisscholen (totaal 6.887).

In bijna 70 procent van de gemeenten worden op (bijna) alle peuterspeelzalen extra personele uren ingezet bij de uitvoering van vve. Driekwart van de scholen met gewichtenleerlingen vormen een 'vve-koppel' met kinderdagverblijven of peuterspeelzalen met hetzelfde vve-programma. Over het algemeen is het zo dat vve in de grotere gemeenten een hogere kwaliteit heeft dan in de kleinere gemeenten.

Figuur 5.11 | Bereik vve-doelgroep

Als percentage van de totale doelgroep

Bron

Landelijke monitor vve 2010, Sardes

Toelichting

- Omvang doelgroep en aantal bereikt: berekend op basis van aantal gewichtenleerlingen basisonderwijs oktobertelling 2009 (bron: DUO, OCW)
- Percentage doelgroep bereikt: bij de berekening is gecorrigeerd voor de ondervertegenwoordiging van kleinere gemeenten in de responsgroep
- Totaal percentage bij vroegschools is een gewogen percentage

Tabel 5.8 | Bereik vve-doelgroep, 2010

Gemeenten	Voorschools (2,5 tot 4 jaar)			Vroegschools (4 en 5 jaar)		
	(peuterspeelzalen en kinderopvang)			(basisscholen)		
	Aantal bereikt	Perc. bereikt	Omvang doelgroep	Aantal bereikt	Perc. bereikt	Omvang doelgroep
G4	--	--	--	8.427	78	10.843
G32	8.070	94	8.602	4.364	37	11.800
> 30.000 inw. (n=23)	6.757	81	8.321	3.500	29	11.880
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.) OAB-gem.	3.468	85	4.064	1.639	19	8.412
Totaal	18.295	87	20.987	17.930	42	42.935

Bron

Landelijke monitor vve 2010, Sardes

Toelichting

- dd=dagdelen, pw=per week

Tabel 5.9 | Procentuele verdeling van gemeenten naar aantal dagdelen vve per week, 2010

Gemeenten	<= 2 dd/pw	3 dd/pw	>= 4 dd/pw
G4	1	11	88
G32	7	34	59
Middelgrote gemeenten (> 30.000 inw.)	12	57	31
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.) OAB-gemeenten	27	47	26
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.) niet-OAB-gemeenten	45	35	20
Totaal	30	47	30

Bron

Landelijke monitor vve 2010, Sardes

Toelichting

- De eerste meting van de monitor vond plaats in het voorjaar 2007
- De tweede meting van de monitor vond plaats in het voorjaar 2008
- De derde meting van de monitor vond plaats in het voorjaar 2009
- De vierde meting van de monitor vond plaats in het voorjaar 2010

Tabel 5.10 | Gemiddeld aantal dagdelen vve per week (peuterspeelzalen)

	2007	2008	2009	2010
G4	4,0	4,0	4,0	3,9
G27	3,3	3,5	3,6	3,5
Middelgrote gemeenten (> 30.000 inw.)	3,0	3,1	2,9	3,2
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.) OAB-gemeenten	2,5	2,8	2,6	3,0
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.) niet-OAB-gemeenten	--	--	2,4	2,8
Totaal	2,8	3,4	2,6	3,1

6 | Voortgezet onderwijs

Stelsel en financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro).

Het havo en vwo leidt op tot vervolgopleidingen in het hoger onderwijs. Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen: basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl). Deze opleidingen sluiten aan bij vervolgopleidingen in het mbo. Ook zijn er mogelijkheden vanuit de gemengde en theoretische leerweg door te stromen naar het havo.

Het gekozen vakkenpakket in het vmbo bepaalt de kans van slagen.

Binnen de basisberoepsgerichte leerweg is de introductie van leerwerktrajecten een belangrijke vernieuwing. De daarbij aangeboden combinatie van leren en werken spreekt leerlingen aan die anders mogelijk het onderwijs hadden verlaten.

Ook de projecten waarbij het vmbo en mbo-2 tot één opleiding zijn geïntegreerd kennen positieve resultaten.

Ontwikkeling uitgaven

De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht.

Tussen 2006 en 2010 stegen de OCW-uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ruim 1.223 miljoen euro. Dit is een toename van ruim 21 procent.

De belangrijkste redenen voor deze stijging zijn:

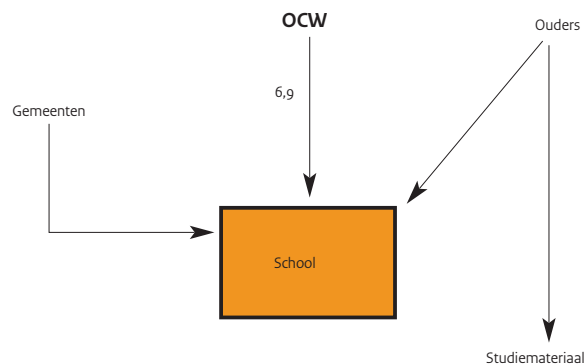
- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen;
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie;
- aanvullende vergoedingen voor onderhoud, materieel, vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw, de praktijkgerichte leeromgeving vmbo/pro, evenals maatregelen ter verbetering van energiezuinigheid en binnenmilieu;
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties;
- de uitgaven voor de gratis schoolboeken;
- de toenemende leerlingaantallen.

Uitgaven per leerling

In het vo zijn de gemiddelde uitgaven per leerling in 2010 circa 7.550 euro. Binnen het voortgezet onderwijs varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld hoger uit. Dat komt onder andere omdat voor de lwo- en pro-leerlingen een extra vergoeding wordt ontvangen.

Figuur 6.1 | Financieringsstromen vo

Bedragen 2010 (x € 1 mld)

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal leerlingen op peildatum 1 oktober
- FES-gelden vormen vanaf 2006 het belangrijkste deel van de ontvangsten, ze worden niet als de overige ontvangsten gesaldeerd
- B) Met ingang van 2005 zijn de les gelden afgeschaft; het hier voorkomende bedrag voor 2006 betreft betalingen over eerdere jaren
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 6.1 | Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	5.735,3	5.999,0	6.484,9	6.788,3	6.958,0
Personeel / materieel	5.634,7	5.904,1	6.352,5	6.650,6	6.823,6
Onderwijsverzorging	51,0	51,0	50,6	51,8	51,8
Overige uitgaven	18,4	14,9	51,6	53,2	49,2
Apparaatskosten					
Toerekening aan DUO	25,6	23,4	24,7	26,8	25,4
Apparaatskosten OCW	5,7	5,7	5,6	5,8	8,0
Totaal ontvangsten	99,7	123,0	67,7	63,7	62,5
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten les geld	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
C) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
Totaal vo	6,3	6,5	7,1	7,4	7,5

Tabel 6.2 | Uitgaven per leerling per onderwijssoort, 2010 (x € 1.000)**Bron**

Bewerking Rijksbegroting OCW 2010

Toelichting

- De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten (zonder de FES-gelden) en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

	Totaal	w.v. voor personeel	w.v. voor materieel
Gemiddelde over alle onderwijssoorten	7,6	6,4	1,2
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	7,0	5,9	1,1
vmbo (leerjaar 3 + 4)	7,4	6,0	1,4
havo/vwo (leerjaar 3)	6,8	5,8	1,0
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	6,8	5,8	1,0
lwoo/pro	11,9	10,3	1,7
vavo	5,0	4,2	0,8

6 | Voortgezet onderwijs

Financiën van instellingen vo

Financiële positie

De financiële situatie 2009, beoordeeld op basis van de ingediende jaarrekeningen van de vo-besturen, is redelijk stabiel gebleven ten opzichte van 2008. De kengetallen solvabiliteit en liquiditeit zijn constant gebleven of laten een lichte daling zien. Het totaal resultaat is echter wel flink afgenomen van € 62,3 miljoen tot € 29,9 miljoen, waardoor ook de rentabiliteit is afgenomen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit (inclusief de voorzieningen) is met een waarde van 0,59 gelijk gebleven aan de waarde in 2008. Het eigen vermogen is iets toegenomen met 0,4 procent. Het aandeel van het eigen vermogen in het totale vermogen is echter afgenomen van 43,6 procent tot 42,7 procent. De voorzieningen zijn gestegen ten opzichte van 2008, waarbij ook het aandeel in het totale vermogen van de voorzieningen is toegenomen. Door tevens een lichte toename van zowel de langlopende als de kortlopende schulden is de verhouding eigen vermogen vreemd vermogen dus gelijk gebleven.

Liquiditeit

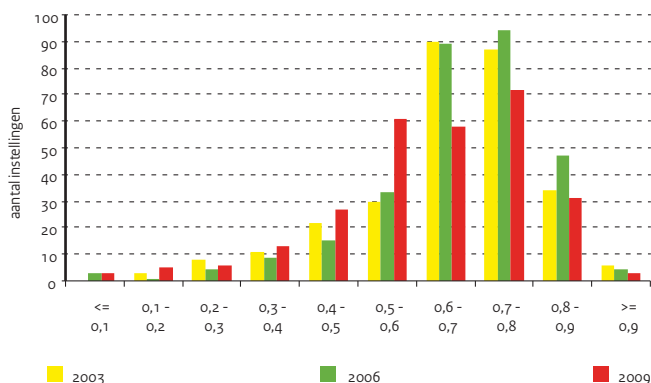
De waarde van de liquiditeit is gedaald van 1,37 naar 1,31. De vlottende activa zijn in 2009 afgenomen met 2,5 procent tot € 1.722,0 miljoen. De kortlopende schulden zijn daarnaast gestegen met 2,2 procent. De dalende lijn van de liquiditeit, die vanaf 2005 zichtbaar is, zet zich door de ontwikkeling van de vlottende activa en kortlopende schulden in 2009 verder voort. De waarde van de liquiditeit is in die jaren afgenomen van 1,76 in 2005 tot 1,31 in 2009.

Rentabiliteit

Ook de ontwikkeling van de rentabiliteit laat tevens een dalende lijn zien. De waarde is gedaald van 2,1 procent in 2006 naar 0,3 procent in 2009. Het totaal resultaat is met 52 procent flink gedaald in 2009. De totale baten zijn in 2009 gestegen met 8,4 procent, terwijl de totale lasten met 9,2 procent toenamen.

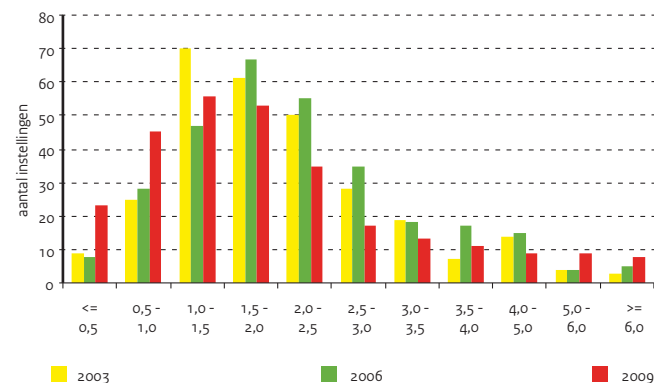
Figuur 6.2 | Solvabiliteit van vo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 6.3 | Liquiditeit van vo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen. In hoeverre kan de instelling aan haar verplichtingen op lange termijn voldoen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden. In welke mate kan de instelling op korte termijn aan haar verplichtingen voldoen
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / totale baten + rentebaten). Dit getal geeft aan welk deel van de totale baten / opbrengsten overblijft na aftrek van alle lasten / kosten
- C) In de post Overige overheidsbijdragen zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 6.3 | Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financiële kengetallen					
Weerstandsvermogen	29,0	29,7	30,0	26,3	24,3
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,68	0,67	0,66	0,59	0,59
Liquiditeit (current ratio)	1,76	1,69	1,59	1,37	1,31
Rentabiliteit (in procenten)	2,0	2,1	1,5	1,0	0,3
B) Gecumuleerde balans vo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	3.249,3	3.581,3	3.829,0	3.933,3	4.029,5
Vaste activa	1.686,7	1.894,1	2.072,3	2.165,7	2.307,5
waarvan materiële vaste activa	1.222,6	1.431,3	1.618,8	1.768,7	1.927,7
Vlottende activa	1.562,5	1.687,2	1.756,7	1.767,7	1.722,0
waarvan liquide middelen	1.001,6	1.144,1	1.222,6	1.247,0	1.230,6
Totaal passiva	3.249,3	3.581,3	3.829,0	3.933,3	4.029,5
Eigen vermogen	1.623,2	1.767,7	1.871,0	1.715,1	1.721,0
Voorzieningen	582,2	631,6	645,5	619,2	663,1
Langlopende schulden	156,7	183,9	209,8	309,7	327,0
Kortlopende schulden	887,2	998,1	1.102,6	1.289,4	1.318,5
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	5.558,0	5.902,3	6.184,9	6.485,3	7.031,2
Rijksbijdragen OCW	5.053,0	5.356,7	5.639,3	5.884,5	6.453,8
Overige overheidsbijdragen	124,6	140,2	115,1	126,8	135,8
Lesgelden	2,5	3,0	4,3	20,0	12,0
Baten werk i.o.v. derden	9,8	17,3	15,5	12,2	15,6
Overige baten	368,1	385,1	410,7	441,8	414,0
Lasten	5.489,2	5.820,6	6.139,0	6.459,6	7.055,2
Personele lasten	4.391,2	4.575,1	4.800,2	5.069,8	5.453,4
Afschrijvingen	165,8	180,8	195,2	222,2	236,3
Huisvestingslasten	404,8	445,0	474,2	438,2	505,0
Overige instellingslasten	527,4	619,8	669,4	729,4	860,5
Saldo baten en lasten	68,8	81,7	45,9	25,7	-24,0
Saldo financiële baten en lasten	42,2	40,2	46,9	37,7	47,9
Resultaat	110,9	121,9	92,8	63,4	23,9
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Resultaat na belastingen	110,9	121,9	92,8	63,4	24,1
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Netto resultaat	110,9	121,9	92,8	63,4	24,1
Buitengewoon resultaat	1,9	-9,9	2,1	-1,0	5,8
Totaal resultaat	112,8	112,0	94,9	62,4	29,9

6 | Voortgezet onderwijs

Leerlingen vo

Aantallen

Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs is in 2010/11 ten opzichte van het vorige schooljaar verder toegenomen. Was in het schooljaar 2008/09 nog een daling van 6 duizend leerlingen zichtbaar, in 2009/10 kwam het aantal ingeschreven leerlingen op scholen die door OCW worden bekostigd al ruim boven de 900 duizend. In 2010/11 zet deze stijging zich voort, waarmee het hoogste leerlingenaantal is bereikt van de afgelopen acht schooljaren.

Verdeling over onderwijssoorten

In schooljaar 2010/11 zit ruim 42 procent van de zorgleerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. Bij de niet-zorgleerlingen zit ruim 43 procent in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. Deze percentages zijn met enkele procenten gestegen, waarin de groei van het voortgezet onderwijs valt af te lezen. Van de niet-zorgleerlingen zit 18 procent in het vmbo (leerjaren 3 en 4) en 40 procent in het havo en het vwo (leerjaren 3, 4, 5 en 6). Vier jaar geleden lagen deze percentages op respectievelijk 21 procent en 38 procent. Het aandeel van havo en vwo is in 2010 ten opzichte van 2007 steeds toegenomen. Daaruit kan de conclusie worden getrokken dat het gemiddeld onderwijsniveau in Nederland stijgt. Binnen het vmbo is de verdeling van leerlingen over de leerwegen in het derde leerjaar vrijwel gelijk aan die in het vorige schooljaar. Ook over de afgelopen vijf jaar laat de verdeling een stabiel beeld zien.

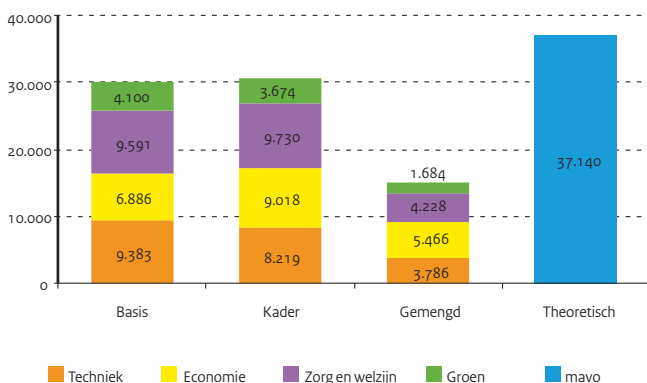
Verdeling over de sectoren

In 2007 en 2008 zijn in het vmbo nieuwe intersectorale programma's ingevoerd. De leerlingaantallen worden in figuur 6.5 apart weergegeven omdat deze leerlingen niet aan een specifieke sector zijn toe te delen. Binnen de intersectorale programma's kan gekozen worden voor Dienstverlening en Commercie, ICT-route, Technologie en Commercie, Technologie en Dienstverlening, Technologie Oriëntatie en Sport en Dienstverlening en Veiligheid.

Wanneer 2007 en 2010 tegen elkaar worden afgezet, is er een afname van ruim 6 duizend leerlingen in de sector techniek waarneembaar. In het kader van het stimuleren van de keuze voor techniek is dit een aandachtspunt voor de komende jaren. Daar staat echter tegenover dat ruim 13.000 leerlingen een intersectoraal programma volgen waarin de component techniek aanwezig is.

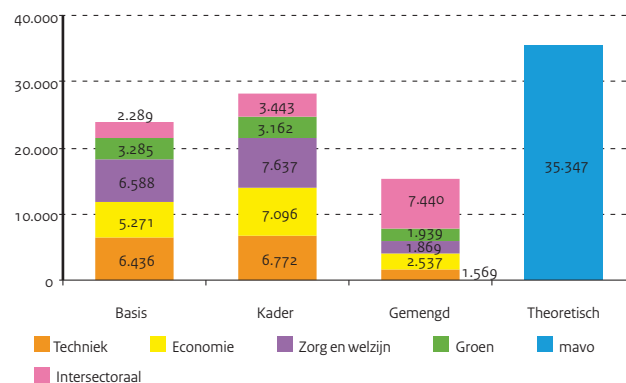
Figuur 6.4 | Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (1)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2006

Figuur 6.5 | Aantal leerlingen 3e leerjaar vmbo (2)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2010

Bron

OCW (DUO: Integrale leerlingtelling (ILT),
1 cijfer VO en onderwijsmatrices), EL&I
Directie Kennis

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- vmbo tl 3/4: inclusief vmbo tl leerlingen op AOC's
- havo 3/4/5: inclusief Engelse Stroom 3/4/5
- vwo 5/6: inclusief Internationaal Baccalaureaat 5/6
- Praktijkonderwijs: inclusief praktijkonderwijsleerlingen op AOC's
- Aantal leerlingen door EL&I bekostigd is exclusief de met AOC's gefuseerde mavo's
- EL&I vmbo 1/2 en lwoo 1/2: inclusief aandeel landbouwleerlingen in schooljaren 1/2 op scholengemeenschappen
- De aantallen bij vmbo-mbo2 leerroutes bevatten alle leerjaren
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 6.4 | Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar (aantal x 1.000)

	2006		2007		2008		2009		2010	
	leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen	doublure leerlingen
Totaal vo (OCW)	906,0	40,5	905,9	42,2	900,2	39,6	901,7	43,9	908,4	49,7
Totaal vo excl. zorg (OCW)	793,7	37,0	792,1	38,2	787,6	35,5	789,8	38,9	796,7	44,5
vo 1	160,8	1,4	158,5	1,9	157,8	1,8	161,9	2,3	165,1	3,0
vo 2	162,6	5,3	162,0	5,4	159,9	5,5	158,7	5,5	162,8	6,4
vo 3 (ongedeeld)	6,3	0,4	6,4	0,4	6,6	0,4	6,8	0,4	5,9	0,4
vmbo-mbo2 leerroutes	--	--	--	--	0,8	0,0	2,2	0,1	2,2	0,1
vmbo bl 3	11,8	0,7	10,1	0,6	8,9	0,6	7,4	0,5	7,4	0,6
vmbo bl 4	12,5	0,2	10,6	0,2	9,1	0,1	8,1	0,1	7,1	0,2
vmbo kl 3	22,0	1,3	20,6	1,3	19,8	1,2	18,7	1,2	18,7	1,2
vmbo kl 4	22,1	0,4	20,9	0,5	19,7	0,4	19,0	0,6	18,1	0,5
vmbo gl 3	12,9	0,6	13,0	0,6	13,2	0,6	12,8	0,7	12,6	0,6
vmbo gl 4	6,3	0,2	6,8	0,2	6,8	0,2	7,1	0,2	7,2	0,3
vmbo tl 3	36,0	2,5	34,7	2,4	34,2	2,4	34,0	2,5	33,8	2,6
vmbo tl 4	42,6	1,7	42,0	1,9	40,7	1,9	40,0	1,7	39,9	1,8
havo 3	40,5	3,3	40,0	3,4	39,7	3,4	40,6	3,3	40,9	3,7
havo 4	55,6	9,0	58,0	9,2	58,1	9,0	58,3	9,2	59,3	10,2
havo 5	45,7	3,3	47,4	3,5	47,9	1,9	50,5	4,3	50,9	5,1
vwo 3	41,7	1,0	41,8	1,0	42,8	1,0	42,8	1,0	42,7	1,1
vwo 4	41,6	2,4	42,8	2,6	42,7	2,4	43,2	2,5	42,7	2,7
vwo 5	39,0	2,2	40,7	2,2	40,8	1,5	41,6	2,5	41,6	2,6
vwo 6	33,6	1,2	35,8	1,1	38,1	1,1	36,1	0,3	37,7	1,5
Totaal vo zorg (OCW)	112,4	3,5	113,8	3,9	112,6	4,1	111,9	5,0	111,7	5,2
lwoo 1	22,6	0,8	23,0	1,1	21,7	0,9	22,0	1,2	21,9	1,4
lwoo 2	23,5	0,9	23,1	1,0	23,3	0,9	22,6	1,1	22,5	1,1
lwoo vmbo-mbo2 leerroutes	--	--	--	--	--	--	--	--	1,1	0,0
lwoo bl 3	14,1	0,6	13,8	0,7	12,8	0,6	12,2	0,6	11,4	0,7
lwoo bl 4	12,8	0,2	12,6	0,2	12,3	0,2	11,8	0,2	11,0	0,3
lwoo kl 3	5,0	0,1	5,8	0,1	6,1	0,1	6,4	0,2	6,3	0,2
lwoo kl 4	4,0	0,1	4,9	0,1	5,7	0,1	6,1	0,2	6,3	0,2
lwoo gl 3	0,6	0,0	0,7	0,0	0,8	0,0	0,9	0,0	0,8	0,0
lwoo gl 4	0,3	0,0	0,4	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0
lwoo tl 3	1,1	0,1	1,3	0,1	1,3	0,1	1,6	0,1	1,6	0,1
lwoo tl 4	0,9	0,1	1,2	0,1	1,3	0,1	1,5	0,1	1,7	0,1
pro - verblijfsjaar 1	6,2	0,2	5,9	0,3	5,5	0,4	5,3	0,5	5,4	0,4
pro - overige verblijfsjaren	21,3	0,4	21,2	0,3	21,3	0,6	21,2	0,7	21,3	0,7
Totaal vo (EL&I)	36,7	0,6	35,4	0,7	34,4	0,7	33,0	0,7	31,8	1,0
vmbo 1	4,9	0,0	4,2	0,0	4,4	0,0	4,2	0,0	4,4	0,1
vmbo 2	5,2	0,1	5,0	0,1	4,5	0,1	4,6	0,1	4,4	0,1
vmbo 3	5,8	0,2	5,6	0,2	5,3	0,2	4,8	0,2	5,0	0,3
vmbo 4	5,7	0,1	5,4	0,1	5,3	0,1	5,1	0,1	4,4	0,1
vmbo-mbo2 leerroutes	--	--	--	--	0,2	0,0	0,4	0,0	0,5	0,0
lwoo 1	4,1	0,0	3,7	0,0	3,5	0,0	3,4	0,0	3,3	0,1
lwoo 2	4,0	0,1	4,1	0,1	3,7	0,1	3,5	0,0	3,4	0,1
lwoo 3	3,7	0,1	3,9	0,1	3,8	0,1	3,5	0,1	3,0	0,2
lwoo 4	3,3	0,0	3,5	0,0	3,7	0,1	3,6	0,1	3,2	0,1
lwoo vmbo-mbo2 leerroutes	--	--	--	--	--	--	--	--	0,3	0,0

6 | Voortgezet onderwijs

Stromen en rendement vo

Stromen

Naast de gediplomeerde doorstroom van het vo naar vervolgonderwijs is ook de ongediplomeerde doorstroom opgenomen. De indirecte doorstroom bestaat uit de groep leerlingen die, met of zonder diploma, met vertraging van één jaar alsnog naar het vervolgonderwijs gaat. Een voorbeeld hiervan zijn leerlingen die na het havo-examen eerst een jaar op vakantie gaan om vervolgens in het hbo de studie te vervolgen. Voor de gediplomeerden in 2010 zijn zelfsprekend nog geen gegevens over indirecte doorstroom beschikbaar.

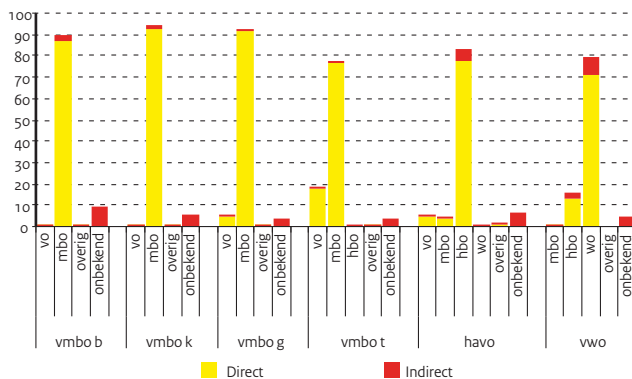
In 2007 hebben meer dan 100 duizend leerlingen in het voortgezet onderwijs een vmbo-diploma behaald. 95 procent van de gediplomeerde vmbo-ers in dat jaar is - direct of indirect - doorgestroomd naar door OCW of EL&I bekostigd vervolgonderwijs. In 2010 is dat percentage gestegen tot 96 procent. Vrijwel alle vmbo-ge-diplomeerden vervolgen dan hun opleiding en vergroten daarmee de kans op het behalen van een startkwalificatie.

Vanaf 2007 is het percentage niet-doorstromers in alle leerwegen gedaald. Vanaf 2009 is weer een lichte stijging waarneembaar. Van degenen die niet doorstromen is niet bekend of deze nog verder gaan leren, bijvoorbeeld bij opleidingen voor geüniformeerde beroepen, particuliere- of bedrijfsscholen of in het buitenland. De doorstroom verschilt tussen de leerwegen, waarbij de basisberoepsgerichte leerweg met 7 procent het hoogste percentage niet-doorstromers van alle leerwegen in het vmbo (waarvan gemiddeld 4 procent niet doorstroomt naar vervolgonderwijs) heeft.

Bij het havo en het wvo is de indirecte doorstroom van gediplomeerden naar door OCW of EL&I bekostigd onderwijs een stuk groter dan bij de vmbo-ge-diplomeerden. Ruim 8 procent van de havo-ge-diplomeerden en 11 procent van de wvo-ge-diplomeerden begon in 2009 pas een jaar later met een vervolgonde-rijding. Van zowel de havo-ge-diplomeerden als de wvo-ge-diplomeerden staat na een jaar ongeveer 95 procent ingeschreven bij een door OCW of EL&I bekostigde vervolgonde-rijding. De wvo-ge-diplomeerden staan vrijwel allemaal ingeschreven bij een opleiding voor hoger onderwijs; in 2010 staat 78 procent van de havo-ge-diplomeerden ingeschreven bij een opleiding voor hoger onderwijs, ruim 3 procent bij een opleiding voor middelbaar beroepsonderwijs en 4 procent bij het voortgezet onderwijs. Aangenomen mag worden dat ook in 2010 een deel van de gediplomeerden die nu nog niet ingeschreven staat, alsnog in het onderwijs terugkeert.

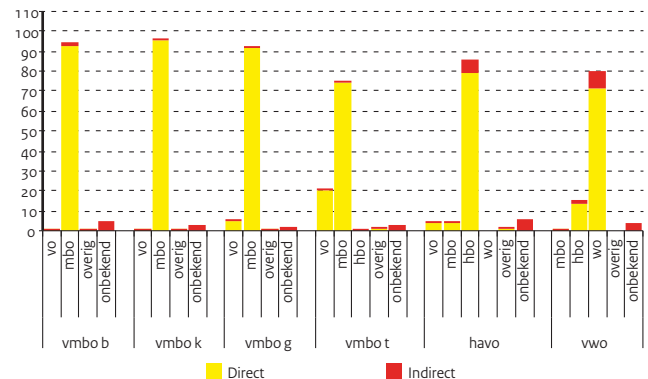
Figuur 6.6 | Gediplomeerden naar bestemming (1)

Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2006

Figuur 6.7 | Gediplomeerden naar bestemming (2)

Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2009

Bron

OCW (DUO: onderwijsmatrices; 1 cijfer VO;
1 cijfer MBO; 1 cijfer HO)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs, exclusief vavo en vmbo is inclusief lwoo
- vo-diploma's zijn behaald in het betreffende kalenderjaar
- Indirect: met een vertraging van 1 jaar doorstromen
- De gegevens over de indirecte doorstroom van gediplomeerden in 2010 komen pas begin 2012 beschikbaar
- Totaal is direct en indirect
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 6.5 | Gediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)

herkomst	bestemming	2007		2008		2009		2010
		direct	indirect	direct	indirect	direct	indirect	direct
vmbo bl	vo	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,5
	mbo	23,4	0,8	22,3	0,6	21,2	0,6	20,2
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	0,0	1,9	0,0	1,3	0,0	1,1	1,3
	totaal		26,2		24,3		23,0	
vmbo kl	vo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
	mbo	26,0	0,5	26,0	0,4	25,3	0,3	24,9
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	0,0	1,1	0,0	0,8	0,0	0,7	0,8
	totaal		27,7		27,3		26,4	
vmbo gl	vo	0,4	0,0	0,3	0,0	0,3	0,0	0,3
	mbo	5,5	0,0	5,7	0,0	5,5	0,1	5,4
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1
	totaal		6,1		6,2		6,0	
vmbo tl	vo	8,6	0,0	8,7	0,0	8,6	0,0	8,1
	mbo	31,0	0,5	31,4	0,4	31,3	0,3	31,5
	hbo	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
	overig	0,2	0,0	0,3	0,1	0,2	0,0	0,3
	onbekend	0,0	1,5	0,0	1,3	0,0	1,3	1,2
totaal		41,9		42,2		41,9		41,0
havo	vo	2,0	0,0	1,7	0,0	1,6	0,0	1,6
	mbo	1,5	0,2	1,5	0,2	1,4	0,2	1,4
	hbo	31,0	2,4	32,2	2,9	32,0	2,9	33,0
	wo	--	0,1	--	0,1	--	0,0	--
	overig	0,2	0,0	0,2	0,0	0,3	0,0	0,3
	onbekend	--	2,4	0,0	2,2	0,0	2,2	5,7
totaal		39,8		41,2		40,7		42,1
vwo	mbo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	hbo	4,0	0,6	4,1	0,8	4,5	0,8	3,9
	wo	21,7	2,5	22,9	3,0	24,2	3,1	22,5
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	0,0	1,4	0,0	1,6	0,0	1,5	5,1
totaal		30,3		32,4		34,1		31,6
Totaal vo gediplomeerden		172,0		173,6		172,1		168,4

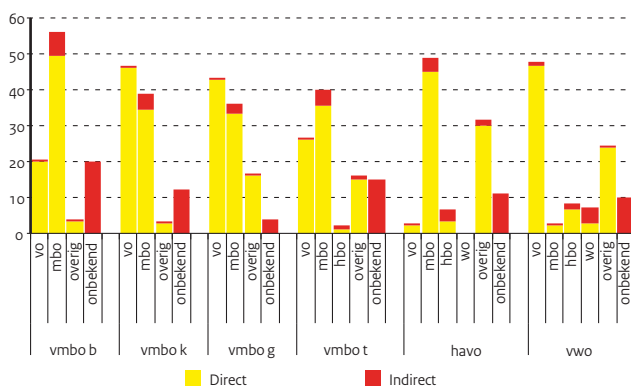
Stromen en rendement vo

Het aantal ongediplomeerde leerlingen dat jaarlijks een andere opleiding kiest, is over de afgelopen vier jaar relatief constant. Bij de havo - en vwo-leerlingen is in 2010 wel een stijging van meer dan 2 duizend leerlingen te zien. Over het algemeen gaat het jaarlijks om ca 330 duizend leerlingen, bijvoorbeeld vmbo-leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen, maar gedurende het jaar alsnog worden ingeschreven bij een kadergerichte leerweg of leerlingen die tussentijds overstappen naar de theoretische leerweg of het mbo. Ook is overstappen mogelijk vanuit de theoretische leerweg naar het havo en van het havo naar het mbo.

De tussentijdse overstap naar het mbo wordt deels veroorzaakt door de maximale verblijfsduur in het vmbo en onderbouw vo. Voor andere leerlingen is een specifieke beroepskeuze bepalend voor de overstap. Andere keuzes zijn vavo, particulier onderwijs en politie- en defensieopleidingen.

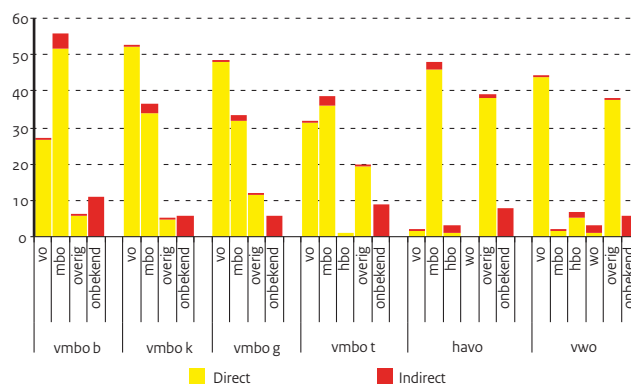
Figuur 6.8 | Ongediplomeerden naar bestemming (1)

Als percentage van totaal ongediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2006

Figuur 6.9 | Ongediplomeerden naar bestemming (2)

Als percentage van totaal ongediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2009

Bron

OCW (DUO: onderwijsmatrices; 1 cijfer VO; 1 cijfer MBO; 1 cijfer HO)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs, exclusief vavo en vmbo is inclusief lwoo
- De stroom vindt plaats in het betreffende kalenderjaar
- De uitstroom naar vo is naar een hoger of lager niveau binnen het vo
- Indirect: met een vertraging van 1 jaar doorstromen
- De gegevens over de indirecte doorstroom van ongediplomeerden in 2010 komen pas begin 2012 beschikbaar
- Totaal is direct en indirect
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 6.6 | Ongediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)

herkomst	bestemming	2007		2008		2009		2010
		direct	indirect	direct	indirect	direct	indirect	direct
vmbo b lj 3-4	vo	1,7	0,0	1,8	0,0	1,6	0,0	1,6
	mbo	3,6	0,5	3,4	0,3	3,1	0,3	3,0
	overig	0,3	0,0	0,3	0,1	0,4	0,0	0,4
	onbekend	--	1,2	--	0,9	--	0,6	0,8
	totaal		7,3		6,9		6,0	
vmbo k lj 3-4	vo	2,3	0,0	2,1	0,0	2,3	0,0	2,3
	mbo	1,5	0,2	1,6	0,2	1,5	0,1	1,5
	overig	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
	onbekend	--	0,4	--	0,3	--	0,3	0,4
	totaal		4,7		4,4		4,4	
vmbo g lj 3-4	vo	0,5	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,6
	mbo	0,3	0,0	0,3	0,0	0,3	0,0	0,3
	overig	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
	onbekend	--	0,0	--	0,1	--	0,1	0,1
	totaal		1,1		1,0		1,1	
vmbo t lj 3-4	vo	0,9	0,0	1,0	0,0	1,1	0,0	1,1
	mbo	1,5	0,2	1,5	0,1	1,3	0,1	1,4
	hbo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	overig	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7
	onbekend	--	0,5	--	0,4	--	0,3	0,5
	totaal		3,9		3,8		3,6	
havo lj 4-5	vo	0,1	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1
	mbo	3,6	0,3	4,3	0,3	4,3	0,2	4,8
	hbo	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,2
	wo	--	0,0	--	0,0	--	0,0	--
	overig	2,6	0,1	4,1	0,1	3,6	0,1	3,9
	onbekend	--	0,9	--	1,0	--	0,8	1,3
	totaal		8,0		10,4		9,4	
vwo lj 4-6	vo	3,3	0,1	3,6	0,0	4,1	0,0	4,7
	mbo	0,1	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1
	hbo	0,5	0,1	0,5	0,1	0,5	0,1	0,4
	wo	0,1	0,3	0,1	0,3	0,1	0,2	0,1
	overig	1,9	0,1	2,3	0,1	3,5	0,1	3,0
	onbekend	--	0,6	--	0,6	--	0,5	1,0
	totaal		7,1		7,8		9,3	
Totaal vo ongediplomeerden		32,1		34,4		33,9		34,5

6 | Voortgezet onderwijs

Instellingen en personeel vo

Scholen

Het voortgezet onderwijs telt in het schooljaar 2010/11 646 scholen. Van deze scholen is 44 procent een brede scholengemeenschap waar zowel vmbo, havo en vwo - en bij 8 procent - ook praktijkonderwijs wordt aangeboden. Op de brede scholengemeenschappen zit 71 procent van de leerlingen. Van alle scholen behoort 27 procent tot scholengemeenschappen waar vmbo, havo of vwo en/of praktijkonderwijs wordt gegeven. De samenstelling van de scholen voor voortgezet onderwijs is in de afgelopen jaren stabiel gebleven.

Scholen met en zonder leerplusarrangement

In 2007 is de cumi-regeling in het voortgezet onderwijs afgeschaft en het leerplusarrangement ingevoerd. Bij het leerplusarrangement krijgen scholen extra financiering wanneer een bepaald deel van de leerlingen dat op de school is ingeschreven woont in een armoedeprobleemcumulatiegebied. In het schooljaar 2010/11 ontvangt een kwart van de scholen extra financiering. Deze middelen komen ten goede aan ruim een kwart van de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Niet alle scholen die voor een leerplusarrangement in aanmerking komen, staan in de G4: meer dan de helft van de scholen staan in middelgrote of kleinere gemeenten.

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs is het afgelopen jaar heel licht gegroeid. Van 87,7 duizend voltijdbanen in 2009 naar 88,0 duizend in 2010. Dat komt overeen met bijna 109 duizend personen.

Aandeel vrouwen

Het aandeel vrouwelijke leerkrachten is heel licht gestegen, van 43 procent in 2009 naar 44 procent in 2010. Het aandeel vrouwen in managementfuncties is het afgelopen jaar stabiel gebleven met 26 procent.

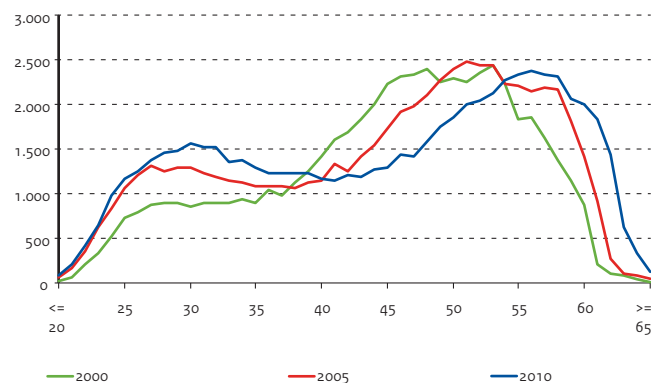
Leeftijd

Het aandeel 50-plussers onder het onderwijzend personeel is het afgelopen jaar gelijk gebleven (44 procent).

Het aandeel 50-plussers verschilt wel sterk per regio. In veel regio's is tussen de 42 en 47 procent van het onderwijspersoneel (leraren en directie) 50 jaar of ouder. In Noord Groningen en Zuid-Limburg is het aandeel 50-plussers, met bijna 55 procent, een stuk hoger. In Almere, Rotterdam en de regio Eemland daarentegen, was in 2010 ongeveer 41 procent van het personeel vijftig jaar of ouder.

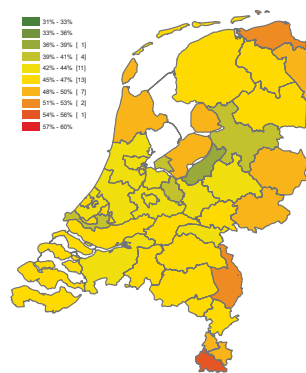
Figuur 6.10 | Leeftijdsverdeling van docenten vo

In fte's, exclusief groen onderwijs

Figuur 6.11 | Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder

Docenten en directie naar regio, in procenten, 2010

Bron

OCW (DUO: Integrale leerlingtelling (ILT), 1 cijfer VO en BRIN)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alle scholen die een licentie bezitten, ook als er geen leerlingen zijn ingeschreven
- EL&I-leerlingen in leerjaar 1+2 op scholengemeenschappen zijn meegeteld
- Exclusief vo-leerlingen uitbesteed aan vavo

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer VO en BRIN)

Toelichting

- Scholen die in betreffende jaar extra financiering krijgen, met alle leerlingen op die scholen (exclusief AOC's)
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C en D

Bron

OCW (DUO: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- Exclusief personeel bekostigd door EL&I. Inclusief het vo-personeel op een bve-instelling
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbelstellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Tabel 6.7 | Scholen en leerlingen naar schoolsoorten (procentuele verdeling)

	2006		2007		2008		2009		2010	
	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln
Totaal vo (scholen x 1; lln x 1.000)	650	908	645	907	647	902	644	904	646	909
Praktijkonderwijs	17	2	17	2	18	2	18	2	18	2
vbo	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0
vbo/pro	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo cat.	3	1	2	1	2	1	2	1	2	1
vvo	6	3	6	3	6	3	6	3	6	3
avo sgs.	22	19	21	19	21	19	21	19	21	19
avo/vbo (smal)	5	3	5	3	6	3	6	3	6	3
avo/vbo met pro (smal)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo/vbo (breed)	35	52	36	53	36	54	35	54	36	54
avo/vbo met pro (breed)	9	18	9	17	8	16	8	17	8	17
Verticale scholengemeenschappen	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1

Tabel 6.8 | Scholen met en zonder leerplusarrangementen, 2010 (in procenten)

	scholen	lln
Totaal (scholen x 1; lln x 1.000)	646	910
Met leerplusarrangementen	4	3
G4	2	1
G27	2	1
overig	0	1
Zonder leerplusarrangementen	12	8
G4	1	0
G27	3	2
overig	8	6

Tabel 6.9 | Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	84,2	85,6	85,6	87,7	88,0
Directie	4,0	3,9	4,1	4,6	4,6
Docenten	63,0	64,0	63,2	64,1	64,1
Overig personeel	17,2	17,7	18,3	19,0	19,3
B) Personen (aantal x 1.000)	102,3	104,3	104,5	107,7	108,6
Directie	4,1	3,9	4,2	4,7	4,7
Docenten	75,4	76,8	76,0	77,4	77,9
Overig personeel	23,0	23,7	24,5	25,7	26,1
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	41	43	42	44	45
Directie	19	21	21	26	26
Docenten	41	42	42	43	44
Overig personeel	48	49	49	50	51
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	43	44	44	46	46
Directie	70	71	69	69	70
Docenten	41	42	42	44	44
Overig personeel	43	44	45	47	48

6 | Voortgezet onderwijs

Profielkeuze vo

Profielkeuze vo

In het schooljaar 1999/00 zijn voor alle leerlingen in het havo en vwo de profielen ingevoerd. Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De belangrijkste combinatieprofielen zijn Natuur en Techniek / Natuur en Gezondheid en Economie en Maatschappij / Cultuur en Maatschappij. Andere combinaties komen ook wel voor, maar het aantal leerlingen dat daarvoor kiest bedraagt nog geen honderd. In tabel 6.10 zijn deze combinaties dan ook weggelaten.

In vwo-4 kiest een relatief groot aantal leerlingen voor een profielcombinatie. Dit wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan twee stromen aan (de natuur- en de maatschappijstroom). Tussen vwo-4 en vwo-5 worden de verschillen in profielkeuze kleiner. In vwo-6 was de profielkeuze tot 2009/10 stabiel. Vanaf 2009 zien we een stijging bij de keuze voor de profielcombinatie Natuur en Techniek en Natuur en Gezondheid van 11 procent. In 2010 zet de stijging zich met een procent voort tot een totaal van 18 procent. De havoleerlingen kiezen minder vaak voor een combinatieprofiel dan leerlingen in het vwo, maar vanaf 2007 stijgt dit percentage wel tot 11 procent in 2010. In het vwo gaat het in het vierde leerjaar om meer dan een kwart van de leerlingen. Dit percentage loopt in het examenjaar met enkele procenten terug. In 2008 ging het nog om 6 procent. Waarschijnlijk zoeken leerlingen in het examenjaar meer veiligheid in een combinatieprofiel in verband met de aangescherpte eisen die vanaf dat jaar aan profielen zijn gesteld.

In 2007 treden in het vierde leerjaar opvallende verschuivingen op. Bij het havo loopt de keuze voor Cultuur en Maatschappij terug ten gunste van het profiel Economie en Maatschappij, terwijl het vierde leerjaar vwo een opvallende verschuiving van combinatieprofielen naar Natuur en Techniek te zien geeft. Door een wijziging van de profielregeling en verscherping van de exameneisen, bestond de angst dat meer leerlingen voor Cultuur en Maatschappij zouden kiezen. Dit blijkt niet het geval te zijn. Een mogelijke verklaring daarvoor ligt hoogstwaarschijnlijk in de vernieuwde tweede fase, die per 2007 van kracht is geworden (geen deelvakken meer en grotere keuzemogelijkheden binnen het profiel). Dit beeld is ook in de laatste twee jaar nog zichtbaar, waarmee de verdeling zich lijkt te stabiliseren.

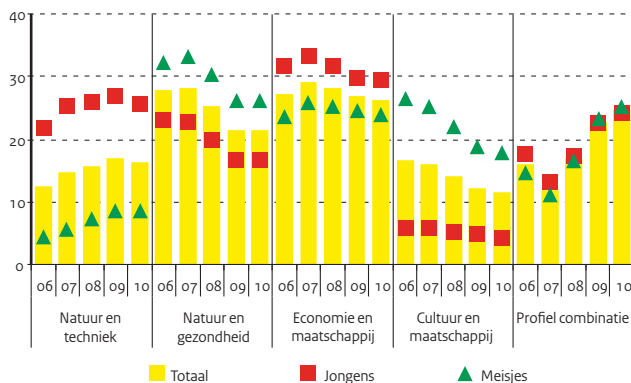
In 2010 kiest in het vwo 55 procent van de leerlingen voor een exact profiel, terwijl maar 35 procent van de havoleerlingen exact kiest. In het examenjaar liggen deze percentages voor het vwo iets lager: 54 procent. Voor het havo blijft het percentage met 35 procent gelijk.

Verschillen in keuzes tussen jongens en meisjes

Het verschil in keuzes tussen jongens en meisjes blijkt nog steeds duidelijk aanwezig. In het vierde leerjaar van het havo kiest in 2010 42 procent van de jongens en 28 procent van de meisjes een exact profiel. Bij het vwo liggen deze percentages op 60 procent bij de jongens en 51 procent bij de meisjes. Bij het vwo valt op dat een steeds groter deel van de meisjes kiest voor het profiel Natuur en Techniek. Het deel van de meisjes dat voor dit profiel kiest is in vergelijking met vorig jaar verdubbeld naar 8 procent. Een klein deel van de jongens kiest voor het profiel Cultuur en Maatschappij en dit percentage blijft in vergelijking met 2009 gelijk. Dit zien we ook bij het havo.

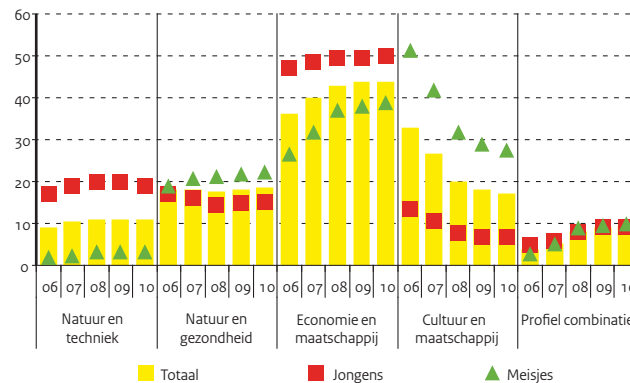
Figuur 6.12 | Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen, vwo 4, 5 en 6

Figuur 6.13 | Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen, havo 4 en 5

Bron

OCW (DUO: Integrale leerlingtelling (ILT) en 1 cijfer VO)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Overige profielcombinaties hebben weinig leerlingen, meestal veel minder dan 1 procent. Daarom zijn ze hier niet weergegeven

Tabel 6.10 | Havo- en vwo-leerlingen in de profielen (aantal x 1.000)

	2006		2007		2008		2009		2010	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Totaal havo 4	55	100	58	100	58	100	58	100	59	100
Natuur en techniek (nt)	5	9	7	11	7	12	7	12	6	11
Natuur en gezondheid (ng)	10	18	10	18	10	18	11	19	11	19
Economie en maatschappij (em)	20	36	24	42	25	44	26	44	26	44
Cultuur en maatschappij (cm)	18	32	12	21	11	19	10	17	10	17
Profielcombinatie (nt/ng)	1	2	2	4	3	5	3	5	3	6
Profielcombinatie (em/cm)	1	2	2	3	2	3	2	3	2	3
Totaal havo 5	45	100	47	100	48	100	50	100	51	100
Natuur en techniek (nt)	4	9	4	9	5	10	5	11	5	10
Natuur en gezondheid (ng)	8	18	9	19	8	17	9	18	9	18
Economie en maatschappij (em)	17	37	17	37	20	42	22	43	22	43
Cultuur en maatschappij (cm)	15	34	15	33	10	21	9	19	9	17
Profielcombinatie (nt/ng)	1	2	1	2	3	6	3	7	3	7
Profielcombinatie (em/cm)	0	1	0	1	2	3	2	3	2	4
Totaal vwo 4	41	100	43	100	42	100	43	100	43	100
Natuur en techniek (nt)	4	10	7	16	7	17	7	17	7	16
Natuur en gezondheid (ng)	9	22	10	22	9	22	9	22	9	22
Economie en maatschappij (em)	9	21	11	25	11	25	11	26	11	26
Cultuur en maatschappij (cm)	5	12	5	12	4	10	4	10	4	10
Profielcombinatie (nt/ng)	9	21	7	16	7	17	7	17	7	17
Profielcombinatie (em/cm)	6	15	4	8	4	9	4	8	4	9
Totaal vwo 5	39	100	40	100	40	100	41	100	41	100
Natuur en techniek (nt)	5	14	6	14	7	17	7	18	7	17
Natuur en gezondheid (ng)	12	32	13	32	9	22	9	22	9	22
Economie en maatschappij (em)	12	31	13	32	11	28	11	27	11	27
Cultuur en maatschappij (cm)	7	19	7	18	6	14	5	12	5	12
Profielcombinatie (nt/ng)	2	4	2	4	5	13	6	15	6	15
Profielcombinatie (em/cm)	0	1	0	1	2	5	2	6	3	6
Totaal vwo 6	33	100	36	100	38	100	36	100	37	100
Natuur en techniek (nt)	4	13	5	13	5	13	6	16	6	16
Natuur en gezondheid (ng)	10	31	11	32	12	32	7	20	8	20
Economie en maatschappij (em)	10	31	11	31	12	32	10	27	10	26
Cultuur en maatschappij (cm)	7	20	7	19	7	18	5	14	5	13
Profielcombinatie (nt/ng)	1	4	2	4	2	5	6	17	7	18
Profielcombinatie (em/cm)	0	1	0	1	0	1	2	6	3	7

Studievoortgang in het vo

Niet iedere leerling doorloopt de reguliere weg in het voortgezet onderwijs. Er zijn tal van individuele loopbanen door het voortgezet onderwijs (vo) mogelijk. Leerlingen met verschillende achtergronden vragen om verschillende schoolloopbanen.

Van de leerlingen die in 2004/05 in de brugklas zaten, is onder andere gekeken welke onderwijssoort ze volgden in 2009/10. In het zesde jaar dat de brugklassers zijn gevolgd, zat nog bijna 12 procent op de havo en éénvijfde op het vwo. Bijna 45 procent had met een diploma op vmbo-niveau het voortgezet onderwijs verlaten; 12 procent had dit met een diploma voor het havo gedaan en ruim 11 procent had zonder diploma het vo verlaten. Een enkele leerling volgde nog een vmbo-opleiding. Het onderwijs dat een leerling volgt, hangt samen met de thuissituatie van de leerling. Zo zaten leerlingen die enig kind zijn in hun zesde jaar minder vaak op het vwo dan leerlingen met één of twee broertjes of zusjes. Kinderen uit een gezin met hogere inkomsten zaten beduidend vaker op de hogere niveaus in het vo dan kinderen uit een gezin met een lager inkomstenniveau.

Havo-examens

Havo-leerlingen die zonder vertraging hun gang door het vo doorlopen, doen aan het eind van hun vijfde jaar examen, in dit geval in 2008/09. Bijna 13 procent van de gevolgde brugklassers haalde in dat jaar hun havo-diploma, terwijl een schooljaar later in 2009/10 ook 12 procent nog een havo-opleiding aan het volgen was (al dan niet met een vmbo-diploma op zak). Een kleine 6 procent van de leerlingen die een havo-diploma behaalden, ging door op het vwo.

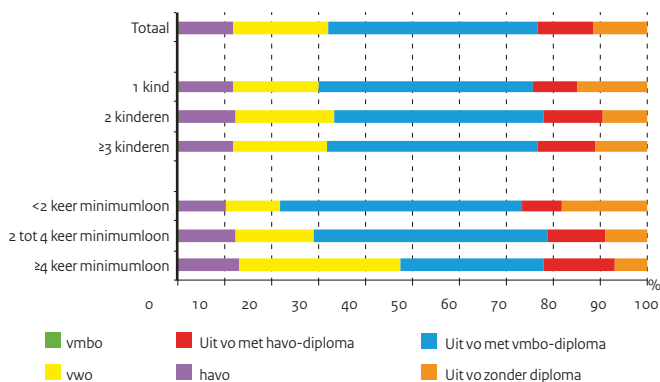
Doorstroom naar het mbo zonder diploma

Van de brugklassers uit 2004/05 is ruim 11 procent tot en met het begin van schooljaar 2009/10 zonder diploma uit het bekostigde vo gestroomd. Bijna de helft van deze leerlingen volgde in het schooljaar 2009/10 een mbo-opleiding. De grootste groep (22 procent) die een mbo-opleiding volgde, deed dit in 2009/10 op niveau 2 (basisberoepsbeoefenaar) en 13 procent volgde een opleiding op niveau 4 (middenkader/specialistenopleiding). Ruim 6 procent deed een mbo-opleiding op niveau 1 (assistent-opleiding) en 7 procent op niveau 3 (vakopleiding). Ruim 4 procent van de leerlingen die zonder diploma het vo had verlaten, volgde in 2009/10 weliswaar geen mbo-opleiding, maar had in de tussentijd wel een mbo-diploma behaald. De overige uitstromers uit het vo zonder diploma waren bijvoorbeeld naar het praktijkonderwijs, vavo, particuliere onderwijs of speciale scholen gegaan of hebben hun onderwijsloopbaan (tijdelijk) gestaakt.

Niet-westers allochtone leerlingen verlieten vaker het vo zonder diploma dan autochtone leerlingen. Onder leerlingen met een Antilliaanse of Arubaanse herkomst lag dit aandeel net wat hoger dan onder de andere herkomstsgroeperingen; bijna een kwart van hen stroomde zonder diploma uit het vo. Het aandeel dat doorging in het mbo is daarnaast ook nog eens het laagst van de grootste niet-westerse herkomstsgroepen. Jongeren zonder broertjes of zusjes stroomden vaker zonder diploma uit het vo dan jongeren met één of twee broertjes of zusjes. Hetzelfde geldt voor kinderen uit een eenoudergezin van wie 19 procent zonder diploma uit het vo was gestroomd, terwijl dit onder kinderen uit een tweeoudergezin 9 procent was. Jongeren uit gezinnen met lagere inkomsten hadden ook een hoger uitstroom percentage zonder diploma dan jongeren uit gezinnen met hogere inkomsten.

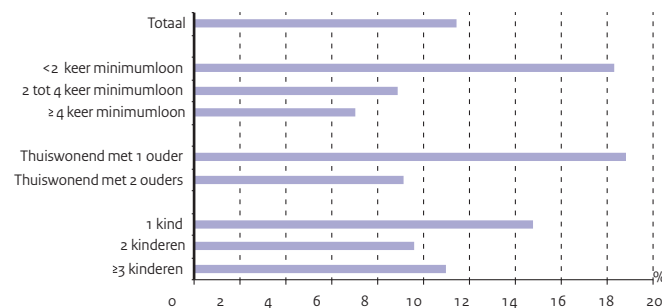
Figuur 6.14 | Brugklasleerlingen in hun zesde jaar

Onderwijspositie in 2009/10 naar aantal kinderen in huishouden en inkomsten van het huishouden, brugklascohort 2004/05

Figuur 6.15 | Ongediplomeerde uitstroom

Uitstroom uit het VO zonder diploma t/m begin 2009/10, brugklascohort 2004/05

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Het gaat hier om de leerlingen die in schooljaar 2004/05 voor het eerst in leerjaar 1 van het voortgezet onderwijs zaten
- Het totaal is inclusief een kleine groep leerlingen van wie de achtergrondkenmerken onbekend zijn
- De inkomsten betreffen de inkomsten uit arbeid en uitkeringen van alle leden in het huishouden waartoe de leerling eind september van 2004 behoorde
- De cijfers over 2009/10 zijn voorlopig

Tabel 6.11 | Brugklasleerlingen uit 04/05 zonder diploma en hun onderwijspositie in het mbo in 2009/10

	Totaal		waaronder uit vo zonder diploma in 2009/10					
	x 1000	%	waaronder in het mbo in 2009/10					niet in mbo maar
			totaal	niveau 1	niveau 2	niveau 3	niveau 4	met mbo-dipl.
Totaal	185,6	11,4	48,4	6,3	22,1	6,9	13,2	4,5
Geslacht								
Jongens	94,3	12,9	49,1	7,2	24,3	6,2	11,3	4,9
Meisjes	91,3	9,9	47,6	5,0	19,2	7,7	15,7	3,8
Herkomstgroepering								
Autochtonen	144,0	8,6	52,6	5,5	22,3	7,7	17,1	4,3
Westerse allochtonen	11,7	15,4	38,8	4,1	18,5	6,2	10,0	3,9
Niet-westerse all. w.v.	28,7	22,1	46,5	8,7	24,4	5,9	7,5	5,2
Turken	6,7	22,5	55,8	8,9	33,0	6,1	7,7	5,5
Marokkanen	5,7	23,0	57,3	11,1	30,8	6,8	8,7	5,6
Surinamers	4,9	16,5	53,3	10,4	25,7	7,1	10,0	4,8
Antill. en Arubanen	2,1	24,2	43,5	15,0	21,1	2,8	4,5	3,8
Ov. niet-westerse all.	9,3	23,7	31,8	5,1	15,1	5,4	6,3	5,3
Aantal kinderen in huishouden								
1 kind	18,5	14,8	47,6	7,2	23,0	6,9	10,6	5,0
2 kinderen	87,3	9,6	52,2	6,2	23,8	7,0	15,1	4,4
3 kinderen	52,2	9,8	50,7	5,8	22,0	7,0	15,8	4,0
4 of meer kinderen	24,2	13,5	50,3	7,4	23,4	7,7	11,8	5,1
Gezinstype								
Thuisw. met 2 ouders	154,0	9,1	52,0	5,4	22,8	7,4	16,4	4,0
Thuisw. met 1 ouder	27,2	18,8	48,4	9,2	24,6	6,2	8,4	5,9
Overig huishouden	0,4	44,0	27,2	4,2	10,5	6,8	5,8	9,9
Inkomstenniveau huishouden								
<2 keer minimumloon	45,9	18,3	48,9	8,7	24,7	6,5	9,0	5,8
2 tot 4 keer min. loon	85,9	8,9	55,4	5,8	25,1	7,6	16,9	4,0
≥4 keer minimumloon	50,4	7,0	44,8	2,4	14,7	7,6	20,1	2,7

Verdeling over de onderwijssoorten

De verdeling van leerlingen over onderwijssoorten van het voortgezet onderwijs naar herkomstgroepering is het beste te vergelijken door te kijken naar aantallen leerlingen in leerjaar 3. In dat leerjaar hebben namelijk bijna alle leerlingen hun keuze voor een onderwijssoort gemaakt.

Leerlingen van niet-westers allochtone herkomst volgen vaker een opleiding binnen het vmbo dan autochtone leerlingen en leerlingen van westers allochtone herkomst. Binnen het vmbo volgen leerlingen van niet-westers allochtone herkomst vaker de lagere leerwegen. Niet-westers allochtone leerlingen krijgen vaker ondersteuning via een indicatie voor het leerwegerondersteunend onderwijs (lwoo). Dit is het gevolg van het feit dat zij vaker de lagere leerwegen volgen, waar een lwoo-indicatie vaker voorkomt. Binnen de basisberoepsgerichte leerweg hebben niet-westers allochtone leerlingen bijna even vaak een lwoo-indicatie als autochtone leerlingen. Binnen de kaderberoepsgerichte leerweg hebben niet-westers allochtone leerlingen wel wat vaker een lwoo-indicatie.

In het schooljaar 2009/10 volgde 41 procent van de niet-westers allochtone leerlingen in leerjaar 3 een opleiding in de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg tegen een kwart van de overige leerlingen. De deelname aan de gemengde en theoretische leerwegen van het vmbo is voor alle onderscheiden groepen rond de 27 procent vrijwel gelijk. Bijna de helft van de autochtone leerlingen zat op het havo of vwo tegenover 32 procent van de niet-westers allochtone leerlingen. Met name de leerlingen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond gaan maar weinig naar het havo en het vwo.

Sector- en profielkeuze

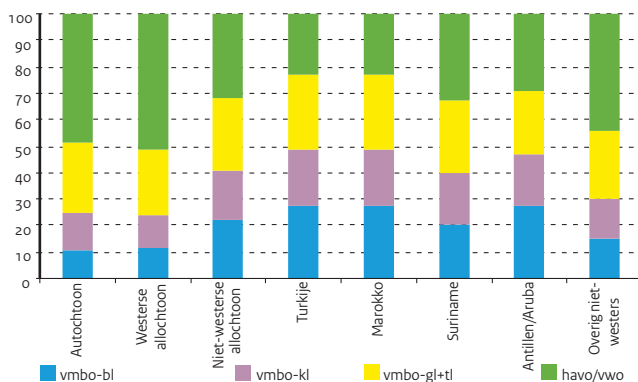
Niet-westers allochtone leerlingen kiezen vaker voor een economische richting dan autochtone leerlingen. Dit geldt vooral binnen het vmbo. 'Economie' is daar de meest gekozen sector voor niet-westers allochtone jongens. Autochtone jongens kiezen vaak voor 'Techniek'. Ook niet-westers allochtone meisjes kiezen in het vmbo vaak voor de sector 'Economie'. Zij kiezen echter, net als autochtone meisjes, het meest voor 'Zorg en welzijn'. De sector 'Landbouw en natuurlijke omgeving' wordt door leerlingen met een niet-westers allochtone herkomst nauwelijks gekozen.

In het havo kiezen jongens het meest voor het profiel 'Economie en maatschappij', vooral de niet-westers allochtone jongens. Bij de jongens valt de keuze in het havo van Antilliaanse en Arubaanse jongens op. Zij kiezen vaker voor een natuurprofiel en minder vaak het profiel 'Economie en maatschappij'. Ook bij meisjes is 'Economie en maatschappij' inmiddels het meest gekozen profiel. Enkele jaren geleden was 'Cultuur en maatschappij' nog het meest populair.

Op het vwo kiezen zowel autochtone als niet-westers allochtone jongens vaak voor 'Natuur en techniek'. De profielen 'Economie en maatschappij' en 'Natuur en gezondheid' worden ook vaak gevolgd. Door de stijging in populariteit van het profiel 'Natuur en techniek' onder niet-westers allochtone jongens zijn de verschillen in profielkeuze onder jongens in het vwo kleiner geworden. Onder meisjes op het vwo kiezen beide herkomstgroeperingen het meest voor 'Natuur en gezondheid' gevolgd door 'Economie en maatschappij'. Ook hier is weinig verschil in de profielkeuze tussen autochtone en niet-westers allochtone meisjes. Zij kiezen even vaak voor de natuurprofielen en ook de keuze voor de maatschappijprofielen ligt dicht bij elkaar.

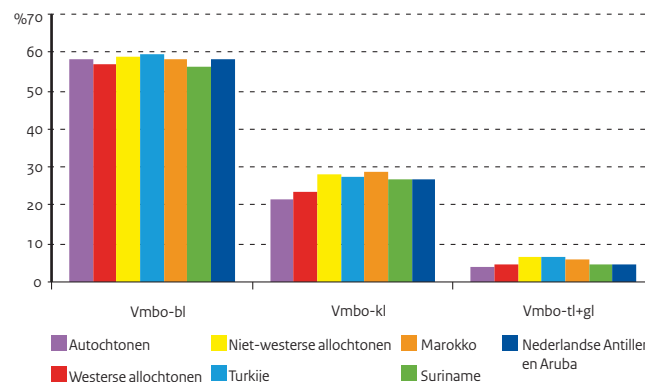
Figuur 6.16 | Autochtone en allochtone vo-leerlingen

Verdeling van leerlingen in vo leerjaar 3 over onderwijssoort, 2009/10

Figuur 6.17 | Autochtone en allochtone leerlingen met indicatie lwoo

In procenten van de totale groep vmbo-leerlingen per leerweg, 2009/10

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Naar herkomstland in procenten van totaal aantal in leerjaar 3 (absoluut totaal in eerste kolom, exclusief van wie de herkomst onbekend is)
- Algemeen ongedeeld: leerlingen hebben nog geen keuze gemaakt tussen havo en vwo
- Exclusief praktijkonderwijs, incl. vmbo-afdelingen van de Agrarische Opleidingscentra
- De cijfers over 2009/10 zijn voorlopig

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Zonder theoretische leerweg

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Exclusief Engelse Stroom (havo-niveau) en Internationaal Baccalaureaat (vwo-niveau)
- De percentages van de profielen tellen op tot meer dan 100 procent, omdat een deel van de leerlingen een dubbel profiel kiest (meestal binnen de hoofdrichting)
- De cijfers over 2009/10 zijn voorlopig

Tabel 6.12 | Leerlingen in vo leerjaar 3, verdeling over onderwijssoorten, 2009/10

	Totaal	vmbo, leerwegen			Algemeen	havo	vwo	Aandeel	Aandeel	
	leerjaar 3				ongedeeld			lwoo van	lwoo van	
	x 1 000	bl	kl	gl	tl			tot. vmbo	vmbo-bl	
Autochtoon	152,2	11	14	9	18	3	22	23	22	59
Westerse allochtoon	12,2	11	12	6	19	4	22	26	23	59
Niet-westerse allochtoon	29,0	22	19	6	22	3	16	13	30	58
Turkije	6,6	28	21	7	21	3	13	7	32	59
Marokko	5,8	27	21	5	23	2	13	8	32	56
Suriname	4,9	20	19	5	23	4	16	13	27	56
Antillen/Aruba	2,2	27	20	5	18	2	14	14	33	62
Overig niet-westers	9,4	15	15	5	21	4	20	21	28	56

Tabel 6.13 | Leerlingen in vmbo leerjaar 3 en 4, verdeling over sectoren, 2009/10 (in procenten)

	Jongens						Meisjes						
	Totaal	Landb. en	Zorgen	Econ.	Techn.	Combi.	Totaal	Landb. en	Zorgen	Econ.	Techn.	Combi.	
	nat. omg.	welzijn					nat. omg.	welzijn					
x 1 000							x 1 000						
Autochtoon	52,7	14	6	21	48	10	45,0	18	52	19	4	8	
Niet-westerse allochtoon	13,2	3	6	48	36	8	12,3	4	46	43	4	4	
Turkije	3,6	2	4	52	34	8	3,4	2	46	45	3	4	
Marokko	3,1	2	4	52	36	6	2,9	3	45	45	4	3	
Suriname	2,2	3	7	44	38	8	2,0	5	42	44	5	3	
Antillen/Aruba	1,0	4	9	36	40	10	1,0	5	50	36	4	5	
Overig niet-westers	3,4	3	7	46	35	9	2,9	5	47	39	5	5	

Tabel 6.14 | Havo- en vwo-leerlingen, verdeling over profielen, 2009/10 (in procenten)

	havo leerjaar 4 en 5					vwo leerjaar 5 en 6				
	Totaal	Naar profiel				Totaal	Naar profiel			
	x 1 000	nt	ng	em	cm	x 1 000	nt	ng	em	cm
Autochtonen, jongens	43,7	28	23	50	8	29,9	44	32	35	9
Autochtonen, meisjes	45,0	7	27	42	33	34,7	23	40	31	27
Niet-westerse allochtonen										
Jongens	6,0	21	19	58	9	3,1	42	36	34	8
Meisjes	6,6	7	22	48	31	3,7	24	41	33	22
Jongens										
Turkije	1,2	19	16	62	8	0,4	35	35	38	8
Marokko	1,0	14	14	69	8	0,3	34	31	43	10
Suriname	1,0	19	18	57	11	0,5	41	30	36	8
Antillen/Aruba	0,4	26	25	49	10	0,2	36	30	42	13
Overig niet-westers	2,4	26	21	53	9	1,5	46	40	29	7
Meisjes										
Turkije	1,3	9	25	49	28	0,5	23	43	34	23
Marokko	1,1	5	15	51	35	0,5	18	34	39	24
Suriname	1,2	6	18	50	33	0,6	22	34	39	22
Antillen/Aruba	0,4	5	23	44	35	0,3	30	37	30	27
Overig niet-westers	2,5	8	25	46	31	1,8	26	45	30	21

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stelsel en financiën bve

Stelsel

De Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996) regelt het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en de educatie.

Een mbo-student kan kiezen uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) te volgen. Bij de bbl ligt de nadruk op leren in de praktijk, dat minimaal 60 procent van de totale studieduur omvat.

Er zijn binnen het mbo vier kwalificatieniveaus te onderscheiden: assistent-opleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Het mbo kent vier sectoren: Dienstverlening- en Gezondheidsonderwijs (DGO), Techniek, Economie en Landbouw en natuurlijke omgeving (of groen onderwijs). Groen onderwijs wordt bekostigd door het ministerie van EL&I.

Educatie, het onderwijs voor volwassenen, bestaat uit voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo) en basiseducatie. Vavo staat bekend als 'tweede kans onderwijs' (vmbo tl, havo en vwo). Basiseducatie omvat breed maatschappelijk functioneren, sociale redzaamheid en Nederlands als tweede taal (NT2). Basiseducatie is een eerste stap op weg naar verdere scholing en ontwikkeling.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief groen onderwijs (EL&I), tenzij anders is vermeld.

Bekostiging

De bve-sector heeft in 2010 ruim 3,5 miljard euro van OCW ontvangen. Dit bedrag wordt over de instellingen verdeeld op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (VOA). Instellingen kunnen daarnaast onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd.

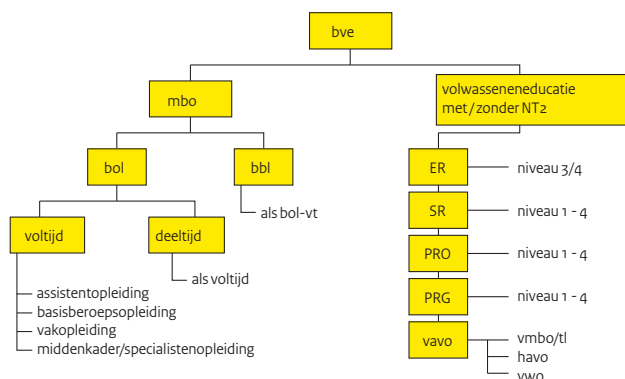
De gemeenten ontvingen in 2010 in totaal een bedrag van 150 miljoen euro van OCW voor educatie, verdeeld op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand. De gemeenten besteden het onderwijs uit aan de Regionale Opleidingencentra (ROC's).

De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld en onderhouden, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet. In 2010 ontvingen de KBB's 77 miljoen euro.

Een student betaalt les- of cursusgeld. Studenten kunnen in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer deze 18 jaar of ouder zijn en een bol-voltijdopleiding volgen. Voor bol-studenten onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

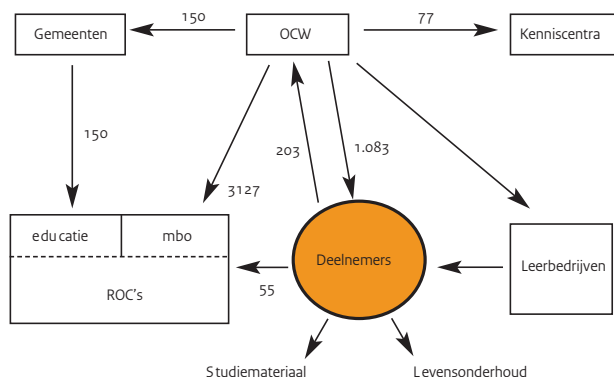
Figuur 7.1 | Opleidingsstructuur bve

2009

Figuur 7.2 | Financieringsstromen bve

Bedragen 2010 (x € 1 mln)

Bron

OCW

CBS: bevolkingsprognose

Toelichting

- C) OCW-uitgaven per deelnemer: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal deelnemers op peildatum 1 oktober FES-gelden binnen de ontvangsten worden niet gesaldeerd
- C) Voor de uitgaven per deelnemer is voor de deelnemers uitgegaan van wegingsfactoren per onderwijssoort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Alleen instellingen met deelnemers zijn geteld
- Exclusief AOC's
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 7.1 | Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	3.147,2	3.204,3	3.345,2	3.517,5	3.512,5
Middelbaar beroepsonderwijs	2.751,3	2.865,0	2.973,8	3.108,9	3.127,3
Educatie	248,5	189,8	197,6	202,4	150,4
Specifieke stimulering / vsv	--	--	27,4	45,0	103,3
Kenniscentra	92,4	97,9	104,1	111,4	77,5
Leren en werken	24,9	25,9	16,1	22,4	22,9
Technocentra	9,0	9,0	9,0	10,2	10,0
Apparaatskosten	21,0	16,7	17,2	17,2	21,0
Toerekening aan DUO	17,4	13,1	13,9	13,3	17,2
Apparaatskosten OCW	3,6	3,6	3,3	3,9	3,8
Totaal ontvangsten (incl. technocentra)	106,8	99,4	88,5	33,9	24,8
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeelden	180,0	188,7	179,9	187,2	202,6
C) OCW-uitgaven per deelnemer (x € 1.000)					
mbo	6,1	6,3	6,4	6,6	6,5
bbl	4,5	4,6	4,8	4,9	4,8
bol-vt	6,9	7,1	7,4	7,6	7,4
bol-dt	3,1	3,2	3,3	3,4	3,3
Educatie					
Uitg. reguliere educatie per volw. inw. van 18 t/m 64 jaar	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01

Tabel 7.2 | Kerncijfers bve-instellingen

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal aantal onderwijsinstellingen	61	61	60	59	59
ROC's	44	44	43	43	45
Vakinstellingen	13	13	13	12	12
Overige WEB-instellingen	4	4	4	4	2
Kenniscentra	17	17	17	16	16

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Financiën van instellingen bve

Financiële situatie BVE

In de weergegeven data zijn alleen de gegevens uit de jaarrekeningen van de besturen van de roc's en vakinstellingen opgenomen.

Het totale resultaat is toegenomen van minus 33,2 miljoen euro naar 34,0 miljoen euro. De kengetallen solvabiliteit en liquiditeit zijn redelijk constant gebleven. En de rentabiliteit is toegenomen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit (inclusief de voorzieningen) is zeer licht gedaald van 0,52 tot 0,51. Vanaf 2005 laat de ontwikkeling van de solvabiliteit een dalende lijn zien. Het eigen vermogen is toegenomen met 3,5 procent tot 1.544,0 miljoen euro. De voorzieningen zijn gedaald met 4,5 procent, hiermee is het aandeel in het totale vermogen afgenomen met 1 procent. De langlopende schulden zijn toegenomen met 7,5 procent tot 1.080,6 miljoen euro, waarmee ook het aandeel in het totale vermogen toenam met bijna 1 procent. De kortlopende schulden bleven redelijk stabiel, met een stijging van 1,5 procent tot 941,9 miljoen euro.

Liquiditeit

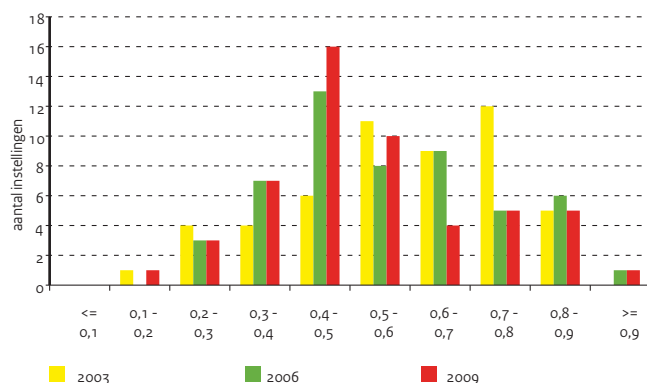
De liquiditeit zegt iets over de mate waarin een bestuur in staat is om aan haar kortlopende verplichtingen te kunnen voldoen. De liquiditeit is afgenomen van 0,87 tot 0,86. De vlottende activa zijn met een toename van 0,4 procent ongeveer gelijk gebleven aan 2008. Bij een toename van de kortlopende schulden is het werkkapitaal (vlottende activa minus kortlopende schulden) van de roc's en vakinstellingen gezamenlijk verder afgenomen van minus 123,0 miljoen euro tot minus 134,7 miljoen euro.

Rentabiliteit

De rentabiliteit van de ROC's en vakinstellingen is gestegen van minus 0,9 procent naar 0,7 procent. Het resultaat is toegenomen van minus 35,9 miljoen euro tot 27,9 miljoen euro. Door een flinke toename van het buitengewoon resultaat bedraagt het totaal resultaat in 2009 34,0 miljoen euro. Het totaal resultaat van de ROC's is gestegen van minus 36,9 miljoen euro naar 26,9 miljoen euro. En het totaal resultaat van de vakinstellingen bedraagt, na een toename van 92 procent in 2009, 7,1 miljoen euro.

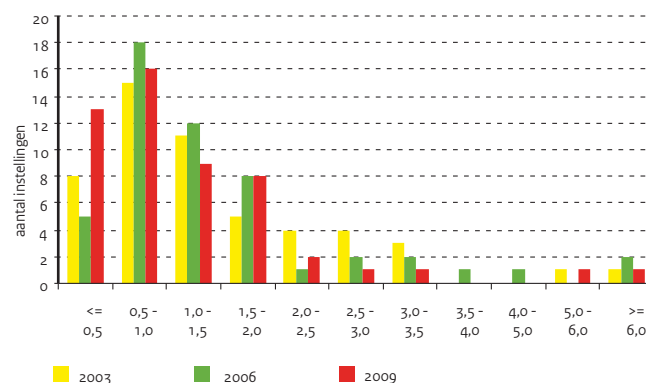
Figuur 7.3 | Solvabiliteit van bve-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 7.4 | Liquiditeit van bve-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 7.3 | Balans- en exploitatiegegevens van bve-instellingen
Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Deze data bevatten de gegevens van de ROC's en de Vakinstellingen
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: Resultaat / (totale baten + rente baten)

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,60	0,57	0,46	0,37	0,38
Liquiditeit	1,50	1,23	1,00	0,80	0,75
Rentabiliteit (in procenten)	2,2	1,9	-0,1	-0,9	0,7
B) Gecumuleerde balans bve-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	3.327,8	3.636,2	3.766,6	3.999,3	4.108,7
Vaste activa	2.418,5	2.683,2	2.942,1	3.190,9	3.301,6
waarvan materiële vaste activa	2.347,4	2.619,4	2.887,3	3.121,5	3.226,0
Vlottende activa	909,3	953,1	824,5	808,4	807,2
waarvan liquide middelen	588,3	648,3	490,0	484,8	470,8
Totaal passiva	3.327,8	3.636,2	3.766,6	3.999,3	4.108,7
Eigen vermogen	1.672,5	1.735,9	1.715,9	1.494,5	1.544,0
Voorzieningen	315,2	335,6	355,4	568,3	542,2
Langlopende schulden	734,5	789,4	828,0	1.005,5	1.080,6
Kortlopende schulden	605,6	775,4	867,4	930,9	941,9
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen bve-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	3.405,5	3.495,3	3.750,3	3.889,8	4.097,6
Rijksbijdragen OCW	2.621,8	2.757,0	3.014,0	3.123,6	3.290,2
Overige overheidsbijdragen	433,6	368,9	287,8	264,1	297,8
Examengelden	1,7	1,8	1,7	42,3	49,4
Baten werk i.o.v. derden	128,0	138,2	191,9	209,9	227,3
Overige baten	220,4	229,4	254,9	250,0	233,0
Lasten	3.307,0	3.411,7	3.738,8	3.904,7	4.036,4
Personele lasten	2.432,9	2.452,7	2.690,4	2.826,3	2.930,8
Afschrijvingen	193,9	204,3	211,0	232,2	244,2
Huisvestingslasten	238,9	267,1	281,0	285,2	310,9
Overige instellingslasten	441,2	487,6	556,4	560,9	550,5
Saldo baten en lasten	98,5	83,6	11,6	-14,8	61,2
Gerealiseerde herwaardering	0,0	0,0	0,0	0,0	2,7
Saldo financiële baten en lasten	-21,9	-17,5	-16,2	-21,3	-35,9
Resultaat	76,6	66,0	-4,7	-36,1	27,9
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	1,0	0,8
Resultaat na belastingen	76,6	66,0	-4,7	-35,2	27,0
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Netto resultaat	76,6	66,0	-4,7	-35,2	27,0
Buitengewoon resultaat	34,3	-10,5	9,4	1,7	7,0
Totaal resultaat	110,9	55,5	4,7	-33,5	34,0

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Studenten bve

Studenten mbo

Het aantal mbo-studenten is in 2010 met 2 procent gestegen ten opzichte van 2009 tot 495 duizend (op basis van de voorlopige telling 2010). De bol-vt is met 329 duizend studenten de grootste (66 procent van het totaal aantal deelnemers). De meeste bol-vt studenten volgen een opleiding op niveau 3 of 4 (78,5 procent). Het aantal bbl'ers (158 duizend) is iets gestegen ten opzichte van 2008 (1,5 procent), terwijl het aantal bol-deeltijders (9 duizend) met een kleine twee procent is gestegen.

Het mbo kent iets meer mannelijke studenten (53 procent) dan vrouwelijke studenten. Met name in de bbl is het aandeel mannen groot (64,1 procent). In bol-vt en bol-dt is het aandeel vrouwen juist groter (51,9 respectievelijk 60,6 procent).

De gemiddelde leeftijd van een mbo-student in 2010 is 18,8 jaar bij de bol-vt, 28,3 jaar bij de bbl en 32,5 jaar bij de bol-dt. Het aandeel studenten van 18 jaar of ouder in het mbo bedraagt 76 procent.

Van alle studenten in het mbo volgt in 2009 34 procent een opleiding in de sector Economie, 33 procent een opleiding in de sector Techniek en eveneens 33 procent een opleiding in de sector Dienstverlening- en Gezondheidsonderwijs.

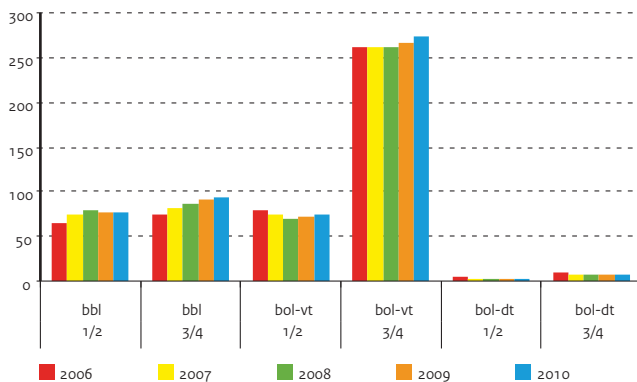
In de sector Techniek volgt 48 procent van de studenten een bbl-opleiding, veel meer dan in de sectoren DGO (24 procent) en Economie (eveneens 24 procent). De sector DGO bestaat voornamelijk uit studenten op niveau 3 of 4 (83 procent), in de sectoren Techniek (58 procent) en Economie (72 procent) is dit in mindere mate het geval.

Studenten vavo

Het aantal vavo-studenten (16,8 duizend) is in 2010 bijna 2 procent minder dan in 2009. De meeste studenten (61 procent) volgen het havo.

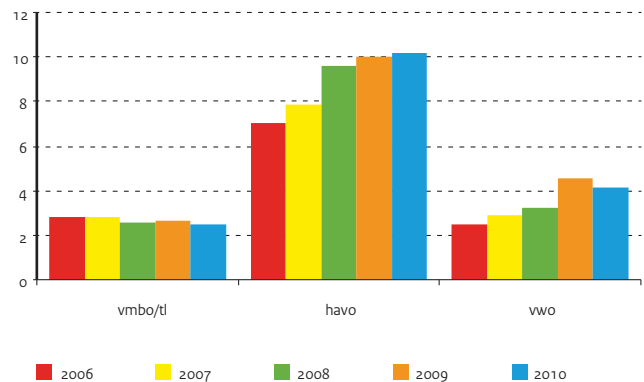
Figuur 7.5 | Studentenaantallen mbo

Aantal deelnemers (x 1.000), per leerweg en niveau (incl. groen onderwijs)

Figuur 7.6 | Studentenaantallen vavo

Aantal deelnemers (x 1.000)

Bron

OCW (DUO)

EL&I: Directie Kennis

Toelichting

- Peildatum 1 oktober

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 7.4 | Studenten bve (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal mbo (OCW)	464,4	477,1	479,6	486,1	495,2
bbl	129,4	147,0	156,8	155,4	157,6
bol-vt	322,0	319,0	313,2	322,0	328,7
bol-dt	13,0	11,1	9,6	8,7	8,9
Totaal mbo (groen)	25,8	26,2	27,1	29,4	30,2
bbl-groen	8,8	9,2	10,2	11,7	11,5
bol-groen	17,0	17,0	16,9	17,7	18,7
Totaal vavo	12,3	13,5	15,4	17,1	16,8
vavo (16-17 jarigen)	2,5	2,8	3,9	3,4	3,4
vavo (overigen)	9,8	10,7	11,5	13,7	13,4

Tabel 7.5 | Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000)**Bron**

OCW (DUO)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal mbo (OCW)	464,4	477,1	479,6	486,1	495,2
bbl					
Niveau 1	6,7	8,4	8,5	9,9	11,1
Niveau 2	51,9	60,5	65,0	59,2	58,7
Niveau 3	46,5	50,0	53,8	54,9	55,8
Niveau 4	24,3	28,1	29,5	31,4	32,0
bol-vt					
Niveau 1	12,1	10,3	9,3	9,5	9,6
Niveau 2	63,6	60,5	57,9	60,5	61,2
Niveau 3	70,0	70,8	70,5	74,7	77,1
Niveau 4	176,3	177,4	175,5	177,3	180,8
bol-dt					
Niveau 1	1,3	0,9	0,9	0,9	0,7
Niveau 2	2,8	2,1	1,7	1,5	1,7
Niveau 3	3,9	3,5	2,7	2,5	2,5
Niveau 4	5,0	4,5	4,2	3,8	4,0
Totaal vavo	12,3	13,5	15,4	17,2	16,8
vmbo/tl	2,8	2,8	2,5	2,6	2,5
havo	7,1	7,8	9,6	10,0	10,2
vwo	2,5	2,9	3,2	4,6	4,1

Tabel 7.6 | Studenten bve naar niveau per leeftijdscategorie (aantal x 1.000)**Bron**

OCW (DUO)

	<24 jaar	24-30 jaar	>30 jaar	Totaal
bbl	82.719	23.977	50.820	157.516
bol-dt	2.157	2.409	4.423	8.989
bol-vt	316.708	10.675	1.292	328.675
Totaal	401.584	37.061	56.535	495.180

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stromen en rendement bve

Instream

In 2010 zijn 179 duizend studenten voor het eerst in het mbo ingeschreven. Dat was ongeveer 35 procent van het totaal aantal studenten. De instroom van 'buiten het onderwijs' (indirecte instroom) bedroeg 78 duizend.

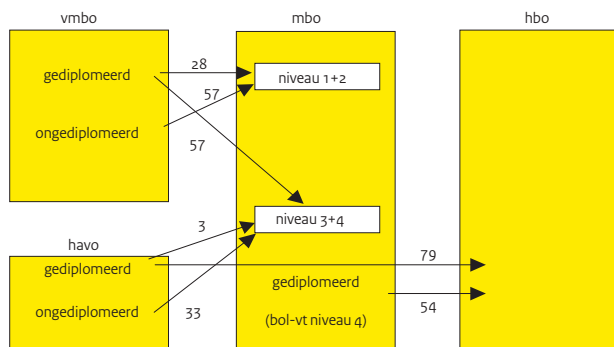
De instroom bij de bol-vt was in 2010 voor 68 procent gediplomeerde vmbo-leerlingen, voor 19 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 13 procent van elders. De instroom bij de bol-dt was voor 83 procent indirect. Bij de bbl kwam 68 procent van de studenten van buiten het onderwijs, 13 procent was vmbo-gediplomeerd, 15 procent van de instroom kwam van een andere mbo-opleiding (bol-vt en bol-dt) en 4 procent van elders (vso, praktijkonderwijs, vo-ongediplomeerd, havo-gediplomeerd en educatie).

Doorstroom en uitstroom

De uitstroom ten opzichte van het totaal aantal studenten bedroeg in 2009 net als het jaar daarvoor 34 procent. Van deze groep verliet 85 procent het onderwijs. Mbo is dan ook in belangrijke mate eindonderwijs. De uitstroom naar het hbo bedroeg in 2009 14 procent; een procentpunt meer dan in 2008. De uitstroom naar het hbo vindt vrijwel uitsluitend plaats vanuit gediplomeerden in niveau 4 van bol-vt. Ruim de helft van deze gediplomeerden (54 procent) stroomde direct door naar het hbo.

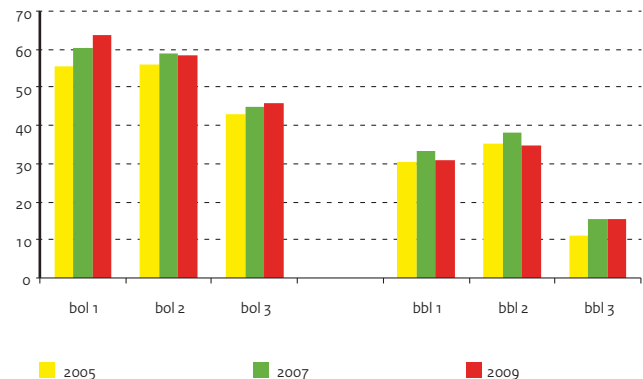
Figuur 7.7 | Doorstroom binnen de beroepskolom

Percentage van uitstroom, 2009 (gediplomeerd en ongediplomeerd, incl. groen)

Figuur 7.8 | Interne doorstroom mbo

Percentage mbo-gediplomeerden dat doorstroomt naar hoger mbo-niveau (incl. groen)

Tabel 7.7 | In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming
Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

	2005	2006	2007	2008	2009
Instroom als percentage van totaal aantal deelnemers	33	35	35	35	35
Herkomst instroom in procenten					
vmbo (zonder diploma)	5	4	4	3	3
vmbo-diploma	51	50	49	48	47
havo-diploma	1	1	1	1	1
Buiten onderwijs / anders	42	45	47	47	49
Doorstroom van gediplomeerden naar hoger niveau als percentage van herkomst					
Van bol 1 naar mbo 2 of hoger	55	61	60	61	64
Van bol 2 naar mbo 3 of hoger	56	61	59	57	58
Van bol 3 naar mbo 4	43	46	45	44	46
Van bbl 1 naar mbo 2 of hoger	30	33	34	34	31
Van bbl 2 naar mbo 3 of hoger	35	39	38	36	35
Van bbl 3 naar mbo 4	11	14	15	16	16
Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	32	33	34	34	34
Bestemming uitstroom in procenten					
hbo	14	14	14	13	14
Overig	1	1	1	1	1
Buiten onderwijs	85	85	85	86	85

Tabel 7.8 | Gediplomeerden mbo en volwasseneneducatie (aantal x 1.000)
Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Diploma behaald in schooljaar voorafgaand aan de peildatum 1 oktober
- Exclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal mbo (OCW)	138,2	141,7	146,9	152,4	159,0
waarvan extraneï	13,5	14,9	17,4	19,1	21,0
bbl	49,4	49,5	54,9	60,7	65,4
Niveau 1	3,3	3,7	4,5	4,6	6,0
Niveau 2	20,5	20,8	24,2	26,5	26,7
Niveau 3	17,1	16,7	17,3	19,3	20,4
Niveau 4	8,5	8,3	8,9	10,3	12,2
bol-vt	84,7	88,2	87,9	87,8	89,5
Niveau 1	7,4	7,5	7,0	6,2	7,0
Niveau 2	20,4	21,5	20,7	20,8	20,9
Niveau 3	16,6	17,7	18,2	18,2	18,9
Niveau 4	40,2	41,6	42,0	42,6	42,8
bol-dt	4,1	4,0	4,1	3,9	4,1
Niveau 1	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5
Niveau 2	0,9	0,9	0,9	0,9	1,3
Niveau 3	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9
Niveau 4	1,7	1,5	1,5	1,5	1,4
Totaal vavo	4,8	4,6	5,2	6,5	7,0
vmbo tl	1,1	0,9	1,1	1,0	1,0
havo	2,5	2,5	2,7	4,0	3,6
vwo	1,2	1,2	1,4	1,5	2,4

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Instellingen en personeel bve

Instellingen

De bve-sector bestond in 2009 uit 43 ROC's (exclusief groen onderwijs), 13 vakinstellingen en 4 'overige' instellingen (dat wil zeggen doveninstellingen of instellingen op religieuze grondslag). Het aantal instellingen en de variatie in omvang (aantal deelnemers) is vrij stabiel gebleven.

Er zijn 17 branchegerichte Kenniscentra (exclusief groen onderwijs), verdeeld over drie sectoren (DGO, Economie en Techniek). De wettelijke taken van kenniscentra zijn het ontwikkelen van kwalificaties voor het middelbaar beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven.

Werkgelegenheid in de bve-sector

De werkgelegenheid in de bve-sector (exclusief het agrarisch onderwijs) is het afgelopen jaar heel licht gegroeid (met 600 voltijdbanen). In deze sector bezetten ruim 48 duizend personen bijna 39 duizend voltijdbanen.

Leeftijd

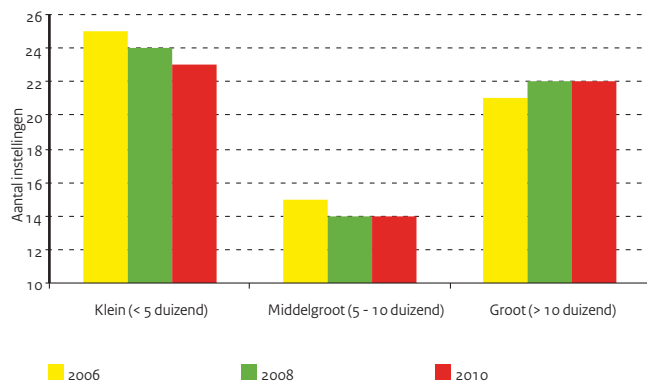
Het personeelsbestand in de bve-sector is de afgelopen jaren flink vergrijsd. Het aandeel 50-plussers onder het onderwijzend personeel is toegenomen van 52 procent in 2006 tot 57 procent in 2010.

Aandeel vrouwen

Het aandeel vrouwelijke docenten in de bve-sector is de laatste jaren redelijk stabiel. In deze sector is het aandeel vrouwen 45 procent. Het aandeel vrouwen in het management is de laatste jaar licht gestegen. Van 31 procent in 2006 naar 37 procent in 2010.

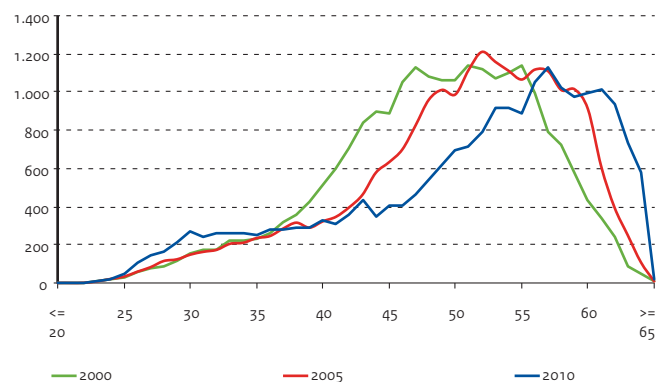
Figuur 7.9 | Omvang bve-instellingen

Naar aantal deelnemers (exclusief AOC's)

Figuur 7.10 | Leeftijdsverdeling van docenten bve

In fte's, exclusief groen onderwijs

Bron

www.colo.nl

OCW (DUO: bekostigingstelling)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Exclusief Aequor (Landbouw)
- DGO = Dienstverlening- en Gezondheidszorg Onderwijs

Tabel 7.9 | Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1.000)

Sector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal			454	464	477	480	486
DGO	KOC Nederland	Uiterlijke verzorging	14	14	14	14	14
	Calibris	Zorg, welzijn en sport	133	139	143	143	146
	Kenwerk	Horeca, toerisme en voeding	3	4	3	2	1
Economie	Ecabo	Econ. en adm. beroepen	84	80	82	83	84
	KC Handel	Distributie en groothandel	44	44	42	40	40
	Kenwerk	Horeca en toerisme	35	37	37	38	39
	SVO	Vleessector	2	2	2	2	3
	Combinatie bedrijfstak		0	1	1	1	2
Techniek	KC Handel	Distributie en groothandel	3	3	3	3	3
	Fundeon	Bouw- en grond-, weg en waterbouw	21	21	22	23	22
	GOC	Grafische beroepen	8	9	10	12	15
	Innovam Groep	Motorvoert.- en tweewielertech. en autoh.	16	15	15	14	14
	Kenteq	Metaal-, elektro-, installatietechniek	42	42	43	44	42
	Savantis	Schilders en reclametechnieken	8	8	8	9	9
	SH&M	Hout en interieur	4	4	4	4	4
	SVGB	Gezondheidstech. beroepen en ambachten	2	2	2	2	3
	PMLF	Procesindustrie	12	13	13	13	15
	VOC	Carrosserie en autoschadeherstel	2	2	2	2	2
	VTenL	Transport en logistiek	10	10	11	12	13
	Combinatie bedrijfstak		4	6	7	7	6
Combinatie	Comb. kenniscentra	Comb. bedrijf	7	10	11	12	11

Tabel 7.10 | Kerncijfers personeel bve (exclusief groen onderwijs)

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	36,8	38,4	38,1	38,3	38,9
Directie / management	0,4	0,3	0,5	0,6	0,7
Docent	23,2	23,9	23,3	20,9	21,4
Overig personeel	13,2	14,2	14,2	16,9	16,7
B) Personen (aantal x 1.000)	46,0	47,9	47,7	47,9	48,3
Directie / management	0,4	0,3	0,5	0,6	0,8
Docent	29,2	29,9	29,2	26,3	26,9
Overig personeel	16,5	17,7	17,9	21,0	20,7
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	48	49	49	49	50
Directie / management	31	31	33	34	37
Docent	43	44	44	45	45
Overig personeel	57	57	58	55	56
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	47	47	49	51	52
Directie / management	77	79	72	63	65
Docent	52	53	54	56	57
Overig personeel	36	37	39	44	43

Bron

OCW (DUO: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- Exclusief groen onderwijs. Exclusief vo-personeel op een bve-instelling
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbeltellingen binnen de (sub)sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan

Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters

In het jaarlijkse schoolverlateronderzoek van het Researchcentrum voor onderwijs en arbeidsmarkt (ROA) 2009 wordt een beeld geschetst van de bestemming van gediplomeerde mbo-schoolverlaters. Dit wordt anderhalf jaar na het verlaten van de school gemeten.

Uit het onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de gediplomeerde bol-schoolverlaters verder leert (53 procent). Bij de bbl is dat slechts 26 procent. Van de totale groep bol-gediplomeerden kiest ruim een kwart voor een studie in het hbo, terwijl 17 procent binnen de bol blijft verder leren. Van de gediplomeerden in de bol kiest 63 procent een vervolgopleiding in een verwante richting.

Werk en werkloosheid

Wat kans op werk betreft, doet zich een duidelijk verschil voor tussen de bbl en de bol. Onder de bbl-uitstroom is er vrij weinig werkloosheid (3 procent), zeker niet wanneer rekening gehouden wordt met het feit dat er altijd personen tijdelijk werkloos kunnen zijn omdat ze van baan aan het wisselen zijn (frictiewerkloosheid). Hierbij doen zich ook geen verschillen voor tussen de onderscheiden opleidingsniveaus. De opleidingen van de sector Economie op niveau 3 wijken daarbij met 10 procent duidelijk af van de andere sectoren.

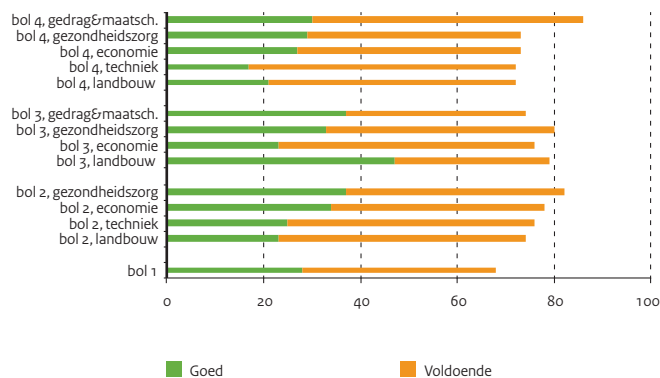
Onder de bol-uitstroom komt duidelijk naar voren dat de kans op werk toeneemt met het opleidingsniveau. De opleidingen op niveau 1 staan er relatief het slechtst voor. Ook de uitstroom van bol niveau 2 kent met 12 procent een relatief hoge werkloosheid. Hierbij zijn het vooral de schoolverlaters van de Landbouwsector die het moeilijk hebben. Op niveau 3 wijken de opleidingen van de sector Economie (18 procent werkloosheid) qua werkzekerheid af van de andere sectoren.

De gemiddelde tijd om een baan te vinden voor schoolverlaters (intredewerkloosheid) bedraagt gemiddeld 2 weken bij de bol en minder dan een werkweek bij de bbl. Met 1,7 maanden kennen ook hier de schoolverlaters van bol niveau 1 de meest moeizame start op de arbeidsmarkt.

Een andere indicatie voor de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters is de inkomenspositie. Op niveau 3 van de bol is het bruto uurloon 10,04 euro, op niveau 4 is het bruto uurloon 10,36 euro. Het loon van afgestudeerde bol-deelnemers is lager dan van bbl-gediplomeerden. Zo kennen de werkzame gediplomeerden op niveau 3 van de bbl een bruto uurloon van 11,72 euro en is dit op niveau 4 zelfs 13,13 euro. Bbl-gediplomeerden zijn gemiddeld ouder dan bol-gediplomeerden en hebben vaak ook meer werkervaring.

Figuur 7.11 | Oordeel aansluiting opleiding-werk

Percentage dat aansluiting goed en voldoende vindt, 2009

Bron

ROA: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt

Toelichting

- Intredewereloosheid: het gemiddelde van het totaal aantal maanden dat schoolverlaters sinds het verlaten van de opleiding als maatschappelijke positie 'werkloos' hebben opgegeven

Tabel 7.11 | Intredewereloosheid (in maanden)

	2005	2006	2007	2008	2009
bol niveau 1	1,8	2,9	1,9	1,9	1,7
bol niveau 2	1,9	1,0	1,2	0,8	0,4
bol niveau 3	1,5	1,1	0,6	0,3	0,6
bol niveau 4	1,3	0,8	0,4	0,2	0,4
bbl niveau 1	--	--	0,7	0,5	0,1
bbl niveau 2	--	--	0,3	0,1	0,1
bbl niveau 3	--	--	0,3	0,1	0,2
bbl niveau 4	--	--	0,1	0,1	0,1

Tabel 7.12 | Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol en bbl, 1,5 jaar na schoolverlaten, 2009

Bron

ROA: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2009

	bol 1	bol 2	bol 3	bol 4	bbl 1	bbl 2	bbl 3	bbl 4
Intredewereloosheid (in maanden)	1,7	0,4	0,6	0,4	0,1	0,1	0,2	0,1
Werkloosheid (in procenten)	16,4	7,9	4,7	2,7	1,1	1	1,1	0,9
Flexibele aanstelling (in procenten)	61	54	43	44	20	30	25	13
Verder leren (in procenten)	51	59	43	55	25	33	21	18
Eigen/verwante richting (in procenten)	54	58	76	76	41	61	78	83
Zelfde opleiding opnieuw kiezen (in procenten)	68	73	77	79	87	84	83	84
Kennis en vaardigheden verder ontw. (in procenten)	61	60	60	58	56	66	68	69
Benutting van kennis en vaardigheden (in procenten)	44	64	66	64	46	66	71	76
Kennis en vaardigheden schieten te kort (in procenten)	20	11	9	13	3	11	11	12

Tabel 7.13 | Aansluiting op de arbeidsmarkt van mbo gediplomeerde schoolverlaters bol en bbl (2007/08)

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Totaal	Totaal mbo-gediplomeerde schoolverlaters	niveau 1	niveau 2	niveau 3	niveau 4
Totaal arbeidsmarktpositie	74.740	5.000	20.620	21.040	28.080
Met werk, totaal	66.240	3.840	18.080	19.220	25.100
Met uitkering, totaal	4.160	1.190	1.510	640	810
Met (alleen) werk	63.650	3.080	17.230	18.800	24.550
Met (alleen) uitkering	1.560	430	660	220	260
Met werk èn uitkering	2.590	760	850	430	560
Zonder werk of uitkering	6.930	730	1.880	1.600	2.720
Totaal arbeidsmarktpositie, mannen	36.370	2.890	12.440	9.250	11.790
Met werk, totaal	32.570	2.290	11.140	8.590	10.550
Met uitkering, totaal	1.920	680	760	210	270
Met (alleen) werk	31.280	1.820	10.670	8.450	10.350
Met (alleen) uitkering	640	210	290	70	80
Met werk èn uitkering	1.280	470	470	150	200
Zonder werk of uitkering	3.160	400	1.010	590	1.160
Totaal arbeidsmarktpositie, vrouwen	38.360	2.100	8.170	11.790	16.290
Met werk, totaal	33.680	1.550	6.940	10.630	14.550
Met uitkering, totaal	2.230	510	750	430	540
Met (alleen) werk	32.370	1.260	6.560	10.350	14.190
Met (alleen) uitkering	920	230	370	150	180
Met werk èn uitkering	1.310	290	380	280	360
Zonder werk of uitkering	3.760	330	870	1.010	1.550

7 | Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Allochtone deelnemers in het mbo

Verdeling over de niveaus van de opleiding

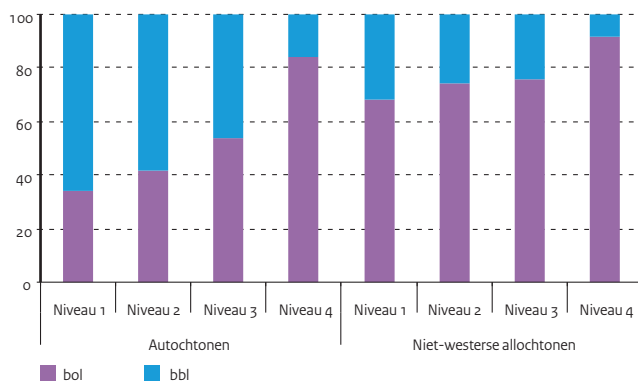
Binnen het mbo volgen niet-westerse allochtonen vaker opleidingen van een lager niveau dan autochtonen en westerse allochtonen. Van de niet-westerse deelnemers volgen die van Surinaamse herkomst het minst vaak een lager opleidingsniveau. Daarnaast volgen binnen alle onderscheiden herkomstgroeperingen vrouwen vaker een opleiding van een hoger niveau dan mannen. Assistent-opleidingen (eerste niveau) worden in het schooljaar 2009/10 het minst vaak gevolgd. Niet-westerse allochtonen, en dan vooral de mannen, volgen vaker dan gemiddeld een opleiding op dit laagste niveau (8 procent van de niet-westerse allochtonen versus 3 procent van de autochtonen). Met het afronden van een assistent-opleiding heeft een leerling nog geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Om deze te kunnen behalen zal na de assistent-opleiding doorgeleerd moeten worden op het tweede niveau. Ook de opleidingen op het tweede niveau (basisberoepsopleiding) worden in verhouding vaker gevolgd door niet-westerse allochtonen dan door autochtonen (respectievelijk 30 en 23 procent). De deelnamepercentages aan de vakopleiding (niveau 3) verschillen niet veel over de herkomstgroeperingen. Autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtone vrouwen volgden meestal een opleiding op het vierde niveau.

Opleidingsniveau in de vier grote steden

Van alle niet-westerse allochtonen in het mbo woont 37 procent in één van de vier grote steden. Hiervan volgt 63 procent een mbo-opleiding op niveau 3 of niveau 4. Dit is nauwelijks meer dan het landelijke cijfer (62 procent). Bij de autochtonen is een groter verschil te zien tussen de grote steden en het landelijk gemiddelde. Van de autochtonen uit Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht volgt 71 procent een opleiding op niveau 3 of niveau 4. Landelijk ligt dit aandeel hoger (73 procent).

Figuur 7.12 | Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering (1)

Verdeling naar leerweg per niveau in procenten, 2009/10

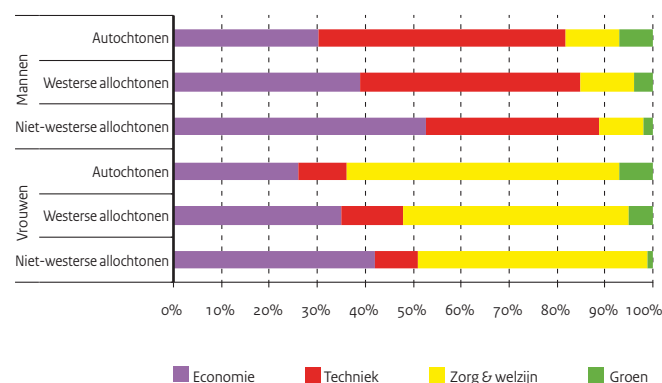
Deelnemers aan bol en bbl, en sectorkeuze

Binnen elk opleidingsniveau combineren niet-westerse allochtonen minder vaak werken en leren dan autochtonen en westerse allochtonen. Vooral autochtone mannen kiezen relatief vaak voor een baan met één dag scholing in de week. In 2009/10 volgde 43 procent van de autochtone mannen op het mbo een opleiding binnen de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Onder de niet-westerse allochtone mannen op het mbo was dit slechts 25 procent. Leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst kiezen het minst vaak voor de bbl. Vrouwen kiezen, ongeacht hun herkomstgroepering, vaak voor een opleiding binnen de beroepsopleidende leerweg (bol).

De keuze voor een sector is binnen het mbo, zoals ook binnen het voortgezet en het hoger onderwijs, traditioneel zeer verschillend voor mannen en vrouwen. En net als in de overige onderwijssoorten kiezen niet-westers allochtone leerlingen veel vaker voor een mbo-opleiding binnen de economische sector dan autochtonen. Mannen doen dit nog vaker dan vrouwen. Van de mannen van Turkse herkomst in het mbo volgde in 2009/10 zelfs 58 procent een opleiding in de economische sector tegen 30 procent van de autochtone mannen. Leerlingen van Antilliaanse/Arubaanse achtergrond nemen met 37 procent bij zowel de mannen als de vrouwen een middenpositie in. Niet-westers allochtone mannen kiezen na de economische sector (52 procent) het vaakst voor een opleiding in de Techniek (36 procent). Bij de autochtone mannen is dit net omgekeerd (Techniek 51 procent en Economie 30 procent). Autochtone vrouwen kiezen binnen het mbo voor 57 procent voor de sector Zorg en welzijn en voor 26 procent voor een economische opleiding. Bij de vrouwen van niet-westers allochtone herkomst liggen deze percentages op 48 en 42 procent. Groene opleidingen worden weinig gekozen, maar nog het minst door niet-westerse allochtonen.

Figuur 7.13 | Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering (2)

Verdeling naar sector per geslacht in procenten, 2009/10

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Totaal inclusief een klein aantal leerlingen in de combinatie van sectoren (minder dan 1 procent). Hierdoor tellen de percentages niet altijd op tot 100 procent
- De categorie 'herkomst onbekend' is niet in de tabel opgenomen, dit zijn 2.112 deelnemers
- Inclusief niet-bekostigde deelnemers en exclusief examendeelnemers
- niveau 1 = assistentopleiding; niveau 2 = basisberoepsopleiding; niveau 3 = vakopleiding; niveau 4 = middenkader- en specialistenopleiding
- De cijfers over 2009/10 zijn voorlopig

Tabel 7.14 | Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering en geslacht, 2009/10

	Totaal	Naar leerweg		Naar niveau			
	x 1.000	In procenten van totaal		In procenten van totaal			
		bol	bbl	1	2	3	4
Totaal mannen en vrouwen							
Autochtonen	383,9	64	36	3	23	28	45
Westers allochtonen	32,6	66	34	6	26	26	42
Niet-westers allochtonen	105,2	80	20	8	30	25	37
Turkije	23,5	83	17	7	32	24	36
Marokko	21,4	84	16	7	31	23	39
Suriname	19,7	76	24	5	26	28	40
Antillen en Aruba	10,7	79	21	10	32	26	33
Overig niet-westerse landen	29,9	80	20	11	30	24	36
Mannen							
Autochtonen	205,3	57	43	4	29	25	42
Westers allochtonen	17,1	61	39	7	31	24	39
Niet-westers allochtonen	52,4	75	25	10	34	22	34
Turkije	12,0	76	24	10	36	22	32
Marokko	10,8	79	21	9	36	20	35
Suriname	9,3	72	28	8	32	24	37
Antillen en Aruba	5,0	72	28	14	36	20	30
Overig niet-westerse landen	15,5	75	25	13	33	22	33
Vrouwen							
Autochtonen	178,6	72	28	2	17	31	49
Westers allochtonen	15,5	72	28	5	21	29	45
Niet-westers allochtonen	52,8	86	14	5	27	28	40
Turkije	11,5	90	10	5	29	27	40
Marokko	10,7	90	10	4	27	26	43
Suriname	10,5	79	21	4	22	32	43
Antillen en Aruba	5,7	85	15	6	28	30	35
Overig niet-westerse landen	14,5	85	15	8	27	26	38

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Totaal inclusief een klein aantal leerlingen in de combinatie van sectoren (minder dan 1 procent). Hierdoor tellen de percentages niet altijd op tot 100 procent
- De categorie 'herkomst onbekend' is niet in de tabel opgenomen, dit zijn 2.112 deelnemers
- Inclusief niet-bekostigde deelnemers en exclusief examendeelnemers
- De cijfers over 2009/10 zijn voorlopig

Tabel 7.15 | Mbo-deelnemers in de sectoren, per herkomstgroepering en geslacht, 2009/10

	Mannen					Vrouwen				
	totaal	economie	techniek	zorg	groen	totaal	economie	techniek	zorg	groen
	& welzijn					& welzijn				
	x 1.000 in procenten van totaal					x 1.000 in procenten van totaal				
Autochtonen	205,3	30	51	11	7	178,6	26	10	57	7
Westers allochtonen	17,1	39	46	11	4	15,5	35	13	47	5
Niet-westers allochtonen	52,4	52	36	9	2	52,8	42	9	48	1
Turkije	12,0	58	34	5	1	11,5	45	7	46	0
Marokko	10,8	55	30	12	1	10,7	41	5	53	0
Suriname	9,3	52	35	10	1	10,5	44	9	46	1
Antillen en Aruba	5,0	37	47	13	2	5,7	37	11	51	1
Overig niet-westerse landen	15,5	48	40	9	2	14,5	39	13	46	1

8 | Hoger beroepsonderwijs Stelsel en financiën hbo

Stelsel

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) behoort met het wetenschappelijk onderwijs (wo) tot het hoger onderwijs (ho). Sinds 1993 vallen de hogescholen en universiteiten onder dezelfde wetgeving: de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De WHW biedt de instellingen een grote mate van vrijheid voor de inrichting van het onderwijs en het aanpassen van de organisatie aan de eisen van de tijd.

De hogescholen zijn verantwoordelijk voor de programmering en de kwaliteit van de gegeven opleidingen. Kwaliteitscontrole vindt plaats door de instellingen zelf en door externe experts. Per 1 september 2003 is het inspectiedossier externe kwaliteitszorg overgedragen aan de NVAO. De NVAO heeft twee taken overgenomen van de Inspectie:

a) de follow-up van visitaties-oude-stijl die eerder door de Inspectie waren goedgekeurd, de zogenoemde evaluatie bestuurlijke hantering; b) de follow-up van visitaties vanaf 2003.

Om beter te kunnen inspelen op internationale ontwikkelingen is in het studiejaar 2002/03 de bachelor-masterstructuur ingevoerd.

Het hoger beroepsonderwijs kenmerkt zich door verscheidenheid: er zijn ongeveer 350 verschillende opleidingen voor uiteenlopende beroepen op verschillende maatschappelijke terreinen. Er zijn brede en meer gespecialiseerde opleidingen. Er zijn grote hogescholen met een gevarieerd aanbod aan opleidingen (multisectoraal), maar ook middelgrote en kleine met een beperkt assortiment (monosectoraal). Door besturenfusies is het aantal hogescholen gedaald van bijna 350 (medio jaren '80) naar 36 instellingen in 2010. De opleidingen zijn verdeeld over acht opleidingsgebieden: Onderwijs, Techniek, Gezondheidszorg, Economie, Gedrag en Maatschappij, Taal en Cultuur, Sectoroverstijgend (nieuw) en Landbouw en natuurlijke omgeving. Dit laatste gebied valt onder het Ministerie van EL&I.

Financiën

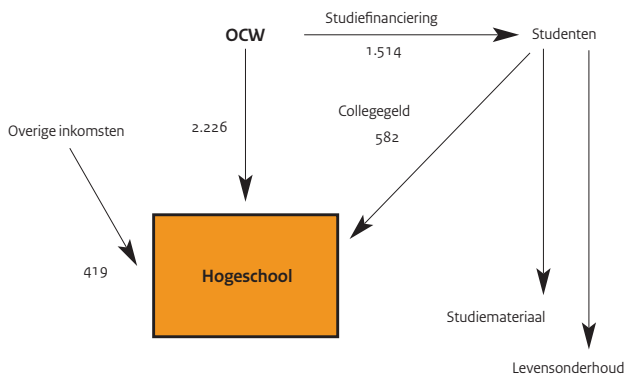
Het voor het hbo beschikbare budget wordt met een verdeelmodel over de instellingen verdeeld. Na 1994 is voor het hoger beroepsonderwijs sprake van een lumpsumbudget, dat gecorrigeerd wordt voor loon- en prijsontwikkelingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er collegegelden en opbrengsten uit werk voor derden (vooral contractonderwijs).

Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestingsuitgaven onderdeel van de rijksbijdrage. De rijksbijdrage wordt voor ruim 96 procent direct (als lumpsum) beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool betaalt daaruit sinds 2001 zelf de rechtspositionele uitkeringen (wachtgelden) en beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. Het restant van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke beleidsdoelstellingen zoals internationalisering, lectoren en kenniskringen, versterking van de beroepskolom en geld voor informatie- en communicatietechnologie. Vanaf 2012 wordt een nieuw bekostigingssysteem ingevoerd met andere bekostigingsregels.

Figuur 8.1 | Financieringsstromen hbo

Bedragen 2009 (x € 1 mln)

Figuur 8.2 | Uitgaven OCW per student, hbo en wo

Prijspeil 2010, berekend met werkelijk uitgekeerde loon- en prijsbijstellingen (x € 1.000)

Bron

- A) en B) Jaarverslagen OCW
 C) Omzet volgens jaarverslagen van hbo-
 instellingen

Toelichting

- B) OCW-uitgaven per student:
 Totaal gesaldeerde OCW-uitgaven
 en ontvangsten, exclusief
 apparaatskosten gedeeld door
 berekend totaal aantal studenten per
 kalenderjaar
- De bijdrage per jaar is berekend in
 het prijspeil van elk jaar, waarvoor de
 berekening is gemaakt
- B) Collegegelden per student: opbrengst
 collegegelden gedeeld door berekend
 aantal studenten per kalenderjaar
- C) Omzet instelling per student:
 totaal van exploitatielasten gedeeld
 door berekend aantal studenten per
 kalenderjaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen,
 deel B

Tabel 8. 1 | Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	1.881,8	2.030,9	2.158,9	2.323,7	2.495,1
Rijksbijdrage	1.776,1	1.927,7	2.064,4	2.219,0	2.388,3
Overig	85,4	85,4	75,3	84,0	83,5
Apparaatskosten					
Toerekening aan DUO	15,3	12,7	14,1	14,6	17,4
Apparaatskosten OCW	5,0	5,1	5,1	6,0	5,9
Totaal ontvangsten	46,8	7,0	9,6	11,4	3,5
B) Uitgaven per student (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	5,4	5,6	5,8	6,0	6,2
waarvan projectuitgaven	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Collegegelden per student	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
Bijdrage aan instellingen per student	6,8	7,1	7,3	7,6	7,8
C) Omzet hbo-instellingen per student (x € 1.000)					
	7,5	7,9	8,3	8,4	--

8 | Hoger beroepsonderwijs

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de hbo-instellingen hebben ingediend over 2009 blijkt dat de financiële positie van het veld als geheel licht is verbeterd. Ten opzichte van 2008 is de solvabiliteit iets gedaald, maar de liquiditeit vertoont een stijging evenals de rentabiliteit.

Het exploitatieresultaat bedroeg in 2009 47,5 miljoen euro en is daarmee gestegen ten opzichte van 2008.

Solvabiliteit en liquiditeit

Het exploitatieresultaat vertoont een significante stijging ten opzichte van 2008. Ondanks dat dit exploitatieresultaat wordt toegerekend aan het eigen vermogen, blijkt dat de toename van het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) kleiner is dan de groei van het vreemd vermogen.

Verder blijkt ook in 2009 dat binnen het vreemd vermogen de omvang van de langlopende schulden lager is dan die van de kortlopende. De liquiditeit van de sector neemt ten opzichte van 2008 weer toe.

Rentabiliteit

De rentabiliteit is in de periode 2005-2009 flink gedaald tot onder het niveau van 2004. Het positief exploitatieresultaat is in 2009 ten opzichte van 2008 gestegen. Dit is mede een gevolg van een stijging van de rijksbijdrage en de inkomsten uit collegegelden. De baten werk in opdracht van derden en de overige baten nemen iets af. Daar tegenover staat dat in 2009 de personele lasten blijven stijgen.

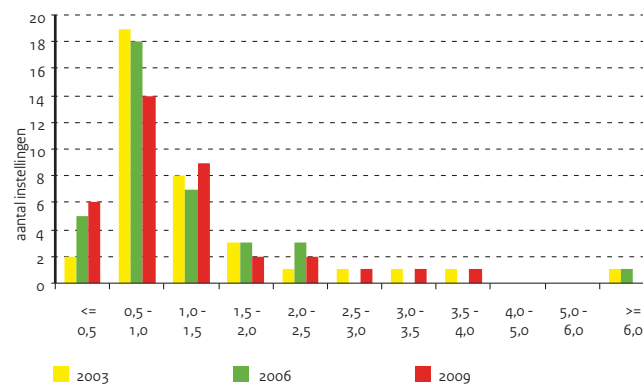
Figuur 8.3 | Solvabiliteit van hbo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 8.4 | Liquiditeit van hbo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / (totale baten + rente baten)
- Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B

Tabel 8. 2 | Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,44	0,45	0,45	0,43	0,41
Liquiditeit	0,96	0,80	0,74	0,70	0,76
Rentabiliteit (in procenten)	3,2	2,3	2,0	0,8	1,3
B) Gecumuleerde balans hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.614,2	2.585,5	2.700,3	2.859,0	3.077,4
Vaste activa	1.797,1	1.882,6	2.016,8	2.168,6	2.291,1
waarvan materiële vaste activa	1.643,5	1.761,9	1.928,7	2.124,6	2.247,6
Vlottende activa	817,1	703,0	683,5	690,4	786,4
waarvan liquide middelen	515,7	373,4	357,0	371,0	451,1
Totaal passiva	2.614,2	2.585,5	2.700,3	2.859,0	3.077,4
Eigen vermogen	947,6	1.003,8	1.040,3	1.044,1	1.093,2
Voorzieningen	198,5	156,0	165,0	171,7	161,3
Langlopende schulden	620,0	548,7	570,0	655,8	789,9
Kortlopende schulden	848,1	877,0	925,1	987,4	1.033,0
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	2.593,4	2.647,4	2.868,9	3.068,1	3.227,6
Rijksbijdragen OCW	1.753,2	1.779,0	1.947,3	2.088,6	2.226,3
Overige overheidsbijdragen	15,3	3,3	4,3	28,6	32,6
Collegegelden	471,5	496,0	520,1	546,4	582,4
Baten werk i.o.v. derden	184,4	187,6	204,3	216,8	203,6
Overige baten	168,9	181,5	192,9	187,7	182,7
Lasten	2.483,2	2.575,2	2.799,4	3.030,3	3.163,1
Personele lasten	1.748,9	1.814,1	2.012,1	2.178,8	2.296,9
Afschrijvingen	171,0	167,0	164,8	180,3	186,5
Huisvestingslasten	217,6	223,1	225,3	214,3	210,6
Overige instellingslasten	345,8	371,0	397,1	456,9	469,1
Saldo baten en lasten	110,1	72,2	69,6	37,8	64,5
Saldo financiële baten en lasten	-26,6	-12,6	-13,1	-14,2	-23,6
Resultaat	83,5	59,6	56,5	23,6	41,0
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,7	0,6
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	0,0	7,2
Resultaat na belastingen	83,5	59,6	56,5	22,9	47,6
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,4	0,2	0,1
Netto resultaat	83,5	59,6	56,1	22,7	47,5
Buitengewoon resultaat	3,5	3,4	-19,4	0,0	0,0
Totaal resultaat	87,0	63,0	36,7	22,7	47,5

8 | Hoger beroepsonderwijs

Studenten hbo

Deelname

De groei van het hbo zet in 2010 door. Op 1 oktober 2010 was het totaal aantal deelnemers ruim 407 duizend (exclusief groen onderwijs). In absolute zin is de stijging vooral toe te schrijven aan het voltijdonderwijs. Bij het deeltijdonderwijs is de laatste jaren sprake van een redelijk stabiel aantal deelnemers, 64.300 in 2010.

Instroom

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot het jaar 2000 naar circa 81 duizend. Na een daling in de jaren 2001 en 2002 is in de jaren daarna ieder jaar een hogere instroom gemeten. De instroom bij de sector Onderwijs (lerarenopleidingen) groeit nog iets in 2010. De instroom in de sector Economie steeg elk jaar weer maar daalt in 2010 naar ruim 37.000. De sector Techniek vertoont na een redelijk stabiele instroom in eerdere jaren een stijging in 2008 en 2009 maar stabiliseert in 2010. De sectoren Gedrag en Maatschappij en hbo-groen stijgen licht. De sector Taal en cultuur daalt iets. De sector Gezondheid is weer iets gestegen. De deeltijdinstroom is volgens de nieuwe meting nu weer iets gedaald en ligt in 2010 onder de 10.000 studenten.

Duaal onderwijs

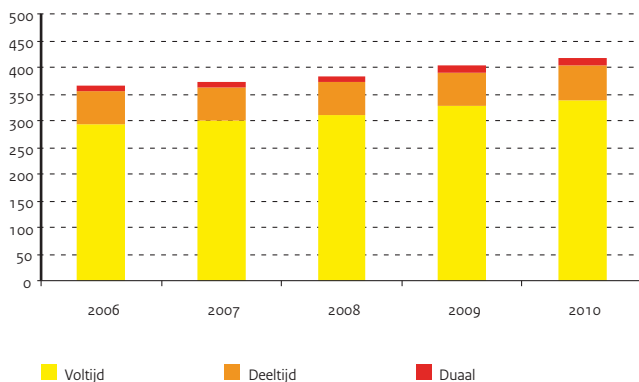
Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. De instroom is in 2010 gelijk gebleven ten opzichte van 2009. Zo is de instroom voor duale opleidingen gestegen van ongeveer 200 in het studiejaar 1992/93 naar 2.400 studenten in het studiejaar 2009/10, terwijl het aantal ingeschrevenen is gestegen van 200 in 1992/93 naar bijna 13.000 in 2009/10.

Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden neemt de afgelopen jaren langzaam toe en volgt daarmee, met een vertraging van vier à vijf jaar, de instroomstijging. De opleidingsgebieden waar een stijging is te constateren ten opzichte van 2009 zijn Gezondheid, Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur, terwijl Onderwijs en Techniek een kleine daling vertonen. Hbo-groen blijft gelijk. Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2010 behaalden ongeveer 2.100 studenten het diploma voor een duale opleiding.

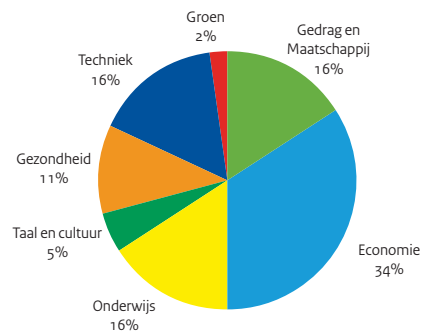
Figuur 8.5 | Deelname hbo

Aantal ingeschreven studenten (x 1.000), inclusief groen

Figuur 8.6 | Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector

In procenten van totaal (voltijd+duaal+deeltijd), 2010

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Eerstejaars hbo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bacheloropleiding
- Exclusief instroom in masteropleidingen
- Opleidingsgebieden volgens HOOP-indeling
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Ingeschrevenen hbo Nederland: degenen die in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bachelor- of master-opleiding
- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Afgestudeerden hbo Nederland: degenen die een diploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Master-afgestudeerden betreft afgestudeerden in de HOOP-onderdelen Onderwijs, Gezondheid, Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 8.3 | Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal excl. groen	86,9	89,3	91,2	96,6	96,6
Onderwijs	14,0	13,2	12,3	12,6	12,7
Techniek	14,7	15,1	15,8	17,0	17,1
Gezondheid	8,3	8,6	9,4	9,4	10,0
Economie	32,9	34,7	35,9	38,2	37,2
Gedrag en maatschappij	13,3	14,1	14,0	15,5	15,8
Taal en cultuur	3,7	3,7	3,8	3,9	3,8
Totaal hbo-groen	2,1	2,1	2,1	2,3	2,4
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	77,0	79,3	81,1	86,5	86,9
Deeltijd	9,5	9,7	9,8	10,0	9,7
Duaal	2,5	2,3	2,3	2,4	2,4

Tabel 8.4 | Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal excl. groen	357,5	365,9	374,9	393,9	407,3
Onderwijs	69,7	67,3	64,8	66,7	67,8
Techniek	58,4	59,4	61,0	64,0	66,0
Gezondheid	31,3	32,3	34,3	35,7	37,7
Economie	129,1	134,8	140,0	147,8	152,7
Gedrag en maatschappij	52,3	55,2	57,5	62,0	65,4
Taal en cultuur	16,7	17,0	17,4	17,8	17,7
Totaal hbo-groen	8,3	8,0	8,0	8,5	8,9
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	292,2	301,0	309,2	326,3	339,1
Deeltijd	61,8	61,1	61,5	63,8	64,3
Duaal	11,8	11,8	12,2	12,4	12,8

Tabel 8.5 | Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Bachelor-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	57,7	58,2	58,8	60,1	60,3
Onderwijs	11,3	11,2	10,6	10,1	9,8
Techniek	10,5	10,2	10,1	10,2	10,1
Gezondheid	5,7	6,0	6,0	6,5	6,6
Economie	19,2	19,3	20,4	21,0	21,0
Gedrag en maatschappij	8,4	8,8	9,1	9,5	9,9
Taal en cultuur	2,7	2,6	2,7	2,7	2,9
Totaal hbo-groen	1,9	1,8	1,6	1,5	1,5
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	46,0	48,0	48,7	49,9	50,3
Deeltijd	11,3	9,9	9,7	9,6	9,4
Duaal	2,3	2,1	2,0	2,0	2,1
Master-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	4,5	4,8	5,0	4,0	4,0

Verwachte verblijfsduur en rendement hbo

Verwachte verblijfsduur

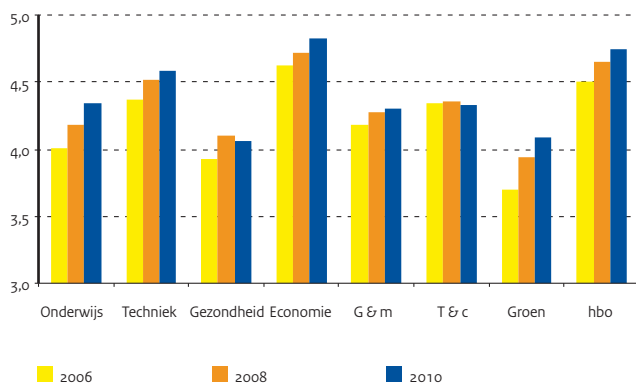
De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, loopt de laatste vijf jaar iets op. Gemiddeld behalen de studenten in ongeveer 4,7 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (4,8 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen (4,1 jaar) het kortst. Landbouw en natuurlijke omgeving (groen) vertoonde in eerdere jaren een lichte daling van de studieduur. In 2008 en 2009 was een stijging te zien, in 2010 weer een lichte daling.

Rendement

Het verwachte percentage afgestudeerden (slaagpercentage) vertoont een enigszins fluctuerend beeld. Na een sprong omhoog naar 75 procent in 2003 was de jaren daarna een geleidelijk aflopende trend waar te nemen. De gemiddelde verwachting voor 2010 is 3 procent lager dan die voor 2009. Dat het totaal slaagpercentage boven dat van de sectoren ligt, komt doordat het veranderen van studierichting (en wisselen van sector) daarin doorwerkt. De sector Gezondheid scoort gemiddeld het hoogst, gevolgd door Taal en Cultuur, Gedrag en Maatschappij en Landbouw en natuurlijke omgeving.

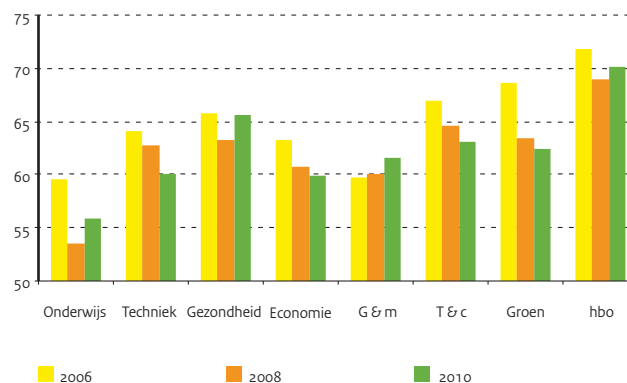
Figuur 8.7 | Verwachte verblijfsduur afgestudeerden

In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 8.8 | Verwacht slaagpercentage

In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- C) en D) In procenten van instroomcohort
- Het slaagpercentage voor het hbo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen
- Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het hbo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 8. 6 | Verwachte verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Onderwijs	4,0	4,1	4,2	4,3	4,3
Techniek	4,4	4,4	4,5	4,5	4,6
Gezondheid	3,9	4,0	4,1	4,0	4,1
Economie	4,6	4,7	4,7	4,8	4,8
Gedrag en maatschappij	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3
Taal en cultuur	4,3	4,4	4,4	4,4	4,3
Landbouw en natuurlijke omgeving	3,7	3,8	3,9	4,2	4,1
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in hbo (in jaren)					
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Onderwijs	60	55	53	59	56
Techniek	64	63	63	64	60
Gezondheid	66	63	63	66	66
Economie	63	61	61	63	60
Gedrag en maatschappij	60	61	60	64	62
Taal en cultuur	67	66	65	66	63
Landbouw en natuurlijke omgeving	69	64	63	66	62
D) Verwacht slaagpercentage hbo					
	72	70	69	73	70

8 | Hoger beroepsonderwijs

Instellingen en personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces gaat nog steeds door met als gevolg een voortdurende daling van het aantal hogescholen. In 2010 zijn er nog 36 instellingen (besturen).

NB: onder een bestuur kunnen meerdere instellingen met wisselende vormen van zelfstandigheid functioneren.

De instellingen zijn door de (besturen)fusies gemiddeld genomen steeds groter geworden. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van 5.430 studenten in 2000 naar 11.640 studenten in 2010. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

In de periode van 2006 tot 2009 is het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt) gestegen. Naast de stijging van het onderwijzend personeel valt op dat in 2010 het aantal ondersteunend personeel weer stijgt. Van 2006 tot 2009 is het totaal aan onderwijzend personeel gestegen van 14.100 naar 16.900 fte. Het bestand aan ondersteunend personeel is in dezelfde periode gestegen van 11.600 fte in 2006 naar 12.400 fte in 2009 (42 procent van het totaal). Het totaal aantal personeelsleden is in 2009 gestegen naar 29.400 fte. De student-docentratio (aantal studenten per docent) is in 2009 licht gestegen naar 23,3 ten opzichte van 2008.

Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren geleidelijk gestegen tot 49,3 procent in 2009. De meerderheid van het ondersteunend personeel is vrouw (2009: 54 procent). Bij het onderwijzend personeel is het aandeel gestegen naar bijna 46 procent.

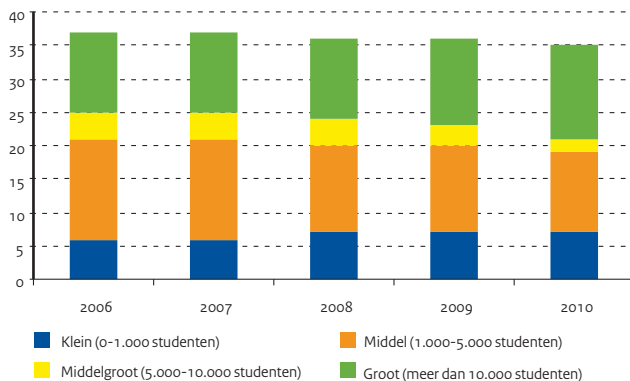
Bijna 7 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 12. Ten opzichte van 2008 is dat gelijk gebleven. Bijna 40 procent van deze categorie personeelsleden is vrouw. Dit is een duidelijke stijging ten opzichte van 2008 (30 procent).

Bij het personeel boven schaal 12 is een groei van het aantal vrouwen waar te nemen, ruim 38 procent in 2009.

De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt ruim 45 jaar en is de afgelopen drie jaren licht gestegen. Het aantal vijftigplussers is de laatste jaren eveneens iets gestegen en bedraagt in 2009 41,8 procent van het totaal. Vijftigplussers zijn sterker vertegenwoordigd onder het onderwijzend personeel dan onder het ondersteunend personeel. Onder het mannelijk personeel komen relatief veel meer vijftigplussers voor dan onder het vrouwelijk personeel.

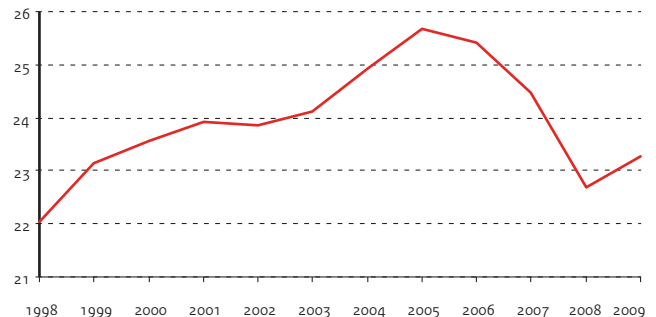
Figuur 8.9 | Hogescholen naar omvang

Aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 8.10 | Student-docentratio hbo

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Bron

OCW (DUO: CRIHO, stand december)

RAHO (excl. EL&I)

Toelichting

- C) t/m F) op basis van aantal fte's
- Personeel: aantallen exclusief groen onderwijs, per collegejaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Tabel 8.7 | Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Aantal instellingen	37	37	36	36	35
Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	6	6	7	7	7
Middel hogeschool (1.000-5.000 studenten)	15	15	13	13	12
Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	4	4	4	3	2
Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	12	12	12	13	14
B) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	25,6	27,4	28,6	29,4	
Onderwijzend	14,1	14,9	16,5	16,9	
Ondersteunend	11,6	12,5	12,1	12,4	
C) Percentage vrouwen					
Totaal	46,1	47,3	48,5	49,3	
Onderwijzend	38,7	40,3	42,8	45,8	
Ondersteunend	54,9	55,8	56,4	54,1	
D) Percentage 50 jaar en ouder					
Totaal	39,6	39,8	40,5	41,8	
Onderwijzend	46,8	46,2	45,5	47,1	
Ondersteunend	31,6	32,1	33,6	34,7	
Man	48,4	49,0	50,1	48,5	
Vrouw	29,2	29,5	30,3	35,0	
E) Gemiddelde leeftijd in jaren	45,2	45,1	45,3	45,6	
F) Percentage in schaal 12 en hoger (op basis van fte's)					
Totaal	6,2	6,1	6,9	6,9	
Man	8,3	8,4	9,4	8,5	
Vrouw	3,7	3,7	4,3	5,2	
G) Personeel in schaal hoger dan 12 (op basis van fte's)					
Totaal (aantal x 1000)	1,5	1,6	2,0	2,0	
waarvan .. % vrouwen	27,6	28,6	30,3	37,6	
H) Ratio's					
Student / personeel	13,9	13,4	13,1	13,4	
Student / onderwijzend personeel	25,4	24,5	22,7	23,3	
Ondersteunend personeel als percentage van totaal	45,1	45,5	42,2	42,4	

Aansluiting vooropleiding hbo

Instream in het hoger beroepsonderwijs

Het beleid is erop gericht om een zo groot mogelijk deel van de beroepsbevolking een opleiding in het hoger onderwijs te laten volgen. Als we kijken naar de instroom van studenten die voor de eerste keer een hbo-bacheloropleiding gaan volgen, dan blijkt dat deze al een aantal jaren stijgt. De stijging is voor het jaar 2009 toe te schrijven aan een stijging van het aantal studenten dat direct na het vwo of mbo naar het hbo gaat. Het aantal direct instromende havisten is in 2009 licht gedaald. De indirecte instroom is in 2009 met 35.300 ook gestegen ten opzichte van 2008.

Binnen de directe doorstroom is de laatste jaren nauwelijks sprake van verschuivingen. Het aandeel van studenten afkomstig van het havo is de afgelopen jaar voor het eerst iets gedaald, terwijl het aandeel van studenten met een vwo-opleiding iets steeg naar 5 procent.

Een eerdere daling van de instroom van mbo-studenten in 2000 werd grotendeels veroorzaakt door de verlenging van de cursusduur van een aantal mbo-opleidingen van drie naar vier jaar. In de jaren daarna is een duidelijk herstel opgetreden dat zich heeft gestabiliseerd, 24 procent in 2009.

Aansluiting van de profielen in het vo op het hbo

In de paragraaf 'Profielkeuze vo' wordt ingegaan op de vernieuwing van de tweede fase van het voortgezet onderwijs vanaf 1999. Vanaf 2003 heeft vrijwel de gehele uitstroom van gediplomeerden uit havo/vwo in 2004 een vernieuwd programma gevolgd volgens één van de vier studiehuisprofielen. Daarnaast wordt in toenemende mate gekozen voor een combinatieprofiel.

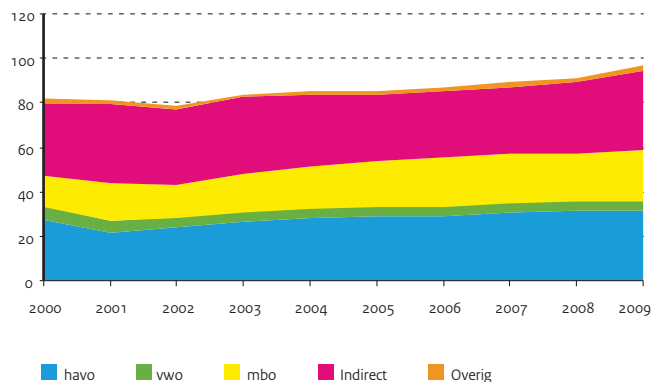
De introductie van het studiehuis was bedoeld om de aansluiting vanuit havo/vwo naar het hoger onderwijs te verbeteren. A priori zou daarom verwacht mogen worden dat de doorstroom vanuit de vier profielen naar het hbo vooral betrekking heeft op daarbij passende hbo-opleidingsgebieden. In grote lijnen is dat ook wel zo, maar er zijn toch nog veel hbo-studenten die uit een minder goed passend profiel afkomstig zijn:

- de instroom van havisten in het opleidingsgebied Techniek komt nog maar voor een derde deel voort uit het profiel Natuur en Techniek;
- in het opleidingsgebied Gezondheid komt voor minder dan de helft uit Natuur en Gezondheid;
- iets meer dan 70 procent van de instroom in Economie komt voort uit Economie en Maatschappij.
- in Techniek kiest een groot deel van de instroom een combinatieprofiel in het vo ("overig").

Gelijkoortige patronen als in de doorstroom van havo naar hbo doen zich ook voor bij de veel geringere doorstroom van vwo naar hbo.

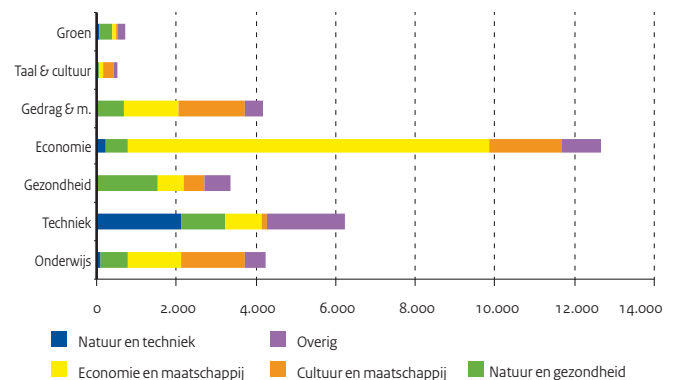
Figuur 8.11 | Vooropleiding eerstejaars hbo

Eerstejaars hbo naar vooropleiding (aantal x 1.000)

Figuur 8.12 | Aansluiting havo-profielen op hbo

Directe instroom eerstejaars hbo, per opleidingsgebied en havo-profiel, 2009

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Eerstejaars hbo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bacheloropleiding
- Exclusief instroom in masteropleidingen
- Exclusief groen onderwijs
- Direct: in hetzelfde jaar als eindexamen
- Indirect: minimaal 1 jaar na eindexamen
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat
- Overig betreft vavo (havo/vwo) en wo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 8. 8 | Eerstejaars hbo-studenten naar vooropleiding

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Absolute aantallen (x 1.000)					
Totaal aantal eerstejaars	85,2	87,3	89,2	91,3	96,9
Totaal directe instroom	55,4	57,4	58,8	59,6	61,7
havo	29,1	29,3	30,4	31,3	31,2
vwo	4,1	3,9	4,0	4,0	4,4
mbo	20,6	22,3	22,5	22,1	23,2
Overig	1,7	1,9	1,9	2,1	2,8
Totaal indirecte instroom	29,8	29,8	30,4	31,7	35,3
B) Procentuele verdeling					
Totaal	100	100	100	100	100
Totaal directe instroom	65	66	66	65	64
havo	34	34	34	34	32
vwo	5	4	4	4	5
mbo	24	26	25	24	24
Overig	2	2	2	2	3
Totaal indirecte instroom	35	34	34	35	36

Tabel 8. 9 | Aansluiting havo-profielen op hbo-opleidingsgebieden, 2009

	Onderwijs	Techn.	Gezondh.	Econ.	Gedr. & M.	Taal & C.	Groen
A) Absolute aantallen							
Totaal	4.256	6.238	3.367	12.647	4.167	522	718
Natuur en techniek	109	2.118	46	239	30	17	53
Natuur en gezondheid	667	1.126	1.501	541	645	46	332
Economie en maatschappij	1.354	907	626	9.062	1.394	94	116
Cultuur en maatschappij	1.594	132	524	1.831	1.638	272	22
Overig	532	1.955	670	974	460	93	195
B) Procentuele verdeling naar havo-profiel							
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Natuur en techniek	3	34	1	2	1	3	7
Natuur en gezondheid	16	18	45	4	15	9	46
Economie en maatschappij	32	15	19	72	33	18	16
Cultuur en maatschappij	37	2	16	14	39	52	3
Overig	13	31	20	8	11	18	27

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Peildatum van bestemming is 1 oktober
- De herkomst bestaat uit havo-gediplomeerden die het jaar ervoor (tussen twee peildata) een diploma hebben behaald
- Alleen directe instroom in initieel hbo bachelor-opleiding
- Overig bestaat vrijwel geheel uit combinatieprofiel natuur en techniek / natuur en gezondheid
- combinatieprofiel economie en maatschappij / cultuur en maatschappij

9 | Wetenschappelijk onderwijs

Stelsel en financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. De taken van universiteiten omvatten wetenschappelijk onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, kennisoverdracht en maatschappelijke dienstverlening. In Nederland zijn veertien universiteiten, waaronder drie technische, de Open Universiteit voor afstandsonderwijs en de Universiteit Wageningen. De laatste wordt bekostigd door het ministerie van EL&I.

Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle opleidingen worden beoordeeld door de NVAO. Dat resulteert in een openbaar rapport en een besluit voor accreditatie.

Financiën

Het OCW-budget voor de dertien universiteiten (eerste geldstroom) wordt onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de loonkosten en voor de prijsontwikkeling en eventueel voor beleidsmatige bijstellingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De verdeling van de rijksbijdrage is voor een deel afhankelijk van prestatie-indicatoren zoals het aantal diploma's, het aantal eerstejaars en het aantal promoties.

Belangrijke aspecten in de financiering via deze eerste geldstroom zijn:

- er is bestedingsvrijheid binnen de wettelijke taken; de universiteiten kunnen zelf de prioriteiten van de productiemiddelen bepalen en met middelen schuiven tussen 'onderwijs' en 'onderzoek';
- de verantwoordelijkheid voor de huisvesting is gedecentraliseerd; de universiteiten moeten binnen hun budget zelf de middelen vrijmaken voor huisvesting en infrastructuur;
- de verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is gedecentraliseerd;
- in de rijksbijdrage aan de universiteiten is een deel inbegrepen dat is bestemd voor de werkplaatsfunctie academische ziekenhuizen.

De combinatie van de financiering op basis van prestatie-indicatoren en de kwaliteitszorg bevordert de doelmatigheid van het stelsel en biedt garanties aan studenten en potentiële werkgevers.

Vanaf 2012 wordt een nieuw bekostigingssysteem ingevoerd met andere bekostigingsregels.

Onderzoek

Het universitaire onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd. In de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom). Door tussenkomst van NWO wordt specifiek onderzoek (mede-) gefinancierd (tweede geldstroom). Tot slot kan de universiteit subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten, anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van internationale en nationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 10 procent in de derde geldstroom. Kennisoverdracht krijgt voor een deel vorm via het derde geldstroom onderzoek, maar ook door bijvoorbeeld het postacademisch onderwijs.

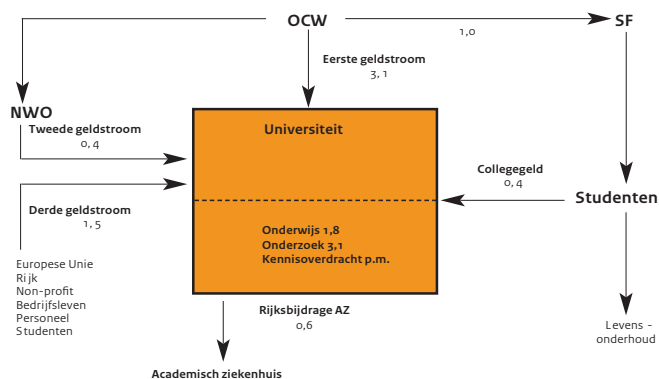
Academische ziekenhuizen

In 1996 is de relatie tussen taken en bekostiging van de academische ziekenhuizen verhelderd. Dit resulteerde in een verlaging van het rijksbijdragen-deel academische ziekenhuizen met 115 miljoen euro, onder gelijktijdige verhoging van het premiegefinancierde aandeel in de exploitatie.

Karakteristiek voor academische ziekenhuizen is de werkplaatsfunctie die zij vervullen voor de faculteiten geneeskunde. Op de werkplaats komen de aankomende medici met de dagelijkse praktijk van de geneeskunde in aanraking. Tevens vervullen de academische ziekenhuizen met de medische faculteiten een onderzoeksfunctie.

Figuur 9.1 | Financieringsstromen wo

Bedragen 2009 (x € 1 mld)

Bron

- A) en B) Jaarverslagen OCW
 C) en D) Jaarverslagen van universiteiten

Toelichting

- B) OCW-uitgaven per student:
 - Totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten bestemd voor onderwijs gedeeld door berekend totaal aantal studenten per kalenderjaar
 - De uitgaven per student zijn ook exclusief apparaatskosten en uitgaven niet voor onderwijs aan de bij universiteiten ingeschreven studenten
 - De bijdrage per jaar is berekend in het prijspeil van elk jaar, waarvoor de berekening is gemaakt
 - B) Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
 - Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief

Tabel 9.1 | Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	3.396,6	3.511,5	3.676,7	3.781,8	3.822,9
Rijksbijdrage universiteiten	3.310,7	3.427,6	3.615,6	3.719,2	3.758,1
waarvan voor academische ziekenhuizen	513,4	527,6	545,8	573,1	556,9
Bekostiging overige instellingen	67,7	67,8	49,6	49,7	35,8
Overige uitgaven	18,2	16,1	11,5	12,9	29,0
Apparaatskosten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal ontvangsten	1,5	11,5	11,6	13,9	13,9
B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9
Collegegelden per student	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6
Bijdrage aan instellingen per student	7,1	7,2	7,4	7,5	7,5
C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
Kosten onderzoek	2.512,8	2.620,4	3.034,3	3.242,2	--
Kosten onderwijs	1.449,6	1.511,7	1.750,4	1.870,4	--
Kosten medische zorg	191,0	199,2	230,7	246,5	--
D) Onderwijsmiddelen per student volgens jaarrek. (x € 1.000)	6,7	6,9	7,9	8,1	--

Bron

- A) Jaarverslagen academische ziekenhuizen
 B) <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- B) Gegevens artsopleidingen, aantal afgestudeerden: degenen die een diploma basisarts hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

Tabel 9.2 | Kerncijfers academische ziekenhuizen

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financiële gegevens (x € 1 mln)					
Totale exploitatie (baten)	4.490,4	4.717,4	5.258,0	5.841,2	6.264,4
B) Gegevens artsopleidingen					
Geneeskunde (ingeschrevenen, bruto)	16.578	17.281	17.812	18.388	18.626
Numerus fixus (artsopleidingen)	2.850	2.850	2.850	2.850	2.850
Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	1.756	1.842	2.019	1.995	2.000
Klinische technologie (ingeschrevenen)	187	256	320	389	441

9 | Wetenschappelijk onderwijs

Financiën van instellingen wo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de wo-instellingen hebben ingediend over 2009 blijkt dat de financiële positie van het veld zich op een goed niveau heeft gestabiliseerd. De solvabiliteit (inclusief voorzieningen) is het afgelopen jaar iets teruggezakt naar 0,58. De liquiditeit vertoonde in de jaren voor 2002 een sterk neergaande trend maar lijkt zich nu te stabiliseren net onder de 1. De rentabiliteit daalt significant van 2,8 procent in 2008 naar 0,5 procent in 2009.

Solvabiliteit en liquiditeit

In het eigen vermogen, exclusief voorzieningen, is een stijgende trend waar te nemen van ongeveer 2.700 miljoen euro in 2008 tot 2.740 miljoen euro in 2009. Vanaf 2004 is het beeld van de schuldontwikkeling (kort + langlopend) voorzichtig oplopend naar een waarde van ruim 1.800 miljoen euro. De voorzieningen vertonen een daling van ruim boven de 400 miljoen euro in 2004 naar ruim onder dit bedrag in 2009. Per saldo geeft dit wel een gelijkmatige solvabiliteitsontwikkeling die in 2009 iets daalt (0,58).

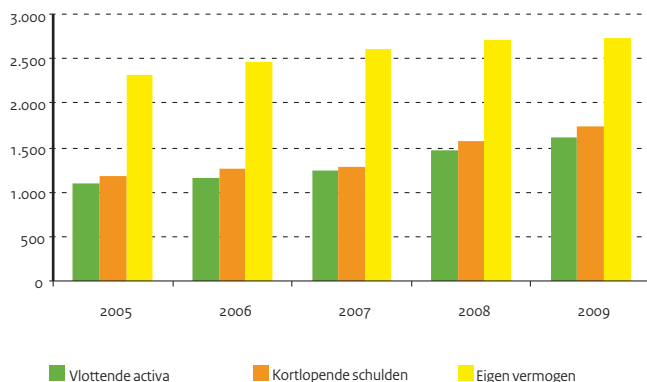
In 2009 is de post vlottende activa gestegen tot iets boven de 1.600 miljoen euro. De kortlopende schulden zijn in 2009 ook weer gestegen tot bijna 1.750 miljoen euro. Op de liquiditeit heeft dit het effect dat deze iets gedaald is naar 0,92.

Rentabiliteit

De rentabiliteit uit de gewone bedrijfsvoering is flink gestegen in 2006 en ongeveer gelijk gebleven in 2007. In 2009 daalt de rentabiliteit sterk naar 0,5. De overige lasten (inclusief de huisvestingslasten) blijven stijgen. De personele lasten vertoonden eveneens een stijging in 2009. Het saldo baten en lasten is na een flinke stijging vanaf 2006 fors gedaald in 2009.

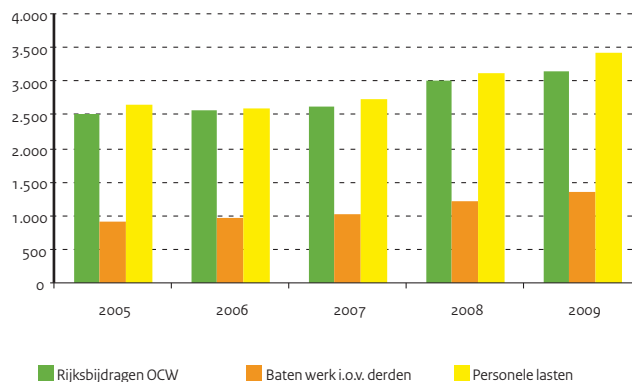
Figuur 9.2 | Balansgegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Figuur 9.3 | Exploitatiegegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Tabel 9.3 | Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten
Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Exclusief Wageningen Universiteit en Open Universiteit
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / (totale baten + rente baten)

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,66	0,66	0,66	0,62	0,58
Liquiditeit	0,93	0,92	0,98	0,94	0,92
Rentabiliteit (in procenten)	1,2	3,5	3,3	2,8	0,5
B) Gecumuleerde balans van universiteiten (x € 1 mln)					
Totaal activa	4.129,3	4.313,9	4.490,1	4.928,8	5.328,7
Vaste activa	3.026,6	3.153,5	3.238,6	3.451,4	3.720,0
waarvan materiële vaste activa	2.839,0	2.927,4	3.079,3	3.292,1	3.555,2
Vlottende activa	1.102,7	1.160,4	1.251,5	1.477,4	1.608,6
waarvan liquide middelen	608,5	603,7	671,1	610,7	670,9
Totaal passiva	4.129,3	4.313,9	4.490,1	4.928,8	5.328,7
Eigen vermogen	2.316,6	2.466,5	2.611,9	2.705,7	2.739,5
Voorzieningen	389,8	384,5	357,4	352,1	365,8
Langlopende schulden	241,7	205,0	243,8	293,1	478,6
Kortlopende schulden	1.181,2	1.258,0	1.277,0	1.577,9	1.744,7
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen van universiteiten (x € 1 mln)					
Baten	4.130,6	4.281,7	4.451,6	5.146,5	5.382,3
Rijksbijdragen OCW	2.496,6	2.563,0	2.624,7	3.008,0	3.141,8
Overige overheidsbijdragen	7,6	7,2	7,1	7,3	8,5
Collegegelden	288,1	305,3	318,7	333,8	395,0
Baten werk i.o.v. derden	912,5	955,6	1.012,0	1.214,1	1.339,6
Overige baten	425,7	450,6	489,1	583,3	497,5
Lasten	4.090,3	4.153,5	4.331,3	5.015,4	5.359,1
Personele lasten	2.647,5	2.593,3	2.732,4	3.106,3	3.428,8
Afschrijvingen	252,0	261,1	254,6	311,4	294,2
Huisvestingslasten	.	.	.	396,6	418,5
Overige instellingslasten	1.190,8	1.299,1	1.344,3	1.201,1	1.217,6
Saldo baten en lasten	40,3	128,2	120,3	131,1	23,2
Saldo financiële baten en lasten	11,1	20,2	27,6	16,3	3,9
Resultaat	51,4	148,4	147,9	147,4	27,1
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,3	-0,1
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	1,7	1,4
Resultaat na belastingen	51,4	148,4	147,9	148,8	28,7
Aandeel derden in resultaat	7,3	8,2	13,2	23,1	11,3
Netto resultaat	44,1	140,3	134,7	125,7	17,4
Buitengewoon resultaat	-4,1	-1,2	-0,1	0,0	1,2
Totaal resultaat	40,0	139,1	134,6	125,7	18,6

9 | Wetenschappelijk onderwijs

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een universiteit kan worden verkregen op basis van een vwo-diploma, een hbo-propedeuse of bachelor, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden wel eisen gesteld aan het gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten.

In 2002 is de bachelor-master structuur ingevoerd in het hoger onderwijs. Dit betekent dat ook het geïntroduceerde, na 3 jaar te behalen wo-bachelor-diploma een einddiploma is. Of het effect hiervan zodanig is dat reële uitstroom ook daadwerkelijk plaatsvindt, moet onderzoek nog uitwijzen. De cursusduur voor het masterdiploma is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-)arts of apotheker zes jaar.

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs.

Eerstejaars

De stijging van het aantal eerstejaars in de afgelopen jaren heeft zich in het studiejaar 2009/10 niet voortgezet. Er zijn ongeveer 600 studenten minder ingestroomd dan in het voorgaande studiejaar. Een stijgende belangstelling is nog te zien bij de gebieden Gezondheid en Natuur en Groen. Gedrag en Maatschappij is gelijk gebleven. De overige gebieden Economie, Recht, Taal en Cultuur en Techniek laten een daling van de instroom zien ten opzichte van 2009.

Ingeschrevenen

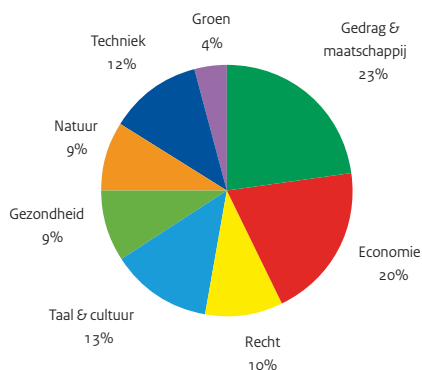
Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen in de instroom en de gemiddelde verwachte verblijfsduur. Deze verblijfsduur nam de afgelopen jaren geleidelijk af. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verwachte verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groeicijfers in de instroom. Ook wijziging in het aantal vijfjarige studies, veranderingen in het stelsel van studiefinanciering en de mogelijkheid om met een bachelordiploma uit te stromen hebben effect op het aantal ingeschrevenen. In 2010 ligt de gemiddelde verwachte verblijfsduur op ongeveer 5,4 jaar.

Afgestudeerden

De ontwikkeling van het aantal afgestudeerden hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. Vanaf 2002 bouwt zich het aantal bachelor-gediplomeerden op, enerzijds door directe omzetting van bestaande studies en anderzijds door nieuwe studieprogrammering binnen de bachelor-master structuur. In tabel 9.4C zijn de doctoraal (aflopend) en de nieuwe master-afgestudeerden (opbouw) opgeteld. Tot 2007 loopt de stijging gelijk op met de stijgende instroom enige jaren eerder. In 2005 begint de eerste reële uitstroom van bachelor-gediplomeerden. Tabel 9.7 laat zien dat het aantal bachelor-gediplomeerden met 26.500 in 2010 nog steeds onder dat van het totaal aantal afgestudeerden doctoraal en master ligt (31.400).

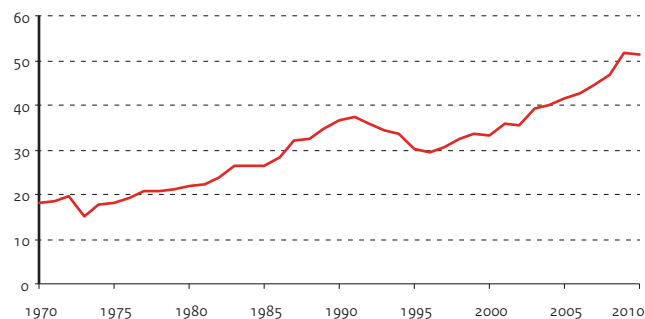
Figuur 9.4 | Eerstejaars wo-studenten naar studierichting

Eerstejaars Nederland in procenten van totaal, 2010

Figuur 9.5 | Aantal eerstejaars wo-studenten

Inclusief groen onderwijs (aantal x 1.000)

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- A) Eerstejaars wo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een universiteit zijn ingeschreven op de peildatum 1 oktober
- A) De universitaire lerarenopleiding is geen startopleiding. Daarom zijn de eerstejaars hiervan niet opgenomen in het totaal aantal eerstejaars
- A) De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages (herkomst t.o.v. totaal inclusief groen)
- B) Ingeschrevenen wo Nederland: degenen die in Nederland aan een universiteit op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven
- C) Afgestudeerden wo Nederland: degenen die een doctoraal- of masterdiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
- C) Exclusief de afgestudeerden aan de beroepsfase
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

Open Universiteit

Toelichting

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 9.4 | Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Eerstejaars, inclusief extraneï (x 1.000)					
Totaal excl. groen	41,5	43,4	45,5	50,1	49,5
Sectoroverstijgend	0,6	0,7	0,7	0,9	1,2
Natuur	3,6	3,7	3,8	4,2	4,3
Techniek	5,0	5,6	5,9	6,5	6,1
Gezondheid	4,7	4,5	4,6	4,7	4,8
Economie	7,4	8,2	8,8	10,0	9,9
Recht	4,9	5,1	5,2	5,6	5,3
Gedrag & maatschappij	9,2	9,8	10,1	11,4	11,4
Taal & cultuur	6,0	6,0	6,2	6,8	6,6
Universitaire lerarenopleiding	(0,0)	(0,1)	(0,1)	(0,0)	(0,1)
Totaal wo-groen	1,1	1,3	1,4	1,6	1,8
Herkomst in procenten					
vwo-d direct	52,1	51,2	52,0	49,9	48,2
vwo-d indirect	7,5	7,2	7,6	8,1	8,5
hbo-d direct	12,6	12,0	10,4	11,6	10,5
hbo-d indirect	5,2	5,2	5,1	5,4	5,4
hbo-propedeuse	6,9	6,6	5,7	5,4	5,6
Overig	15,8	17,8	19,2	19,6	21,9
B) Ingeschrevenen, inclusief extraneï (x 1.000)					
Totaal excl. groen	202,7	206,7	214,0	226,0	233,8
Sectoroverstijgend	1,6	1,8	2,0	2,4	3,1
Natuur	15,3	16,1	16,9	18,1	18,9
Techniek	26,2	26,7	27,7	29,2	29,9
Gezondheid	27,9	28,5	29,5	30,3	30,8
Economie	31,8	32,2	34,0	36,8	38,9
Recht	26,2	26,5	27,0	28,2	28,3
Gedrag & maatschappij	43,0	43,7	44,6	47,3	49,2
Taal & cultuur	29,6	30,1	31,0	32,5	33,1
Universitaire lerarenopleiding	1,0	1,1	1,1	1,3	1,6
Totaal wo-groen	4,5	4,7	5,2	5,7	6,4
C) Afgestudeerden (doctoraal en master x 1.000)					
Totaal excl. groen	29,0	30,9	28,6	29,1	31,4
Natuur	1,8	1,9	1,9	1,9	2,1
Techniek	3,3	3,4	3,2	3,3	3,4
Gezondheid	3,3	3,8	3,7	3,7	4,3
Economie	5,8	5,7	5,1	5,2	5,5
Recht	3,3	3,8	3,6	3,8	4,1
Gedrag & maatschappij	7,3	7,4	7,1	7,1	7,4
Taal & cultuur	3,5	4,1	3,4	3,6	3,9
Universitaire lerarenopleiding	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
Totaal wo-groen	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0

Tabel 9.5 | Open Universiteit, studenten en diploma's (aantallen x 1000)

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal actieve studenten (x1000)	16,9	16,3	15,2	13,7	13,1
Eerstejaars	5,6	5,5	5,5	5,1	5,0
wo-diploma's	463	592	869	485	562

Verwachte verblijfsduur en rendement wo

Algemeen

In september 2002 is de bachelor-master structuur breed in het wetenschappelijk onderwijs gestart. Driejarige bacheloropleidingen zijn nieuw gestart en er zijn lopende opleidingen omgezet naar de nieuwe structuur. Daarnaast bleven er opleidingen uitlopen volgens de oude structuur. In de fase waarin twee structuren naast en door elkaar lopen, heeft het weergeven van rendementscijfers nog betrekkelijke waarde. De eerste bachelorrendementen worden nu wel zichtbaar gemaakt.

Verwachte verblijfsduur en rendement doctoraal en master

De afgelopen jaren is de gemiddelde verwachte verblijfsduur van afgestudeerden geleidelijk teruggelopen naar ongeveer 5,4 jaar. Daarbij is wel in aanmerking te nemen dat de Techniek-opleidingen en meerdere Natuur-opleidingen 5-jarig zijn en dus het gemiddelde verhogen. De meerderheid van de opleidingen is echter 4-jarig.

Het berekende slaagpercentage als maat voor het eindrendement ligt op 69 procent. Dit gemiddelde totaalrendement wordt na ongeveer 8 jaar bereikt. Verder terugkijkend in de tijd is dit percentage een stabiel gegeven gebleken. Na 8 jaar komen er vooral nog procenten bij uit studierichtingen met een langere studieduur, in het bijzonder Techniek.

De rendementen per opleidingsgebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur. Opvallend is dat het slaagpercentage bij Techniek tot onder de 50 procent is teruggezaakt terwijl de andere opleidingsgebieden redelijk constant zijn gebleven. Het slaagpercentage - maat voor het eindrendement - lag in deze sector in 2010 op 69 procent. Bij Techniek, Natuur en vooral Taal en Cultuur zijn de rendementen het laagst.

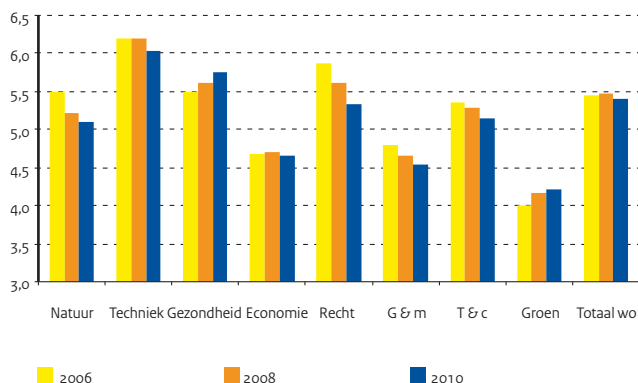
Het opleidingsgebied Landbouw en Natuurlijke omgeving heeft het hoogste verwachte slaagpercentage, 78 procent.

Bachelor-gediplomeerden en rendement

Vanaf 2006, vier jaar na de start van de bachelor-master structuur, is een groei van het aantal bachelor-gediplomeerden te zien. De sector Gedrag en Maatschappij laat ruimschoots het grootste aantal afgestudeerden zien. Dit komt overeen met de relatief hoge instroom de afgelopen jaren in deze sector.

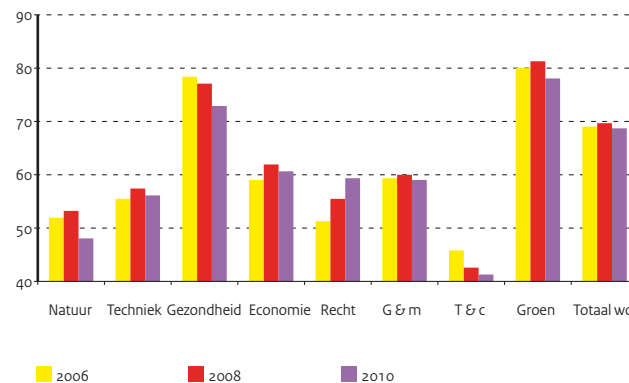
Figuur 9.6 | Verwachte verblijfsduur afgestudeerden

In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 9.7 | Verwacht slaagpercentage

In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Het slaagpercentage voor het wo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen
- Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het wo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- C) en D) In procenten van instroomcohort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 9.6 | Verwachte verblijfsduur en verwacht rendement in het wetenschappelijk onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Natuur	5,5	5,3	5,2	5,2	5,1
Techniek	6,2	6,1	6,2	6,1	6,0
Gezondheid	5,5	5,5	5,6	5,7	5,8
Economie	4,7	4,6	4,7	4,6	4,6
Recht	5,9	5,7	5,6	5,4	5,3
Gedrag en maatschappij	4,8	4,7	4,6	4,6	4,5
Taal en cultuur	5,4	5,3	5,3	5,2	5,2
Landbouw en natuurlijke omgeving	4,0	4,1	4,2	4,1	4,2
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in wo (in jaren)	5,5	5,4	5,5	5,4	5,4
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Natuur	52	55	53	52	48
Techniek	55	58	58	59	56
Gezondheid	78	79	77	73	73
Economie	59	60	62	60	60
Recht	51	55	56	58	59
Gedrag en maatschappij	59	62	60	59	59
Taal en cultuur	46	48	43	43	41
Landbouw en natuurlijke omgeving	80	82	81	81	78
D) Verwacht slaagpercentage wo	69	72	70	70	69

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Bachelor-gediplomeerden wo Nederland: degenen die een bachelordiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

Tabel 9.7 | Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs (aantal x 1.000)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal excl. groen	18,9	22,3	24,2	25,7	26,5
Sectoroverstijgend	0,2	0,4	0,4	0,5	0,6
Natuur	1,4	1,7	1,9	2,0	2,0
Techniek	2,1	2,3	2,7	2,4	2,5
Gezondheid	1,0	1,5	2,2	2,6	3,0
Economie	3,6	4,0	3,9	3,9	4,1
Recht	2,4	3,0	3,1	3,8	3,5
Gedrag & maatschappij	5,0	5,8	6,1	6,3	6,6
Taal & cultuur	3,2	3,5	3,8	4,2	4,2
Totaal wo-groen	0,4	0,3	0,4	0,5	0,6

9 | Wetenschappelijk onderwijs

Instellingen en personeel wo

Instellingen

Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaat in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere een aantal theologische opleidingen, de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Nijenrode. De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

Personeelsontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het te voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel in te zetten voor onderwijs of onderzoek.

Na een daling van de personeelsomvang midden jaren '90 is de laatste jaren sprake van enige groei van de personele omvang. In het jaar 2009 is de totale formatie 39.100 fte's. Dit is ruim 2000 fte's meer dan in 2005.

De omvang van het wetenschappelijk personeel groeit vanaf 2005 jaarlijks iets en die van het ondersteunend personeel is in 2010 iets gegroeid. Na een periode van daling in eerdere jaren is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' (promovendi) de laatste twee jaar gestegen, 7.400 in 2009.

Vrouwelijk personeel

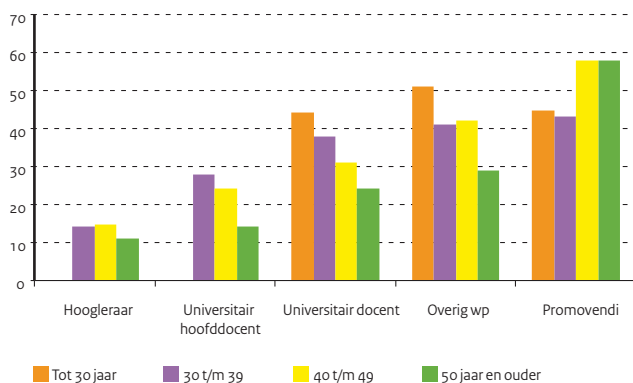
Op basis van fte's is 42 procent van de universitaire personeelsleden vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat, na een aanvankelijke daling bij het wetenschappelijk personeel tot onder de 30 procent, het aandeel in 2009 op 35 procent ligt. Het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en behierend personeel ligt in 2009 op 51 procent.

Onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen nog sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder de hoogleraren. Een aandeel van 12 procent is echter nog ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Onder jonger wetenschappelijk personeel is het aantal vrouwen hoger. De (langzame) groei van het aandeel vrouwen in het hoger wetenschappelijk personeel is alleen bij de categorie universitair hoofddocent te zien.

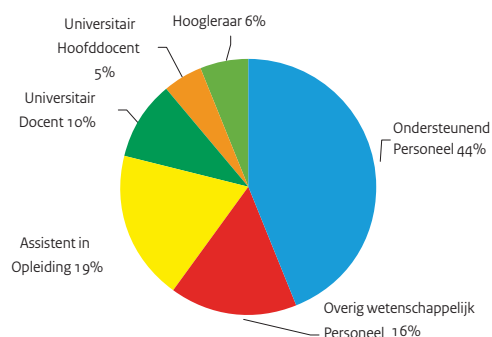
Figuur 9.8 | Vrouwelijk wetenschappelijk personeel

In procenten van totaal, per 31-12-2009 (inclusief WU en OU)

Figuur 9.9 | Samenstelling personeel universiteiten

In procenten van totaal, per 31-12-2009

Bron

- A) OCW (DUO: BRIN-registratie)
 B), C), D), E) VSNU: WOPI

Toelichting

- Peildatum personeel 31 december
- Exclusief Open Universiteit en Wageningen Universiteit
- Personeel: de gegevens zijn exclusief een aanzienlijk deel van het personeel van de universiteiten verbonden aan de medische faculteiten
- De meeste universiteiten hebben dit personeel geheel of gedeeltelijk overgedragen aan Universitaire Medische Centra
- Met ingang van 2005 worden student-assistenten niet langer in de WOPI statistiek opgenomen
- Personeel: totaal bekostigd personeel (zowel rijksbijdrage als 3e geldstroom)
- B) Assistent in opleiding inclusief ontwerpers en 2-jarige aio's
- B) Overig wetenschappelijk personeel inclusief student-assistenten, sinds 2005 exclusief
- C) t/m E): op basis van aantal fte's

Tabel 9.8 | Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
B) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	36,9	36,6	36,9	37,7	39,1
Ondersteunend personeel	16,5	16,2	16,3	16,5	17,1
Wetenschappelijk personeel	20,3	20,4	20,7	21,2	22,0
Hoogleraar (hgl)	2,1	2,1	2,2	2,3	2,4
Universitair hoofddocent (uhd)	1,9	1,9	1,9	2,0	2,0
Universitair docent (ud)	3,8	3,9	3,9	4,0	4,1
Overig wetenschappelijk personeel	5,5	5,5	5,7	5,8	6,1
Assistent in opleiding (aio)	7,0	7,0	6,9	7,2	7,4
C) Percentage vrouwen					
Totaal	39	39	40	41	42
Wetenschappelijk personeel	27	33	33	34	35
Universitair hoofddocent	16	17	17	18	19
Hoogleraar	10	10	11	12	12
D) Leeftijdsonwikkeling					
Percentage <= 29 jaar	23	23	23	23	23
Percentage 30-39 jaar	25	26	26	26	26
Percentage 40-49 jaar	24	23	23	22	22
Percentage 50-59 jaar	23	22	22	22	22
Percentage >= 60 jaar	4	5	6	7	7
E) Ratio's					
Studenten / wetenschappelijk personeel	9,8	9,9	10,0	10,1	10,3
Studenten / totaal personeel	5,4	5,5	5,6	5,7	5,8

Allochtonen in het hoger onderwijs

Brongegevens

Op het 1^e cijfer HO bestand is een telling uitgevoerd naar de herkomst van studenten. Iedere ingeschrevene is slechts eenmaal als instroom geteld, namelijk op het moment dat hij of zij voor het eerst is ingeschreven in het hoger onderwijs. In vergelijking met andere overzichten komen de tellingen daardoor lager uit. Van invloed op de telling is ook het hoge aantal onbekenden. Dit is vooral zichtbaar in het laatste meetjaar. Voor de eerdere jaren heeft aanvulling van de gegevens kunnen plaatsvinden.

In de volgende gevallen is een student gekenmerkt als autochtoon:

- van beide ouders is bekend dat zij geboren zijn in Nederland;
- van één van de ouders is bekend dat deze geboren is in Nederland en het geboorteland van de andere ouder is onbekend.

Indien bekend is dat tenminste één van de ouders geboren is in het buitenland, is de student aangemerkt als allochtoon. Indien beide ouders geboren zijn in het buitenland, gaat voor de vaststelling van allochtonie herkomst het geboorteland van de moeder voor.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tevens is een verdeling gemaakt naar werelddeel en zijn enkele kenmerkende landen apart genoemd.

Ontwikkelingen in de instroom

De instroom in het hoger onderwijs van studenten van allochtone afkomst (westers en niet-westers) is ten opzichte van de totale instroom over de periode 2006-2010 licht gegroeid naar ongeveer 30 procent. In het wo ligt dit een aantal procentpunten daarboven en in het hbo daar iets onder.

hbo

De instroom van niet-westerse allochtonen is in het hbo groter dan de instroom van westerse allochtonen. Van de westerse allochtonen is de groep Europese allochtonen daarbij duidelijk de grootste groep. De instroom van het aantal Turkse studenten is in 2010 licht gedaald.

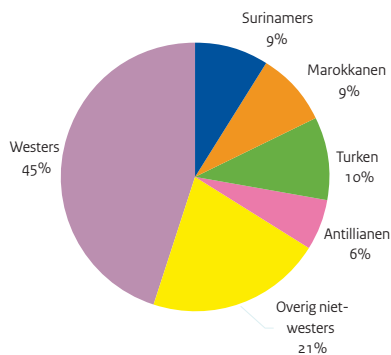
Ten opzichte van 2009 is alleen bij de groep niet-westerse studenten uit Azië en Marokko een lichte stijging te zien in 2010. De grootste groep binnen de niet-westerse allochtonen vormen de studenten met een Aziatische achtergrond.

wo

In het wetenschappelijk onderwijs is de instroom van westerse allochtonen ruim groter dan die van niet-westerse allochtonen. Studenten met een Aziatische achtergrond vormen ook in het wo verreweg de grootste groep onder de niet-westerse allochtonen. De totale instroom van niet-westerse allochtonen is in 2010 ten opzichte van 2009 voor alle categorieën gedaald, behalve voor de groep met een (Zuid-) Amerikaanse achtergrond. Deze groep stijgt sinds 2009.

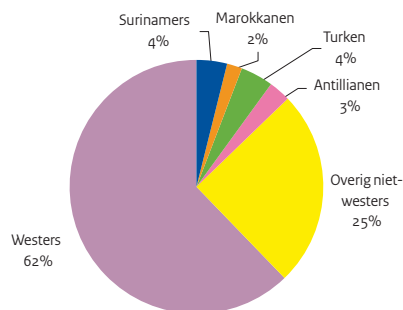
Figuur 9.10 | Instroom van allochtonen in het hbo

Verdeling naar herkomst, 2010

Figuur 9.11 | Instroom van allochtonen in het wo

Verdeling naar herkomst, 2010

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2010)

Toelichting

- Eerstejaars ho Nederland: degenen die voor het eerst in het hoger onderwijs in Nederland op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven

Tabel 9.9 | Allochtone eerstejaars studenten in het hoger onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Totaal aantal eerstejaars in het hbo	85.819	87.902	89.721	95.013	94.416
Totaal autochtonen	62.658	63.599	64.307	67.746	67.655
Totaal allochtonen	23.109	24.272	25.407	27.221	26.483
Totaal westers allochtoon	10.913	11.370	11.859	12.324	12.059
Europa	8.373	8.857	9.507	9.988	9.919
Amerika	400	398	434	429	401
Azië	1.936	1.872	1.685	1.644	1.488
Australië / Nieuw-Zeeland	195	241	230	261	248
Oceanië	9	2	3	2	3
Totaal niet-westers allochtoon	12.196	12.902	13.548	14.897	14.424
Turkije	1.958	2.080	2.379	2.554	2.539
Suriname	2.483	2.525	2.463	2.764	2.485
Antillen / Aruba	1.255	1.365	1.495	1.616	1.488
Marokko	1.962	2.170	2.131	2.269	2.308
Amerika	537	590	594	685	660
Azië	2.776	2.950	3.166	3.516	3.545
Afrika	1.225	1.222	1.320	1.493	1.399
Onbekend	52	31	7	46	278
B) Totaal aantal eerstejaars in het wo	31.866	33.844	36.592	39.729	39.753
Totaal autochtonen	21.493	22.114	23.536	25.193	24.555
Totaal allochtonen	10.360	11.713	13.054	14.509	14.507
Totaal westers allochtoon	6.232	7.028	7.999	8.912	9.074
Europa	4.823	5.568	6.542	7.427	7.658
Amerika	384	416	435	514	479
Azië	916	942	906	847	806
Australië / Nieuw-Zeeland	107	101	113	123	129
Oceanië	2	1	3	1	2
Totaal niet-westers allochtoon	4.128	4.685	5.055	5.597	5.433
Turkije	377	463	521	571	518
Suriname	557	573	666	646	615
Antillen / Aruba	324	406	404	409	404
Marokko	264	291	281	358	302
Amerika	423	468	479	547	618
Azië	1.674	1.894	2.041	2.331	2.284
Afrika	509	590	663	735	692
Onbekend	13	17	2	27	691

Stelsel en financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinanciering (SF) beslaat drie beleidsterreinen: Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten en Lesgeld. De regels voor deze beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten: de Wet Studiefinanciering 2000 (WSF 2000), de Wet Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) en de Les- en cursusgeldwet (LCW). De uitvoering van deze wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. De uitvoering wordt verzorgd door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) in Groningen. De SF-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk beschreven.

Studiefinanciering

In de WSF 2000 staat dat studiefinanciering van toepassing is op voltijdstudenten in het hoger onderwijs (ho) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo. De WSF 2000 biedt studenten flexibiliteit in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van gemengde financiering: een deel als basisbeurs, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een reisvoorziening. De beurs en de waarde van de reisvoorziening worden aan studenten in het ho en deelnemers in de bol niveau 3 en 4 toegekend als lening. Wanneer de student zijn diploma binnen 10 jaar haalt wordt deze lening omgezet in een gift. Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF 2000 wordt verwezen naar het onderdeel 'Lenen en bijverdiene'.

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Op grond van de WTOS wordt een tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (voor zover verschuldigd) en schoolkosten verstrekt voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo), voor deelnemers in de bol tot 18 jaar en voor deelnemers in het vavo of in de lerarenopleiding in het ho. De tegemoetkoming is afhankelijk van het inkomen van de ouders of het eigen inkomen. Leerlingen van 18 jaar en ouder in het vo krijgen bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Les- en cursusgeld

De LCW regelt wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald (zie 'Lesgeldontvangsten').

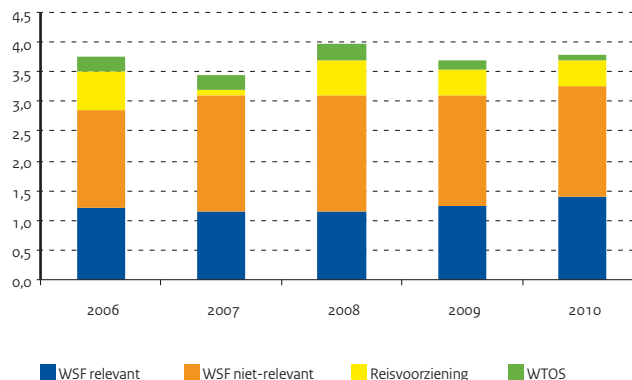
Uitgaven en ontvangsten WSF

Een deel van de studiefinancieringuitgaven en -ontvangsten is niet-relevant voor begrotingstekort/EMU-saldo en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF 2000 zijn verstrekt. De studieleningen tellen niet mee voor het EMU-saldo, omdat daartegenover rentedragende vorderingen staan. Ontvangsten als gevolg van aflossing van deze leningen zijn daardoor eveneens niet-relevant. Ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, behoren tot de niet-relevante uitgaven. Zodra de prestatiebeursuitgaven in een gift zijn omgezet, worden deze uitgaven relevant voor het EMU-saldo.

De sterke stijging van de niet-relevante uitgaven van 2006 naar 2007 komt hoofdzakelijk door de invoering van de prestatiebeurs bol voor niveau 3 en 4 (met ingang van studiejaar 2005/06) en de toename van opgenomen rentedragende leningen (zie ook tabel 10.7 onder B). De fluctuaties bij de uitgaven reisvoorziening in de periode 2006 – 2010 houden voornamelijk verband met de in die jaren aan de OV-bedrijven vooruitbetaalde bedragen.

Figuur 10.1 | Totale uitgaven studiefinanciering

Bedragen (x € 1 mld)

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven reisvoorziening zijn inclusief kasschuiven
- bve betreft alleen de voltijd beroepsopleidende leerweg (bol-vt)
- hbo en wo: betreft alleen voltijd opleidingen
- C) Bedragen zijn afgerond op € 10.
- C) In 2006 en 2008 wijken de uitgaven per student / onderwijsdeelnemer met WSF beduidend af van andere jaren.

Tabel 10.1 | Financiële kerncijfers studiefinanciering en WTOS (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	3.864,6	3.550,2	4.060,1	3.786,8	3.917,4
Totaal WSF en reisvoorziening	3.500,1	3.189,1	3.703,1	3.541,2	3.698,4
waarvan: niet relevant	1.643,7	1.962,0	1.957,1	1.863,5	1.838,3
reisvoorziening	638,4	88,2	596,6	440,6	450,8
WTOS	269,2	267,6	254,0	145,5	100,4
Apparaatskosten	95,4	93,5	103,0	100,1	118,7
Toerekening aan DUO (incl. kosten inning lesgeld)	94,3	92,4	102,1	100,1	118,7
Apparaatskosten OCW	1,0	1,1	0,9	.	.
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	352,5	412,6	490,9	557,4	643,2
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	3.769,3	3.456,7	3.957,1	3.686,7	3.798,8
vo	211,2	212,6	199,8	95,5	68,9
bve (bol)	1.168,1	1.033,3	1.146,4	1.075,6	1.083,3
hbo	1.415,5	1.303,8	1.572,4	1.514,2	1.561,0
wo	974,5	907,0	1.038,5	1.001,4	1.085,6
C) Uitgaven per onderwijsdeelnemer WSF / WTOS (x € 1)					
vo	220	230	210	100	70
bol	3.450	3.080	3.470	3.170	3.120
hbo	4.640	4.150	4.880	4.460	4.420
wo	4.700	4.290	4.740	4.320	4.520

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Totale uitgaven WSF en reisvoorziening (per studerende met WSF) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht. De reguliere leningen zijn inclusief de tempobeurzen en in leningen omgezette prestatiebeurzen
- C) Bedragen zijn afgerond op € 10. In 2006 en 2008 wijken de uitgaven per student / onderwijsdeelnemer met WSF beduidend af van andere jaren. Dit is het gevolg van kasschuiven bij het OV-contract
- C) bol: alleen voltijddeelnemers van 18 jaar en ouder

Tabel 10.2 | Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Totale uitgaven WSF (incl. reisvoorziening) naar sector					
Totaal uitgaven WSF (incl. reisvoorziening) naar sector	3.500,1	3.189,1	3.703,1	3.541,2	3.698,4
bve (bol)	1.110,1	978,3	1.092,2	1.025,7	1.051,8
hbo	1.415,5	1.303,8	1.572,4	1.514,2	1.561,0
wo	974,5	907,0	1.038,5	1.001,4	1.085,6
B) Totale uitgaven WSF (incl. reisvoorziening) naar soort					
Uitgaven basisbeurs (relevant)	608,8	603,3	630,7	707,0	808,1
Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	559,5	508,5	471,2	473,5	523,7
Uitgaven reisvoorziening (relevant)	638,4	88,2	596,6	440,6	450,8
Overig	49,6	37,4	47,6	56,6	77,4
Uitgaven rentedragende lening	1.643,7	1.962,0	1.957,1	1.863,5	1.838,3
Reguliere leningen	942,9	1.124,7	1.193,5	1.187,9	1.207,5
Prestatiebeurs	700,8	826,9	737,8	608,5	544,3
Collegegeldkrediet	--	10,3	25,8	67,2	86,6
C) Uitgaven WSF & reisvoorziening per studerende met WSF per jaar (x € 1)					
bol	5.190	4.470	5.200	4.870	4.800
hbo	6.090	5.430	6.470	6.070	5.990
wo	9.080	8.150	8.990	8.300	8.560

Studiefinanciering: voor mbo en ho

De prestatiebeurs in het hoger onderwijs

Ho-studenten ontvangen van de overheid een basisbeurs (2010: 96 euro voor thuiswonenden en 266 euro voor uitwonenden) en een reisvoorziening.

Een deel van de deelnemers ontvangt, afhankelijk van het inkomen van de ouders, een aanvullende beurs.

Vanaf studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe ho-studenten. Gedurende de nominale cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eis. De prestatie-eis is, dat het diploma in een periode van 10 jaar moet zijn behaald ('diplomatermijn' onder de WSF 2000).

Met ingang van studiejaar 2000/01 valt de reisvoorziening ook onder het prestatiebeursregime. De aanvullende beurs voor het eerste jaar werd met ingang van studiejaar 2000/01 direct als gift verstrekt. Met ingang van studiejaar 2010-2011 wordt de aanvullende beurs in het ho na de eerste vijf maanden onder het prestatiebeursregime gebracht.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg van het mbo

Naast ho-studenten krijgen ook de voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo studiefinanciering. Met ingang van schooljaar 2005/06 geldt voor nieuwe deelnemers in niveau 3 en 4, net als voor de studenten in het ho, de prestatiebeurs. Bol-deelnemers in niveau 1 en 2 krijgen de beurs als gift. Voor hen geldt wel een aanwezigheidseis; indien een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening.

Ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

Voor alle schoolsoorten vertoont de ontwikkeling van de gemiddelde aanvullende beurs over het algemeen een stijgende lijn. Dit hangt vooral samen met de stijging van het normbedrag aanvullende beurs als gevolg van de compensatie voor de inflatie (indexering).

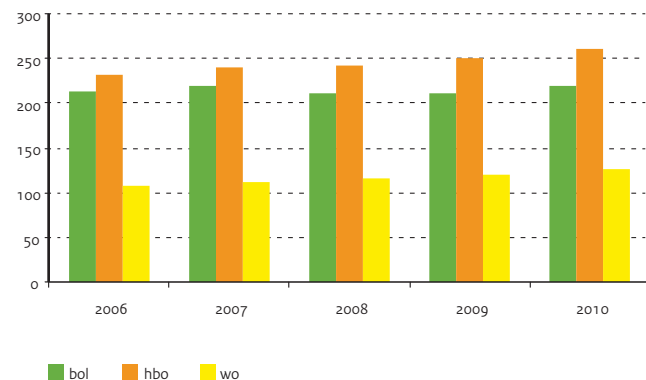
NB: In 2010 is een wetwijziging doorgevoerd om, in het kader van de crisismaatregelen, de WSF-uitgaven te beperken en de normbedragen in 2011 en 2012 niet te indexeren.

Omzetting prestatiebeurs naar gift

In 2001 is voor het eerste cohort ho-studenten (1996/97) dat onder het prestatiebeursregime valt de prestatielening op basis van behaalde diploma's in een gift omgezet. Het bedrag aan leningen dat is omgezet in een gift neemt in de volgende jaren toe, doordat steeds meer cohorten die onder het prestatiebeursregime vallen, afstuderen. Vanaf 2004 zijn de omzettingen verder toegenomen, omdat ook het eerste cohort is afgestudeerd waarbij ook de reisvoorziening onder het prestatiebeursregime valt. Voor de (vrijwel) afgeronde cohorten 96/97 tot en met 02/03 geldt dat minimaal 83 procent van de prestatiebeurstoekenningen is omgezet in een gift.

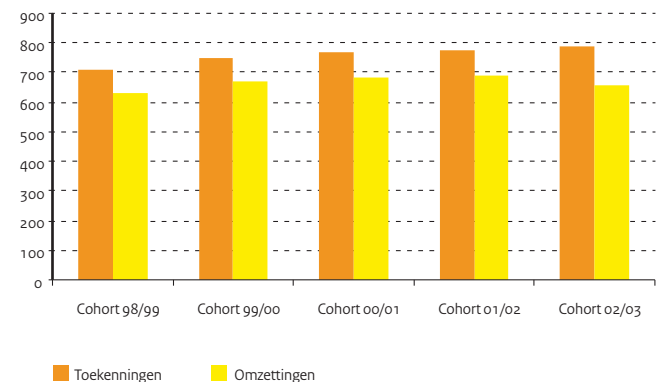
Figuur 10.2 | Studerenden met studiefinanciering

Basisbeurs (aantal x 1.000)

Figuur 10.3 | Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift

Per studiecohort (x € 1 mln)

Bron

Begrotingen OCW

Toelichting

- De wijzigingen in de norm basis- en aanvullende beurs 2007 t.o.v. 2006 zijn mede het gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel in 2006
- De bedragen zijn afgerond op hele euro's

Tabel 10.3 | Normbedragen WSF per maand (in euro's)

		2006	2007	2008	2009	2010
A) Basisbeurs						
Uitwonend	bol	230	234	236	240	246
	ho	248	253	256	260	266
Thuiswonend	bol	70	72	72	74	75
	ho	89	91	92	93	96
B) Maximale aanvullende beurs						
Uitwonend	bol	311	310	314	319	327
	ho	226	224	228	231	239
Thuiswonend	bol	293	291	295	300	307
	ho	207	205	209	212	219
C) Maximale rentedragende lening						
Uitwonend	bol	147	156	158	160	164
	ho	266	277	280	284	289
Thuiswonend	bol	147	156	158	160	164
	ho	266	277	280	284	289

Tabel 10.4 | Gemiddelde aanvullende beurs per maand (in euro's)

	2006	2007	2008	2009	2010
bol	268	281	287	283	292
hbo	187	188	181	182	193
wo	195	187	177	180	189

Bron

Jaartellingen OCW (DUO)

Tabel 10.5 | Diploma omzettingen prestatiebeurs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Omgezet naar definitieve gift a.g.v. voldoen aan diplomavereisten					
Bedragen (x € 1 mln)	626,6	711,3	881,7	1.099,0	1.311,8
Aantal omzettingen (aantal x 1.000)	76,5	90,9	114,7	134,9	152,5
B) Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift per studiegroep					
Totaal toekenningen (x € 1 mln)	707,8	752,0	767,9	774,0	788,7
Totaal omzettingen naar gift (x € 1 mln)	629,9	669,3	683,4	688,9	654,5
Percentage omzettingen	89	89	89	89	83

Bron

Begrotingen OCW en realisatie OCW (DUO)

Toelichting

- A) Vanaf 2006 hebben de omzettingen alleen betrekking op diploma-omzettingen, de eerstejaarsomzetting is vanaf dat jaar vervallen
- B) De omzettingen naar gift voor cohorten 00/01 en 01/02 bestaan deels nog uit verwachtingen omdat de 10-jaars termijn nog niet verstreken is.
- In 2010 zijn voor de cohorten 98/99 t/m 01/02, in zowel toekenningen als omzettingen, nog mutaties geweest

Studiefinanciering: gerechtigden

Gerechtigdenpercentage

Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studerende(n) voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerende(n) recht hebben op studiefinanciering. Dat deel van de studerende(n) dat wel recht heeft op studiefinanciering en dat daadwerkelijk krijgt toegekend, wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Dit percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep. Voor het hoger onderwijs zijn dit de 17- tot 30-jarigen en voor de bol de 18- tot 30-jarigen. In de bol had 95 procent in 2010 recht op een beurs en in het hbo en wo was dit respectievelijk 80 en 63 procent.

Aantal WSF-gerechtigden

Vanaf 2003 stijgt het aantal basisbeursgerechtigden. Deze stijging is vooral zichtbaar in de bol en het hbo. In de periode 2006-2010 heeft ongeveer vier op de tien basisbeursgerechtigden recht op een aanvullende beurs. De uitwonendenpercentages in de drie onderwijssoorten waren in de periode 2006-2010 redelijk stabiel. Wo-studenten wonen het meest op zichzelf. Ruim 70 procent van de wo-studenten met een basisbeurs woont op kamers. Bol-deelnemers wonen minder vaak op zichzelf, ongeveer een derde van de bol-deelnemers is uitwonend. De invoering van de prestatiebeurs in bol niveau 3 en 4 per 1 augustus 2005 geeft voor het eerst een duidelijk effect in kalenderjaar 2006. Daarna is het effect van de invoering van de prestatiebeurs bol duidelijk zichtbaar.

Reisvoorziening

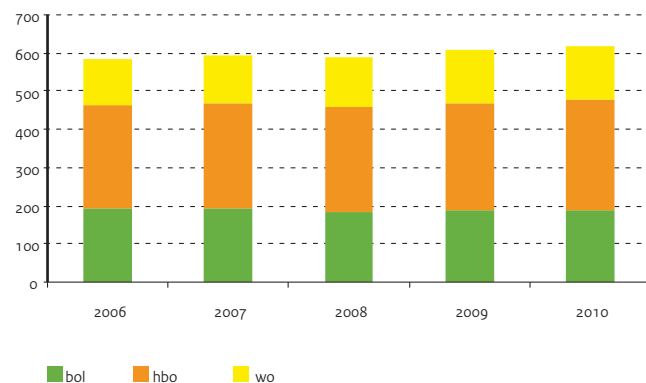
Het aantal studenten dat gebruik maakt van de reisvoorziening vertoont over de periode 2006-2010 een stijgende lijn. Het aantal stijgt mee met het aantal studenten met recht op studiefinanciering.

Dit aantal is lager dan het aantal beursgerechtigden.

Een deel van de studenten maakt geen gebruik van de reisvoorziening en studenten die in het buitenland studeren krijgen een reisvoorziening in de vorm van een toelage.

Figuur 10.4 | Aantal kaarhouders/reisrechthouders

Naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

Bron

Begrotingen en Jaarverslagen OCW,
realisaties DUO

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Prestatiebeurs bol vanaf 2005/06 voor 18-jarige deelnemers in vt-bol
- Vanaf 1996/97 is de prestatiebeurs ingevoerd voor nieuwe studenten in ho
- C) Er is geen onderverdeling te maken naar bol, hbo en vo
- E) Percentage studerenden met WSF t.o.v. leeftijdsgroep: voor bol 17-30 jaar en voor ho 18-30 jaar

Tabel 10.6 | Studerenden met WSF (aantal x 1.000 en percentages)

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Basisbeurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	553,5	570,5	568,5	580,8	606,4
bol	153,2	108,7	74,1	61,8	59,9
bol-prestatiebeurs	60,6	110,3	136,1	148,9	159,2
hbo-tempobeurs	0,6	0,4	0,0	0,0	0,0
hbo-prestatiebeurs	231,8	239,7	242,9	249,4	260,4
wo-tempobeurs	1,1	1,0	0,0	0,0	0,0
wo-prestatiebeurs	106,3	110,4	115,5	120,7	126,8
B) Aanvullende beurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	227,6	223,3	210,6	204,5	211,6
bol	118,4	114,1	104,4	100,5	103,5
hbo	83,3	83,5	81,0	79,3	82,1
wo	25,9	25,7	25,3	24,7	26,0
In procenten ten opzichte van aantal basisbeurs	41	39	37	35	35
C) Aantal studenten met meeneembare studiefinanciering					
Totaal	--	5,1	6,4	7,5	8,0
D) Collegegeldkrediet					
Totaal	0,0	103,0	44,6	67,2	86,6
hbo	0,0	64,9	16,4	42,6	45,4
wo	0,0	38,1	28,2	24,5	41,1
E) Studerenden met een beurs per onderwijssoort (percentage)					
Totaal	81	82	82	80	80
bol	94	98	95	97	95
hbo	82	82	80	79	80
wo	61	62	63	61	63
F) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	45	46	47	47	46
bol	31	33	34	32	32
hbo	46	46	47	47	47
wo	72	72	72	72	71
G) Aantal studenten met reisvoorziening					
Totaal	586,1	595,4	589,7	607,1	618,3
bol	192,9	195,1	185,5	188,1	186,2
hbo	269,0	273,5	273,9	282,3	290,5
wo	124,3	126,8	130,2	136,6	141,5

Lenen en bijverdienen

Lenen en bijverdienen

De maximale hoogte van de studiefinanciering (basisbeurs, aanvullende beurs en leenmogelijkheden), exclusief de waarde van de reisvoorziening, is wettelijk bepaald: dit is het normbudget.

De hoogte van het normbudget is gebaseerd op de studiekosten en de kosten van levensonderhoud. Bovenop de basis- en aanvullende beurs, mogen alle studenten aanvullend lenen tot het maximum van het normbudget. Met ingang van studiejaar 2007/08 kunnen studenten ook het verschuldigde collegegeld lenen, met een plafond van vijf keer het wettelijke collegegeld. Nadat een student zijn basisbeursrechten heeft verbruikt (dat wil zeggen ná de nominale cursusduur), heeft hij nog drie jaar recht op een studielening. De leningen die aan studenten in het kader van de WSF 2000 zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. Over het algemeen geldt voor deze leningen een terugbetalingstermijn van vijftien jaar, die twee jaar na beëindiging van de studie begint. Daarbij wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingstermijn wordt kwijtgescholden. In 2009 zijn de terugbetalingsvoorwaarden van studieleningen vereenvoudigd en versoepeld, waardoor de betaalbaarheid ervan verder is verbeterd. De effecten daarvan zullen in 2012 zichtbaar worden.

Studenten kunnen jaarlijks een bedrag bijverdienen zonder gevolgen voor de studiefinanciering. Van 2009 tot en met 2011 is de grens ruim 13.200 euro. Daarna wordt deze bijverdiengrens geïndexeerd.

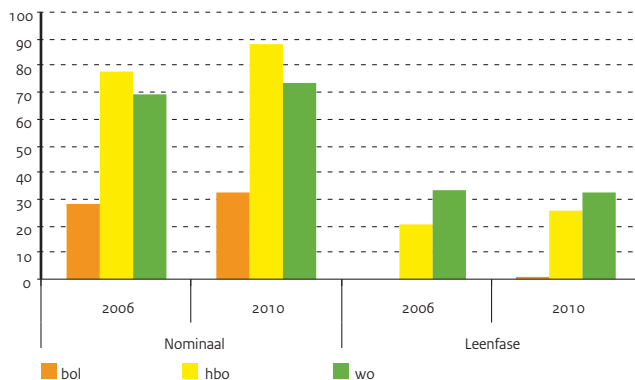
Aantal studenten met rentedragende lening

Vanaf 2001 is het aantal opgenomen leningen en de daarmee samenhangende uitgaven sterk toegenomen. Sinds 2007 zien we een stabilisatie in het aantal studenten dat leent naast de studiebeurs. De toename van de uitgaven rentedragende leningen is toe te schrijven aan het hogere bedrag dat door de individuele student is geleend en een toename van het opgenomen collegegeldkrediet.

Opvallend is dat de laatste jaren met name in de nominale fase terughoudender gebruik wordt gemaakt van de basis- en de aanvullende lening naast de prestatiebeurs. Mogelijk heeft dat te maken met de invoering van het collegegeldkrediet. Vermoedelijk is er met name onder eerstejaars studenten een groep die wel bereid is om met inzet van het collegegeldkrediet te lenen om te investeren in hun studie, maar niet om te lenen voor het levensonderhoud. 'Lenen voor eten' voelt voor hen waarschijnlijk anders dan het 'financieren van je opleidingskosten'. Daarnaast kan het communicatiebeleid gericht op bewust lenen een rol spelen. Sinds eind 2008 worden studenten erop gewezen dat ze niet meer moeten lenen dan strikt noodzakelijk is. Tot slot kan de kredietcrisis van invloed zijn: onzekerheid over de toekomst kan leiden tot terughoudend leengedrag. Komende jaren zullen moeten uitwijzen of de stabilisatie in het leengedrag al dan niet structureel is.

Figuur 10.5 | Aantal studenten met een lening

Aantal x 1.000

Tabel 10.7 | Kerncijfers lenen

Bron

Begrotingen OCW en realisatie OCW (DUO)

Toelichting

- A) de jaren voor 2009 waren er nog geen deelnemers in de bol met een lening zonder basisbeurs aangezien de prestatiebeurs in 2005/06 in bol 3+4 is ingevoerd
- B) met ingang van 2007 zijn de uitgaven inclusief de uitgaven collegegeldkrediet

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Aantal studenten met een lening (x 1.000)					
Totaal	175,3	191,3	191,7	188,0	193,8
bol	28,4	32,5	30,4	29,4	32,4
waarvan zonder basisbeurs	--	--	--	1,0	1,0
hbo	77,5	85,3	86,9	85,7	87,9
waarvan zonder basisbeurs	20,6	20,9	23,4	24,0	25,8
wo	69,4	73,5	74,4	72,9	73,5
waarvan zonder basisbeurs	33,2	31,7	32,7	32,1	32,8
B) Uitgaven rentedragende leningen (x € 1 mln)					
Totaal	942,9	1.124,7	1.219,3	1.255,0	1.294,1
bol	110,7	166,3	175,2	157,9	172,1
hbo	417,2	494,4	552,0	586,2	593,3
wo	415,0	463,9	492,1	510,9	528,6

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is vanaf 1 augustus 2001 van kracht. De WTOS bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren en deelnemers tot 18 jaar die voltijds vo of de voltijdse opleiding volgen in de bol (TS17-). Studerenden jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF vallen hebben tot die datum ook recht op TS17-;
- studerenden van 18 jaar en ouder die (deeltijd) voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) volgen of een lerarenopleiding in het hoger onderwijs (WTOS18+);
- voltijds studerenden van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantal WTOS-gerechtigden

Het aantal TS17- gerechtigden is een aantal jaren stabiel geweest. Met ingang van 2006 neemt dit weer af. Deze daling vloeit voort uit zowel een daling van het aantal leerlingen als uit minder gebruik. De invoering van gratis schoolboeken heeft in 2008 bijgedragen aan de daling van het aantal gebruikers van de regeling. Per januari 2010 is het aantal gebruikers van de WTOS voor minderjarigen in het vo verder afgenomen door de volledige integratie in het kindgebonden budget. Het aantal gerechtigden voor de WTOS18+ daalt in de periode 2006-2010. De aantallen VO18+ vertonen in de periode 2006-2010 een stijgende lijn.

Normbedragen

In de WTOS worden voor verschillende groepen verschillende normbedragen onderscheiden, afhankelijk van leeftijd en opleiding. De normbedragen worden jaarlijks geïndexeerd. NB: in het kader van de crisismaatregelen is, om de WTOS-uitgaven te beperken, in 2010 een wetswijziging doorgevoerd om de normbedragen in de WTOS in 2011 en 2012 niet te indexeren.

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit een:

- bedrag voor lesmateriaal/schoolkosten;
- bedrag (voor zover nog van toepassing) voor de onderwijsbijdrage (lesgeld).

De WTOS18+ bestaat uit een:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus-, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit een:

- basistoelage met uitwonendenteslag;
- tegemoetkoming in lesgeld (voor zover nog van toepassing);
- tegemoetkoming in de overige schoolkosten.

De tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

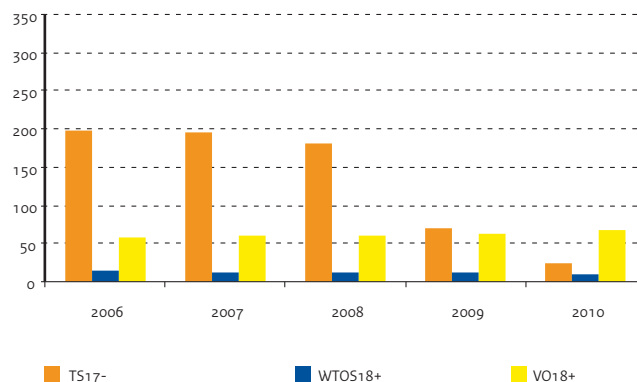
WTOS-uitgaven

De uitgaven voor zowel de TS17-, de WTOS18+ als de VO18+ vertoonden tot en met 2007 een beeld dat redelijk aansloot bij het verloop van het aantal gerechtigden.

De daling van de WTOS-uitgaven aan leerlingen in het vo is in 2008 in verhouding lager dan de daling van het aantal vo-ers dat gebruik maakt van de WTOS. Dit houdt verband met de betaling in 2008 van de gehele tegemoetkoming WTOS voor schooljaar 2008/09, waarmee werd voorkomen dat ouders van vo-leerlingen de schoolboekenrekening (gedeeltelijk) moesten voorfinancieren. Normaal zou de tweede termijn van de TS17-tegemoetkoming betaald worden in januari / februari 2009. Met ingang van de jaren 2009 en 2010 zijn de WTOS-uitgaven afgenomen. Dit wordt met name veroorzaakt doordat de schoolboeken door de scholen aan de leerlingen zijn verstrekt en de integratie in het kindgebonden budget.

Figuur 10.6 | Uitgaven WTOS naar soort regeling

Uitgaven (x € 1 mln)

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- WTOS18+: inclusief vavo
- A) en C) In 2009 dalen de uitgaven sterk door het feit dat boeken nu door scholen worden aangeschaft i.p.v. door de ouders
- Met ingang van 1-1-2010 zijn de uitgaven nog verder gedaald als gevolg van integratie van de WTOS in het kindgebonden budget

Tabel 10.8 | Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
Totaal	269,2	267,6	254,0	145,5	100,4
TS17-	197,1	195,5	180,4	71,0	24,7
vo	151,7	150,8	137,1	30,7	0,6
bol + ho	45,4	44,7	43,2	40,3	24,0
WTOS18+	14,0	11,2	12,2	11,0	9,1
vo	1,4	0,9	1,3	1,4	1,6
ho	12,6	10,3	11,0	9,6	7,5
VO18+	58,1	60,9	61,4	63,4	66,6
B) Studerenden met WTOS (aantal x 1.000)					
TS17-	338,3	321,8	299,8	235,9	148,1
vo	271,3	259,8	240,2	182,7	102,2
bol + ho	66,9	62,0	59,6	53,2	45,9
WTOS18+	13,6	11,1	10,9	10,3	8,5
vo	2,8	1,9	2,4	2,6	2,6
ho	10,8	9,1	8,5	7,7	5,8
VO18+	30,5	31,5	31,9	33,7	34,3
C) Uitgaven per studerende met WTOS per jaar (x € 1)					
TS17-	583	608	602	301	167
vo	559	580	571	168	6
bol + ho	678	721	726	758	523
WTOS18+	1.028	1.012	1.126	1.071	1.081
vo	491	488	541	546	613
ho	1.165	1.123	1.290	1.245	1.293
VO18+	1.904	1.929	1.926	1.885	1.939

Bron

Begrotingen OCW

Toelichting

- Normen 2008 voor schoolkosten bekostigd vo onderbouw en bovenbouw bij de TS17- zijn lager i.v.m. een aftrek voor gratis schoolboeken per 1-8-2008
- Totale tegemoetkoming WTOS18+ bestaat uit studiekosten en lesgeld/cursusgeld/collegegeld
- Norm 2008 voor schoolkosten bij de VO18+ is lager i.v.m. een aftrek voor gratis schoolboeken per 1-8-2008

Tabel 10.9 | Normbedragen WTOS (in euro's)

	2006	2007	2008	2009	2010
TS17- per jaar					
Schoolkosten vo onderbouw	578	588	283	287	0
Schoolkosten vo bovenbouw	656	667	363	369	0
Schoolkosten bol	968	985	996	1.012	659
Lesgeld vo en bol	963	975	993	1.013	1.031
WTOS18+ per jaar					
Maximale totale tegemoetkoming vo	567	576	584	593	605
Totale tegemoetkoming ho	1.196	1.207	1.214	1.225	1.241
VO18+ per maand					
Basistoelage uitwonend	226	230	232	236	242
Basistoelage thuiswonend	97	99	100	101	104
Lesgeld vo en bol	80	81	83	84	86
Schoolkosten	55	56	30	31	80

Les- en cursusbetaling/collegegeld

Les- en cursusbetaling

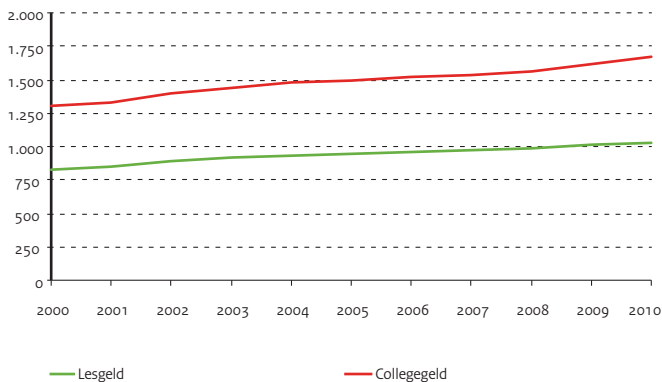
In de Les- en Cursusbetalingwet (LCW) is bepaald voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusbetalingen opgenomen. DUO in Groningen is verantwoordelijk voor het lesgeld. Collegegeld wordt vastgesteld door de ho-instellingen.

Lesgeldontvangsten

Met ingang van schooljaar 2005/06 is het lesgeld afgeschaft voor alle 16- en 17-jarige deelnemers in de bol en in het vavo en voor alle leerlingen in het voltijd vo (vmbo, havo en vwo), het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Met ingang van schooljaar 2005/06 vraagt OCW alleen aan deelnemers in de bol en het vavo die op 1 augustus van het schooljaar 18 jaar of ouder zijn een bijdrage voor het volgen van onderwijs. Lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Het lesgeld wordt jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie. De ontvangsten met ingang van 2006 volgen min of meer de hiervoor beschreven daling van het aantal lesgeldplichtigen met ingang van schooljaar 2005/06. Er is een mogelijkheid van gespreid betalen van het lesgeld; met ingang van schooljaar 2004/05 in maximaal zes termijnen. Ongeveer 120.000 mensen maken gebruik van deze mogelijkheid. Ter informatie is in de tabel hiernaast ook het verschuldigde collegegeld vermeld.

Figuur 10.7 | Normbedragen les- en collegegeld

Uitgaven (x € 1 mln)

Bron

Begrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Aantallen ultimo jaar

Tabel 10.10 Les- en collegegeld					
	2006	2007	2008	2009	2010
A) Lesgeld ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal	181,0	188,7	179,9	187,2	202,6
(v)so, vo	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
bve (bol)	180,0	188,7	179,9	187,2	202,6
B) Lesgeldplichtigen per schooljaar (aantal x 1.000)					
Totaal	193	192	189	197	205
(v)so, vo	0	0	0	0	0
bve (bol)	193	192	189	197	205
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	963	975	993	1.013	1.031
Collegegeld	1.519	1.538	1.565	1.620	1.672

Stelsel en financiën cultuur en media

Stelsel

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreden van cultuuruitingen.

Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend (Wet op het specifiek Cultuurbeleid). Om deze algemene doelstelling van het cultuurbeleid te kunnen realiseren draagt het Rijk (mede) verantwoordelijkheid voor de instandhouding van een aantal stelsels: kunsten, musea, monumenten, archeologie, archieven en bibliotheken. De Mediawet 2008 behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

Kwaliteit en diversiteit van het aanbod wordt onder andere nagestreefd door ondersteuning van instellingen en infrastructuur op de volgende terreinen: Kunsten (podiumkunsten, beeldende kunst, architectuur en vormgeving, nieuwe media en film, amateurkunst en cultuureducatie), Cultureel Erfgoed (monumenten, musea, archieven, archeologie), Letteren en Bibliotheken en Media (met name omroepbestel). Naast subsidies voor instellingen en infrastructuur wordt het cultuurbeleid vormgegeven met specifieke maatregelen ter bevordering van excellentie, innovatie, cultureel ondernemerschap en cultuurparticipatie (bijvoorbeeld door de programma's voor Internationaal Cultuurbeleid en Cultuur en School).

Over het te voeren beleid en de instellingsubsidies wordt advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. In 2009 is de systematiek voor subsidietoewijzing voor het laatst gewijzigd. De minister onderhoudt nu directe subsidierelaties met instellingen die een functie vervullen in de zogenoemde basisinfrastructuur (BIS). Een substantieel deel van de subsidierelaties en verantwoordelijkheid voor pensioenvoorzieningen zijn in 2009 overgedragen aan landelijke cultuurfondsen die door het ministerie zijn opgericht.

Financiën

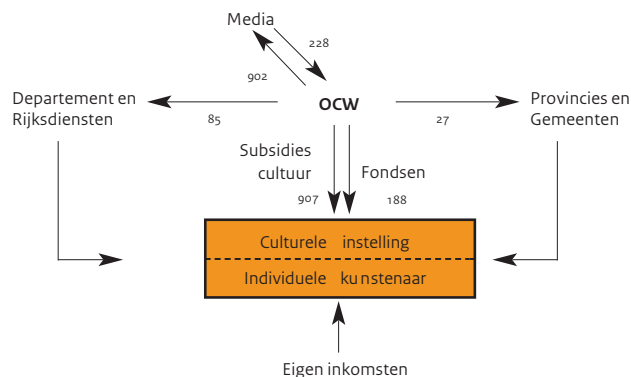
De subsidiëring vindt plaats op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), de Monumentenwet 1988, de Archiefwet 1995 en de Mediawet 2008. De WSC en de daarop berustende regelgeving kennen drie verschillende geldstromen, te weten: de instellingsubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkeringen. De instellingsubsidies kennen nu een onderverdeling in eenjarige en meerjarige instellingsubsidies. Meerjarige instellingsubsidies (de grootste geldstroom) zijn toegekend voor de periode 2009-2012, op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen en van de ingediende begrotingen van de fondsen en de aangewezen instellingen. De subsidie is verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo binnen

de subsidieperiode kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten. Naast (meerjarige) instellingsubsidies verstrekken de cultuurfondsen ook projectsubsidies en werkbeurzen.

In de vier grote steden en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De bestuurlijke afspraken hierover worden onderling vastgelegd. Geldstromen naar de gemeentes en provincies in het kader van de 'Regionale Dynamiek' (Actieplan Cultuurbereik en Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving) zijn in 2009 volledig gedecentraliseerd naar het gemeentefonds.

Figuur 11.1 | Financieringsstromen cultuur en media

Bedragen 2010 (x € 1 mln)

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- A3) Het budget voor de regionale omroep is met ingang van 2006 toegevoegd aan het Provinciefonds
- De 6,8 miljoen euro van het Erfgoedfonds Mondriaan Stichting is aan de Kunstenfondsen toegevoegd
- A3) Het bedrag voor 'ontwikkeling nieuwe diensten' is voor het jaar 2010 in de post 'programmaversterking' opgenomen
- B2) De opbrengsten rente en etherreclame zijn gebaseerd op de begrotingsbrieven media en latere bijstellingen van de raming in september gedurende dat jaar
- De definitieve cijfers zijn terug te vinden in de jaarrekeningen van het Commissariaat voor de Media en de STER

Tabel 11.1 | Financiële kerncijfers cultuur en media (x € 1 mln)

Uitgaven en ontvangsten cultuur en media	2006	2007	2008	2009	2010
A) Totaal uitgaven cultuur en media	1.691,3	1.657,6	1.834,9	1.836,8	1.892,9
A1) Totaal uitgaven kunsten	387,2	409,0	425,1	438,9	449,3
> Totaal uitgaven kunsten, excl. Fondsen	313,0	314,5	325,9	271,0	275,6
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	51,5	45,8	55,7	33,8	37,9
Film	24,0	10,8	10,9	13,4	14,2
Podiumkunsten	176,7	192,3	191,9	184,9	179,3
Amateurkunst en kunsteducatie (incl. Cultuur en School)	26,9	27,6	22,8	25,7	17,6
Overige subsidies kunsten (incl. Actieplan Cultuurbereik tm 2008)	33,9	38,0	44,6	13,2	26,7
> Totaal fondsuitgaven kunsten	74,2	94,5	99,2	167,9	173,7
Fondsen beeldende kunsten (incl. erfgoed)	28,0	29,2	29,0	45,0	44,9
Fonds Architectuur	2,0	2,0	2,1	8,8	9,1
Fonds Podiumkunsten	32,0	32,7	35,3	64,3	64,2
Filmfondsen	12,2	30,6	32,8	37,1	37,1
Participatiefondsen	--	--	--	12,6	18,4
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	53,5	79,8	87,2	87,0	111,6
Bibliotheken	35,6	47,2	40,6	37,7	36,7
Letteren	8,3	10,3	10,9	12,9	15,7
Beelden voor de toekomst	--	12,5	25,6	24,6	46,9
Nederlandse taalunie	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4
Nederlands letterenfonds	8,3	8,5	8,8	10,4	10,9
A3) Totaal uitgaven media	758,5	783,5	887,9	902,1	901,8
Wereldomroep	43,2	42,8	44,4	46,8	46,5
Overige uitgaven	114,9	16,8	137,4	128,1	99,8
Landelijke omroepen	600,4	723,9	706,1	727,2	755,5
Ledenomroepen en NPS	252,2	341,2	289,9	306,6	305,0
NOS RTV	95,3	98,6	105,7	103,7	112,8
NOS Diensten	62,5	74,9	76,9	89,5	101,3
Overige omroepen	38,7	39,7	39,1	46,3	48,8
Programmaversterking	128,3	130,6	144,5	143,1	187,6
Ontwikkeling nieuwe diensten	23,4	38,9	50,0	38,0	.
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	396,8	296,2	347,9	314,3	342,2
Musea	152,5	186,1	178,0	196,0	200,5
Monumentenzorg	213,1	77,6	134,7	90,4	110,7
Archeologie	3,3	2,8	3,5	0,7	1,1
Archieven	27,9	29,7	31,7	27,2	29,9
A5) Overige uitgaven	25,6	4,0	7,6	3,3	3,5
A6) Apparaatsuitgaven	69,7	85,1	79,1	91,3	84,5
Nationaal archief	15,3	27,9	19,4	22,7	22,2
Bestuursdepartement / RCE / ICN	54,4	57,2	59,7	68,6	62,3
B) Totaal ontvangsten cultuur en media	265,0	276,0	287,2	283,4	264,4
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	8,7	10,4	8,4	9,1	11,1
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	252,9	251,2	252,0	247,6	228,2
Opbrengst etherreclame	194,0	188,0	220,0	209,0	197,0
Opbrengst rente	0,9	1,5	1,4	2,0	2,0
Overige ontvangsten	20,0	30,0	0,0	6,8	-0,3
Ontvangsten verdeling radiofrequenties	38,0	31,7	30,6	29,8	29,5
B3) Overige ontvangsten	3,4	14,4	26,8	26,7	25,1

Sector

Het domein van de kunsten omvat de beeldende kunsten, architectuur, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, amateurkunstbeoefening en kunsteducatie. Het beleid in deze sectoren krijgt grotendeels gestalte via instellingsubsidies in het kader van de Cultuuragenda en de concrete uitwerking daarvan in het subsidieplan (voorheen samen in de Cultuurmota). De subsidiëring geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU) en de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen.

Fondsen

Een deel van het rijksbeleid op het terrein van cultuur wordt uitgevoerd door de cultuurfondsen. In de cultuurfondsen waren de volgende fondsen actief in 2010: Fonds voor de Podiumkunsten, Nederlands Fonds voor de Film, Fonds Beeldende Kunst Vormgeving en Bouwkunst, Mondriaan Stichting, Stimuleringsfonds Architectuur en het Fonds voor Cultuurparticipatie. Met het beleid 'meer voor minder' ontvangt een deel van de instellingen die niet onder de BIS vallen meerjarige instellingsubsidie bij het Fonds voor de Podiumkunsten en het Fonds voor Cultuurparticipatie. Naast meerjarige instellingsubsidies kunnen instellingen of individuele kunstenaars ook bij fondsen terecht voor ondersteuning van producties, projecten of (werk) beurzen.

Beleid

Het beleid voor de sector Kunsten (en het bredere cultuurbeleid) wordt periodiek in grote lijnen vastgelegd. Voor de subsidieperiode tot 2012 is het beleid uiteengezet in de Cultuuragenda 'Kunst van leven: Hoofdlijnen cultuurbeleid', uitgebracht in juni 2007 met de volgende thema's: 'Ruimte voor de top: excellentie', 'Innovatie en e-cultuur', 'Een brede basis voor cultuur: cultuurparticipatie', 'Mooier Nederland' en tenslotte 'Een sterke cultuursector'. Daarnaast bevat de nota de verdere uitwerking van 'Verschil Maken', de herziening van de subsidiesystematiek vanaf 2009. Noemenswaardig in de periode 2009-2012 is ook de start van het project Cultuurprofijs, gericht op maatschappelijk draagvlak en meer eigen inkomsten binnen de culturele sector.

Naast de invoering van het nieuwe subsidieplan worden in de periode 2009-2012 verschillende beleidsprogramma's opgestart, herzien en voortgezet. De ministeries van Buitenlandse Zaken, Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zetten met het programma DutchDFA voor de periode 2009-2012 gezamenlijk in op sectoren van design, vormgeving en architectuur. Om internationaal toptalent verder te versterken ontvangen drie instellingen in deze periode in totaal 4 miljoen euro extra per jaar (het Koninklijk Concertgebouw Orkest, het Mauritshuis en de Design Academy). In 2010 is de Johannes Vermeer Prijs voor de tweede keer uitgereikt (een staatsprijs met als doel om uitzonderlijk

artistiek talent te eren en verder te stimuleren). In 2010 is de prijs toegekend aan Alex van Warmerdam, voor zijn hele oeuvre bestaande uit films, theaterstukken, literair werk en een groot aantal beeldende kunstwerken in uiteenlopende technieken.

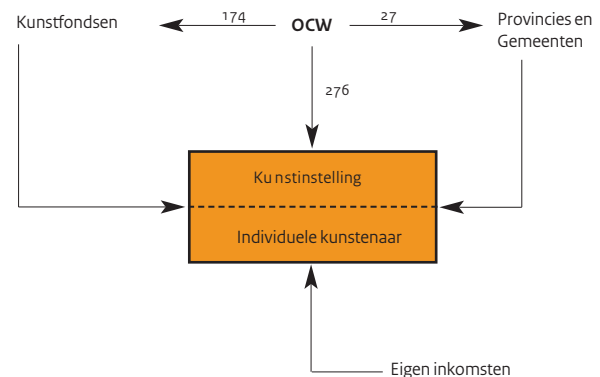
Uitvoeringen en bezoeken

Tabel 11.2 toont de ontwikkeling van uitvoeringen en bezoeken binnen de podiumkunsten voor de periode 2005-2009. In 2009 is de start van de nieuwe subsidieperiode, met een andere groep instellingen en andere financieringsarrangementen binnen de BIS en het Fonds Podiumkunsten. In 2009 zijn de uitvoeringen en bezoekers van 158 instellingen geteld, ten opzichte van 190 in de periode 2005-2008. In 2009 zijn 27 podiumkunst festivals bovendien buiten beschouwing gelaten.

Het aantal binnenlandse uitvoeringen van deze nieuwe selectie door OCW-gesubsidieerde instellingen is circa 10 procent lager dan in 2008. Opmerkelijk is dat het aantal binnenlandse bezoeken met circa 8 procent is toegenomen (tot ruim 3,3 miljoen). Daarmee is het aantal binnenlandse bezoeken in 2009 5 procent hoger dan in 2005. Deze stijging is deels terug te rekenen op de nieuwe subsidiesystematiek en stimulering van publieksbereik, maar ook waarschijnlijk op een andere systematiek voor prestatieverantwoording. Het aantal buitenlandse uitvoeringen en bezoeken aan buitenlandse uitvoeringen toont in 2009 de tegenovergestelde ontwikkeling. De aanwezigheid van Nederlandse podiumkunsten in het buitenland is in het afgelopen jaar weer gestegen met bijna 7 procent (na een scherpe daling in 2007, bijna terug op het niveau in 2005). Het aantal bezoeken aan professionele podiumkunst in het buitenland is daarentegen weer gedaald met 3 procent (na een stijging van bijna 9 procent in 2008).

Figuur 11.2 | Financieringsstromen kunsten

Bedragen 2010 (x € 1 mln)

Tabel 11.2 | Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen
Bron

Jaarverslagen instellingen

Toelichting

- Uitvoeringen en bezoeken 2009 inclusief 4-jarige instellingen bij FPK, exclusief festivals
- Uitvoeringen zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen, waaronder activiteiten op scholen en begeleidingsuitvoeringen
Voor de orkesten betekent dit dat balletbegeleidingen niet meegeteld worden. Ook tellen uitvoeringen van de omroeporkesten niet mee
- Muziektheater: inclusief opera en operette
- Theater: inclusief mime en poppenspel

		2005	2006	2007	2008	2009
A) Aantal uitvoeringen						
Totaal	Nederland	14.508	14.745	14.722	14.776	13.154
Dans		1.949	1.964	1.941	1.906	1.365
Ensembles		1.287	1.279	1.253	1.190	1.856
Jeugdtheater		2.779	3.061	3.002	3.107	985
Muziektheater		628	607	676	609	1.058
Orkesten		667	660	693	687	689
Theater		7.198	7.174	7.157	7.277	7.201
Totaal	Buitenland	2.365	2.239	2.161	2.181	2.325
Dans		382	387	342	304	314
Ensembles		551	526	476	438	476
Jeugdtheater		641	488	393	498	121
Muziektheater		36	29	45	17	63
Orkesten		65	82	72	78	77
Theater		690	727	833	846	1.274
B) Aantal bezoeken (x 1.000)						
Totaal	Nederland	3.177	3.202	3.330	3.085	3.341
Dans		495	543	585	447	399
Ensembles		448	477	423	390	809
Jeugdtheater		296	304	375	331	109
Muziektheater		254	286	302	283	308
Orkesten		681	662	711	697	686
Theater		1.002	930	934	937	1.029
Totaal	Buitenland	761	856	697	759	738
Dans		184	161	158	126	110
Ensembles		250	308	198	213	278
Jeugdtheater		100	109	77	102	16
Muziektheater		11	17	8	3	23
Orkesten		103	139	114	142	140
Theater		113	122	142	173	171

Filmbeleid

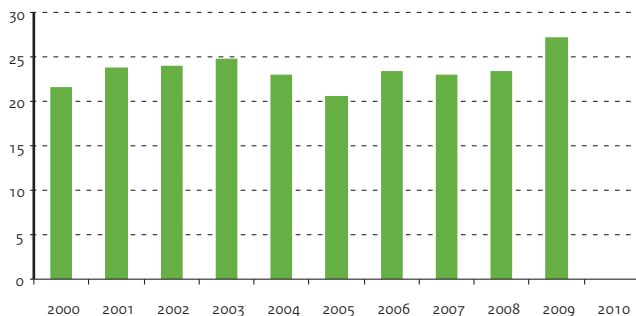
Met de Filmbrief uit 2006 is een koerswijziging van het filmbeleid ingezet. Speerpunten zijn een scherpere keuze voor eigenzinnigheid, een sterkere internationale oriëntatie, het verder stimuleren van het ondernemerschap van producenten, een betere afstemming tussen filmfonds en publieke omroep en een versterking van de sector met een filminstituut. In 'Kunst van Leven' is het belang van cultureel ondernemerschap en betere afstemming opnieuw benadrukt. De kwaliteit van Nederlandse filmprojecten, ontwikkeling van talent, verbetering van de beoordelingssystematiek en meer transparante regelgeving zijn als aandachtspunten genoemd voor de Nederlandse filmsector ('Kunst van Leven', 2007).

Met ingang van 2010 dragen de commerciële branchepartijen ook in belangrijke mate bij aan financiële ondersteuning van de sector, onder andere voor het Filmfonds en EYE Film Institute. EYE Film Institute Nederland, het sectorinstituut voor de film, heeft in 2009 al vorm gekregen door een fusie van het Filmmuseum, het Nederlandse Instituut voor Filmeducatie, Holland Film en de Filmbank. Ook de invoering van de Suppletieregeling in 2009 (ter vervanging van de c.v.-regeling) heeft nog steeds grote gevolgen voor de ontwikkeling van de Nederlandse filmsector. Deze regeling stimuleert de productie van films voor een groter publiek.

In 2009 zijn opnieuw meer lange speelfilms geproduceerd in Nederland. Deze films zijn bepalend voor het marktaandeel van Nederlandse speelfilms in de bioscoop. Krap 10 procent van het bioscoopaanbod in Nederland bestaat uit Nederlandse films en lijkt daarmee te zijn gestabiliseerd. In 2010 is het totaal bioscoopbezoeken in Nederland opnieuw gestegen naar ruim 28 miljoen. Dit is een stijging van ruim 20 procent sinds 2006 (23,4 miljoen). Het aantal bezoeken aan Nederlandse films is in 2010 afgevlakt op bijna 16 procent. Daarmee is het aantal bezoeken aan Nederlandse films in de afgelopen 5 jaar met ruim tweederde gestegen. Het aantal van Nederlandse films in de bruto recette is in 2010 gedaald van 17,1 naar 14,8 procent.

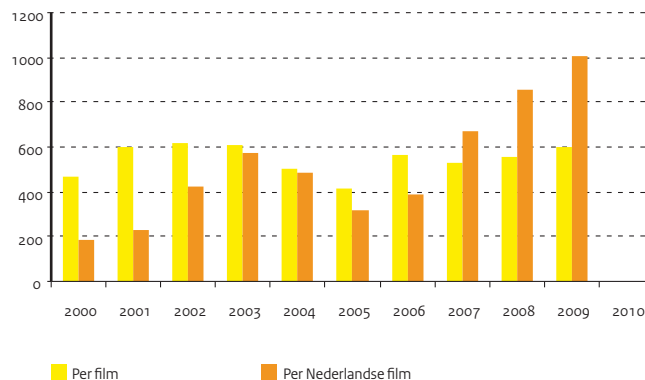
Figuur 11.3 | Bioscoopbezoek

Aantal bezoeken (x 1 mln)

Figuur 11.4 | Recette per uitgebrachte film

Bedragen (x € 1.000)

Bron

Film Facts and Figures of the Netherlands
(Het Nederlands Fonds voor de Film)
www.filmfonds.nl

Toelichting

- Filmfonds = Het Nederlands Fonds voor de Film
- Lange speelfilms: alle in het jaar geproduceerde lange speelfilms inclusief publieksfilms tot stand gekomen via c.v.-regeling met en zonder subsidie van het Filmfonds
- (Semi-) publieke middelen: Filmfonds, Cobo, Stifo en publieke omroep, Fine BV, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten
- De gegevens mbt de filmproductie in enig jaar (wat is er gemaakt) zijn niet gelijk aan de distributiegegevens in dat zelfde jaar (wat was er in de bioscoop)

Tabel 11.3 | Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal lange speelfilms	31	21	28	28	42
Aantal films ondersteund door Filmfonds	20	17	21	21	33
Aantal films in coproductie met publiek omroep	17	14	22	17	7
Aantal films met bijdrage uit c.v.-regeling	3	4	7	--	--
Aantal films zonder bijdrage uit(semi-)publieke middelen	10	4	3	4	3
Aantal documentaires	24	17	8	17	11
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	19	17	8	15	7
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	2.049	2.271	656	1.665	763
Aantal animatiefilms	14	9	3	5	7
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	355	698	108	260	406
Aantal experimentele films	24	21	18	18	24
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	648	529	604	432	672

Bron

Jaarverslagen Nederlandse Vereniging
Bioscoopexploitanten
www.nvbinfocentrum.nl

Toelichting

- Cijfers 2010 op basis voorlopige cijfers NVB (dd 2010)
- Bruto recette per uitgebrachte film: dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar

Tabel 11.4 | Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop

	2006	2007	2008	2009	2010
Aantal bezoeken (x 1 mln)	23,4	23,1	23,5	27,2	28,2
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (%)	11,3	13,5	17,6	17,4	15,8
Aantal uitgebrachte films in de bioscoop	278	291	296	334	325
waarvan Nederlandse speelfilms	29	20	30	37	32
Bruto recette (x € 1 mln)	155,9	159,7	164,6	200,4	219,3
waarvan alle Nederlandse films in roulatie	11,2	13,4	25,8	34,3	32,5
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1.000)	561	529	556	600	675
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1.000)	384	671	859	1.009	1.014

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroepen en de Wereldomroep. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met aan de publieke omroepen gerelateerde specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en MCO). De regionale omroepen worden bekostigd via het Provinciefonds.

Financiering

Het beschikbare budget voor de mediabegroting is opgebouwd uit de rijksomroepbijdrage, de reclame-inkomsten van de Ster en de rente op de algemene omroepreserve. Het wettelijk vastgestelde basisniveau van de rijksomroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met de prognoses van het CPB-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie en het CBS-indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten fluctueren jaarlijks als gevolg van wijzigingen in de marktsituatie.

Prestatie-indicatoren

Belangrijke indicatoren voor de publieke omroep zijn het kijktijdaandeel en het luistertijdaandeel. Door de komst van nieuwe spelers op de omroepmarkt stond het kijktijdaandeel onder druk en daalde het voor de 3 publieke zenders tot 33 procent in 2007. Vanaf 2008 is er een herstel opgetreden en bedraagt het kijktijdaandeel van de publieke omroep over 2010 37,6 procent. Vooral Ned 1 heeft in kijktijdaandeel gewonnen.

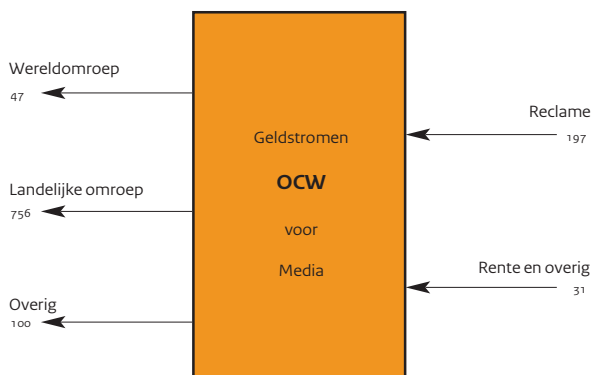
Pers

In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering hiervan geschiedt door het Stimuleringsfonds voor de Pers. Het Stimuleringsfonds beschikt sinds 2001 over twee tijdelijke steunregelingen; één voor minderhedenbladen en één voor journalistieke internetinformatieproducten. Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. De oplage van betaalde dagbladen vertoont de laatste jaren een voortdurende daling. De oplagedaling van betaalde dagbladen wordt toegeschreven aan toenemende concurrentie van televisie, radio en internet; afnemende bereidheid bij consumenten om te betalen voor informatie; afnemende belangstelling met name bij jongeren voor (betaalde) kranten.

In 2009 is de Tijdelijke Commissie Innovatie en Toekomst Pers met een tweede taakopdracht van het Ministerie van OCW aan het werk gegaan. De opdracht was adviezen uit te brengen over innovatiemogelijkheden binnen de pers en over de toekomst van nieuws en opinievoorziening in Nederland, toegespitst op de rol van de pers. Uiteindelijk zijn beide adviezen gebundeld opgenomen in één rapport: De volgende editie. Dit rapport bevatte zeventien concrete aanbevelingen, voor overheid en sector zelf, om het tij voor de krantensector te keren. Bij het Stimuleringsfonds voor de Pers dienden in twee rondes tientallen journalistieke organisaties een aanvraag in. Aan 36 innovatieve initiatieven werd in totaal ruim € 6,1 miljoen toegekend.

Figuur 11.5 | Financieringsstromen media

Bedragen 2010 (x € 1 mln)

Bron

PersMediaMonitor Dagbladen
v.a. 2007: www.hoi-online.nl

Toelichting

- Betreft verspreide binnenlandse oplage

Tabel 11.5 | Oplage landelijke en regionale dagbladen (aantal x 1.000)

	2005		2006		2007		2008		2009	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Totale oplage	4.664	100	4.613	100	5.494	100	5.381	100	4.630	100
Totaal landelijke dagbladen	1.715	37	1.956	42	1.931	35	1.881	35	1.821	39
Regionale bladen	2.095	45	1.703	37	1.739	32	1.696	32	1.578	34
Specialistisch	90	2	89	2	93	2	96	2	91	2
Gratis dagbladen	764	16	865	19	1731	32	1708	32	1140	25
Totaal landelijke dagbladen	1.715	100	1.956	100	1.931	100	1.881	100	1.821	100
De Telegraaf	705	41	696	36	675	35	667	35	644	35
Algemeen Dagblad	269	16	538	28	476	25	458	24	441	24
De Volkskrant	293	17	284	15	271	14	261	14	256	14
NRC Handelsblad	246	14	239	12	227	12	216	11	205	11
Trouw	108	6	108	6	109	6	108	6	107	6
Reformatorisch Dagblad	59	3	58	3	57	3	56	3	55	3
Nederlands Dagblad	35	2	33	2	33	2	32	2	30	2
NRCnext	.	.	.	.	83	4	83	4	83	5

Tabel 11.6 | Kijktijdaandelen televisiezenders (in procenten)

	2006	2007	2008	2009	2010
Ned1	14,0	19,0	22,5	21,9	23,3
Ned2	13,2	6,8	7,1	6,9	7,3
Ned3	6,7	7,3	7,7	8,0	7,0
RTL4	14,7	14,1	14,2	15,1	16,2
RTL5	7,1	6,5	5,7	5,5	5,0
RTL7	4,2	4,8	4,7	4,6	4,9
RTL8	6,2	4,7	2,3	2,2	2,2
Nets5	4,7	5,2	5,2	4,7	4,0
SBS6	11,5	11,8	12,5	12,6	11,3
Veronica	4,3	4,9	4,7	4,3	4,4
Overig (buitenland/regionaal/video)	13,4	14,9	13,4	14,2	14,4

Bron

Jaarverslagen Stichting Kijkonderzoek

Toelichting

- Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur

Letteren en bibliotheken

Stelsel van openbare bibliotheken

De verantwoordelijkheden en financiering van de openbare bibliotheken zijn op drie niveaus belegd: lokaal, regionaal en landelijk. Door de landelijke overheid wordt een bedrag ter hoogte van 1 procent van het totale budget besteed voor de uitvoering van haar stelselverantwoordelijkheid. Het aantal bibliotheekinstellingen neemt nog steeds af. Vanaf 2001 constateren we een daling in het aantal volwassen lidmaatschappen. In 2009 zien we zowel een sterke daling van de collectie als voor het aantal uitlenen voor volwassenen. Bij de jeugdboeken blijft de collectie vrijwel gelijk, maar ook hier is er vanaf 2009 een daling in het aantal uitlenen.

Bibliotheekvernieuwing

In 2009 is intensief verder gewerkt aan de bibliotheekinnovatie volgens de programmalijnen uit het advies van de Commissie Calff (Innovatie met effect, 2008). Prioriteit is gegeven aan de ontwikkeling van een landelijke digitale bibliotheek. In 2009 is het fundament gelegd voor een goede landelijke infrastructuur en zijn de bestaande digitale diensten en producten geëvalueerd. Op basis daarvan is besloten welke onderdelen met rijksmiddelen worden voortgezet, al dan niet aangepast. In 2010 werd veel vooruitgang geboekt bij het realiseren van een hoogwaardige - multimediaal toegankelijke - informatievoorziening voor bibliotheekgebruikers. De bouw van de landelijke digitale bibliotheek is in 2010 aanzienlijk gevorderd. Dankzij deze vorderingen konden lokale en regionale bibliotheekorganisaties zich aanmelden voor aansluiting op de digitale bibliotheek. Om dat te stimuleren werd een subsidieregeling in het leven geroepen. Vrijwel alle bibliotheekorganisaties (156, circa 90 procent van het veld) dienden daarvoor een aanvraag in. Daaruit blijkt dat de digitale openbare bibliotheek op een groot draagvlak in het bibliotheekveld kan rekenen.

De regeling krijgt in 2011 een vervolg voor aansluiting van de resterende bibliotheken.

Stelselversterking

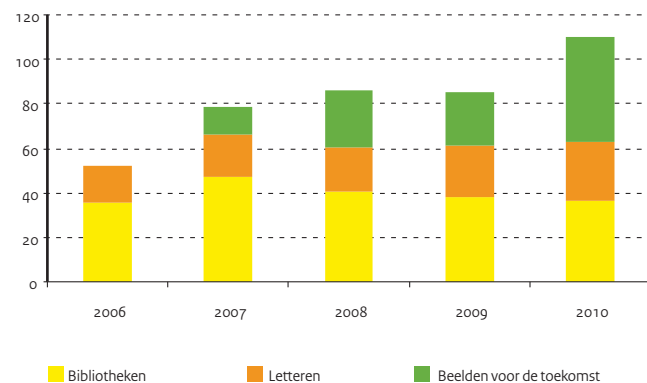
In 2009 is de Vereniging van Openbare Bibliotheken gesplitst in een branchevereniging en een onafhankelijk sectorinstituut. Beide organisaties zijn per 1 januari 2010 operationeel. Het sectorinstituut openbare bibliotheken is namens de rijksoverheid belast met uitvoering van de stelseltaken. De lectuurvoorziening voor leesgehandicapten vormt één van de stelseltaken. Tevens werd in 2009 de Stichting Bibliotheek.nl opgericht voor de verdere ontwikkeling en exploitatie van de landelijke digitale bibliotheek.

Bibliotheekcharter

IPO, VNG en OCW hebben in 2009 het Bibliotheekcharter 2009-2012 getekend. Dit charter legt de rollen en verantwoordelijkheden vast van de drie overheidslagen, de landelijke bibliotheekorganisaties en de doelen van de bibliotheekinnovatie in genoemde periode. Op die manier wordt de samenhang versterkt en de slagkracht vergroot. In 2010 werd uitvoering gegeven aan het Bibliotheekcharter 2010-2012. IPO, VNG en OCW spraken daarin onder meer af om de bibliotheekwetgeving te actualiseren. De werkzaamheden betroffen vooral de voorbereiding van de wetaanpassing.

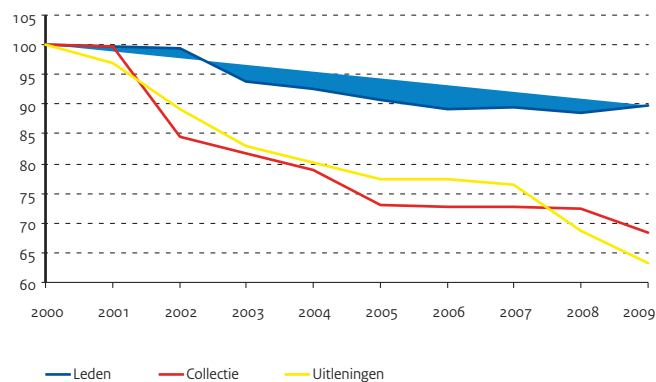
Figuur 11.6 | OCW-financiering letteren en bibliotheken

Bedragen (x € 1 mln)

Figuur 11.7 | Openbare bibliotheken

Leden, collectie en uitlenen; 2000=100

Bron

Vereniging van Openbare Bibliotheken,
december 2005

www.bibliotheekonderzoek.nl

CBS voor aanpassing cijfers 2005-2007

Toelichting

- Totaal baten is exclusief reserveringen en
voorzieningen

- De cijfers over 2005 t/m 2007 aangepast
o.b.v. rapportage CBS in juni 2009

Tabel 11.7 | Kerncijfers openbare bibliotheken

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Organisatie					
Aantal instellingen	351	238	202	194	171
B) Collectie (x 1.000)					
Totaal collectie	31.269	31.159	31.211	31.047	29.299
Totaal boeken volwassenen	19.078	18.792	18.764	18.382	16.782
Fictie	9.712	9.647	9.660	9.524	8.999
Non-fictie	9.366	9.145	9.104	8.858	7.783
Totaal jeugdboeken	12.191	12.367	12.447	12.665	12.517
Fictie	8.678	8.762	8.895	9.052	8.954
Non-fictie	3.513	3.605	3.552	3.613	3.563
C) Lidmaatschappen (x 1.000)					
Totaal (incl. busleden)	4.070	4.001	4.011	3.969	4.027
t/m 17 jaar (jeugd)	2.000	2.003	2.053	2.052	2.079
18 jaar en ouder	2.070	1.998	1.958	1.917	1.948
D) Uitleningen (x 1.000)					
Totaal (inclusief in bus)	120.100	120.520	118.673	106.789	98.342
Totaal boeken volwassenen	66.806	65.768	63.885	57.731	52.251
Fictie	48.452	47.212	46.715	42.554	39.737
Non-fictie	18.354	18.556	17.170	15.177	12.514
Totaal jeugdboeken	53.294	54.752	54.788	49.058	46.091
Fictie	44.265	45.366	45.587	40.676	38.344
Non-fictie	9.029	9.386	9.201	8.382	7.747
E) Financiën (x € 1 mln)					
Totaal baten	492,8	504,0	518,6	544,5	568,6
Inkomsten gebruikers	72,7	71,3	71,4	71,1	72,3
Totaal subsidies	395,7	409,0	424,8	445,8	463,6
Gemeentelijke subsidies	380,1	388,5	401,9	422,9	445,7
Provinciale subsidies	9,9	14,1	16,4	15,7	14,2
Overige subsidies	5,7	6,4	6,5	7,2	3,7
Overige baten	24,4	23,7	22,4	27,6	32,7

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven. De belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid op het gebied van de musea ligt bij het behoud, beheer en toegankelijk maken van de rijkscollectie. Dit wordt uitgevoerd door de zelfstandige rijksmuseumen. Deze instellingen worden bij het uitvoeren van hun taken gecontroleerd door de Erfgoedinspectie/collecties. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en het sectorinstituut Erfgoed Nederland stellen kennis en ervaring ter beschikking aan het gehele museale veld. Daarnaast zet de minister van OCW zich in voor het toegankelijk maken van cultureel erfgoed via educatie en collectiemobiliteit via regelingen bij cultuurfondsen.

De kern van de monumentenzorg is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten. De uitvoering van het rijksbeleid op dit gebied is opgedragen aan RCE. Belangrijke instrumenten zijn de subsidies voor instandhouding van monumenten. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet 1988. Gemeenten zijn de bevoegde instantie waar het gaat om verlenen van vergunningen bij wijziging van rijksmonumenten. De Erfgoedinspectie ziet toe op de naleving van wet- en regelgeving op monumentengebied. Eind 2009 is de modernisering van de monumentenzorg door de Tweede Kamer geaccordeerd. De bijbehorende wetswijzigingen worden 1 juli 2011 van kracht. Het belangrijkste doel is om het behoud en de ontwikkeling van erfgoed te verbinden met vernieuwing waar de samenleving om vraagt; van objectgericht naar omgevingsgericht, van conserverend naar ontwikkelend. De plek van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening speelt hierbij een belangrijke rol. In de wet wordt vastgelegd dat gemeenten bij het maken van bestemmingsplannen rekening moeten houden met cultuurhistorische waarden. De regelgeving wordt eenvoudiger en de eigenaar krijgt meer te vertellen over zijn monument. Herbestemming van monumenten is een belangrijk item en het rijk stimuleert en faciliteert dat door aanvullende regelgeving.

In de sector archeologie ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en de bescherming van de archeologische waarden in de bodem, de inpassing ervan in de ruimtelijke ontwikkeling en het verlenen van opgravingvergunningen. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in de Wet archeologische monumentenzorg die op 1 september 2007 in werking is getreden. Hiermee zijn tevens de uitgangspunten van het Verdrag van Malta binnen de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd. De RCE draagt zorg voor de uitvoering van de Wet archeologische monumentenzorg. De Erfgoedinspectie houdt toezicht op de naleving van wettelijke eisen en van voorschriften aan de opgravingvergunningen.

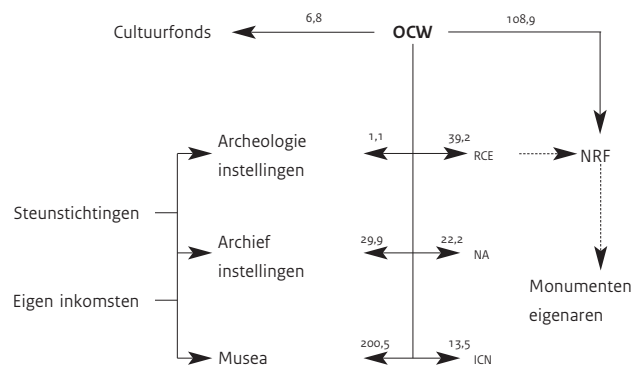
In de archiefsector is de belangrijkste verantwoordelijkheid van OCW het beheer en behoud en de ontsluiting van de historische archieven. Deze taak wordt uitgeoefend door het Nationaal Archief (NA) en elf Regionaal Historische Centra (RHC's). In de RHC's worden de rijksarchieven in de desbetreffende provincie, de archieven van de provincie en die van een aantal gemeenten en andere cultuurhistorische instellingen bewaard. Speerpunt in het beleid van de archiefsector is het digitaal toegankelijk maken van archiefinformatie en het vergroten van het publieksbereik door virtuele dienstverlening. Daarnaast werkt OCW samen met het ministerie van BZK aan de uitwerking van de kabinetsvisie 'Informatie op Orde'. Dit moet de vindbaarheid en toegankelijkheid van overheidsinformatie uit heden en verleden vergroten. Verder wordt ingezet op het wegwerken van de papieren achterstanden van het Rijk. Het toezicht op de kwaliteit van de archiefzorg van de rijksoverheid wordt uitgeoefend door de Erfgoedinspectie/sector archieven. De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet 1995.

Financiering

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de drie rijksdiensten (ICN, RCE en NA) en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Verder worden instellingen op het gebied van archieven en archeologie gesubsidieerd. Het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) draagt zorg voor het betalingsverkeer op het terrein van de monumentenzorg.

Figuur 11.8 | Financieringsstromen cultureel erfgoed

Bedragen 2010 (x € 1 mln)

Bron

Jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

- (1) na verbouwing in de loop van 2007 heropend
- (2) wegens verbouwing gesloten van begin 2009 tot najaar 2010
- (3) wegens verbouwing gesloten; deel van de collectie tijdelijk op andere locatie zichtbaar

Tabel 1.8 | Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1.000)

		2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	Locatie	5.285	5.925	5.684	5.522	5.556
Afrika Museum	Berg en Dal	59	79	80	67	71
Nederlands Filmmuseum	Amsterdam	178	120	95	86	84
Nederlands Fotomuseum	Rotterdam	35	35	52	52	51
Het Geld- en Bankmuseum (1)	Utrecht	0	0	33	48	55
De Gevangenpoort	Den Haag	45	50	47	45	4
Hollandsche Schouwburg	Amsterdam	37	34	40	36	38
Huis Doorn	Doorn	28	29	27	25	25
Joods Historisch Museum	Amsterdam	90	82	134	115	177
Keramiekmuseum Het Prinsessehof	Leeuwarden	21	25	31	24	39
Kröller-Müller Museum	Otterlo	262	275	263	252	258
Nederlands Letterkundig Museum	Den Haag	28	28	25	9	7
Het Mauritshuis	Den Haag	249	265	244	232	206
Museum Meermanno	Den Haag	14	15	15	16	12
Museum Boerhaave	Leiden	34	35	32	42	42
Museum Catharijneconvent	Utrecht	38	43	76	81	83
Museum Slot Loevestein	Poederrijen	102	103	108	101	122
Natuurhistorisch Museum Naturalis	Leiden	247	249	244	245	267
Het Nederlands Openluchtmuseum	Arnhem	373	393	454	451	462
Nederlands Scheepvaartmuseum	Amsterdam	169	185	92	115	101
Paleis Het Loo Nationaal Museum	Apeldoorn	316	359	317	316	355
Persmuseum (2)	Amsterdam	6	7	17	11	8
Rijksbureau voor Kunsthist. Doc.	Den Haag	6	4	5	5	5
Het Rijksmuseum (3)	Amsterdam	843	1.142	970	976	876
Rijksmuseum Muiderslot	Muiden	130	151	151	131	119
Rijksmuseum Twenthe	Enschede	42	43	41	41	46
Rijksmuseum van Oudheden	Leiden	78	94	123	120	134
Rijksmuseum voor Volkenkunde	Leiden	86	89	78	76	95
Teylers Museum	Haarlem	145	95	78	90	119
Van Gogh Museum	Amsterdam	1.417	1.677	1.560	1.475	1.451
Het Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	207	219	252	239	244

Tabel 1.9 | Rijksmonumenten en Rijksarchieven**Bron**

A) Jaarverslagen RACM / RCE

B) Jaarverslagen NA

Toelichting

- Genlias is een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Geregistreerde Rijksmonumenten (x 1.000)	50,9	52,0	50,9	50,8	50,8
B) Bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1.000)					
Bezoeken Genlias	2.156	2.543	3.368	4.232	21.946
Bezoeken Regionale Historische Centra (exclusief Genlias)	2.146	3.488	4.685	7.827	8.729
Bezoeken Nationaal Archief (exclusief Genlias)	565	618	649	704	1.215

Stelsel en financiën wetenschap

Onderzoek in Nederland: algemeen

Het in Nederland uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk (ook wel 'Research and Development' of R&D) bedroeg voor het jaar 2009 10,4 miljard euro. De reeks laat een stijging zien ten opzichte van eerder gepubliceerde cijfers over de Nederlandse R&D. De reden hiervan is dat het CBS de cijfers over de uitgaven voor de sector hoger onderwijs voor de periode 1999-2008 heeft herzien. Dit heeft geleid tot een stijging van de uitgaven in de sector hoger onderwijs, waar ook de universitaire medische centra en de hbo-instellingen onder vallen. Tussen 2009 en 2008 is er sprake van een daling met 105 miljoen euro. Dit is het resultaat van een stijging in de uitgaven in de sector hoger onderwijs in 2009 met 189 miljoen euro, en een daling van de uitgaven van de sector bedrijven als gevolg van de crisis met 363 miljoen euro. De R&D-omvang in 2009 is gelijk aan 1,82 procent van het BBP, een stijging ten opzichte van 2008 met een percentage van 1,76, vooral het gevolg van een daling van de omvang van het BBP.

De financiers van onderzoek

Het onderzoek in Nederland kent drie belangrijke financieringsbronnen: de bedrijven, de overheid en het buitenland (zowel bedrijven als de Europese Unie). Het aandeel van de overheid bedroeg in 2009 40 procent van het totaal, het aandeel van de bedrijven lag in datzelfde jaar op 45 procent, terwijl 11 procent afkomstig was van buitenlandse bronnen. De overige 4 procent is afkomstig van andere nationale bronnen zoals gelden uit de collectebusfondsen.

Binnen de overheid is het ministerie van OCW de belangrijkste financier met ongeveer tweederde van de overheidsfinanciering (omvat zowel het universitaire onderzoek van artikel 7 als de organisaties van artikel 16). Binnen artikel 16 neemt het aandeel van de vaste bijdragen aan deze organisaties langzaam af ten gunste van de middelen voor specifieke beleidsthema's, van 92 procent in 2003 tot 63 procent in 2010. Van de vaste bijdragen is NWO een grootverbruiker met 41 procent, gevolgd door TNO met 25 procent. De omvang van het budget voor specifieke beleidsthema's (FES-gelden, programma's gericht op onderzoekers, zoals de Vernieuwingsimpuls) is in de loop der jaren sterk toegenomen, van 52 miljoen euro in 2003 tot 440 miljoen in 2010. Overigens gaat ook een belangrijk deel van de middelen voor specifieke beleidsthema's naar NWO (de programma's gericht op onderzoekers).

Intermediaire organisaties

Naast rechtstreekse financiering door het Ministerie van OCW aan onderzoeksinstituten gaat een deel via de intermediaire organisaties NWO en KNAW. Dat geld gaat voor het grootste deel naar de universiteiten en naar de eigen instituten van NWO en KNAW. Ook andere ministeries kennen intermediaire organisaties, zoals Agentschap NL bij het Ministerie van EL&I.

Uitvoerende (onderzoeks-)instellingen

Hoger onderwijs

De instellingen voor hoger onderwijs (universiteiten, universitaire medische centra en hbo-instellingen) voerden in 2009 40 procent van het Nederlandse onderzoek uit. De universiteiten, met uitzondering van de Wageningen Universiteit, en de hbo-instellingen vallen onder het beleidsterrein hoger onderwijs. De universitaire medische centra krijgen financiering via het beleidsterrein hoger onderwijs, maar ook via het ministerie van VWS en uit premiegelden. Het grootste deel van de universitaire middelen is direct of indirect afkomstig van de overheid.

(Semi-)publieke onderzoeksinstituten

Deze heterogene groep van instituten voerde in 2009 13 procent van het Nederlandse onderzoek uit. De groep bestaat naast de NWO- en KNAW-instituten, die vooral fundamenteel onderzoek uitvoeren, ook uit instituten die meer toegepast onderzoek uitvoeren zoals TNO, de grote technologische instituten (GTI's), en de instituten op het terrein van landbouwkundig onderzoek (DLO). Daarnaast zijn er instituten die gelieerd zijn aan departementen zoals het RIVM. De groep instituten is voor ongeveer tweederde afhankelijk van overheidsfinanciering, al varieert dit aandeel per instituut.

Bedrijven

De bedrijven zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van het grootste deel van het Nederlandse onderzoek, in 2009 was dit 47 procent, al is dit aandeel de laatste jaren wel wat gedaald. Het onderzoek vindt voor het grootste deel binnen de industrie plaats met een aantal grote bedrijven zoals Philips, ASML, Shell en DSM, gevolgd door de dienstensector en ten slotte door de categorie 'overige'.

Figuur 12.1 | Financieringsstromen R&D, 2009

Bedragen 2009 (x € 1 mld)

Overheid	3,3	Overheid	0,7	Overheid	0,2
Bedrijven	0,3	Bedrijven	0,4	Bedrijven	3,9
Overige bronnen NL	0,4	Overige bronnen NL	0,1	Overige bronnen NL	0,0
Buitenland	0,2	Buitenland	0,1	Buitenland	0,8

↓	↓	↓
Hoger onderwijs	Onderzoeksinstituten	Bedrijven
4,2	1,3	4,9

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- In het OCW-begrotingsbedrag voor TNO zijn ook bijdragen van alle andere departementen opgenomen
- Specifieke beleidsthema's zijn: FES, Genomics, Vernieuwingsimpuls, Aspasia, EET

Tabel 12.1 | Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen (x € 1 mln)

	2006	2007	2008	2009	2010
Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	926,2	971,9	1.018,3	1.167,4	1.235,0
Nationale en internationale coördinatie	7,4	11,9	18,4	12,8	10,3
Onderzoeksinstituten	737,0	742,5	772,2	797,3	781,4
a) KNAW	87,8	90,2	91,7	94,1	90,8
b) NWO	308,1	311,1	315,6	325,6	317,5
c) TNO	197,3	194,4	198,7	199,8	192,8
d) BPRC (Primatencentrum) / Stichting AAP	13,3	11,8	9,5	9,6	9,6
e) Nationaal Herbarium	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1
f) GTI's	3,8	3,8	3,9	4,0	4,7
g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	47,9	52,1	55,1	56,6	56,5
h) Overige instituten	5,6	6,6	18,3	19,0	19,1
i) Internationale instellingen	70,1	69,1	74,3	81,5	82,5
j) Adviesraden (COS en STT)	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
k) Publieksvoorlichting	1,9	2,0	3,6	3,8	3,8
l) Rechtspositionele maatregelen	0,1	0,1	0,0	2,0	2,8
Specifieke beleidsthema's	178,3	213,9	224,0	353,2	439,7
Toerekening aan DUO	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3
Apparaatskosten OCW	3,3	3,2	3,5	3,5	3,3
Totaal ontvangsten	204,0	189,4	178,1	186,9	174,6

Tabel 12.2 | Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Financieringsbron					
Totaal	9,8	10,2	10,3	10,5	10,4
Overheid (in % van totaal)	37,6	--	36,8	--	39,6
Eigen middelen bedrijven (in % van totaal)	46,3	--	48,8	--	45,1
Eigen middelen onderzoeksinstituten (in % van totaal)	4,1	--	3,8	--	4,4
Buitenland (in % van totaal)	12,0	--	10,7	--	10,9
B) Sector van uitvoering					
Totaal	9,8	10,2	10,3	10,5	10,4
Bedrijven	5,2	5,5	5,5	5,3	4,9
Onderzoeksinstituten	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3
Onderzoeksinstituten	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
Rijksdiensten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Instellingen voor zorg en welzijn	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Overige instellingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Hoger onderwijsinstellingen en UMC's	3,4	3,4	3,6	4,0	4,2

Bron

CBS

Toelichting

- De cijfers zijn exclusief de financiële stromen naar het buitenland
- De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO
- Het CBS heeft de cijfers over de periode 1999-2008 voor de HO-instellingen en UMC's aangepast

Bron

CBS

Toelichting

- R&D-uitgaven hoger onderwijsinstellingen en UMC's op basis van revisie CBS

Tabel 12.3 | R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	1,90	1,88	1,81	1,76	1,82
Private sector (ondernemingen)	1,01	1,01	0,96	0,88	0,86
Publieke sector (hoger onderwijs- en onderzoeksinstituten)	0,89	0,87	0,85	0,88	0,96

Overheidsuitgaven voor R&D wetenschap

Er zijn twee manieren om gegevens te verzamelen over door de overheid gefinancierde R&D. Door de uitvoerders van R&D te vragen naar hun financieringsbronnen, waaronder de overheid. Dit is de methode die het CBS hanteert. De tweede manier is om de financierende partij, de ministeries, te vragen naar de middelen voor R&D in hun begroting. Van oudsher gebeurt dit door het ministerie van OCW.

Overheidsuitgaven voor R&D

Hoewel de absolute uitgaven voor overheidsgefinancierde R&D tussen 1990 en 2000 gemiddeld met 2,5 procent stijgen en tussen 2000 en 2010 zelfs met gemiddeld 4 procent, dalen deze overheidsuitgaven voor R&D als aandeel van de totale overheidsuitgaven tussen 2000 en 2008. Nederland heeft een even groot aandeel als het gemiddelde van de 27 EU-landen. Met name de Scandinavische landen geven binnen de overheidsuitgaven meer uit aan R&D, net als Frankrijk en de VS. Daarbij moet wel bedacht worden dat in enkele landen de overheid relatief veel defensieonderzoek financiert. Een deel van de overheidsfinanciering gaat naar bedrijven. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden naar directe financiering via de financiering van programma's en indirecte financiering via met name fiscale faciliteiten. De mate waarin landen R&D in bedrijven financieren varieert. In Nederland is de omvang van de indirecte financiering hoog in vergelijking met de directe financiering, in andere landen is dat andersom of is er zelfs geen sprake van indirecte financiering.

Verdeling Nederlandse R&D naar ministerie

Het ministerie van OCW was en is de grootste financier binnen de overheid. Het OCW-aandeel is ten opzichte van 1990 met 12 procent gestegen. Het ministerie van EZ was de tweede grote financier met een aandeel van 15

procent, gevolgd door LNV met ruim 4 procent (overigens exclusief de bijdrage aan de Wageningen Universiteit). De andere ministeries hebben aandelen lager dan 4 procent. Samen zijn de drie ministeries goed voor bijna 90 procent van het overheidsgefinancierde onderzoek.

Doelen van het overheidsonderzoek

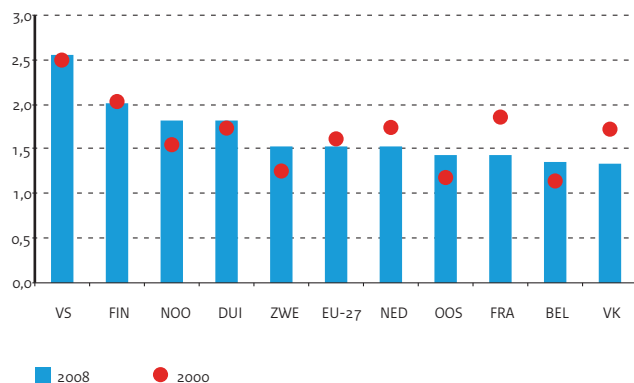
De overheidsuitgaven voor R&D kunnen onderverdeeld worden naar verschillende sociaaleconomische doelen die de overheid heeft met haar middelen (zie tabel 12.5). Het bestedingspatroon van de verschillende overheden is uiteenlopend. Gemiddeld is de categorie 'niet toepassingsgericht onderzoek' in de meeste landen, met uitzondering van de VS, de grootste bestedingspost, gevolgd door technologische doelen.

Overheidsonderzoek naar type onderzoek

Een manier om de overheidsuitgaven te typeren is naar het onderscheid tussen projectfinanciering en institutionele of basisfinanciering. Bij projectfinanciering gaat het om financiering van tijdelijke programma's of projecten, bij institutionele financiering om meerjarige financiering waarbij het ontvangende instituut in meerdere of mindere mate vrijheid van besteding heeft. De universitaire eerste geldstroom en de programmafinanciering van TNO en de GTI's zijn voorbeelden van het laatste. De financiering door het ministerie van OCW heeft voor het grootste deel het karakter van institutionele financiering, in belangrijke mate vanwege de eerste geldstroom financiering van de universiteiten. Bij het ministerie van EZ bestaat het budget voor het grootste deel uit projectfinanciering. De overige departementen gezamenlijk laten een meer gemengd beeld zien.

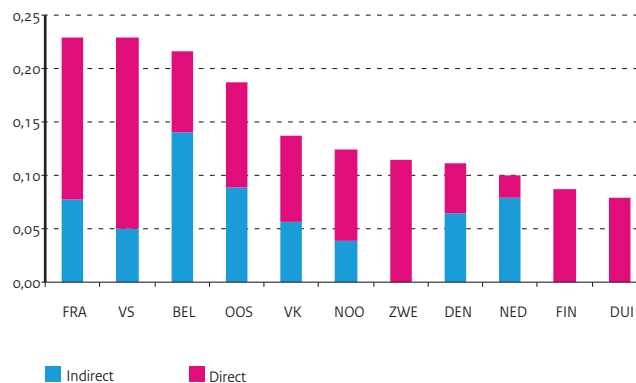
Figuur 12.2 | R&D-uitgaven van de overheid

Als percentage van de totale overheidsuitgaven

Figuur 12.3 | Overheidsfinanciering van bedrijven

Als percentage van het BBP, naar direct en indirecte financiering

Tabel 12.4 | Overheidsuitgaven voor R&D naar departement (absoluut en in procenten van het totaal)
Bron

TOF-cijfers OCW

	In miljoenen euro			In procenten		
	1990	2000	2010	1990	2000	2010
Totaal	2.590	3.226	4.518	100	100	100
Algemene Zaken	1	1	1	0,03	0,03	0,02
Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking	60	69	107	2,3	2,2	2,4
Justitie	4	12	24	0,2	0,4	0,5
Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	1	2	7	0,0	0,1	0,1
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	1.474	2.042	3.120	56,9	63,3	69,1
Defensie	70	72	74	2,7	2,2	1,6
Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	65	38	68	2,5	1,2	1,5
Verkeer en Waterstaat	90	147	86	3,5	4,6	1,9
Economische Zaken	587	572	689	22,7	17,7	15,2
Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit	154	208	199	6,0	6,5	4,4
Sociale Zaken en Werkgelegenheid	13	12	3	0,5	0,4	0,1
Volksgezondheid, Welzijn en Sport	71	51	139	2,7	1,6	3,1

Toelichting

- Cijfers wijken af van CBS-cijfers over overheidsfinanciering
- Inclusief financiering van onderzoek(sorganisaties) in het buitenland

Tabel 12.5 | Overheidsuitgaven naar sociaal-economische doelstelling (in procenten van het totaal), 2009
Bron

EUROSTAT

	Industriële	Overig	Gezondheid	Sociaal	Niet-	Defensie
	productie	technologisch		toepassingsgericht		
EU-27	9,7	21,5	8,2	5,1	49,3	6,2
België	34,6	15,5	1,8	5,9	42,0	0,2
Denemarken	9,4	12,2	7,9	7,1	62,9	0,5
Duitsland	12,7	19,0	4,7	4,0	54,6	5,7
Frankrijk	2,0	34,6	7,4	1,7	44,2	6,8
Nederland	10,8	16,6	4,2	4,3	62,4	1,8
Oostenrijk	14,5	9,2	3,2	3,1	69,9	0,0
Finland	23,0	21,6	5,8	5,4	42,4	1,8
Zweden	4,3	14,6	0,9	2,8	67,7	8,4
Verenigd Koninkrijk	0,6	12,4	17,4	4,6	43,6	21,4
Noorwegen	7,6	20,3	14,5	6,4	46,6	4,5
Verenigde Staten (2008)	0,4	13,8	22,2	0,8	6,1	56,6

Tabel 12.6 | Overheidsuitgaven naar type uitgave (in procenten van het totaal)
Bron

Rathenau Instituut (cijfers 1990 en 2005),

OCW (cijfers 2010)

	1990		2005		2010	
	project	basis	project	basis	project	basis
Totaal	26,9	73,1	22,6	77,4	31,7	68,3
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	8,6	91,4	11,0	89,0	20,9	79,1
Economische Zaken, Landbouw en Innovatie	84,2	15,8	64,7	35,3	72,5	27,5
Overige departementen	18,6	81,4	34,5	65,5	44,6	55,4

Toelichting

- Gebaseerd op de TOF-cijfers van OCW
- Project(financiering) betreft korte termijn financiering
- Basis(financiering) betreft lange termijn financiering

Financiën van instellingen wetenschap

Het exploitatieresultaat uit de gewone bedrijfsvoering van de vier grootste instellingen op het terrein van wetenschap (NWO, KNAW, TNO en de KB) is, na een sterke daling tussen 2002 en 2003, vanaf 2004 gestegen, en is van negatief overgegaan in een positief resultaat van 106,8 miljoen euro in 2008. Tussen 2008 en 2009 daalt dit resultaat tot 56,4 miljoen euro, maar het is nog steeds goed te noemen. De financiële positie van de vier instellingen gezamenlijk is voldoende. Het eigen vermogen van de instellingen stijgt al een aantal jaren.

Solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit

De solvabiliteit voor de gezamenlijke instellingen (zowel exclusief als inclusief voorzieningen) is 'goed'. De solvabiliteit inclusief voorzieningen nam tussen 2008 en 2009 toe van 0,61 tot 0,62. De liquiditeit is na de stijging tussen 2007 en 2008 weer iets gedaald van 1,78 tot 1,71. De rentabiliteit is ten opzichte van 2008 gedaald.

Exploitatiegegevens per instelling

De financiële positie van NWO eind 2009 is 'goed'. De solvabiliteit is iets toegenomen en ook het eigen vermogen is toegenomen. Waar de liquiditeit stabiel is gebleven, is de rentabiliteit behoorlijk afgenomen, maar nog wel zeer hoog te noemen. Het exploitatieresultaat is afgenomen. In het kader van de voorfinanciering zullen in de komende jaren de uitgaven stijgen ten opzichte van de inkomsten, wat gefinancierd moet worden uit het eigen vermogen en toekomstige bijdragen van OCW.

De financiële positie van KNAW is 'goed'. De solvabiliteit is ongeveer gelijk gebleven, de liquiditeit is iets gedaald. De rentabiliteit is flink gedaald. Het exploitatieresultaat is in 2009 flink gedaald (tot 4,4 miljoen euro), maar nog steeds positief. Het eigen vermogen is gestegen.

De financiële positie van TNO is na de verslechtering in 2008 stabiel gebleven in 2009. Wel is de economische crisis goed voelbaar, omdat tweederde van de omzet van TNO bestaat uit contractinkomsten uit publieke en private bronnen. Het exploitatieresultaat is verder gedaald van minus 5,7 naar minus 14,2 miljoen euro. Beide vormen van solvabiliteit zijn nagenoeg gelijk aan die van 2008. Het eigen vermogen is gedaald. Liquiditeit (matig/voldoende) en rentabiliteit (slecht) zijn zorgpunten.

De financiële situatie van de KB is ten opzichte van 2008 iets verslechterd. Het exploitatieresultaat is gedaald tot 1,2 miljoen euro, maar nog steeds positief. De solvabiliteit is gedaald. De liquiditeit is iets gestegen, terwijl de rentabiliteit gedaald is. De kosten voor huisvesting drukken zwaar op de begroting, maar in 2008 is het huisvestingsbudget van de overheid structureel verhoogd.

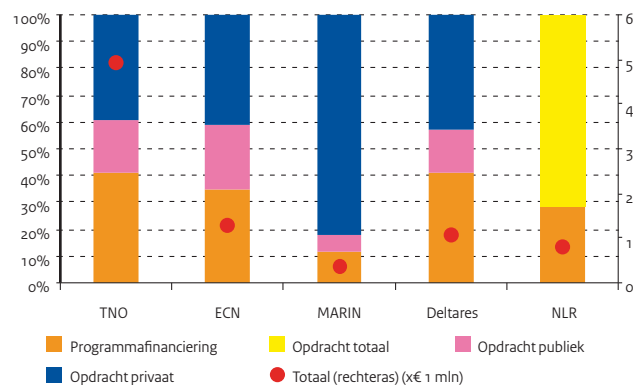
Externe financiering bij instellingen

TNO en de GTI's zijn voor een groot deel van hun inkomsten afhankelijk van inkomsten van marktpartijen. Het aandeel inkomsten uit opdrachten varieert in 2009 tussen 59 en 89 procent. Naast financiering van de overheid in de vorm van programmafinanciering en opdrachten, ontvangen TNO en de GTI's relatief veel financiering van bedrijven.

Het grootste deel van de financiering van NWO en KNAW is afkomstig van de rijksbijdrage en specifieke subsidies van het ministerie van OCW, met respectievelijk 86 en 63 procent.

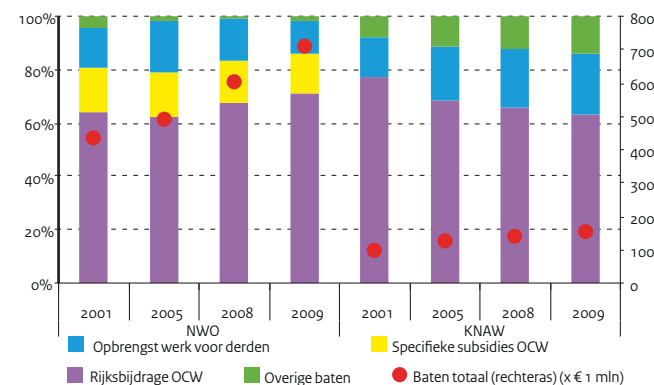
Figuur 12.4 | Omzet en financieringsbronnen TNO en de GTI's

In procenten van het totaal, 2009

Figuur 12.5 | Financieringsbronnen NWO en KNAW

Absoluut (x € 1 mln) en in procenten van het totaal

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Tabel 12.7 | Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen (x € 1 mln)

	2005	2006	2007	2008	2009
A) Gecumuleerde balans owb-instellingen					
Totaal activa	971,4	1.076,8	1.152,2	1.304,1	1.381,4
Vaste activa	403,4	397,9	428,2	454,2	495,2
waarvan materiële vaste activa	300,8	343,5	375,6	406,0	441,7
Vlottende activa	568,0	678,9	724,0	849,9	886,2
waarvan liquide middelen	337,2	476,8	491,1	591,4	660,4
Totaal passiva	971,4	1.076,8	1.152,2	1.304,1	1.381,4
Eigen vermogen	499,4	517,4	617,3	741,3	801,3
Voorzieningen	71,0	68,1	58,3	56,5	48,9
Langlopende schulden	2,1	12,3	29,7	28,3	11,6
Kortlopende schulden	399,0	479,0	446,9	478,0	519,6
B) Gecumuleerde exploitatierekeningen owb-instellingen					
Baten	1.163,6	1.256,1	1.345,1	1.406,4	1.493,5
Rijksbijdragen OCW	797,9	815,2	886,5	928,6	1.043,4
Overige baten	365,7	440,9	458,6	477,8	450,1
Lasten	1.183,4	1.261,5	1.293,9	1.322,7	1.451,2
Personele lasten	547,8	564,8	576,4	593,1	654,6
Afschrijvingen	38,3	43,5	42,0	49,8	48,7
Huisvestingslasten	30,4	70,4	107,7	124,0	112,7
Overige instellingslasten	566,9	582,7	567,8	555,8	635,3
Saldo baten en lasten	-19,8	-5,4	51,2	83,7	42,3
Saldo financiële baten en lasten	13,0	11,8	17,8	22,4	13,9
Resultaat	-6,8	6,4	69,0	106,1	56,2
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,6	-0,1
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	1,4	0,1
Resultaat na belastingen	-6,8	6,4	69,0	106,9	56,4
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,0
Netto resultaat	-6,8	6,4	69,0	107,1	56,4
Buitengewoon resultaat	0,0	0,6	-0,4	-0,3	0,0
Totaal resultaat	-6,8	7,0	68,6	106,8	56,4

Tabel 12.8 | Balans- en exploitatiegegevens per instelling, 2009 (x € 1 mln)

	NWO	KNAW	TNO	KB	Totaal
Balanstotaal	579,3	325,3	437,4	39,3	1.381,4
Totale baten	707,4	145,0	586,7	54,5	1.493,5
Resultaat	65,1	4,4	-14,4	1,2	56,2
Resultaat buitengewoon	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Tabel 12.9 | Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen

	2005		2006		2007		2008		2009	
	Solv.	Liq.	Solv.	Liq.	Solv.	Liq.	Solv.	Liq.	Solv.	Liq.
NWO	0,58	1,79	0,52	1,61	0,58	2,11	0,68	2,70	0,71	2,64
KNAW	0,50	1,25	0,52	1,37	0,56	1,59	0,54	1,62	0,53	1,49
TNO	0,66	1,15	0,59	1,28	0,63	1,22	0,62	1,19	0,60	1,06
KB	0,46	1,32	0,36	1,00	0,22	0,85	0,22	1,00	0,18	1,04

Toelichting

- Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorziening totaal vermogen)
- Liquiditeit (current ratio): vlottende activa/kortlopende schulden

Personeel en onderzoekers wetenschap

Wetenschap is mensenwerk

Wetenschappelijk onderzoek vindt zijn basis in de aanwezigheid van gekwalificeerd personeel dat betrokken is bij onderzoek, met een onderscheid tussen onderzoekers die onderzoeksactiviteiten uitvoeren en overige personeel.

Het aandeel van het R&D-personeel in Nederland binnen de beroepsbevolking is laag, vergeleken met andere landen. Met name de Scandinavische landen doen het in dit opzicht erg goed, maar ook andere West-Europese landen hebben een hoger aandeel dan Nederland.

Binnen het personeel dat betrokken is bij R&D-activiteiten is de groep onderzoekers belangrijk. Ook in dit opzicht scoort Nederland in vergelijking met andere landen laag. In 2009 daalt het aandeel onderzoekers licht, met name door een daling van het aandeel onderzoekers bij bedrijven.

Het R&D-personeel naar sector

De ontwikkeling van het totale R&D-personeel fluctueert. Er zijn met name schommelingen in de ontwikkeling van het R&D-personeel bij bedrijven. Dit hangt voor een groot deel samen met de ontwikkeling in de omvang van de R&D-uitgaven, want een belangrijk deel van deze uitgaven bestaat uit personele kosten. Binnen de sector bedrijven neemt het aandeel van de dienstensector vanaf 2007 af en van de industrie toe. Opvallend is verder de geleidelijke afname van het R&D-personeel bij de researchinstellingen, terwijl de R&D-uitgaven tamelijk stabiel blijven en in 2009 zelfs met 5,5 procent toenemen.

Het aandeel vrouwelijke onderzoekers in de verschillende sectoren laat in de loop van de jaren een licht stijgende lijn zien. Bij de universiteiten varieert het aandeel vrouwen per functiecategorie. Daarnaast varieert het aandeel vrouwen ook per gebied.

Onderzoekers bij de diverse instellingen

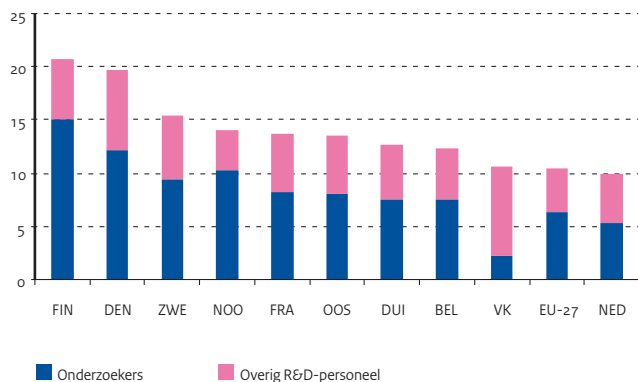
Door de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten is het aantal medewerkers dat in dienst is van NWO geleidelijk aan gedaald: van 2.917 fte in 2000 tot 1.957 fte in 2008. In 2009 is er sprake van een lichte stijging. Hierdoor is het aandeel wetenschappelijk personeel bij NWO gedaald van 63 procent in 2000 tot 48 procent in 2009. Het personeel werkt grotendeels bij de instituten van NWO: 83 procent. Het overige personeel is werkzaam binnen het NWO-bureau (inclusief STW). Vanuit het perspectief van alle door NWO gefinancierde medewerkers is het beeld anders: 70 procent is werkzaam bij de universiteiten en 20 procent bij de NWO-instituten (5 procent bij overige instellingen en 5 procent bij het bureau).

De omvang van het KNAW-personeel is in 2009 met 5,6 procent gestegen ten opzichte van 2008. Bij de instituten op het gebied van de levenswetenschappen werkt 52 procent van het personeel, bij de instituten op het gebied van de geestes- en sociale wetenschappen 38 procent, terwijl bij het bureau 10 procent werkt. Bij het wetenschappelijk personeel is 45 procent vrouw.

De omvang van het personeel van TNO daalt al enkele jaren. In vergelijking met de omvang van het personeel in 2000 is er sprake van een daling van 15 procent in 2009. In 2009 laten de GTI's een lichte stijging zien in de omvang van het personeel. De omvang van Deltares is groter dan de omvang van Geodelft en WL | Hydraulics samen omdat ook onderdelen van TNO en Rijkswaterstaat er onderdeel van uitmaken. Het aandeel vrouwelijke academici bij de GTI's blijft ongeveer gelijk ten opzichte van 2008.

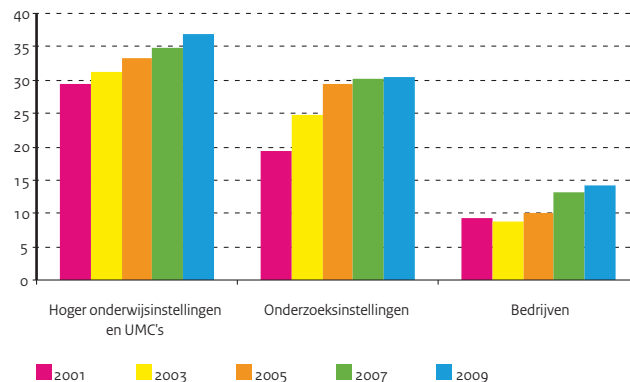
Figuur 12.6 | R&D-personeel

Als promille van de beroepsbevolging, 2009

Figuur 12.7 | Vrouwelijke onderzoekers in Nederland

Per sector, in procenten van het totaal aantal onderzoekers

Tabel 12.10 | R&D-personeel in Nederland (in 1.000 fte en procenten)

Bron	2005	2006	2007	2008	2009	
CBS	Totaal R&D-personeel (in fte's)	93,6	97,8	93,8	93,4	87,9
	R&D-personeel hoger onderwijsinstellingen en UMC's (in fte's)	32,3	32,2	32,4	33,2	34,1
	R&D-personeel onderzoeksinstellingen (in fte's)	12,7	12,8	12,1	12,2	11,4
	Onderzoeksinstellingen (in procenten)	79,4	76,2	77,6	80,7	80,5
	Rijksdiensten (in procenten)	8,7	10,0	9,8	8,0	9,0
	Instellingen voor zorg en welzijn (in procenten)	10,9	11,4	10,0	9,4	8,8
	Overig (in procenten)	1,0	2,4	2,5	1,9	1,7
	R&D-personeel bedrijven (in fte's)	48,6	52,8	49,2	48,0	42,3
	Industrie (in procenten)	69,3	62,6	64,0	66,1	67,5
	Diensten (in procenten)	27,1	33,0	31,5	29,9	28,9
	Overig (in procenten)	3,6	4,4	4,5	3,9	3,6
	Percentage onderzoekers per sector					
	Alle sectoren	51,1	54,3	54,4	54,3	53,4
	Hoger onderwijsinstellingen en UMC's	55,4	55,9	55,9	56,6	57,6
	Onderzoeksinstellingen	55,3	55,9	57,5	57,4	59,7
	Bedrijven	47,1	53,0	52,7	51,9	48,4

Toelichting

- R&D-personeel 2005-2008 hoger onderwijsinstellingen en UMC's zijn gereviseerde cijfers CBS
- De revisie is uitgevoerd voor de periode 1999-2008

Tabel 12.11 | Personeel van researchinstellingen

Bron	Aantal			Percentage 2009			
	2007	2008	2009	Academici	Vrouwen	Vr. academici	
Opgave instellingen aan OCW, Jaarverslagen NWO en KNAW	NWO (fte)	1.991	1.957	2.080	48	27	20
	KNAW (fte)	1.126	1.223	1.291	53	43	45
	TNO (personen)	4.348	4.251	4.063	64	31	--
	ECN (fte)	566	622	688	48	21	17
	MARIN (personen)	287	298	305	35	11	8
	GeoDelft (fte)	231	--	--	--	--	--
	WL (fte)	330	--	--	--	--	--
	Deltares	--	709	722	61	26	21
	NLR (personen)	690	684	693	50	13	7

Bron

Opgave instellingen aan OCW, Jaarverslagen NWO en KNAW

Toelichting

- NWO: exclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit
- KNAW: exclusief gelieerde instellingen
- Deltares betreft een fusie van GeoDelft, WL en delen van TNO en Rijkswaterstaat

Tabel 12.12 | Het aandeel vrouwen bij universiteiten, naar gebied en functiecategorie, 2009

Bron	WP Totaal	HGL	UHD	UD	Overig WP	PROM
VSNU / WOPI	Totaal	35,7	12,3	19,2	32,2	45,0
	Landbouw	39,4	10,0	12,6	28,1	54,7
	Natuur	29,2	7,8	12,5	21,1	38,7
	Techniek	22,7	6,1	6,1	20,1	28,2
	Economie	24,4	7,9	12,0	25,5	33,1
	Recht	45,7	16,8	38,7	43,4	57,2
	Gedrag en maatschappij	49,5	18,1	27,8	43,7	66,4
	Taal en cultuur	42,1	19,4	32,5	37,3	57,5

Bron

VSNU / WOPI

Toelichting

- Het gebied 'gezondheid' is niet opgenomen vanwege dekkningsproblemen
- Peildatum is december 2009

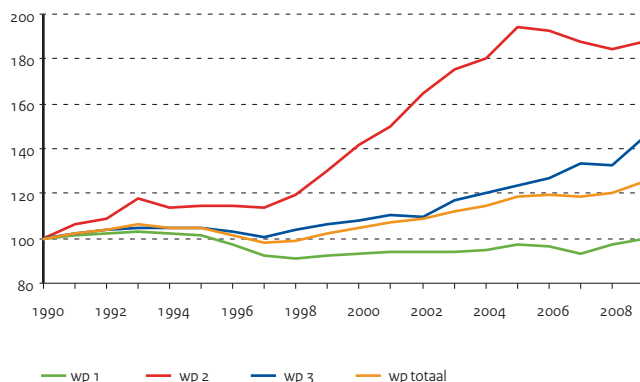
Universitaire input

Het universitaire onderzoek kent verschillende financieringsbronnen: een lumpsum van de overheid (1ste geldstroom), project- en programma-financiering via NWO (de 2de geldstroom) en contractonderzoek van verschillende contractpartners (de 3de geldstroom). Terwijl de omvang van de 1ste geldstroom tussen 1996 en 2007 onder het niveau van 1990 lag, laten de cijfers voor 2008 en 2009 een stijging van 2,2 procent zien. Ook de 3de geldstroom stijgt opnieuw tussen 2008 en 2009 (met 9,6 procent), maar deze geldstroom kent al jaren een geleidelijke stijging. Na de lichte daling in de 2de geldstroom tussen 2007 en 2008 is er in 2009 weer sprake van een lichte stijging (met 1,8 procent). Overall is de 2de geldstroom de grootste groeier van alle geldstromen. Alle geldstromen tezamen laten in 2009 een stijging zien van 4,3 procent. Door deze ontwikkelingen per geldstroom zijn de onderlinge verhoudingen in de loop der jaren sterk veranderd: het aandeel van de 1ste geldstroom is gedaald van 58 procent in 1990 tot 46 procent in 2009. Dit is vooral ten gunste gegaan van de 2de geldstroom, die sterk groeide in de periode tot 2006 van 15 procent in 1990 tot 25 procent in 2006, maar daarna een lichte daling laat zien tot 23 procent in 2009. Het aandeel van de 3de geldstroom is licht gestegen van 27 procent in 1990 tot 31 procent in 2009.

Universiteiten verschillen in grootte en aandachtsgebieden. Dat heeft zijn weerslag op verschillende aspecten van het universitair presteren. Zo zijn er grote verschillen tussen de universiteiten wat betreft het aandeel personeel in de 1ste geldstroom (variatie: van 34 tot 65 procent), het aandeel vrouwelijke hoogleraren (variatie: van 3,4 tot 17,3 procent), en vrouwelijke promovendi (variatie: tussen 29 en 59 procent).

Figuur 12.8 | Ontwikkeling universitair onderzoek

Wetenschappelijk personeel volgens 1e, 2e en 3e geldstroom, 1990 = 100

Ontwikkeling output

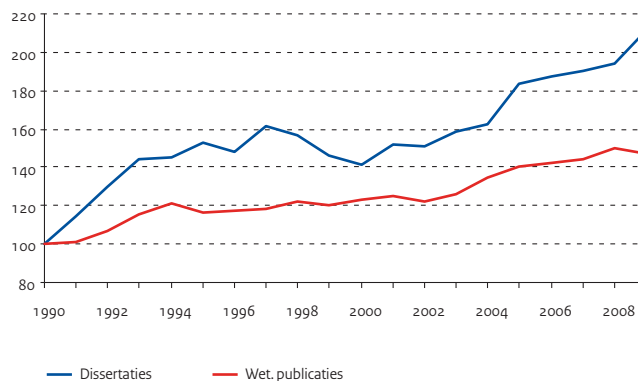
Ook de universitaire output kent een uiteenlopende groeipad: het aantal wetenschappelijke publicaties is tussen 1990 en 2009 met 47 procent gestegen (gemiddeld per jaar: 2,5 procent). Het aantal dissertaties steeg met 111 procent (gemiddeld per jaar: 5,8 procent). De verdeling van het aantal dissertaties over gebieden is zeer stabiel. Ongeveer driekwart van de promoties vindt in de bètadisciplines plaats, bijna 20 procent in de gammadisciplines en iets minder dan 10 procent in de alfadisciplines. Bij de wetenschappelijke publicaties ligt het aandeel van de gammawetenschappen iets hoger en van de alfa- en bètawetenschappen iets lager.

Ruimte voor talentvolle onderzoekers

NWO kent sinds 2000 een belangrijk en omvangrijk programma dat een bijdrage beoogt te leveren aan de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en para-universitaire instituten en betere loopbaanperspectieven voor jonge onderzoekers, de Vernieuwingsimpuls. Het gaat om een persoonsgebonden subsidievorm die zich op drie doelgroepen richt (in deze vorm bestaat het programma sinds 2002): pas gepromoveerden (VENI), postdocs (VIDI) en ervaren onderzoekers (VICI). Vanaf 2000 tot en met 2010 hebben al bijna 2.300 honoreringen plaatsgevonden, gemiddeld ongeveer 200 toekenningen per jaar. Daarvan vonden ruim 2.000 toekenningen plaats bij de universiteiten. VENI heeft de meeste honoreringen, 54 procent, gevolgd door VIDI met 34 procent en VICI met 12 procent.

Figuur 12.9 | Ontwikkeling universitaire output

Wetenschappelijke publicaties en dissertaties, 1990 = 100

Bron

VSNU (KUOZ-database)

Toelichting

- Geen volledig landelijk beeld
- De onderzoeksinzet voor 'gezondheid' ontbreekt voor Leiden (alle jaren) en Amsterdam (UvA) voor 2008 en 2009

Bron

VSNU (KUOZ-database)

Bron

VSNU: KUOZ (cijfers WP en output), WOPI (hoogleraren en promovendi)
NWO: cijfers 2de geldstroom

Toelichting

- WP = wetenschappelijk personeel
- De cijfers geven niet het volledige landelijk beeld
- Totaal is inclusief Open Universiteit

Bron

Opgaven NWO

Toelichting

- VENI richt zich op net gepromoveerden
- VIDI richt zich op gepromoveerden met enkele jaren ervaring
- VICI richt zich op senior onderzoekers
- Exclusief toekenningen aan niet-universitaire instituten

Tabel 12.13 | Onderzoekscapaciteit universiteiten (in fte's)

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	16.579	16.647	16.511	16.730	17.445
Eerste geldstroom (in procenten)	47,3	46,9	45,6	47,0	46,0
Tweede geldstroom (in procenten)	24,9	24,6	24,2	23,5	22,9
Derde geldstroom (in procenten)	27,7	28,5	30,2	29,5	31,0

Tabel 12.14 | Output universiteiten

	2005	2006	2007	2008	2009
Wetenschappelijke publicaties excl. dissertaties	58.953	59.875	60.862	63.026	61.824
Dissertaties	3.070	3.140	3.187	3.254	3.537
Vakpublicaties	13.529	13.212	12.959	13.378	13.561

Tabel 12.15 | Universitaire kengetallen per universiteit (nationaal), 2009 (totaal en in procenten)

	WP totaal (in fte)	WP 1 (% van tot.)	2de geldstr. (x € 1 mln)	Wet. publ. (x 1)	Hoogleraren % vrouwen	Promovendi % vrouwen
Totaal	17.445	46,0	376,4	61.428	12,3	45
Universiteit Leiden	1.067	43,2	47	4.664	16,5	48
Universiteit Utrecht	2.419	47,8	54	7.067	15,7	54
Rijksuniversiteit Groningen	1.481	47,9	33	5.083	14,5	46
Erasmus Universiteit Rotterdam	1.408	63,5	19	4.795	8,8	38
Universiteit van Maastricht	1.309	53,6	12	3.424	13,9	59
Universiteit van Amsterdam	1.227	52,9	40	7.605	14,9	51
Vrije Universiteit Amsterdam	1.585	43,5	27	5.971	10,4	53
Radboud Universiteit	1.905	38,3	42	5.334	17,3	53
Universiteit van Tilburg	445	65,1	8	1.857	9,9	54
Technische Universiteit Delft	1.599	33,8	28	6.670	8,3	29
Technische Universiteit Eindhoven	1.081	37,9	18	3.401	3,4	29
Universiteit Twente	985	45,9	23	2.764	7,9	31
Wageningen Universiteit	934	37,0	24	2.793	10,0	55

Tabel 12.16 | Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2010

	Toekenningen				Totaal	
	2000/2001	VENI	VIDI	VICI	Totaal	%
Totaal	96	1.063	659	239	2.057	100
Universiteit Leiden (LEI)	11	123	81	24	239	12
Universiteit Utrecht (UU)	14	192	106	41	353	17
Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	6	89	66	21	182	9
Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)	4	68	52	15	139	7
Universiteit van Maastricht (UM)	4	63	28	10	105	5
Universiteit van Amsterdam (UVA)	15	145	85	30	275	13
Vrije Universiteit Amsterdam (VU)	11	100	47	19	177	9
Radboud Universiteit (RU)	10	98	63	15	186	9
Universiteit van Tilburg (UvT)	6	25	16	8	55	3
Technische Universiteit Delft (TUD)	3	66	42	16	127	6
Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	4	31	28	23	86	4
Universiteit Twente (UT)	5	27	26	12	70	3
Wageningen Universiteit (WU)	3	36	19	5	63	3

Internationaal wetenschap

Financiering van onderzoek

Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw financiert de Europese Unie wetenschappelijk onderzoek via zgn. Kaderprogramma's. Inmiddels vindt de uitvoering plaats van het zevende programma voor de periode 2007-2013 met een omvang van ruim 50 miljard euro. Nederland doet het van oudsher goed als het gaat om het verkrijgen van subsidies uit deze Kaderprogramma's. Halverwege dit programma is bijna 20 miljard euro toegekend met een Nederlands aandeel van 1,3 miljard euro (voor de periode 2007-2009 was dit 1 miljard euro). Nederland is daarmee qua omvang het vijfde ontvangende land, na Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië. Voor de periode 2007-2009 gaat het om een aandeel van 6,6 procent. Vergeleken met de bijdrage van bijna vijf procent aan het Kaderprogramma betekent dit een ruime positieve score.

Verdeling van de inkomsten over sectoren

Het grootste deel van de Nederlandse subsidie komt terecht bij instellingen voor hoger onderwijs met een aandeel van 50 procent, gevolgd door publieke onderzoeksorganisaties met een aandeel van 25 procent. Bedrijven nemen 20 procent voor hun rekening, de categorie "overig" vijf procent.

Prestaties op de onderdelen van het Kaderprogramma

Een groot deel van het Kaderprogramma (ongeveer tweederde) komt terecht bij onderzoeksprogramma's en -projecten op specifieke gebieden binnen het programma "Cooperation". Daarbinnen gaat een groot deel naar programma's op het gebied van gezondheid, ICT, nanowetenschappen en materialen, en transport. Zetten we de Nederlandse deelname af tegen het totaal aan toegekende bedragen per gebied, dan doet Nederland het bovengemiddeld goed bij Voedsel, landbouw en visserij (11,4 procent),

Milieu (9,9 procent), de sociaaleconomische wetenschappen en de geesteswetenschappen (9,0 procent).

Het programma "Ideas" dat wordt uitgevoerd door de European Research Council is vergelijkbaar met het NWO-programma "Vernieuwingsimpuls". Onderzoekers dienen een eigen voorstel in, dat wordt beoordeeld. Ook bij dit programma doen Nederlandse onderzoekers het goed met een aandeel van 7,8 procent, een teken van de kwaliteit van de Nederlandse onderzoekers.

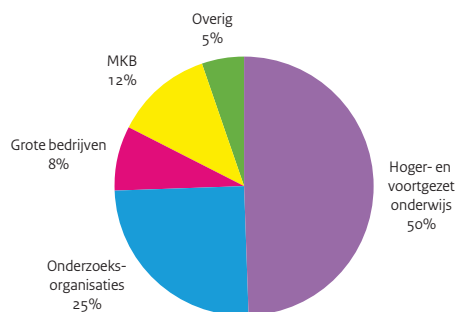
Nederland neemt deel aan 20 procent van de bijna 10.000 toegekende projecten in de periode 2007-2009, in veel gevallen ook als coördinator. Nederlandse onderzoekers werken het meest samen met onderzoekers in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, gevolgd door Frankrijk, Italië, Spanje en België.

(Internationale co-)publicaties

Het publiceren in wetenschappelijke tijdschriften gebeurt niet in gelijke mate in alle wetenschapsgebieden. De meeste publicaties zijn te vinden in de gebieden natuur en gezondheid. In die gebieden zijn ook veel publicaties te vinden waarbij sprake is van internationale samenwerking van onderzoekers, de zgn. co-publicaties (zie ook NOWT 2008, p. 67). Ook de toename in het aantal internationale co-publicaties varieert per gebied, waarbij de gebieden gedrag en maatschappij en economie en taal & cultuur en recht de grootste toename laten zien. Als we vervolgens naar de citatie-impact van internationale co-publicaties kijken, dan is er een groei in de gebieden natuur, gedrag en economie en taal en cultuur en recht. Bij de andere gebieden daalt de citatie-impact.

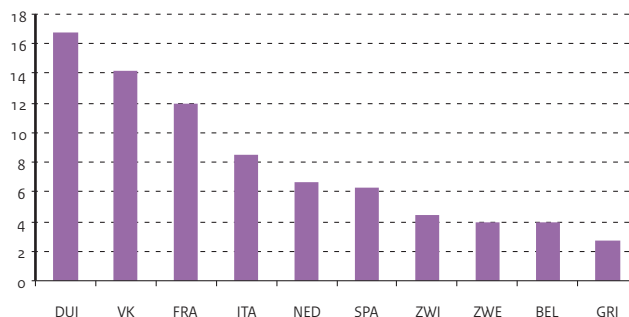
Figuur 12.10 | Nederland in het Zevende Kaderprogramma

Inkomsten in miljoenen euro's en procenten naar organisatietype, 2007-2009

Figuur 12.11 | Verdeling subsidies in het 7de Kaderprogramma

De grootste ontvangende landen, in procenten van het totaal, 2007-2009

Tabel 12.17 | Financiële kengetallen thematische gebieden KP7 voor de periode 2007-2009
Bron

Agentschap NL / EG-Liaison

Toelichting

- Publiek = VO, HO en onderzoeksinstituten
- Privaat = MKB en grote bedrijven

	Budget KP (x 1 M€)	Budget NL (x 1 M€)	Deelname NL %	Verd. NL-budget over sectoren		
				% publiek	% privaat	% overig
Totaal	15.928,9	1.045,7	6,6	74,5	20,3	5,2
Cooperation	10.819,7	716,8	6,6	73,3	23,5	3,2
- health	1.863,4	167,9	9,0	89,3	7,4	3,3
- food, agricult. and fisheries, and biotechn.	622,7	71,2	11,4	83,7	13,9	2,4
- information and communication technologies	3.755,7	201,7	5,4	67,0	31,4	1,6
- nanosciences, nanotechnologies, materials	1.403,3	67,7	4,8	57,3	41,4	1,3
- energy	707,8	47,8	6,8	56,2	40,1	3,8
- environment	648,9	64,3	9,9	83,0	13,8	3,1
- transport	1.061,9	56,0	5,3	53,6	36,8	9,6
- socio-economic sciences and humanities	208,4	16,7	8,0	85,5	6,6	7,8
- space	244,0	6,3	2,6	82,3	16,1	1,6
- security	303,6	17,2	5,7	69,9	23,7	6,4
Ideas / European Research Council	1.716,6	133,5	7,8	87,9	0,0	12,1
People	1.091,1	74,3	6,8	84,9	14,5	0,5
Capacities	1.994,1	111,6	5,6	59,9	27,5	12,6
General activities	146,7	2,3	1,6	--	--	--
EURATOM	160,7	7,2	4,5	--	--	--

Tabel 12.18 | Het aandeel verkregen subsidie per onderdeel van KP7, 2007-2009
Bron

Agentschap NL/EG-Liaison

Toelichting

- Landen in de tabel vormen de top-5 qua omvang van verkregen subsidies

	DUI	VK	FRA	ITA	NED	Pos. NL in top-10
Totaal	16,8	14,2	12,0	8,5	6,6	5
Cooperation						
- health	17,1	17,4	10,7	7,7	9,0	4
- food, agriculture and fisheries, and biotechnology	10,6	13,1	10,7	7,3	11,4	2
- information and communication technologies	21,9	11,2	10,2	10,0	5,4	6
- nanosciences, nanotechnology, materials	21,8	10,2	8,5	10,2	4,8	7
- energy	13,8	9,1	7,9	7,8	6,8	7
- environment	14,3	13,1	8,2	7,0	9,9	3
- transport	18,7	12,1	16,8	10,8	5,3	6
- socio-economic sciences and humanities	12,0	17,0	7,9	8,7	8,0	4
- space	11,0	9,2	39,3	9,8	2,6	9
- security	9,8	12,6	16,9	9,4	5,7	7
Ideas / European Research Council	12,0	20,9	13,3	6,3	7,8	5
People	14,5	21,2	11,5	5,9	6,8	4
Capacities	13,7	15,4	10,2	8,7	5,6	6

Tabel 12.19 | Kenmerken Nederlandse (internationale co-)publicaties naar gebied, 2008
Bron

NOWT-2010

Toelichting

- G&M = gedrag en maatschappij
- T&C = taal en cultuur

	Natuur	Gezondheid	Techniek	Landbouw	G&M/Econ.	T&C/Recht
Verdeling alle wetenschappelijke publicaties	37,8	40,2	6,2	10,1	3,0	2,7
Toename internationale co-publicaties (2000-2008)	52	98	100	71	192	158
Toename citatie-impact (2000/03-2005/08)	102	99	92	97	102	110

Internationaal wetenschap

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2009 1,82 procent van het BBP uit aan R&D, wat 0,06 procent hoger is dan de uitgaven in 2008. Over een langere periode bekeken schommelen de R&D-uitgaven rond de 2 procent van het BBP, de laatste jaren ligt het percentage op een niveau van 1,8 à 1,9. Nederland neemt internationaal gezien een positie in die lager is dan de meeste ons omringende landen en de Scandinavische landen. Het EU-gemiddelde (1,92 procent in 2009) ligt inmiddels hoger dan het niveau van Nederland, het OESO-gemiddelde ligt al jaren ruim boven dat van Nederland.

Financiering van R&D

In verreweg de meeste landen financieren bedrijven het grootste deel van de R&D-uitgaven. Het EU-gemiddelde ligt op 54 procent, dat van de OESO zelfs op 65 procent. De gemiddelde overheidsfinanciering is bij de EU 34 procent en bij de OESO 28 procent. Ook in Nederland zijn bedrijven de grootste financier, maar liggen de aandelen van de overheid (40 procent) en bedrijven (45 procent) veel dichter bij elkaar liggen dan in de meeste andere landen. De overheidsuitgaven als percentage van het BBP liggen in Nederland op een niveau van ongeveer 0,7. Dat is iets hoger dan het gemiddelde van de EU en dat van de OESO. Overheden in Finland, Frankrijk, Duitsland en Zweden geven in dit opzicht meer uit dan Nederland.

Uitvoering van R&D

De relatief lage R&D-uitgaven van bedrijven bepalen voor het belangrijkste deel de overall positie van Nederland. Bij de publieke sector doet Nederland het goed in vergelijking met de andere landen. De Nederlandse R&D-uitgaven in deze sector (inclusief de private non profit sector) bedroegen in 2009 0,96 procent van het BBP, hoger dan het EU-gemiddelde

(0,73), en het OESO-gemiddelde (0,71). Van de EU-landen geven alleen Zweden, Finland en Denemarken in de publieke sector meer uit aan R&D dan Nederland.

De Nederlandse private R&D-uitgaven als percentage van het BBP bedroegen in 2009 0,86, tegenover 1,18 voor de EU en 1,63 voor de OESO.

Output en kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek

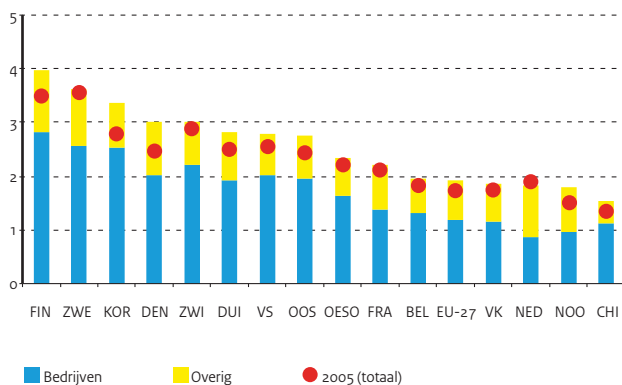
De wetenschappelijke publicatieoutput heeft een sterke relatie met de omvang van een land. Zo produceert Nederland slechts 2,5 procent van het wereldtotaal. Maar wanneer wordt gecorrigeerd voor inwoneraantal doen de meeste kleinere landen het beter dan de grote. Nederland is jaarlijks goed voor bijna 30.000 wetenschappelijke publicaties (in internationale tijdschriften waarbij de publicaties worden beoordeeld door vakgenoten). Sterke groeiers in publicatieoutput in de periode 2000-2008 zijn China, Zuid-Korea en Ierland, met groeipercentages boven de 100 (China 277). Nederland kent in deze periode een groei van 47 procent.

Voor de meeste landen geldt dat ongeveer 50 procent van deze publicaties zijn geschreven met onderzoekers uit andere landen. Het Nederlandse percentage is 48. Alle landen kennen in de loop der jaren een forse groei van deze internationale co-publicaties.

De kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek wordt gedeeltelijk afgemeten aan de citaties die de uit het onderzoek voortkomende publicaties ontvangen. Nederland neemt in dit opzicht een plaats in bij de top van de wereld, na Zwitserland, Denemarken en de VS. Nederland scoort 33 procent boven het wereldgemiddelde. De citatiescore van de publicaties met internationale samenwerking ligt bij alle landen hoger dan wanneer naar alle wetenschappelijke publicaties wordt gekeken.

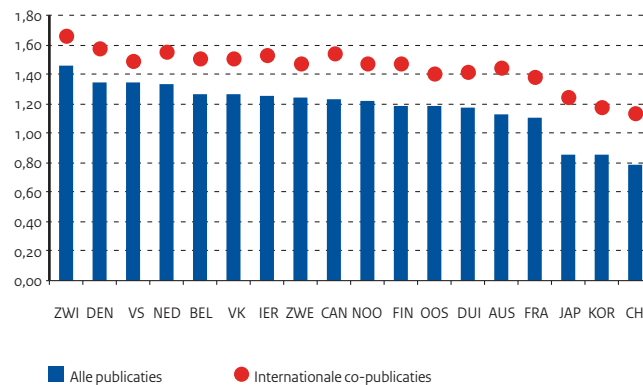
Figuur 12.12 | R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Naar sector van uitvoering, 2005 (totaal) en 2009

Figuur 12.13 | Citatie-impactscore, 2005-2008

Voor alle publicaties en internationale co-publicaties, 2005-2008

Tabel 12.20 | R&D-uitgaven als percentage van het BBP
Bron

OESO / MSTI

Toelichting

- Totaal van de sectoren overheid, bedrijven en overig

	2005	2006	2007	2008	2009
België	1,83	1,86	1,90	1,96	1,96
Denemarken	2,46	2,48	2,58	2,87	3,02
Finland	3,48	3,48	3,47	3,72	3,96
Frankrijk	2,10	2,10	2,07	2,11	2,21
Duitsland	2,49	2,53	2,53	2,68	2,82
Nederland	1,90	1,88	1,81	1,76	1,82
Zweden	3,56	3,68	3,40	3,70	3,62
Verenigd Koninkrijk	1,73	1,75	1,78	1,77	1,87
Verenigde Staten	2,57	2,61	2,67	2,70	--
OESO	2,21	2,24	2,28	2,34	--
EU-27	1,74	1,77	1,77	1,84	1,91

Tabel 12.21 | R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP
Bron

OESO / MSTI

	2004	2005	2006	2007	2008
België	0,45	0,45	0,42	0,42	--
Denemarken	--	0,68	--	0,67	--
Finland	0,91	0,89	0,87	0,84	0,81
Frankrijk	0,83	0,81	0,81	0,79	0,82
Duitsland	0,76	0,71	0,70	0,70	0,76
Nederland	--	0,72	--	0,67	--
Zweden	--	0,87	--	0,85	--
Verenigd Koninkrijk	0,55	0,57	0,56	0,55	0,54
Verenigde Staten	0,79	0,78	0,76	0,76	0,75
OESO	0,66	0,65	0,64	0,64	0,65
EU-27	0,62	0,61	0,60	0,60	0,63

Tabel 12.22 | Kengetallen wetenschappelijke publicaties
Bron

NOWT-2010

Toelichting

 - Gebaseerd op Thomson Reuters/CWTS Web of Science. Bewerking: CWTS
 - Gebiedsgenormeerde citatie-impactscores (mondiaal gemiddelde = 1,0)

	Alle publicaties		Co-publicaties		Citatie-impact
	Aantal in 2008	% groei	Aandeel t.o.v. het totaal	% groei	Score totaal
	(x 1)	2000-2008		2000-2008	(2005-2008)
België	16.593	58%	55	187%	1,27
Denemarken	11.099	36%	54	166%	1,35
Duitsland	88.971	27%	44	165%	1,17
Finland	9.928	29%	47	153%	1,19
Frankrijk	65.979	30%	46	164%	1,10
Nederland	29.445	47%	48	176%	1,33
Noorwegen	8.878	75%	51	223%	1,22
Verenigd Koninkrijk	96.047	20%	44	175%	1,26
Verenigde Staten	350.607	29%	26	179%	1,34
Zweden	19.471	26%	51	160%	1,24
Zwitserland	21.561	47%	59	186%	1,46

13 | Emancipatie

Emancipatie

Met de totstandkoming van het kabinet Balkenende IV in 2007 werden het 'homo-emancipatiebeleid' en het 'vrouwen-emancipatiebeleid' samengebracht onder de paraplu van OCW. Het beleid op beide terreinen is neergelegd in de in hetzelfde jaar verschenen kabinetsnota's 'Gewoon homo zijn; lesbisch- en homo-emancipatiebeleid 2008-2011' en 'Meer kansen voor vrouwen; emancipatiebeleid 2008-2011'.

Homo-emancipatie

Ook in 2010 is met het motto 'Gewoon homo zijn' het bevorderen van de sociale acceptatie van homoseksuelen onder de Nederlandse bevolking de hoofddoelstelling van het homo-emancipatiebeleid van het kabinet. Het bespreekbaar maken van homoseksualiteit onder groepen jongeren en in de kring van etnische minderheden door onder meer dialoog en publiek debat is sterk bevorderd en hierbij is de aandacht ook nadrukkelijk gericht op levensbeschouwelijke groepen. Diverse belangenorganisaties als COC Nederland, het Landelijk Overleg Minderheden (LOM) en reguliere belangengroeperingen werken hiervoor met elkaar samen. Er zijn voor dit doel homo- en heteroallianties gevormd in de sectoren onderwijs, sport, arbeid en ouderenzorg om homoseksualiteit beter bespreekbaar te maken. Het kabinet heeft zich in 2010 ook nadrukkelijk gericht op het verbeteren van het schoolklimaat voor homoseksuelen. De school neemt voor vrijwel alle jongeren een belangrijke plaats in het dagelijkse leven in. In deze belangrijke levensfase oriënteren jongeren zich op hun maatschappelijke carrière. Ze krijgen besef van normen als respect voor anderen en het recht om niet gediscrimineerd te worden. Scholen zijn aangemoedigd leerlingen en hun omgeving aan te spreken op het bestaan van homoheteroseksuele voorkeuren. Ouders vervullen hierbij een belangrijke rol.

De (on)veiligheid van homoseksuelen vraagt anno 2010 een blijvend aandacht. In 2009 was het aantal meldingen van discriminatie tegen homo's in procenten van het totaal aantal meldingen bij Anti Discriminatie Bureaus ongeveer 5,7 procent. In totaal kwamen 336 meldingen binnen, dit is een stijging van ruim een derde ten opzichte van een jaar eerder.

Op gemeentelijk niveau werd in 2010 in meer dan 123 gemeenten een actief homobeleid gevoerd. 18 koplopergemeenten leveren op dit terrein extra inspanningen. Volgens de burgerlijke stand komt het aantal gesloten huwelijken tussen partners van hetzelfde geslacht in 2009 uit op 1358; een stabilisatie ten opzichte van de twee voorgaande jaren.

Vrouwen-emancipatie

Het creëren van meer kansen voor vrouwen is waar het kabinetsbeleid in 2010 voor staat. Het erkennen en tegengaan van kansenongelijkheid tussen beide seksen, bijvoorbeeld als het gaat om het bereiken van topposities, is daarbij een speerpunt. Het beleid is erop gericht de deelname van vrouwen in de samenleving te stimuleren en hun positie te verbeteren. Vrijheden en maatschappelijke verantwoordelijkheid gaan hierbij hand in hand.

Verhogen van de economische zelfstandigheid

De basis voor veel emancipatiethema's ligt bij de economische zelfstandigheid. Dit houdt in dat iemand ten minste het bestaansminimum voor een alleenstaande, zo'n 70 procent van het minimumloon, verdient en zo zelfstandig in het eigen levensonderhoud kan voorzien, Betaald werk is een belangrijke weg naar zelfbeschikking en ontplooiing. Al snel zal Nederland te kampen krijgen met een demografisch arbeidstekort. Het vergroten van de arbeidsparticipatie van vrouwen is daarom belangrijk.

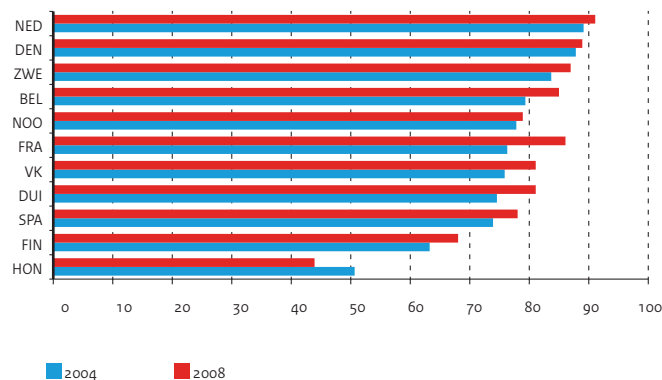
In de kabinetsnota 'Meer kansen voor vrouwen; emancipatiebeleid 2008 – 2011' zijn voor 2010 de volgende doelen bekrachtigd:

- minimaal 60 procent van de vrouwen is economisch zelfstandig
- de netto arbeidsparticipatie van vrouwen stijgt naar 65 procent

Deze twee doelen stammen al uit het jaar 2000. Toen gold 39 procent van de vrouwen tussen 15 en 64 als economisch zelfstandig; cijfers uit 2009 laten zien dat dit aandeel inmiddels is gestegen tot 48 procent. De doelstelling uit 2000 is hiermee nog ver weg. Dit komt met name doordat veel oudere vrouwen nog financieel van een partner afhankelijk zijn. Onder Nederlandse vrouwen tussen 25 en 34 jaar ligt de economisch zelfstandig op 69 procent. De netto arbeidsparticipatie van vrouwen (15-64 jaar) komt in 2010 uit op exact hetzelfde niveau als een jaar eerder: 59,7 procent werkt 12 uur of meer per week. Tien jaar eerder was dit nog 52 procent. Ook hier is de doelstelling niet behaald. Positief is wel dat ondanks de recessie het aantal werkende vrouwen niet is gedaald. Bij mannen is dit wel het geval. Als de startende generatie werknemers (25-34 jaar) onder de loep wordt genomen is dit het beste zichtbaar: sinds 2007 is het percentage mannen met een baan gedaald van 91 naar 87,7. Onder vrouwen uit hetzelfde leeftijdscohort is juist een lichte stijging te zien: van 77,1 procent in 2007 naar 79,2 procent in 2010.

Figuur 13.1 | Houding tegenover homoseksualiteit

Aandeel dat vindt: homoseksuelen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen

Tabel 13.1 | Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, 2008 (in procenten)
Bron

"SCP (CV'06); SCP (SLI'08)

	Helemaal negatief	Negatief	Neutraal	Positief	Helemaal pos.
Culturele Veranderingen 2006	3	12	33	40	12
SCP Leefsituatie Index 2008	2	7	27	46	19

Toelichting

- De gegevens van 2008 hebben betrekking op de groep 18 jaar en ouder
- Analyses van de gegevens van 2006 met alleen die leeftijdsgroep leiden tot dezelfde uitkomsten als de gegevens uit de tabel

Tabel 13.2 | Meldingen van homodiscriminatie bij antidiscriminatiebureaus
Bron

Anti Discriminatie Bureaus

	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal	158	176	257	236	336
Percentage ten opzichte van het totaal aantal meldingen	3,6	4,1	6,1	4,9	5,7

Tabel 13.3 | Aantal huwelijkssluitingen homoseksuelen
Bron

 CBS <http://statline.cbs.nl>

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	1.150	1.212	1.371	1.408	1.358
Twee mannen	570	579	663	656	573
Twee vrouwen	580	633	708	752	785

Tabel 13.4 | Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd (in procenten)
Bron

CBS (Inkomensstatistiek)

	2005	2006	2007	2008	2009
Vrouwen (15-64 jaar)	42	44	46	47	48
Vrouwen (25-34 jaar)	63	65	68	69	69
Mannen (15-64 jaar)	69	69	70	70	69
Mannen (25-34 jaar)	82	83	84	85	82

Toelichting

- Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70% van het netto minimumloon verdient
- Cijfers voor 2009 zijn nader voorlopig
- In procenten van het totaal van de groep
- Zie bijlage Toelichtingen en Begrippen, deel G

Tabel 13.5 | Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau, 2009
Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

	po	vbo/mavo	havo/vwo/mbo	hbo	wo	Totaal
Vrouwen, totaal	37	53	72	83	82	69
Jongste kind 0-5 jaar	29	48	73	85	83	72
Jongste kind 6-11 jaar	36	53	71	83	85	69
Jongste kind 12-17 jaar	44	60	76	80	78	71
Mannen, totaal	78	89	94	96	95	92
Jongste kind 0-5 jaar	82	90	96	98	97	95
Jongste kind 6-11 jaar	78	91	96	97	95	94
Jongste kind 12-17 jaar	73	92	94	97	95	93

Toelichting

- Arbeidsparticipatie in procenten naar leeftijd van jongst thuiswonende kind
- Netto arbeidsparticipatie: de werkzame beroepsbevolking 'in procenten' van de bevolking

13 | Emancipatie

Emancipatie

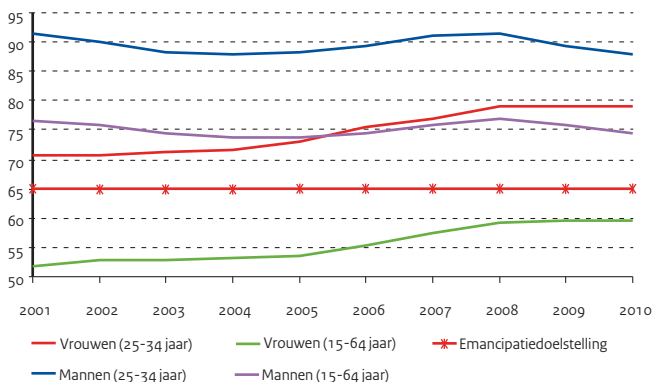
De ontwikkeling van de mate van economische zelfstandigheid blijft achter bij de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie. Dit komt omdat de winst in arbeidsparticipatie eerst geboekt is bij de hoger opgeleide vrouwen (daarvan werkt nu ruim driekwart). Nieuwe winst moet komen van middelbaar en lager opgeleide vrouwen; vanwege hun lagere verdien capaciteit neemt de mate van economische zelfstandigheid niet evenredig toe met de stijging van de arbeidsparticipatie.

Dat de economische zelfstandigheid achterblijft, heeft ook te maken met het feit dat in Nederland bovengemiddeld veel in deeltijd wordt gewerkt. Het totale arbeidsaanbod van vrouwen in uren gemeten is binnen Europa alleen in Italië en Malta lager. In de nabije toekomst verwachte personeelstekorten in bijvoorbeeld zorg en onderwijs zouden opgevangen kunnen worden wanneer vrouwen hun kleine deeltijdbanen inruilen voor meer uren.

Daar waar mannen en vrouwen in vormend onderwijs nog vrijwel gelijk presteren, is deze gelijke positie op de arbeidsmarkt niet terug te zien. Het aandeel vrouwen in de top van bedrijven komt bijna nooit overeen met het aandeel vrouwen in de desbetreffende sector. Het streven van het kabinet Balkenende IV om te zorgen dat nog in de regeerperiode minstens een kwart van de hoogste ambtenaren vrouw zou zijn, is succesvol gebleken, het beeld voor het bedrijfsleven is minder positief. Uit de emancipatiemonitor 2010 blijkt dat de 250 grootste bedrijven van Nederland goed zijn voor een aandeel van slechts 11 procent vrouwelijke commissarissen. En in Raden van Bestuur is dit slechts 7 procent. Met het aandeel vrouwelijke hoogleraren gaat het nog niet snel genoeg, dit ligt in 2010 op ruim 12 procent en dat terwijl onder de wetenschappelijk afgestudeerden vrouwen in de meerderheid zijn.

Figuur 13.2 | Netto arbeidsparticipatie

Naar geslacht en leeftijd (in procenten)

Iedereen doet mee (v&m)

Het kabinet Balkenende IV onderschrijft in 2010 het streven van de Sociaal Economische Raad (SER) om te komen tot een bruto arbeidsparticipatie van 80 procent in 2016 teneinde de kosten van de vergrijzing op te brengen. Deze doelstelling richt zich op het direct inzetbare arbeidsaanbod van personen tussen de 20 en 65 jaar. Aangezien de participatie van mannen in Nederland – ook internationaal gezien – vrij hoog is, zal de realisatie van deze doelstelling voor een groot deel afhangen van de te boeken participatiewinst bij vrouwen.

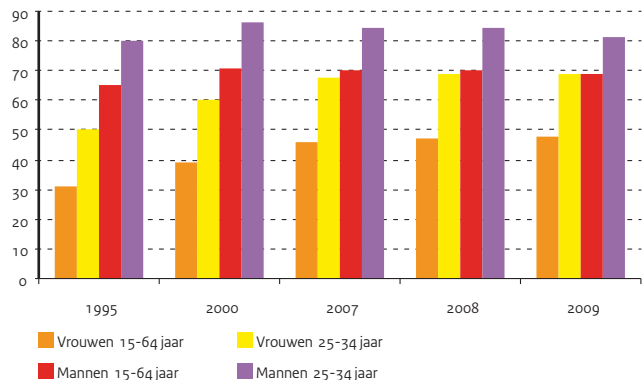
In een illustratieve berekening door het CPB bij het SER-advies kan de 80 procent in 2016 gerealiseerd worden als minstens 74 procent van de vrouwen zich aanbiedt op de arbeidsmarkt terwijl zeker 85 procent van de mannen blijft werken. In 2010 bedroeg de bruto arbeidsparticipatie van vrouwen 68 procent, tegen 86 procent bij de mannen.

EU-doelstelling

De Europese Sociale Raad heeft verschillende doelen gesteld in het zogenaamde Lissabonproces: bevorderen dat Europa de meest concurrerende (kennis-)economie in de wereld wordt. Door middel van de 'open coördinatie methode' wordt de voortgang op de doelstellingen gemeten. Een belangrijke doelstelling in het Lissabonproces voor 2010 was een netto arbeidsparticipatie van vrouwen van minstens 60 procent. Bij deze indicator tellen ook de kleine banen van minder dan 12 uur per week mee. Mede hierdoor scoort Nederland goed op deze doelstelling: ondanks een kleine daling ten opzichte van het jaar ervoor kwam de arbeidsparticipatie van vrouwen volgens deze definitie uit op 69 procent.

Figuur 13.3 | Economische zelfstandigheid

Naar geslacht en leeftijd (in procenten)

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Tabel 13.6 | Gemiddelde arbeidsduur per week (in uren), werkzame personen van 15-64 jaar

	2001	2003	2005	2007	2009
Vrouwen	24,8	24,7	24,5	25,1	25,3
Mannen	37,8	37,4	37,4	37,3	37,0

Toelichting

- Gemiddelde arbeidsduur van personen die 1 uur of meer per week werken

Bron

ABD 2010

Tabel 13.7 | Aandeel van vrouwen in topposities bij de rijksoverheid (in procenten)

	2006	2007	2008	2009	2010
Aandeel vrouwen in ABD-functies	16,7	18,2	19,7	24,9	25,9

Toelichting

- ABD = Algemene Bestuursdienst
- Het totaal van functies van directeur (vanaf schaal 15) t/m secretaris-generaal

Bron

Emancipatiemonitor 2010, tabel 7.4, pag. 190

Tabel 13.8 | Aandeel v. vrouwen in topfuncties bij de resp. 25 en 500 grootste bedrijven in procenten

	Top 25			Top 500		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Raden van commissarissen	8,7	13,9	14,4	5,5	7,6	9,0
Raden van bestuur	1,8	0,0	5,6	3,0	3,4	4,3

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Tabel 13.9 | Netto arbeidsparticipatie volgens de Lissabon-doelstelling (60% in 2010)

	2006	2007	2008	2009	2010
Vrouwen	65	67	69	70	69

Toelichting

- Van 15-64 jarigen
- De Lissabon-doelstelling is geformuleerd op basis van de Europese definitie van arbeidsparticipatie
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel G

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Tabel 13.10 | Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (80% in 2016)

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal	74	75	76	77	77
Vrouwen	63	65	66	67	68
Mannen	85	85	87	87	86

Toelichting

- SER-doelstelling arbeidsparticipatie van 20-64 jarigen van 80 procent in 2016
- Bruto arbeidsparticipatie: totale beroepsbevolking in procenten van de bevolking

13 | Emancipatie

Emancipatie

Seksegelijkheid in inkomen

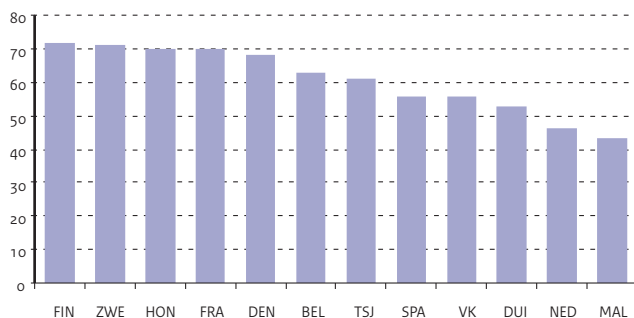
Waar Nederland in EU perspectief goed presteert bij het behalen van de Lissabon-doelstelling, staan wij onderaan in het rijtje van EU-landen als het gaat om de bijdrage van vrouwen aan het nationaal inkomen. Doordat Nederlandse vrouwen vaak parttime werken en ook de uurloonkloof (pay gap) tussen mannen en vrouwen hier met 21 procent relatief hoog is, verdienen mannen in totaal bijna twee keer zoveel als vrouwen; een goede afspiegeling van het anderhalfverdienersmodel. Als het gaat om inkomensgelijkheid houdt Nederland binnen de EU enkel Malta achter zich, dat weliswaar een hele kleine pay gap heeft, maar waar slechts 37 procent van de vrouwen op de arbeidsmarkt participeert (zie figuur 13.4).

Vrouwen en meisjes uit etnische minderheidsgroepen

Een relatief groot aandeel vrouwen uit etnische minderheidsgroepen neemt niet actief deel aan de samenleving. Een slechte beheersing van het Nederlands en weinig sociale contacten buiten de eigen kring vormen voor deze vrouwen een directe belemmering voor participatie en emancipatie. Anno 2010 telt Nederland circa 920.000 niet-westers allochtone vrouwen. Dit is bijna 11 procent van de totale vrouwelijke Nederlandse bevolking. De Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen zijn de grootste groeperingen onder de niet-westerse allochtone vrouwen (ongeveer twee derde van het totaal). Tussen de allochtone groepen bestaan enorme verschillen in de mate waarin zij deelnemen aan het arbeidsproces. Volgens cijfers uit 2009 ligt de netto arbeidsparticipatie van Surinaamse vrouwen met 62 procent op het niveau van autochtone vrouwen. De netto arbeidsparticipatie van Marokkaanse en Turkse vrouwen blijft daar ver bij achter: respectievelijk 39 en 42 procent.

Figuur 13.4 | Inkomensgelijkheid m/v in de EU in procenten

Gem. bijdr. vrouwen a/h bruto nat. inkomen t.o.v. mannen in proc. (man = 100%), 2008

Belemmerende factoren op de arbeidsmarkt

Belangrijke belemmerende factoren zijn: het opleidingsniveau, opvattingen over de rol van vrouwen, het gegeven dat allochtone vrouwen gemiddeld eerder moeder worden dan autochtone vrouwen, gemiddeld grotere gezinnen hebben en discriminatie op de arbeidsmarkt. Ook hebben allochtone vrouwen een minder stevige positie op de arbeidsmarkt (vaker flexibele en tijdelijke contracten).

Opleidingsniveau

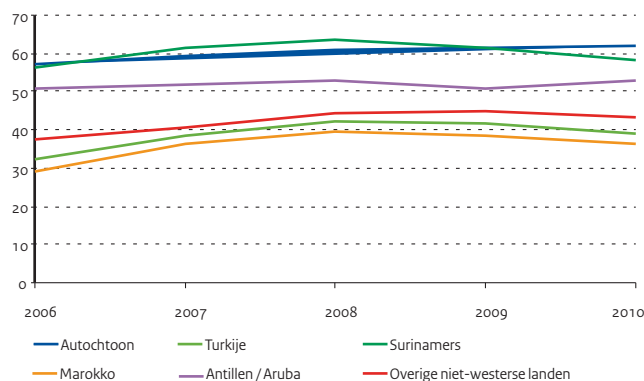
Allochtone vrouwen zijn beduidend lager opgeleid dan autochtone vrouwen, maar ook lager opgeleid dan de mannen uit de eigen herkomstgroep. Zo'n 80 procent van de Turkse vrouwen en 90 procent van de Marokkaanse vrouwen heeft maximaal basisonderwijs genoten. Een groot deel van deze vrouwen heeft nooit leren lezen en schrijven. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zijn aanmerkelijk beter opgeleid, maar halen niet het niveau van de autochtone vrouwen.

De hier geboren en getogen generatie vrouwen doet het aanzienlijk beter en is bezig met een snelle inhaalslag in het onderwijs. In 2010 is haast 50 procent van de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen tussen 18 en 23 jaar student in het hoger onderwijs (hbo en wo). Dit is een stuk hoger dan onder autochtone vrouwen waar dit aandeel ongeveer 42 procent bedraagt. Ook het aantal Turkse en Marokkaanse vrouwen op een hogeschool of universiteit neemt toe en ligt rond de 30 procent.

Een fase eerder in de onderwijsloopbaan, het derde jaar in het voortgezet onderwijs, ziet de situatie er als volgt uit. In studiejaar 2009/2010 volgt 49 procent van de autochtone meisjes havo of vwo, 33 procent van de Surinaamse en Antilliaanse meiden tegen respectievelijk 25 en 26 procent van de Turkse en Marokkaanse vrouwelijke leerlingen.

Figuur 13.5 | Netto arbeidsparticipatie van vrouwen

Naar herkomst, in procenten van de 15-64 jarige bevolking

Tabel 13.11 | Netto arbeidsparticipatie van vrouwen, naar herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)
Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking, 2009)

Toelichting

- Netto arbeidsparticipatie: werkzame beroepsbevolking 'in procenten' van de bevolking

	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	Totaal
Totaal	39	79	74	68	34	60
Autochtoon	41	85	78	70	34	62
Turkije	29	54	47	33	.	42
Marokko	31	53	41	20	.	39
Suriname	34	76	79	70	40	62
Antillen / Aruba	24	64	77	60	33	51

Tabel 13.12 | Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst (in procenten)
Bron

CBS (Inkomensstatistiek)

Toelichting

- Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70 procent van het netto minimumloon verdient
- Cijfers voor 2009 zijn nader voorlopig
- In procenten van het totaal van de groep
- Zie bijlage Toelichtingen en Begrippen, deel G

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal	42	44	46	47	48
Autochtoon	44	46	48	49	50
Turkije	19	21	23	23	24
Marokko	21	21	24	25	24
Suriname	46	49	51	52	52
Antillen / Aruba	36	37	39	39	40

Tabel 13.13 | Opleidingsniveau van vrouwen (25-35 jaar), 2009 (x 1.000)
Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

	po	vmbo/ mbo 1	havo/vwo/ mbo 2-4	hbo/ wo-bachelor	wo	Onbekend
Totaal	33	124	421	261	147	13
Autochtoon	11	74	314	215	105	--
Turkije	5	14	14	4	--	--
Marokko	5	10	17	5	2	--
Suriname	--	4	11	6	2	--
Antillen / Aruba	--	2	5	3	--	--

Stelsel en financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Het volgt daarbij het algemeen onderwijsbeleid. Het groene onderwijs is in de algemene onderwijswetgeving geregeld. Het groene onderwijs omvat voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), middelbaar beroepsonderwijs (mbo), hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo). Groen vmbo en mbo zijn in één instelling, het agrarisch opleidingscentrum (AOC), vereend. Daarnaast wordt groen vmbo als afdeling van een aantal scholengemeenschappen verzorgd.

Financiën

De instellingen voor groen onderwijs worden bekostigd door het ministerie van EL&I. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. Wat betreft les-, cursus- en collegegeld en de studiefinanciering is er geen verschil met het overig onderwijs.

Integraal sectorbeleid

Het groene onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van EL&I. Het is zorgvuldig ingebed in het kennisstelsel van en voor de sector voedsel en groen en het draagt bij aan kennisverspreiding naar binnen het sectorbeleid relevante doelgroepen op de diverse beleidsthema's.

EL&I-beleid

EL&I zet het vakdepartementale onderwijsbudget met name in om de kenniscirculatie met doelgroepen (bedrijfsleven, gebieden en burgers) te bevorderen. De kennisinstellingen in het groene domein hebben sinds

1 april 2005, op initiatief van voormalig LNV, hun krachten gebundeld in de Groene Kennis Coöperatie (GKC).

In juni 2006 hebben de minister van LNV en de GKC-partners een meerjarenafpraak gemaakt voor de periode 2006 - 2010. In juni 2010 is een hoofdlijnenafpraak 2011-2015 tot stand gekomen. Deze zal jaarlijks worden geactualiseerd in een kaderbrief. Die bepaalt de inzet van de middelen van EL&I. Instellingen worden gestimuleerd om gezamenlijk arrangementen voor kennis en innovatie te ontwikkelen met relevante actoren (m.n. bedrijfsleven, andere kennisinstellingen). De GKC-partners doen dat in het kader van meerjarige vraaggestuurde programma's voor doelgroepen en EL&I-beleidsthema's.

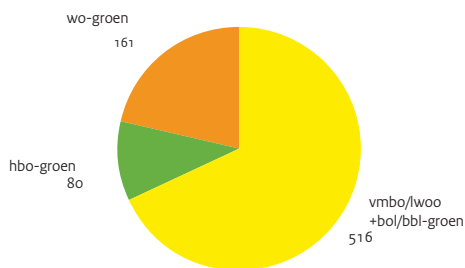
Via Groen Kennisnet wordt relevante kennis op maat ontsloten voor de diverse doelgroepen, met daarbij bijzondere aandacht voor door EL&I (mede) gefinancierde kennis.

Maatschappelijke stages

EL&I heeft de afgelopen jaren gewerkt aan de creatie van 10.000 maatschappelijke stageplaatsen rond duurzaam en gezond voedsel en groen, samen met maatschappelijke organisaties, natuurbeheersorganisaties en bedrijven. Inmiddels lopen jaarlijks circa 13.000 jongeren een maatschappelijke stage in de voedsel- en groensector. Zij maken op deze manier kennis met de sector en zetten zich in voor het belangrijke maatschappelijke thema duurzaamheid. Bedrijven werken hieraan mee in het kader van maatschappelijk betrokken ondernemen.

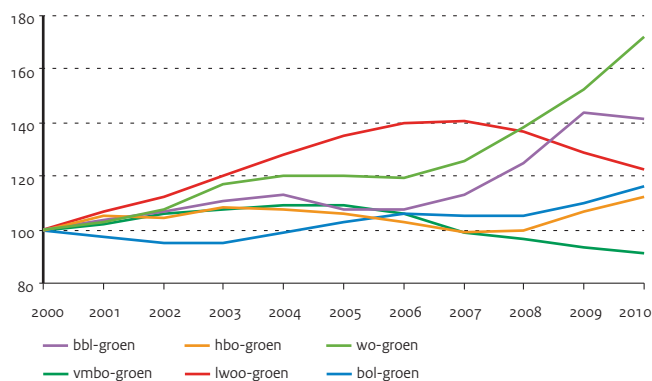
Figuur 14.1 | Uitgaven EL&I voor het groene onderwijs

Gerealiseerde uitgaven per onderwijssoort (x€ 1 mln), 2010

Figuur 14.2 | Deelnemers groen onderwijs

Index met 2000 = 100

Bron

Jaarverslagen EL&I

Toelichting

- Totaal gerealiseerde uitgaven is inclusief uitkeringen na ontslag

Tabel 14.1 | Financiële kerncijfers EL&I voor het groene onderwijs

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	660,3	691,5	723,9	755,7	756,3
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	459,5	476,7	499,6	511,6	515,8
hbo-groen	59,5	63,3	67,5	76,0	79,8
wo-groen	141,3	151,5	156,8	168,1	160,7
Totaal ontvangsten	13,0	9,0	2,5	1,1	0,2
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1.000)					
lwoo-groen	9,5	8,9	10,3	10,6	10,6
vmbo-groen	6,6	5,9	6,7	6,9	7,0
bol-groen	6,1	6,3	6,8	7,1	7,3
bbl-groen	3,8	3,7	4,0	4,1	4,2
hbo-groen	7,1	7,2	7,7	8,2	8,1
wo-groen	8,3	8,7	9,0	8,1	8,7

Tabel 14.2 | Uitgaven en ontvangsten, 2010 (x € 1 mln)**Bron**

EL&I (DKI)

	Totaal	Normatief	Algemeen Vakdepartem.	
Totaal gerealiseerde uitgaven	756,3	684,5	22,9	48,9
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	515,8	462,4	20,3	33,1
hbo-groen	79,8	64,7	1,4	13,8
wo-groen	160,7	157,4	1,3	2,1
Totaal ontvangsten	0,2	0,0	0,2	0,0

Tabel 14.3 | Kerncijfers personeel AOC's**Bron**

OCW DUO: salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Personeel AOC's omvat het personeel voor groene vmbo- en mbo-opleidingen
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbelstellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	5,33	5,56	5,53	5,60	5,57
Directie / management	0,06	0,08	0,20	0,14	0,14
Docent	3,96	4,03	4,00	3,88	3,79
Overig	1,30	1,45	1,33	1,59	1,64
B) Personen (aantal x 1.000)					
Totaal	6,35	6,64	6,65	6,78	6,73
Directie / management	0,06	0,08	0,21	0,14	0,14
Docent	4,65	4,75	4,73	4,64	4,54
Overig	1,64	1,80	1,71	2,00	2,06
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
Totaal	37	39	39	41	42
Directie / management	25	22	23	23	28
Docent	35	36	37	39	39
Overig	46	48	49	49	48
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)					
Totaal	38	40	41	42	43
Directie / management	57	69	63	65	63
Docent	37	39	40	42	44
Overig	40	39	39	40	42

Deelnemers en instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groene onderwijs verschilt per niveau. Het groene vmbo laat na jarenlange groei, sinds 2006 een daling zien. De deelname aan het groene hbo lijkt na jarenlange lichte daling weer te groeien. Het aantal studenten aan het groene wo is de afgelopen jaren gestegen.

Het aantal vrouwelijke deelnemers aan het groene onderwijs is het hoogst in de beroepsopleidende leerweg (bol). De laatste jaren is er een stijging waarneembaar in het aantal vrouwelijke deelnemers in de bol, het hbo en het wo.

Instroom

Bij de onderwijssoorten mbo-groen, hbo-groen en wo-groen is de instroom in de periode 2006-2010 gestegen. De instroom in het vmbo/lwoo-groen is in deze periode echter gedaald.

Gediplomeerden

Het aantal gediplomeerden is de laatste jaren toegenomen van 19.100 gediplomeerden in 2006 naar 20.500 gediplomeerden in 2010.

Instellingen

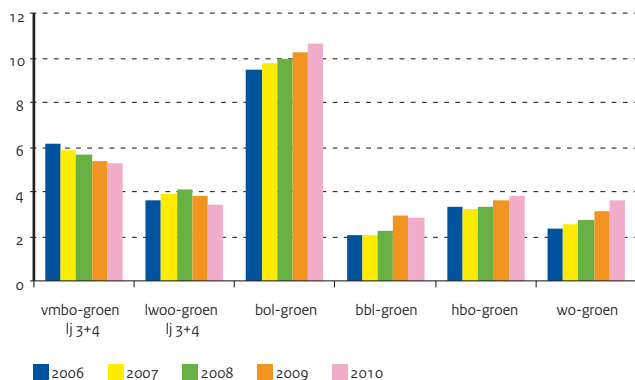
Het groene onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. EL&I hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden.

In 2010 zijn er 12 agrarische opleidingscentra (AOC's) met vmbo en mbo, 37 vo-scholengemeenschappen met een groene afdeling, één regionaal opleidingscentrum (ROC) met bol-groen en vier agrarische hogescholen (hbo-groen) en één hogeschool met een groene afdeling.

Er is één instelling voor het groene wetenschappelijk onderwijs, te weten Wageningen Universiteit.

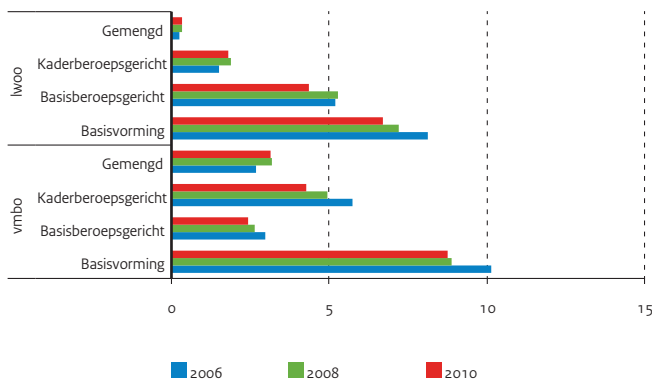
Figuur 14.3 | Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs

Per sector (aantal x 1.000)

Figuur 14.4 | Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's

Naar leerweg (aantal x 1.000)

Bron

EL&I (DKI) en OCW (DUO)

Toelichting

- Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen op basis van werkelijke aantallen
- Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen zijn exclusief leerlingen bij de met AOC's gefuseerde mavo's
- Aantallen studenten op basis van werkelijke aantallen

Tabel 14.4 | Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Deelnemers (aantal x 1.000)					
Totaal	75,0	74,1	74,6	76,6	77,3
vmbo-groen	21,6	20,2	19,5	18,6	18,1
lwoo-groen	15,1	15,2	14,7	14,0	12,9
vmbo-mboz leerroute	--	--	0,2	0,4	0,5
vmbo(lwoo)-mboz leerroute	--	--	--	--	0,3
bol-groen	17,0	17,0	16,9	17,7	18,7
bbl-groen	8,8	9,2	10,2	11,7	11,5
hbo-groen	8,1	7,9	7,9	8,5	8,9
wo-groen	4,5	4,7	5,2	5,7	6,4
B) Instroom (aantal eerstejaars x 1.000)					
Totaal	23,9	22,7	23,5	24,8	24,9
vmbo-groen	5,9	5,2	5,4	5,1	5,4
lwoo-groen	4,0	3,6	3,4	3,3	3,1
bol-groen	6,3	6,0	6,0	6,3	6,6
bbl-groen	4,5	4,6	5,2	6,1	5,6
hbo-groen	2,1	2,0	2,1	2,3	2,4
wo-groen	1,1	1,3	1,4	1,6	1,8
C) Gediplomeerden (aantal x 1.000)					
Totaal (excl. wo-bachelors)	19,1	19,2	19,2	19,7	20,5
vmbo-groen	5,1	5,1	4,8	4,6	4,5
lwoo-groen	2,9	3,0	3,2	3,4	3,3
bol-groen	4,4	4,6	4,8	4,7	4,9
bbl-groen	3,8	3,8	3,9	4,3	5,3
hbo-groen	1,9	1,8	1,6	1,5	1,5
wo-groen: doctoraal en master	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0
bachelor	0,4	0,3	0,4	0,5	0,6

Tabel 14.5 | Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort**Bron**

OCW

Toelichting

- Totaal vmbo is berekend uit vmbo-groen, lwoo en vmbo3/4 (vo) en een verdeling van vo1/2

	2006	2007	2008	2009	2010
vmbo-groen / totaal vmbo (incl. lwoo)	8,3	8,2	8,2	8,0	7,8
mbo-groen / totaal mbo	5,3	5,2	5,3	5,7	5,7
hbo-groen / totaal hbo	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1
wo-groen / totaal wo	2,2	2,2	2,4	2,5	2,7

Tabel 14.6 | Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort**Bron**

EL&I (DKI) en OCW (DUO)

Toelichting

- vo-scholengemeenschappen betreft alleen groene afdeling
- Bevat alleen instellingen waar daadwerkelijk in het betreffende jaar leerlingen op groen onderwijs zijn geteld

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal	57	56	56	56	56
vo-scholengemeenschappen (vmbo-, lwoo-groen)	35	34	33	36	34
vo-scholengemeenschappen (vmbo-groen)	3	3	4	1	3
ROC's (groene afdeling) (bol-groen)	1	1	1	1	1
AOC's (vmbo-, lwoo-, bol-, bbl-groen)	12	12	12	12	12
Agrarische hogeschool (hbo-groen)	4	4	4	4	4
Hogeschool (groene afdeling) (hbo-groen)	1	1	1	1	1
Agrarische universiteit (wo-groen)	1	1	1	1	1

Bijlagen

OCW-uitgaven en nationale context

OCW-uitgaven en ontvangsten sinds 2000

De uitgaven van OCW zijn de laatste jaren sterk gegroeid van circa 21,3 miljard euro in 2000 naar circa 37,1 miljard in 2010. Bij bijna alle beleidsterreinen van OCW zijn de uitgaven ook de laatste jaren gegroeid. Opvallend is de flinke stijging in 2008 bij de uitgaven voor Studiefinanciering. Vervolgens weer een afzwakking in 2009 en in 2010 stijgen de uitgaven weer. De uitgaven Primair onderwijs zijn dit jaar gedaald. De totale uitgaven van OCW zijn van 2006 naar 2007 extra gestegen door de overkomst van de uitgaven voor Kinderopvang (circa 2 miljard euro). Het afgelopen jaar zit er wederom een kleine stijging in.

De 'Overige uitgaven' zijn dit jaar wederom gestegen, na een daling in 2008. Onder 'Overige uitgaven' worden de uitgaven gerekend van de beleidsartikelen voor Internationaal onderwijsbeleid, voor Arbeidsmarkt en personeelsbeleid en de uitgaven voor Ministerie algemeen en de overige niet beleidsartikelen tot en met 2007 ook voor Informatie- en communicatietechnologie. De laatste uitgaven zijn vanaf 2008 grotendeels verdeeld over de andere begrotingsartikelen en het restant is bij het artikel voor het vo ondergebracht.

De ontvangsten van OCW vertonen een nogal grillig verloop. Dit heeft te maken met beleidsmaatregelen. Zo zijn de ontvangsten van 2004 op 2005 gedaald als gevolg van afschaffing van de lesgelden in het vo. De stijging in 2006 is het gevolg van de overboeking van FES-gelden en in 2007 ligt de stijging aan Kinderopvang (werkgeversbijdragen). In 2010 zijn de ontvangsten ten opzichte van 2009 gestegen.

Gesaldeerde uitgaven

De uitgaven van OCW zijn verminderd met de ontvangsten, die zijn ontstaan door terugbetalingen of verrekeningen met eerdere jaren. Gesaldeerde uitgaven worden ook gebruikt in de onderwijsstatistieken van het CBS en voor het bepalen van de uitgaven per onderwijsdeelnemer. Ontvangsten van OCW die bijdragen aan een verhoging van het uitgavniveau waaronder doelsubsidies van andere departementen worden niet gesaldeerd. Dit geldt ook voor bijdragen van onderwijsdeelnemers (lesgeld), reclamegelden en FES-gelden.

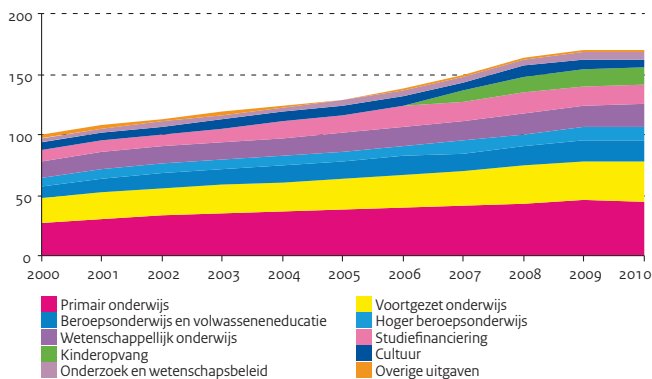
Uitgaven OCW, BBP en Rijksuitgaven

Sinds 2000 is de relatieve groei van de uitgaven van OCW elk jaar groter geweest dan de groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP). De daling van de onderwijsuitgaven als percentage van het BBP die in de jaren zeventig van de vorige eeuw begon is omgebogen naar een klein herstel. Ondanks de stijging van de Nederlandse uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP (van 5,1 in 2000 naar 5,6 in 2007) bleven deze volgens Education at a Glance 2010 nog achter bij de uitgavniveaus in de ons omringende landen.

De OCW uitgaven stijgen in 2010 iets meer dan 2 procent ten opzichte van een jaar eerder. De Rijksuitgaven stijgen in 2010 met 8 procent.

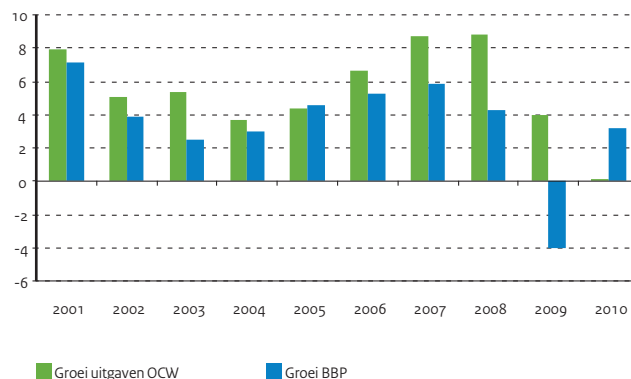
Figuur 15.1 | Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein

Geïndexeerd met totale uitgaven, 2000 = 100

Figuur 15.2 | Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW

In procenten van jaar op jaar

Tabel 15.1 | Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag (x € 1 mln)
Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Ontvangsten onderzoek en wetenschapsbeleid betreffen voornamelijk bijdragen van andere departementen

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal uitgaven OCW		25.473,7	26.434,7	27.534,4	29.341,3	31.920,4	34.732,9	36.285,5	37.099,0
Totaal ontvangsten OCW		1.253,2	1.396,4	1.163,6	1.422,4	1.984,5	2.122,9	2.216,0	2.548,7
Primair onderwijs	uitgaven	7.245,2	7.574,3	7.881,6	8.315,0	8.599,8	8.981,0	9.567,4	9.471,2
	ontvangsten	28,4	89,0	43,2	115,9	101,8	71,4	61,4	45,0
Voortgezet onderwijs	uitgaven	5.125,3	5.281,6	5.570,8	5.735,3	5.999,0	6.484,9	6.788,3	6.958,0
	ontvangsten	2,5	3,9	4,9	99,7	123,0	67,7	63,7	62,5
Beroepsondew. en volw. educ.	uitgaven	2.584,8	2.701,6	2.857,6	3.147,2	3.204,3	3.345,2	3.517,5	3.512,5
	ontvangsten	33,2	24,3	12,0	106,8	99,4	88,5	33,9	24,8
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.634,1	1.720,2	1.802,9	1.881,8	2.030,9	2.138,9	2.323,7	2.495,1
	ontvangsten	0,1	1,5	1,8	46,8	7,0	9,6	11,4	3,5
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	3.131,6	3.215,6	3.337,9	3.396,6	3.511,5	3.676,7	3.781,8	3.822,9
	ontvangsten	1,5	1,4	2,1	1,5	11,5	11,6	13,9	13,9
Studiefinanciering	uitgaven	2.682,0	3.077,0	3.141,7	3.864,6	3.550,2	4.060,1	3.786,8	3.917,4
	ontvangsten	776,3	835,6	573,1	533,5	601,4	670,8	744,6	845,8
Kinderopvang	uitgaven	.	.	(0,0)	(931,0)	2.064,2	2.838,1	3.078,8	3.352,8
	ontvangsten	.	.	(0,0)	(71,0)	517,4	736,0	802,3	1.106,1
Cultuur en Media	uitgaven	1.549,4	1.672,2	1.732,7	1.691,3	1.657,6	1.834,9	1.836,8	1.892,9
	ontvangsten	256,6	275,3	353,9	265,0	276,0	287,2	283,4	264,4
Onderzoek en wetenschapsbeleid	uitgaven	773,3	813,3	839,2	926,2	971,9	1.018,3	1.167,4	1.235,0
	ontvangsten	93,3	116,7	116,1	204,0	189,4	178,1	186,9	174,6
Overige programma uitgaven	uitgaven	209,1	195,1	197,1	212,5	161,4	140,0	216,844	306,4
	ontvangsten	52,9	48,3	53,0	48,8	56,3	1,8	7,993	6,7
Bestuursdepartement	uitgaven	192,8	126,0	118,0	116,0	112,7	127,4	146,555	134,7
	ontvangsten	4,3	0,3	3,5	0,3	0,1	0,2	6,156	1,4
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	346,0	57,5	54,9	54,8	56,8	67,1	73,609	.
	ontvangsten	4,1	0,1	0,0	0,1	1,2	0,0	0,237	.

Tabel 15.2 | Sociaal / economische gegevens
Bron

CBS en Ministerie van Financiën

Toelichting

- De Rijksuitgaven komen overeen met de totale uitgaven volgens de Rijksjaarverslagen verminderd met de uitgaven Nationale schuld
- De Rijksuitgaven stijgen in 2008 meer dan trendmatig door de gevolgen van de kredietcrisis

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Totale bevolking op 1 januari (x 1.000)	16.193	16.258	16.306	16.334	16.358	16.405	16.486	16.575
waarvan 0-64 jaar	13.972	14.007	14.017	14.004	13.990	13.991	14.014	14.037
volwassen inwoners (18-64 jaar)	10.379	10.403	10.419	10.422	10.425	10.444	10.486	10.522
Totale beroepsbevolking (x 1.000)	7.364	7.417	7.455	7.507	7.653	7.801	7.846	7.817
Werkloze beroepsbevolking (x 1.000)	396	476	482	410	344	300	377	426
Geregisteerde werkloosheid (x 1.000)	271	333	330	271	191	153	201	--
Prijnsindexcijfer (pBBP) (index 2000 = 100)	111,5	112,3	115,0	117,1	119,2	122,0	121,8	123,5
bbp (tegen marktprijzen x € 1 mld)	476,9	491,2	513,4	540,2	571,8	596,2	572,0	590,1
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	120,0	119,8	121,1	136,5	145,8	169,0	174,1	188,3

Onderwijsuitgaven (inter-)nationaal gezien

Harmoniseren van gegevens

Harmoniseren van cijfers is nodig om te kunnen beschikken over eenduidige informatie. Onderwijsstelsels in verschillende landen zijn anders opgezet en worden soms op andere wijzen bekostigd. Om toch te kunnen vergelijken zijn in internationaal verband definities en indicatoren afgesproken. Het CBS levert de gegevens over het Nederlandse onderwijs aan de internationale fora (OESO, UNESCO en Eurostat).

De OESO en Eurostat publiceren onder andere de indicatoren *Uitgaven aan onderwijsinstellingen* en *Overheidsuitgaven aan onderwijs*. Deze indicatoren worden voor tabel 15.3 gecombineerd om tot een totaal aan onderwijsuitgaven te komen. Sinds 2010 publiceert het CBS de StatLine-tabel 'Uitgaven aan onderwijs en CBS/OESO indicatoren': hierin staan de totale onderwijsuitgaven berekend volgens het CBS. Dit totaal verschilt van dat in tabel 15.3 doordat ook de uitgaven van huishoudens anders dan aan onderwijsinstellingen worden meegenomen. De studieleningen worden bovendien door het CBS niet in de berekening betrokken, omdat leningen geen echte uitgaven zijn: ze worden na verloop van tijd terugbetaald. De overheidsuitgaven aan onderwijs (C) en de uitgaven aan onderwijsinstellingen (D) volgens OESO-definitie zijn ook in de StatLine-tabel opgenomen.

Internationaal afstemmen van OCW-uitgaven

Met het CBS is een overzicht gemaakt, dat de aansluiting weergeeft tussen de uitgaven voor onderwijs van OCW en de OESO gegevens, volgens internationale definities. Voor de uitgaven van OCW wordt uitgegaan van de uitgaven die in de jaarverslagen aan het parlement worden verantwoord. De aansluittabel begint daarom met de gegevens van OCW. Vervolgens worden dan de aanpassingen op de uitgaven van OCW weergegeven, om aan te sluiten op de internationale definities. De OCW-uitgaven voor onderwijs

gaan voor een groot deel direct naar onderwijsinstellingen (24,7 miljard euro in 2009). De rest gaat naar gemeenten en huishoudens (1,0 en 3,7 miljard euro).

Publieke onderwijsuitgaven

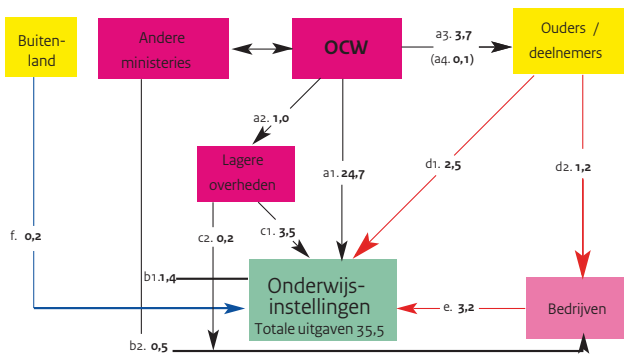
Naast OCW dragen ook andere ministeries bij aan het totaal van de onderwijsuitgaven. Zij bekostigen bijvoorbeeld agrarische of zorgopleidingen (EL&I en VWS) of geven subsidies en fiscale regelingen aan bedrijven als deze stageplaatsen of leerwerkplekken beschikbaar stellen. Lagere overheden (vooral gemeenten) geven meer uit aan onderwijs dan ze van OCW ontvangen (in 2009 2,7 miljard euro meer). In 2009 bedroegen de totale publieke onderwijsuitgaven (van OCW, andere ministeries en van gemeenten en provincies) 34,0 miljard euro. Uitgaven voor beroepsopleidingen als die voor defensie of de politie zijn hierin niet opgenomen.

Totale uitgaven voor onderwijs

De totale onderwijsuitgaven van Nederland worden hier gevormd door de publieke plus de private uitgaven aan onderwijsinstellingen en de publieke uitgaven aan huishoudens (dit betreft grotendeels studiefinanciering) en bedrijven (subsidies en fiscale regelingen). De private uitgaven bestaan uit de uitgaven van bedrijven (voor de begeleiding van duale studenten en contractonderzoek aan universiteiten) en de uitgaven van huishoudens aan onderwijsinstellingen. De uitgaven voor duale studenten vormen het grootste deel. Daarnaast zijn er uitgaven van buitenlandse organisaties aan contractonderzoek dat zij door Nederlandse hoger onderwijsinstellingen laten uitvoeren. Private uitgaven aan interne bedrijfsopleidingen zijn niet opgenomen. Ook private onderwijsuitgaven anders dan aan onderwijsinstellingen zijn hier niet meegenomen.

Figuur 15.3 | Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs

Uitgaven voor onderwijs, 2009 (x € 1 mld)

Figuur 15.4 | Verklaring voor Figuur 15.3

per hoofdstuk, inclusief overige uitgaven (x 1 mld)

Stroom	Verklaring uitgaven	In Tabel 15.3
a1.	OCW direct aan onderwijsinstellingen	Laatste regel onder C
a2.	OCW aan lagere overheden (gemeenten)	Laatste regel onder D
a3.	Studiefinanciering (bruto OCW-uitgaven)	
a4.	Deel studiefinanciering (subsidie voor les- en collegegelden)	
b1.	Belastingkorting voor leerbedrijven	
b1.	Andere ministeries aan onderwijsinstellingen (hierin zijn ook aan OCW verstrekte FES-gelden opgenomen en Rijksuitgaven aan contractonderzoek aan hoger onderwijsinstellingen)	
c1.	Gemeenten en provincies aan onderwijsinstellingen	
c2.	Uitgaven aan leerlingenvervoer door gemeenten	
d1.	Uitgaven huishoudens aan gesubsidieerde en private onderwijsinstellingen	
d2.	Boeken en leermiddelen (aan niet-onderwijsinstellingen) en openbaar vervoer	
e.	Bedrijven aan onderwijsinstellingen	
f.	Inkomsten van organisaties in het buitenland (contractonderzoek)	
Samengestelde stromen		
	Totale publieke onderwijsuitgaven:	$a1+a3+b1+b2+c1+c2$
	Uitgaven aan onderwijsinstellingen:	$a1+c1+b1+d1+e+f$
	Totale onderwijsuitgaven:	$a1+a3-a4+b1+c1+c2+d1+e+f$

Bron

OCW

CBS

<http://statline.cbs.nl> Onderwijs –

Onderwijs financieel

CBS verstrekte detailgegevens

Toelichting

- B) Onderwijsuitgaven andere ministeries: de uitgaven van de ministeries van EL&I, VWS, de voor onderwijs aan OCW verstrekte FES-gelden, de belastingkorting voor leerbedrijven en Rijksuitgaven aan contractonderzoek bij hoger onderwijsinstellingen
- B) Lesgelden voor vo (t/m 2004) en bve zijn opgenomen in de private uitgaven van huishoudens aan de onderwijsinstellingen in onderdeel D
- C) Onderwijsuitgaven van lagere overheden: uitgaven van de gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en provincies
- D) Uitgaven door huishoudens aan gesubsidieerde en private onderwijsinstellingen waaronder les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen
- D) Uitgaven door bedrijven aan particulier onderwijs, contractonderzoek in het wo en hbo en de begeleiding van stagiairs en duale leerlingen
- D) De totale onderwijsuitgaven betreffen hier de publieke en private uitgaven aan instellingen voor regulier onderwijs en de publieke uitgaven voor onderwijs aan huishoudens en bedrijven volgens OESO-definitie
- D) Dubbeltellingen van bepaalde geldstromen in de totale onderwijsuitgaven worden voorkomen m.b.v. de post consolidatie

Tabel 15.3 | Nationale onderwijsuitgaven (x € 1 mln); Aansluittabel CBS (OESO) / OCW

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
A) Uitgaven OCW								
Totaal uitgaven	25.474	26.435	27.534	29.341	31.920	34.733	36.285	37.099
Totaal ontvangsten	1.253	1.396	1.164	1.422	1.985	2.123	2.216	2.549
Gesaldeerde uitgaven	24.973	25.892	27.028	28.816	31.317	34.090	35.429	36.203
Uitgaven Kinderopvang (overige uitgaven toegerekend)	.	.	.	.	-2.037,2	-2.788,4	-2.989,7	-3.220,9
Uitgaven Cultuur (overige uitgaven toegerekend)	-1.586,6	-1.689,2	-1.727,7	-1.689,5	-1.628,7	-1.824,6	-1.819,4	-1.888,9
Uitgaven Wetenschap (overige uitgaven toegerekend)	-795,3	-823,9	-849,1	-938,7	-982,1	-1.028,4	-1.179,1	-1.250,1
OCW onderwijsuitgaven	22.591	23.379	24.451	26.188	26.669	28.449	29.440	29.843
B) Rijksuitgaven voor onderwijs								
Aanpassing uitgaven OCW aan OESO-definitie	-431	-450	-228	-484	-457	-217	-28	
OCW onderwijsuitgaven volgens OESO	22.161	22.929	24.223	25.704	26.212	28.232	29.412	
Onderwijsuitgaven andere ministeries	1.100	1.191	1.259	1.523	1.645	1.796	1.869	
Rijksuitgaven voor onderwijs	23.261	24.121	25.482	27.226	27.857	30.028	31.281	
C) Overheidsuitgaven aan onderwijs								
Onderwijsuitgaven lagere overheden (netto)	2.588	2.677	2.665	2.260	2.400	2.519	2.646	
Overheidsuitgaven aan onderwijs	25.849	26.798	28.147	29.486	30.258	32.548	33.926	
D) Totale onderwijsuitgaven								
Onderwijsuitgaven huishoudens (ouders/deelnemers)	2.120	2.351	2.246	2.265	2.305	2.422	2.493	
Onderwijsuitgaven bedrijven/ non-profitinstellingen	2.341	2.407	2.471	2.465	2.813	3.038	3.214	
Onderwijsuitgaven buitenland	51	79	107	113	100	187	196	
Consolidatie	-415	-431	-391	-371	-434	-480	-573	
Totale onderwijsuitgaven	29.945	31.203	32.580	33.957	35.041	37.714	39.256	
waarvan aan onderwijsinstellingen	27.344	28.312	29.594	30.223	31.622	33.393	35.489	

Vergelijking van OCW, CBS en internationale organisaties

Naar aanleiding van de cijfers in de paragraaf 'Hoger onderwijs internationaal' worden in deze bijlage de verschillen en overeenkomsten in de cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs toegelicht.

De cijfers over het hoger onderwijs (ho) zoals die in Kerncijfers 2006-2010 staan, zijn gebaseerd op de gegevens uit de bestanden '1 cijfer HO' van DUO. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) baseert de cijfers die het publiceert over het hoger onderwijs op precies dezelfde bestanden. Toch zijn er verschillen. Het totaal aantal ingeschrevenen in het ho is wel precies gelijk, maar het aantal ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en in het wetenschappelijk onderwijs (wo) verschilt. Dit komt doordat de OCW-cijfers als gevolg van bekostigingsrichtlijnen gecorrigeerd zijn voor dubbele inschrijvingen. Het gaat daarbij om studenten die zowel bij het hbo als bij het wo zijn ingeschreven. Bij de OCW-cijfers tellen de totalen voor hbo en wo op tot het totaal ho. In de publicaties van het CBS tellen de totale aantallen hbo- en wo-ingeschrevenen niet op tot het totaal aantal ingeschrevenen in het ho, omdat studenten die zowel een hbo- als een wo-opleiding volgen in beide cijfers zijn meegeteld. Voor het totaal aantal ingeschrevenen in het ho zijn deze studenten wel maar één keer geteld. In tabel 15.4 is het voorgaande cijfermatig in beeld gebracht. De cijfers hebben betrekking op het studiejaar 2007/08, omdat deze cijfers gebruikt zijn in de tabel waarin het hoger onderwijs in Nederland vergeleken wordt met andere landen. Het studiejaar 2007/08 is het meest recente jaar waarover Eurostat gegevens beschikbaar heeft.

Een tweede verschil tussen OCW en CBS is de gehanteerde indeling naar studierichting. OCW gebruikt de indeling naar negen HOOP-gebieden, het CBS en internationale organisaties zoals Eurostat en OESO gebruiken de ISCED-indeling in acht categorieën. HOOP staat voor Hoger Onderwijs en OnderzoeksPlan en ISCED voor International Standard Classification of Education. Tabel 15.5 laat zien hoe deze twee indelingen zich tot elkaar verhouden met betrekking tot het aantal ingeschrevenen in het hoger onderwijs in het studiejaar 2007/08.

De indelingen verschillen zodanig dat het niet mogelijk is om een directe aansluiting te maken. Geen enkel HOOP-gebied past integraal in een ISCED-categorie of omgekeerd. De meeste cellen waarin veel studenten worden geteld, zijn echter over het algemeen goed te verklaren. De studenten uit het HOOP-gebied 'Onderwijs' bijvoorbeeld zitten praktisch allemaal in de ISCED-categorie 'Onderwijs'. Omgekeerd is dat niet zo, 14,3 duizend ingeschrevenen uit de ISCED-categorie 'Onderwijs' worden in de HOOP-indeling onder 'Gedrag en Maatschappij' geteld; dit zijn studenten in de pedagogische studies en onderwijskunde. Het HOOP-gebied 'Landbouw

en natuurlijke omgeving' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Dit komt voornamelijk doordat de Wageningen Universiteit in haar geheel en ongedeeld tot het HOOP-gebied 'Landbouw' wordt gerekend. De meer sociaal, economische en bedrijfskundige studies in Wageningen worden in de ISCED-indeling gerekend tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten', terwijl studies als biotechnologie, voedingsmiddelentechnologie en tuin- en landschapsinrichting vallen onder 'Techniek, industrie en bouwkunde'. Daarnaast wordt diergeneeskunde uit de ISCED-categorie 'Landbouw en diergeneeskunde' in de HOOP-indeling tot 'Gezondheidszorg' gerekend. Ook het HOOP-gebied 'Techniek' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan grafische en industriële vormgeving en 'Kunst en techniek' die in de ISCED-indeling onder 'Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst' vallen, technische bedrijfs- en bestuurskunde dat tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten' wordt gerekend en biomedische technologie en medisch laboratoriumonderzoek uit de ISCED-categorie 'Gezondheidszorg en welzijn'. De ISCED-categorie 'Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid' tenslotte, kent geen vergelijkbare categorie in de HOOP-indeling en is dus verdeeld over verschillende HOOP-gebieden. Het zwaartepunt ligt in het HOOP-gebied 'Economie'.

Bron

1 cijfer HO, OCW, CBS

Toelichting

- Aantallen op teldatum 1 oktober 2007
- Cijfers OCW zijn gebaseerd op de telling van een jaar nadat het CBS haar cijfers heeft bepaald

Tabel 15.4 | Ingeschrevenen hoger onderwijs, 2007/08 (x 1.000)

OCW/EL&I-cijfers			
	OCW	EL&I	Totaal
hbo	365,9	7,9	373,9
wo	206,7	4,7	211,5
Totaal hoger onderwijs	572,7	12,7	585,4
CBS-cijfers			
hbo			374,8
wo			212,7
Totaal incl. dubbele inschrijvingen			587,5
Dubbele inschrijvingen			-2,1
Totaal hoger onderwijs			585,4

Tabel 15.5 | Ingeschrevenen hoger onderwijs naar studierichting, 2007/08 (x 1.000)**Bron**

1 cijfer HO, OCW, CBS

Toelichting

- Aantallen op teldatum 1 oktober 2007

	HOOP-gebieden									
	onderwijs nat. omg.	landb. & natuur	techn.gezondh.	econ.	recht & maats.	gedrag & maats.	taal & cultuur	Totaal		
ISCED-categorieën										
Onderwijs	68,3	0,7	0,3	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0	83,6	
Taalwetenschap., geschiedenis en kunst	0,1	0,0	0,0	7,1	0,0	1,2	0,0	2,1	40,7	
Sociale wetenschap., bedrijfsk. en rechten	0,0	2,2	0,2	8,0	0,1	129,4	26,5	44,8	7,1	
Natuurwetenschap., wiskunde en informatica	0,0	1,1	11,3	17,5	0,2	7,3	0,0	0,0	0,0	
Techniek, industrie en bouwkunde	0,0	2,2	0,3	45,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,6	
Landbouw en diergeneeskunde	0,0	5,1	0,0	0,0	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	
Gezondheidszorg en welzijn	0,0	0,1	3,3	4,6	58,3	0,3	0,0	35,3	0,0	
Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veiligheid	0,0	1,1	0,3	3,0	1,1	29,6	0,0	2,2	0,0	
Onbekend	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	
Totaal	68,3	12,6	16,0	85,2	61,1	167,8	26,5	99,4	48,5	585,4

Toelichting en Begrippen

A. Algemeen

Gerelateerd aan de OCW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschap betreft voornamelijk de sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (EL&I) worden echter ook vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hanteren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het jaarverslag van OCW gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals het CBS en het onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden ook vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar.

Voorlopige gegevens

Gegevens, die bij het laatste jaar worden getoond, zijn, met uitzondering van de financiële gegevens, voorlopig.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenkomen met de som van de getoonde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

- . niet van toepassing
- (nog) niet ter beschikking
- 0,0 minder dan vijfhonderdste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
- (xx) het getal xx is niet opgeteld in het totaal
- 2008 uitgaven in kalenderjaar 2008, aantal op een peildatum in 2008, uitstroom in schooljaar 2008/09 of instroom in schooljaar 2009/10; de peildatum is 1 oktober tenzij anders vermeld.
Een voorbeeld voor de uitstroom 2008 is het aantal gediplomeerden van schooljaar 2007/08.

B. Financiën

Herziening 2008 van statistiek onderwijsuitgaven

Bij deze herziening is gebruik gemaakt van nieuw beschikbare bronnen. Dit heeft ervoor gezorgd dat de grootste ontbrekende onderdelen in de statistiek nu opgevuld zijn. Dit betreft de uitgaven aan particulier onderwijs en de uitgaven van bedrijven voor duale leerlingen en stagiaires. Daarnaast is de bestaande statistiek kritisch bekeken. Dit heeft tot diverse verbeteringen geleid voor onder andere de integratie van overheidsstromen, de uitgaven aan R&D en de uitgaven van huishoudens.

De totale uitgaven van huishoudens en bedrijven aan particuliere opleidingen bedroegen in 2006 bijna 1,2 miljard euro. Het gaat om ongeveer 190 duizend deelnemers. Huishoudens betalen gemiddeld tweederde deel van de deelnemersbijdragen, bedrijven betalen gemiddeld éénderde van de bijdragen voor hun werknemers. Meer informatie over de uitgaven aan particuliere opleidingen is te vinden in het CBS-webartikel: Particulier onderwijs groeit sneller dan gesubsidieerd onderwijs.

Onderwijsuitgaven (belangrijkste mutaties; Bron: CBS)

	1995	2000	2006
Mln euro			
Voor revisie	16.600	21.210	29.935
Totale bijstelling	1.625	2.617	4.022
Particulier onderwijs	608	748	1.154
Duaal onderwijs	820	1.177	1.694
Integratie overheidsstromen	-17	578	938
R&D	155	129	404
Uitgaven huishoudens	106	99	233
Overige aanpassingen	-47	-114	-402
Na revisie	18.225	23.828	33.956

De uitgaven van bedrijven aan beroepspraktijkvorming bedroegen in 2006 bijna 1,7 miljard euro en werden grotendeels aan beroepsopleidingen in het mbo besteed. Tegenover de kosten van bedrijven staat overigens ook een belastingkorting van de overheid van 180 miljoen euro. Meer informatie over dit onderwerp is te vinden in het webartikel: Bedrijven besteden 1,7 miljard euro aan beroepsonderwijs.

De overige aanpassingen leidden in 2006 tot een verhoging van de totale onderwijsuitgaven van 1,2 miljard euro.

Een toelichting van de revisie door het CBS vindt u via deze URL:
http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/9210FC61-D9C9-484F-AC42-67B3A974B360/0/13J998_Toelichtingopderevisievandeonderwijsuitgaven.pdf.

Herziening BBB

Het CBS voert elke vijf tot tien jaar een revisie van de Nationale rekeningen door. Hierbij wordt ook het BBB aangepast aan meer recente inzichten.

Herziening 1999

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBB gewijzigd. In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren. Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBB-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Herziening 2005

De resultaten voor het revisiejaar 2001 zijn in het persbericht van het CBS van 20 april 2005 gepubliceerd en uitgebreid toegelicht in de revisiepublicatie 'Nationale rekeningen 2004 Revisie 2001' van augustus 2005. Het doel van de revisie 2005 is veranderingen in concepten en definities in te voeren. Dit berust op internationale afspraken. De Nationale rekeningen sloten hierna beter aan op de economische werkelijkheid zoals die gemeten wordt met nieuwe en herziene statistieken. Het Bruto Binnenlands Product (BBP) van 2001 is door deze herziening van definities en ramingsmethoden ruim 18 miljard euro hoger dan eerder werd gepubliceerd. Dat komt overeen met een bijstelling van 4,3 procent. In 2006 zijn de gereviseerde cijfers voor de jaren 1995 tot en met 2000 op Statline beschikbaar gekomen en begin 2007 ook de cijfers vanaf 1987.

In 2007 zijn de cijfers vanaf 2004 bijgesteld. Ook zijn herziene cijfers vanaf 1969 bepaald ('Nationale rekeningen 2006'). De meest recente raming is gepubliceerd in een CBS mededeling van 26 maart 2009.

Diverse begrippen voor financiën

BBP en BNP

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto).

Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBB vermeerderd met het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens. In andere publicaties kan men andere bedragen en BBB-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities of eerder vastgestelde waarden, die vervolgens zijn bijgesteld (gereviseerd). Ze kunnen daarom afwijken van de hier getoonde cijfers.

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen in Kerncijfers OCW uitgedrukt in werkelijke bedragen van het betreffende jaar (lopende prijzen). Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd wordt soms rekening gehouden met de waarde uitgedrukt in prijzen van één bepaald jaar. Waar dat gebeurt, wordt meestal gebruikt gemaakt van de prijsindex van het BBB (pBBP).

Gesaldeerde uitgaven van OCW

Dit zijn uitgaven van OCW verminderd met een deel van de ontvangsten van OCW. Uitgaven worden gesaldeerd met ontvangsten als die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Alle ontvangsten uit voor OCW externe financieringsbronnen, zoals ministerie van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers en reclamegelden worden niet gesaldeerd met de uitgaven van OCW. Deze ontvangsten dragen bij aan een verhoging van het uitgavenniveau. Voorbeelden hiervan zijn: lesgelden, doelsubsidies van andere departementen (zoals voor TNO), reclame-inkomsten (media) en FES-gelden. Bij studiefinanciering worden alle ontvangsten afgetrokken; dus ook de terugbetalingen van eerder verstrekte leningen en de rente daarover.

Overige uitgaven van OCW

Naast de uitgaven die OCW verantwoordt bij de begrotingsartikelen van de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur zijn er ook andere uitgaven. Dit betreft overige programma-uitgaven en apparaatuitgaven die niet bij voornoemde begrotingsartikelen zijn ondergebracht.

Toelichting en Begrippen

Deze 'overige uitgaven' worden voor bepaalde figuren en tabellen toegerekend aan de OCW-uitgaven voor de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur. Dit gebeurt naar rato van de gesaldeerde uitgaven voor deze beleidsterreinen.

Uitgaven van OCW voor een onderwijssector

Het totaal van de uitgaven van OCW voor de instandhouding en exploitatie van een sector binnen het onderwijsstelsel. Hierin zijn de apparaatskosten van OCW niet opgenomen.

Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector

'Uitgaven van OCW voor een onderwijssector' verminderd met de ontvangsten van OCW, die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Uitgaven OCW voor onderwijs

Het totaal van de gesaldeerde uitgaven van OCW voor zover bedoeld voor het onderwijs aan de reguliere onderwijsdeelnemers.

Belangrijkste verschillen in bekostiging van OCW voor de onderscheiden onderwijssectoren:

- po en vo exclusief huisvestingsuitgaven (via gemeenten);
- vo en bve (mbo) inclusief lesgelden (door OCW geïnd);
- bve (mbo) educatie apart vermeld en exclusief cursusgelden;
- hbo en wo exclusief collegegelden;
- wo inclusief uitgaven onderzoek en academische ziekenhuizen;
- alle uitgaven zijn exclusief studiefinanciering;
- alle uitgaven zijn exclusief overige programma-uitgaven en apparaatskosten.

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student in het wo toch enigszins vergelijkbaar te maken met die in de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wetenschappelijk personeel (wp) voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek (KUOZ) en de totale formatie wp (WOP1). In deze verdeling wordt ook rekening gehouden met de rijksbijdrage aan academische ziekenhuizen en de bekostiging van overige instellingen wo.

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

'Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector' voor onderwijs in een jaar gedeeld door het 'aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector' op de peildatum in hetzelfde jaar. In het kengetal uitgaven per onderwijsdeelnemer zijn als regel alle uitgaven op het beleidsterrein, bestemd voor het onderwijs aan de betreffende onderwijsdeelnemers aan de bekostigde instellingen, opgenomen.

Voor het ho zijn de aantallen studenten per kalenderjaar gebruikt. Deze zijn berekend uit de aantallen op twee opeenvolgende peildata in de verhouding 2/3 voor jaar t-1 en 1/3 voor jaar t.

Overige bijdragen aan onderwijsinstellingen

Naast de rechtstreekse bekostiging door het ministerie van OCW krijgen onderwijsinstellingen inkomsten via gemeenten (onder andere van OCW voor educatie en voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de regionale opleidingen centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Verder kunnen instellingen ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld vrijwillige ouderbijdragen, bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten en opbrengsten van derden (contractonderwijs en -onderzoek).

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

De kosten die instellingen maken voor het verzorgen van het onderwijs aan de onderwijsdeelnemers zijn voornamelijk gebaseerd op de middelen die instellingen ontvangen van derden. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is nog onvolledig en daarom niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen.

De Bijdragen aan instellingen (in eerdere versies van Kerncijfers OCW ook wel instellingskosten genoemd) zijn als volgt berekend:

- voor het po, vo en mbo: OCW-uitgaven per deelnemer plus een opslag voor gemeentelijke bijdragen (voor po en vo voornamelijk huisvesting); voor het hbo en wo: OCW-uitgaven per student (inclusief huisvesting) plus collegegelden per student.

Uitgaven voor educatie per volwassen inwoner

De directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 64 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

Uitgaven als percentage van de rijksuitgaven

Zowel de totale OCW-uitgaven als de OCW-uitgaven voor onderwijs, cultuur en wetenschap afzonderlijk worden uitgedrukt in een percentage van de totale rijksuitgaven. Hierbij is de teller gelijk aan de gesaldeerde uitgaven van OCW en de noemer gelijk aan de totale rijksuitgaven volgens het Rijksjaarsverslag (voor prognoses van de Miljoenennota), verminderd met de uitgaven nationale schuld op transactiebasis (en bij Miljoenennota: ook aanvullende posten).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage BBP

Vooral de onderwijsuitgaven worden uitgedrukt in een percentage van het BBP. Dit gebeurt om deze uitgaven te kunnen vergelijken met die van andere landen. Ook de uitgaven voor onderzoek worden om deze reden in een percentage van het BBP uitgedrukt.

Eerder of elders gepubliceerde cijfers kunnen gebaseerd zijn op BBP-bedragen van voor de revisie 2005 van het BBP en deze zijn dan niet vergelijkbaar met de gegevens in deze editie van Kerncijfers OCW.

Financieringsbronnen

In de schema's met geldstromen worden ook gegevens getoond van andere financieringsbronnen dan OCW. Dit betreft onder andere de private bijdragen en de gemeentelijke uitgaven. Verder zijn gelden afkomstig van andere ministeries en het 'Fonds Economische Structuurversterking' (FES). De gegevens hiervoor zijn voornamelijk afkomstig van het CBS.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals berekend door het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen.

Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten zijn de bedragen gebruikt die het CBS hanteert in de nationale onderwijsstatistiek.

FES

Het FES wordt beheerd door de ministers van Economische Zaken (EZ) en Financiën, en wordt gevoed vanuit bepaalde aardgasbaten en opbrengsten uit het vervreemden van vermogensbestanddelen van het Rijk, zoals etherfrequenties.

Uit het FES kunnen bijdragen worden toegekend aan andere begrotingen van het Rijk voor de financiering van investeringsprojecten van nationaal belang, waarmee beoogd wordt de economische structuur te versterken. Het fonds is dus een verdeelfonds; de feitelijke projectuitgaven worden geraamd en verantwoord op de andere begrotingshoofdstukken.

Financiële kengetallen van instellingen

Regeling jaarverslaggeving Onderwijs

Vanaf het verslagjaar 2008 is voor alle bekostigde scholen en universiteiten de regeling Jaarverslaggeving Onderwijs ingevoerd. Deze regeling bevat de inrichtingsvoorschriften en modellen voor het jaarverslag en vervangt de diverse voormalige brochures. De nieuwe regeling is grotendeels afgestemd op de BW/RJ-voorschriften waardoor voor de inrichting van de jaarrekening een nauwe aansluiting is ontstaan met hetgeen ook in de private sector gebruikelijk is.

Jaarverslaggeving voor scholen omvat echter meer dan alleen jaarcijfers. Juist op het punt van de niet-financiële informatie wordt op tal van manieren gestimuleerd dat de scholen in hun jaarverslag een volledige en toegankelijk beschrijving geven van alle belangrijke bedrijfsprocessen en de financiële implicaties daarvan, en dat zij actief een dialoog aangaan met alle betrokken partijen in de directe omgeving van de school of universiteit. Actuele thema's rond de jaarverslaggeving van scholen zijn onder andere het plan voor de invoering van de nieuwe methodiek XBRL voor gegevensuitwisseling, de discussie over vermogensvorming (Rapport commissie Don), de nieuwe regeling voor het beleggen en belenen van publieke middelen, en de discussie over het al dan niet inrichten voor een voorziening voor toekomstige BaPo verplichtingen.

De website met actuele informatie over de regeling Jaarverslaggeving Onderwijs wordt drukbezocht.

(<http://www.minocw.nl/publicatie/982/Richtlijn-Jaarverslag-Onderwijs.html>)

Baten en lasten

Baten en lasten worden vermeld bij de informatie over de jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren po, vo, bve, hbo, wo en owb. De gegevens zijn afkomstig van DUO. In de tabellen zijn ook de financiële en de buitengewone baten en lasten opgenomen. De getoonde cijfers betreffen dus gegevens over de totale bedrijfsvoering van de instellingen.

Toelichting en Begrippen

Solvabiliteit 1

De solvabiliteit geeft aan welk deel van de bezittingen (activa) zijn gefinancierd met eigen vermogen (exclusief voorzieningen). Solvabiliteit 1 is gedefinieerd als (eigen vermogen + aandeel derden) / totaal vermogen.

Solvabiliteit 2

Als solvabiliteit 1, echter met het verschil dat dit kengetal niet wordt beïnvloed door het niveau van de voorzieningen. Solvabiliteit 2 is gedefinieerd als (eigen vermogen + aandeel derden + egalisatierekening + voorzieningen) / totaal vermogen.

Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling aan haar verplichtingen op korte termijn kan voldoen. De liquiditeit is gedefinieerd als vlottende activa / kortlopende schulden.

Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten c.q. opbrengsten over blijft na aftrek van de lasten c.q. kosten. De rentabiliteit van de gewone bedrijfsvoering is gedefinieerd als resultaat gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten) x 100 procent.

Weerstandsvermogen

Dit kengetal weerstandsvermogen geeft de verhouding aan tussen het eigen vermogen en de totale baten, met uitzondering van de bijzondere baten. Het kengetal wordt uitgedrukt in een percentage.

Het kengetal weerstandsvermogen resulteert uit de bevindingen van het inspectierapport over de vermogenspositie van besturen in het voortgezet onderwijs.

Onder de experts is geen eenduidigheid over de vraag wat de beste indicator is voor de financiële positie van een vo-schoolbestuur. De onderzoekers van de Inspectie stellen vast dat, meer dan solvabiliteit, het kengetal weerstandsvermogen een beter beeld geeft van de effectiviteit van het vermogen als middel om de primaire doelstelling van de school te realiseren. De inspectie heeft ook gekeken naar de hoogte van de signaleringsgrenzen en geconcludeerd dat de percentages van 10 en 40 voldoen. Inmiddels is de Commissie Vermogensbeheer Onderwijsinstellingen onder voorzitterschap van prof. Dr. F.J.H. Don van start gegaan.

Signaleringsgrenzen financiële kengetallen

Naar aanleiding van de behandeling van de begroting van OCW in de Tweede Kamer heeft OCW signaleringsgrenzen ontwikkeld voor de kengetallen betreffende de financiële positie van onderwijsinstellingen. De grenzen hebben betrekking op de vermogenspositie (solvabiliteit exclusief voorzieningen) en het exploitatieresultaat (rentabiliteit).

• Minimumgrens:

Het kengetal zou hier niet (meerjarig) onder moeten komen. Gebeurt dat wel dan zou de financiële positie zorgwekkend kunnen worden.

• Maximumgrens:

Het kengetal zou hier niet (meerjarig) boven moeten komen. Gebeurt dat wel dan worden de ontvangen middelen onvoldoende besteed aan het doel waarvoor ze zijn bedoeld.

	minimum	maximum
Weerstandsvermogen vo	10	40
Solvabiliteitsratio vo	0,10	0,45
Solvabiliteitsratio bve en ho	0,10	0,60
Rentabiliteit (in procenten)	-3,0	+3,0

Voor po zijn nog geen grenzen vastgesteld en de grenzen voor vo zijn nog in discussie met de sector vo.

Rijksbijdragen per sector

Het totaal van de rijksbijdragen aan onderwijsinstellingen volgens de jaarrekeningen van de instellingen is niet exact gelijk aan de rijksbijdrage van OCW aan de instellingen volgens de jaarrekening van OCW. De belangrijkste verschillen zitten in: 'overig' (een deel hiervan gaat ook naar de instellingen), ontvangsten (soms in een ander begrotingsjaar verrekend) en bijdragen aan instellingen vanuit andere beleidsterreinen (bijvoorbeeld vanuit bve naar hbo) of bedragen die via gemeenten worden toegekend.

Internationaal

Om de onderwijsuitgaven van Nederland vergelijkbaar te maken met die van andere landen zijn een aantal aanpassingen nodig. Daarbij is de definitie van de OESO / Eurostat leidend. Hierna worden de verschillende aanpassingen beschreven, uitgaande van de totale uitgaven van OCW. Deze aanpassingen worden door het CBS verwerkt op de gegevens die door het CBS aan de OESO en Eurostat worden geleverd.

OCW-uitgaven voor onderwijs (basis voor berekening)

De gesaldeerde uitgaven van OCW vormen het beginpunt van de berekening. Hiervan worden de uitgaven voor wetenschap en cultuur met de daaraan toegerekende overige uitgaven afgetrokken. Bij het resultaat zijn de volgende kenmerken van belang:

- de uitgaven van OCW voor onderwijs zijn inclusief de uitgaven voor onderzoek in het wo; tevens zijn hierin de netto uitgaven voor studiefinanciering opgenomen;
- de rijksbijdrage academische ziekenhuizen is bedoeld als vergoeding voor de kosten van de leerwerkplekfunctie die academische ziekenhuizen vervullen. De rijksbijdrage is voor zowel onderwijs, onderzoek als zorg, maar is wel in zijn geheel opgenomen;
- educatie bestaat uit enerzijds educatieve redzaamheid, waaronder het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) en anderzijds basiseducatie;
- trendbreuk educatie en inburgering: Vanaf 2003 vallen de uitgaven voor inburgering onder het ministerie van Justitie. Vanaf 2003 zijn alleen de uitgaven voor educatie opgenomen;
- les gelden voor het vo (tot en met 2004) en bve worden door OCW geïnd, namens de onderwijsinstellingen en zijn niet gesaldeerd.

Aanpassing OCW-uitgaven aan internationale definitie

- van de rijksbijdrage academische ziekenhuizen wordt als onderwijsuitgave alleen het onderwijsdeel meegenomen;
- alleen het vavo-gedeelte van educatie wordt tot de totale onderwijsuitgaven gerekend;
- de ontvangsten van OCW voor de studiefinanciering worden niet gesaldeerd met de uitgaven. Het gaat om terugbetalingen; aflossingen en renteontvangsten in het kader van WSF en WTOS.
- les gelden voor vo en bve: het CBS ziet OCW als het doorgestroomde voor de les gelden. Ze worden daarom meegenomen als private uitgaven van huishoudens aan de onderwijsinstellingen;
- de consolidatiemethode van de overheidsuitgaven is vanaf 2004 gewijzigd. Vanaf 2004 zijn niet meer de ontvangen rijksbijdragen volgens de gemeenterekening bepalend, maar de betaalde rijksbijdragen aan gemeenten volgens OCW. Beide consolidatiemethoden leiden tot dezelfde totale publieke onderwijsuitgaven en totale onderwijsuitgaven;
- in de reeks Aanpassing uitgaven OCW aan CBS/OESO-definitie is rekening gehouden met de 'Verrekening met andere ministeries'. Hierin komen de aan OCW toegekende FES-gelden voor. Het CBS ziet deze niet als uitgaven van OCW, maar als uitgaven aan onderwijs door andere ministeries;
- de overige verschillen tussen de berekening van OCW en het CBS zijn voornamelijk het gevolg van het op verschillende wijzen toerekenen van de overige uitgaven (apparaatskosten) en van in het verleden toegepaste correcties.

Publieke uitgaven voor onderwijs

- Het CBS neemt in de rijksuitgaven ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor onderwijs mee. In de bedragen voor 'Onderwijsuitgaven andere ministeries' zijn ook de FES-gelden opgenomen.
- De onderwijsuitgaven van lagere overheden bestaan uit de uitgaven van de gemeenten en provincies aan po, vo en bve. De uitgaven van lagere overheden worden netto weergegeven wat betekent dat de ontvangen rijksbijdragen voor onderwijs zijn afgetrokken.

Private uitgaven voor onderwijs

- Uitgaven door huishoudens betreffen les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen en ook de uitgaven aan particulier onderwijs.
- De uitgaven door bedrijven betreffen de uitgaven voor duale studenten en contractonderzoek in het wo.
- De publieke uitgaven aan huishoudens zijn exclusief de subsidies voor de collegegelden. Dit deel gaat namelijk via de huishoudens naar de instellingen en maakt dus deel uit van de publieke uitgaven aan instellingen.

Totale uitgaven voor onderwijs

- De totale onderwijsuitgaven betreffen de publieke en private uitgaven aan huishoudens en instellingen voor regulier onderwijs. Uitgaven voor boeken en leermiddelen aan andere dan onderwijsinstellingen zitten hier niet in (onderwijsgerelateerde private uitgaven aan niet-onderwijsinstellingen).

Aanpassingen en consolidatie

In de aansluitingstabel (CBS (OESO) / OCW) komen verschillende aanpassingen en consolidatieslagen voor. De aanpassingen zijn bedoeld om aan te sluiten op de internationale definities. Door consolidatie wordt voorkomen dat uitgaven dubbel geteld worden.

Internationaal wordt de studiefinanciering op twee plaatsen gecorrigeerd. De eerste plaats betreft het afstemmen van de OCW definitie voor gesaldeerde uitgaven op de internationale definitie. OCW saldeert de aflossingen en rente op studieleningen. Zij verlagen immers de uitgaven. Volgens de internationale definitie mag dat niet omdat degenen die aflossen andere personen zijn dan degenen die studiefinanciering ontvangen (vertragingseffect). De tweede plaats betreft een consolidatieslag en daarbij wordt verondersteld dat een deel van de studiefinanciering is bedoeld voor les- en collegegeld. Dit deel verlaagt daarom de private bijdrage.

Toelichting en Begrippen

Ook in de uitgaven van de lokale overheid vindt een consolidatieslag plaats. Vanaf 2004 is de consolidatiemethode van het CBS voor deze uitgaven gewijzigd. Vanaf 2004 zijn de rijksbijdragen van OCW aan gemeenten, zoals geboekt door OCW, bepalend voor de cijfers. Daarvoor waren dat de vastgelegde bedragen in de gemeenterekeningen. In de aansluittabel zijn de netto uitgaven door gemeenten aan onderwijs opgenomen.

Lesgeld wordt door OCW geïnd en is vervolgens onderdeel van de uitgaven van OCW aan onderwijs. Het zijn dus van oorsprong private bijdragen. Lesgelden worden daarom afgetrokken van de OCW-uitgaven om vervolgens te worden opgenomen in de uitgaven van huishoudens.

Uitgaven voor boeken en leermiddelen worden door het CBS niet opgenomen in de totaalstelling omdat ze via studiefinanciering worden gesubsidieerd en er anders een dubbelstelling zou kunnen ontstaan.

C. Onderwijsdeelnemers

In het algemeen zijn de onderwijsdeelnamedata van het laatst gepresenteerde jaar voorlopig. In de volgende editie van Kerncijfers worden deze voorlopige cijfers vervangen door definitieve cijfers.

Peildatum

De peildatum voor alle onderwijsdeelnemers is 1 oktober.

Eéncijfer

In het 1 cijfer-project dat door OCW gezamenlijk met CBS en andere partijen is opgezet wordt beoogd om de individuele gegevens van leerlingen/studenten uit de basisbestanden bij de DUO op een éénduidige manier te ontsluiten volgens van tevoren vastgestelde definities en algoritmes. In deze publicatie wordt uitgegaan van aantallen leerlingen/studenten volgens de definities 'domein vo', 'domein mbo' en 'domein ho', d.w.z. zonder dubbelstellingen binnen de betreffende sector (vo, mbo en ho). In andere publicaties kunnen afwijkende definities worden gebruikt, bijvoorbeeld 'domein instelling', in dit geval worden studenten die aan meer dan één instelling staan ingeschreven wel meervoudig geteld.

In deze publicatie is uitgegaan van de 1 cijfer bestanden die beschikbaar waren in januari 2011.

Aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector

Het op de peildatum getelde aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers in een onderwijssector.

- po: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
- vo: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
- bve: op de peildatum voor een opleiding in het mbo of vavo ingeschreven deelnemers, die voor bekostiging in aanmerking komen.
- hbo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie domein ho).
- wo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie domein ho). Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten en extraneï.

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste keer in Nederland een hbo- dan wel wo-opleiding gaan volgen.

Instroom in / uitstroom uit de sector

Bij in- en uitstroom gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld.

- Instroom betreft deelnemers die in het huidige school-/studiejaar zijn ingeschreven op de peildatum en in voorgaande school-/studiejaren nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector.
- Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige school-/studiejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar op de peildatum niet meer. Het jaar van de peildatum, waarin ze voor het eerst niet meer zijn ingeschreven, geldt als het jaar van uitstroom.

Met betrekking tot het mbo moet de kanttekening gemaakt worden dat de in-/uitstroomcijfers tot en met 2004 onbetrouwbaar zijn. Omdat voor die jaren individuele gegevens over mbo-deelnemers ontbraken, zijn er schattingen gemaakt op basis van opgaven van de herkomst van instromende deelnemers door de instellingen en op basis van leeftijdsverdeling van de deelnemers. Vanaf 2004 is het onderwijsnummer ingevoerd in de bve-sector, zodat vanaf 2005 gegevens over instroom en uitstroom beschikbaar zijn gekomen vanuit de individuele onderwijsnummergegevens. Dit genereert een trendbreuk in de cijferreeksen tussen 2004 en 2005, de cijfers vanaf 2005 geven pas een betrouwbaar beeld.

Instroomcohorten

Bij instroomcohorten gaat het om een vaste groep onderwijsdeelnemers dat (op een bepaald moment) een sector po, vo, bve, hbo of wo instroomt. Deze verschillende vaste groepen worden in de tijd gevolgd.

Met deze instroomcohorten kunnen de schoolloopbanen van alle onderwijsdeelnemers in beeld gebracht worden.

Deelnamepercentage aan onderwijs

Het aandeel in de totale bevolking van personen die deelnemen aan het door de ministeries van OCW en EL&I bekostigde onderwijs naar leeftijd.

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op tenminste hoger secundair niveau. In Nederland is dit minimaal een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau.

De startkwalificatie wordt internationaal beschouwd als noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennis-samenleving.

Schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Voortijdig schoolverlaters zijn schoolverlaters die geen startkwalificatie hebben behaald.

EU-indicator

Jongeren van 18-24 jaar die op het moment van de enquête Labour Force Survey (LFS) geen startkwalificatie hebben en de daaraan voorafgaande vier weken niet hebben deelgenomen aan regulier onderwijs, cursussen of andere korte opleidingen.

- Nieuwe vsv'ers

Alle leerlingen van 12-22 jaar die in een bepaald schooljaar zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Aantallen hebben betrekking op het verschil tussen twee peildata. Bijvoorbeeld het aantal voortijdig schoolverlaters voor het schooljaar 2004/05 wordt bepaald door per deelnemer te kijken of degenen die op 1-10-2004 in het onderwijs zaten ook nog op 1-10-2005 in het onderwijs zitten. Zo niet, dan wordt gecheckt of ze voortijdig zijn uitgevallen of dat er andere redenen zijn, waarom ze niet meer op school zitten (zoals doorgestroomd naar vervolgonderwijs, startkwalificatie gehaald etc.). Leerlingen die uitstromen uit vso en pro worden niet meegenomen in de gepubliceerde aantallen vsv'ers.

Gediplomeerden / afgestudeerden

Onder gediplomeerden worden verstaan de onderwijsdeelnemers die een diploma hebben behaald. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata. Bijvoorbeeld voor 2006/07: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-2006 en 1-10-2007, deze worden aangeduid met het jaar 2007.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten. De gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage. De som van de gewichten moet groter zijn dan 6% van het totale leerlingaantal. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

Een rekenvoorbeeld: Een school van 100 leerlingen, waarvan 5 leerlingen een gewicht hebben van 1,2 ontvangt geen extra middelen ($5 \times 1,2 = 6 - 6 = 0$), bij 6 leerlingen met een gewicht van 1,2 ontvangt de school 1 keer het gewichtenbedrag ($6 \times 1,2 = 7,2 - 6 =$ rekenkundig afgerond 1).

Toelichting en Begrippen

De criteria volgens de oude gewichtenregeling die gold tot 1 augustus 2006 zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

In de nieuwe gewichtenregeling, die vanaf 1 augustus 2006 stapsgewijs is ingevoerd, zijn de oude gewichten vervangen door:

- gewicht 0,3 voor kinderen van ouders met maximaal lbo/vbo;
- gewicht 1,2 voor kinderen van wie één ouder maximaal basisonderwijs en de andere ouder maximaal lbo/vbo heeft.

Educatie (bve)

Educatie omvat sociale redzaamheid (SR), breed maatschappelijk functioneren (BMF), NT2, alfabetisering allochtonen en vavo. Bij de invoering van de WEB, in 1996, werden deze opleidingen ingedeeld in de Kwalificatiestructuur Educatie (KSE) respectievelijk Competentieniveaus NT2.

- SR en BMF worden aangeduid met de niveaus KSE 1 (elementaire vaardigheden voor algemeen maatschappelijk functioneren), KSE 2 (stelt in staat een assistentopleiding te volgen) en KSE 3 (stelt in staat een basisberoepsopleiding te volgen). Rond het jaar 2000 heeft de Bve Raad (voorgangster van de MBO Raad) een nieuwe indeling voorgesteld, die bestaat uit educatieve redzaamheid (ER), sociale redzaamheid (SR), professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO) en professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG). Het aantal niveaus is teruggebracht van 6 naar 4, waarbij de uiterste niveaus zijn samen gevoegd (oude 1 en 2 vormen nieuwe 1, 3 wordt 2, 4 wordt 3 en 5-6 wordt 4.) Met de invoering van het onderwijsnummer is besloten om, vooruitlopend op wetswijziging, deze indeling alvast over te nemen in de registratie.
- vavo: bestond tot 2004 uit KSE 4 (mavo/vmbo tl), KSE 5 (havo), KSE 6 (vwo). En vanaf 2004 uit OSE 3 (vmbo tl) en OSE 4 (havo/vwo).
- NT2: bestaat uit de opleidingen Nederlands als tweede taal. Deze opleidingen zijn bedoeld om de taalvaardigheid van anderstaligen te verbeteren. De educatie kende oorspronkelijk NT2-opleidingen op vijf niveaus. Inmiddels is er een zesde bijgekomen door de overgang op het Common European Framework of Reference for Languages (CEF). De oude niveaus 1-5 worden nu aangeduid met respectievelijk A1-2, B1-2 en C1, het nieuwe met C2. De niveaus C1 en C2 worden overigens in praktijk niet gebruikt voor NT2. Bovendien worden sinds 2007 opleidingen in het

kader van de inburgerplicht niet meer uit het budget voor Volwasseneneducatie betaald en dienen ook niet in het Basisregister onderwijs (BRON) te worden geregistreerd.

- Sinds 2006 mag educatiegeld ook gebruikt worden voor het alfabetiseren van allochtonen. Er is besloten dat als een aparte opleiding te registreren. De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur voor de niveaus 1 en 2. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt. Dat is wel het geval voor vavo.

Sinds de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs in 1996 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor de volwasseneneducatie.

Verwachte slaagkans

De verwachte slaagkans is het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector. De verwachte slaagkans wordt berekend door vermenigvuldiging van uit de onderwijsmatrix afgeleide stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/diplomerings/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerst behaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerst behaalde doctoraal of masterdiploma (wo).

Voor het mbo zijn alleen gegevens vanaf 2005 opgenomen, vanwege een trendbreuk die is ontstaan door de invoering van het onderwijsnummer in het mbo.

Uit een vergelijking van deze gegevens met de 'echte' rendementen zoals deze uit cohortstudies komen, blijkt dat deze inschatting niet veel afwijkt. Voordeel van deze benadering met verwachte rendementen is dat deze snel beschikbaar zijn en dat ze vergelijkbaar zijn over de verschillende sectoren heen. Wanneer de stroomgegevens op basis van het onderwijsnummer beschikbaar zijn, vormt de feitelijke schoolloopbaan de basis.

Verwachte verblijfsduur

De verblijfsduur is het verwachte aantal jaren dat een gediplomeerde in de betreffende onderwijssoort verblijft. De verwachte verblijfsduur is op een vergelijkbare manier geschat als de verwachte slaagkans, namelijk door vermenigvuldiging van de stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/diplomerings/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar uit de onderwijsmatrix. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerst behaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerst behaalde doctoraal of masterdiploma (wo).

In het mbo gelden geen leerjaren; de verwachte verblijfsduur is daardoor moeilijk te bepalen.

De verblijfsduren zijn vergeleken met de verblijfsduren uit de cohortstudies, de afwijkingen zijn beperkt.

Bachelorrendement (wo)

Het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het bachelordiploma behalen. Het betreft alleen studenten die uiterlijk een jaar voor instroom in de wo-bachelor een wvo-diploma hebben behaald. Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.

Open Universiteit (wo)

- Ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de Open Universiteit (OU) ingeschreven studenten.
- Nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor één of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.
- Wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

G4 en G27

- G4
- De 4 grootste steden van Nederland: Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht
- G27
- 27 grote steden die betrokken zijn bij grotestedenbeleid: Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo, Zaanstad en Zwolle.

CBS definities

Herkomstgroepering

- Autochtonen
Personen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het geboorteland van de personen zelf.
- Allochtonen
Personen waarvan tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren.
De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder.
De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.
- Niet-westerse allochtonen
Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan.
Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend.
Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.
- Westerse allochtonen
Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit de laatste twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

Beroepsbevolking

- Werkzame beroepsbevolking
Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week betaald werken.
- Werkloze beroepsbevolking
Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week beschikbaar zijn voor betaald werk en activiteiten ontplooiën om zulk werk te vinden, maar niet over zulk werk beschikken.
- Niet-actieven / niet-beroepsbevolking
Deel van de bevolking van 15 tot en met 64 jaar dat niet tot de beroepsbevolking behoort.

Toelichting en Begrippen

Niet-bekostigd onderwijs

- Onderwijs dat niet bekostigd wordt door de ministeries OCW en EL&I. In de leerlingen/studentenregistraties van de ministeries van OCW en EL&I zijn alle deelnemers aan het door de overheid bekostigde onderwijs vastgelegd. Wat de bevolking van 15 tot en met 64 jaar aan onderwijs doet wordt door het CBS gemeten in de enquête beroepsbevolking (EBB). Door koppeling van de EBB aan de OCW/EL&I-registraties kan worden vastgesteld wie bekostigd onderwijs volgt. Degenen in de EBB die niet worden teruggevonden in de OCW/EL&I-registraties, zijn aangemerkt als mensen die niet-bekostigd onderwijs volgen.
- Voor een uitgebreidere toelichting en meer gedetailleerde cijfers zie de statistische database Statline op de website van het CBS: <http://statline.cbs.nl>

- Onderwijssectoren niet-bekostigd onderwijs
Hieronder vallen de volgende studierichtingen van de standaard **onderwijsindeling van het CBS**:

- Sector alfa

- 00 'algemeen onderwijs',
- 05 'opleidingen voor onderwijzend personeel',
- 10 'onderwijs in de humaniora',
- 15 'onderwijs in de theologie'.

- Sector bèta

- 20 'agrarisch onderwijs',
- 30 'onderwijs in de wiskunde en natuurwetenschappen',
- 35 'technisch onderwijs',
- 40 'transport-, communicatie- en verkeersonderwijs',
- 50 'medisch, paramedisch onderwijs'.

- Sector economisch

- 60 'economisch, administratief en commercieel onderwijs',
- 65 'juridisch en bestuurlijk onderwijs',
- 90 'onderwijs in de openbare orde en veiligheid'.

- Sector sociaal

- 70 'sociaal-cultureel onderwijs',
- 80 'onderwijs in de persoonlijke/sociale verzorging',
- 85 'kunstonderwijs',
- 95 'overig onderwijs'.

- Schriftelijk onderwijs
Hieronder valt al het afstandsonderwijs.
- Bedrijfsopleiding
Opleiding gegeven onder verantwoordelijkheid van het bedrijf of instelling waarin men werkt (alleen werknemers met een baan van 12 uur of meer). Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is.
- Voltijdonderwijs
De geënquêteerden geven zelf aan of de gevolgde opleiding een voltijd- of een deeltijdopleiding is.
- Werkgerelateerd
Of een opleiding werkgerelateerd is of niet, wordt bepaald aan de hand van 5 vragen aan de respondenten in de EBB over de motivatie voor het volgen van een bepaalde opleiding (bijblijven, opleiding verplicht, promotie maken, ander werk of kans op werk vergroten). Als één van deze vragen positief wordt beantwoord, dan wordt de opleiding werkgerelateerd genoemd.

D. Instellingen en Personeel

Instellingen

Afhankelijk van het gebruiksdoel en de onderwijssector kan onderscheid worden gemaakt tussen besturen (ook wel bevoegde gezagen genoemd), instellingen of scholen en (neven-)vestigingen of locaties.

Onder één bestuur of bevoegd gezag kunnen meerdere instellingen of scholen geplaatst zijn. Een instelling of school kan bestaan uit meerdere locaties of vestigingen. Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

- po Het aantal scholen bao is exclusief het aantal scholen voor trekkende bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (v)so is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft de scholen op de peildatum.
- vo Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.
- bve Regionaal opleidingscentrum (ROC), een regionaal opleidingscentrum in een samenwerkingsverband, een vakinstelling en binnen het groene onderwijs de Agrarische opleidingscentra (AOC's). Het betreft de instellingen op de peildatum.
- ho Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.

De peildatum is voor alle onderwijssectoren 1 oktober

Onderwijssoorten (v)so scholen

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs wordt verdeeld in onderwijs aan (de letteraanduiding komt overeen met die in de WEC):

- a. dove kinderen (dovn);
- b. slechthorende kinderen (sh);
- c. kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden die niet tevens behoren tot de onder a of b bedoelde kinderen (esm alléén so);
- d. visueel gehandicapte kinderen (vgk);
- f. lichamenlijk gehandicapte kinderen (lg);
- h. langdurig zieke kinderen (lz)
1° met een lichamenlijke handicap
2° anders dan met een lichamenlijke handicap;
- j. zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk);
- k. zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok);
- m. kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (pi);
- n. meervoudig gehandicapte kinderen (mg).

Gemiddelde schoolgrootte / instellingsgrootte

De gemiddelde instellingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen / studenten op de peildatum te delen door het aantal instellingen.

In het wo is de gemiddelde instellingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extranei.

Personeelsleden / fte's

Alle personeelsleden aangesteld bij de onderwijsinstellingen en in dienst op de peildatum. Eén fte komt overeen met een volledige aanstelling (1.659 uur op jaarbasis).

- po, vo en bve De cijfers zijn afkomstig uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen en worden verzameld door DUO. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober. Bovendien geldt dat alleen personeel is geteld bij instellingen, waarbij op een of meer peildata in de periode 2003 tot 2007 leerlingen waren ingeschreven. Verder zijn de cijfers gecorrigeerd voor onvolledigheid (ontbreken van personeelsgegevens van bepaalde instellingen). De cijfers van bve hebben betrekking op zowel de educatie als het mbo, maar zijn exclusief het personeel van de AOC's.
- hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen op peildatum 1 oktober. De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.
- wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen per studiejaar op peildatum 31 december (WOPI). De aantallen zijn exclusief Open Universiteit (OU) en Wageningen Universiteit (WU).

Personeel, percentage vrouwen

- po, vo en bve Het percentage vrouwen is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's) met als peildatum 1 oktober van elk jaar.
- hbo Het percentage vrouwen is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.
- wo Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Toelichting en Begrippen

Personeel, gemiddelde leeftijd

- po, vo De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van gegevens en bve uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.
- hbo De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.
- wo Hiervoor is geen gemiddelde leeftijd beschikbaar, wel zijn er percentages per leeftijdscategorie. Bron is de VSNU (WOPI).

Personeel, percentage 50 jaar en ouder

- po, vo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een en bve bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's).
Peildatum: 1 oktober van elk jaar.
- hbo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.
- wo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Instroom in de lerarenopleiding hbo

Eerstejaars hbo-Nederland zijn studenten die zich nog niet eerder voor een opleiding in het hoger beroepsonderwijs hebben ingeschreven. In deze publicatie zijn de aantallen voor de lerarenopleiding hbo gebaseerd op de hier vermelde definitie. Dit in tegenstelling tot in sommige andere publicaties, zoals die van de HBO-raad, waarin eerstejaars instelling worden gebruikt. Het aantal eerstejaars hbo-Nederland kan beschouwd worden als het aantal 'echte' eerstejaarsstudenten; zij hebben immers nog niet eerder ingeschreven gestaan aan een Nederlandse instelling voor het hoger beroepsonderwijs.

Deelnemer-personeels ratio's

De ratio's zijn berekend door de aantallen deelnemers op de peildatum te delen door de personeelsaantallen (zie ook definitie van onderwijsdeelnemers).

Ziekteverzuim

- De cijfers voor bao, so, vo, bve en wo geven het totaal van het ziekteverzuim over de eerste twee ziektejaren. De cijfers voor hbo en onderzoekinstellingen laten alle verzuim korter dan een jaar buiten beschouwing.
- De cijfers van de onderzoekinstellingen zijn gecombineerde cijfers, afkomstig van de WVOJ en KNAW.
- Voor de sector vo is de dekkingsgraad in 2008 70 procent. In de sector wo is het cijfer in 2008 gebaseerd op bijna 90 procent van de veertien instellingen.

E. Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijs (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels: de zogenaamde ISCED-categorieën. In Kerncijfers worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

ISCED 0:	
Pre-primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, groep 1 en 2. Leerlingen van 3-5 jaar.
ISCED 1:	
Primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, vanaf groep 3. Leerlingen van 6 jaar en ouder.
ISCED 2:	
Lager secundair:	WEB-assistentopleiding (mbo niveau 1), Praktijkonderwijs, vmbo leerjaar 1-4, havo/vwo leerjaar 1-3, vavo, vso.
ISCED 3:	
Hoger secundair:	WEB basisberoepsopleiding (mbo niveau 2-3), WEB vakopleiding (niveau 2-4) WEB middenkaderopleiding (niveau 3-4), leerjaar 4-6 havo/vwo.
ISCED 4:	
Post-sec. non-tertiair:	WEB specialistenopleiding (mbo niveau 4), 1-jarig hbo. Wanneer in Kerncijfers wordt gesproken over secundair onderwijs, dan wordt daaronder ook dit post-secundair onderwijs gerekend.
ISCED 5:	
Tertiair, typeA:	4-6 jarig hbo, wo Hbo en wo bachelor; wo-master. Lange, overwegend academische opleidingen.
Tertiair, typeB:	2-3 jarig hbo. Korte meer beroepsgerichte opleidingen .
ISCED 6:	
Onderzoeks-kwalificatie:	Aio, oio, gepromoveerden, wo-doctor.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse vo en bve samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de vo- en bve-sector apart in de internationale vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

OESO

Onder de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) vallen de volgende landen:

Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, IJsland Italië, Japan, Korea, Luxemburg, Mexico, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

EU

De volgende 27 landen behoren tot de EU: België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

EU-19

19 van de 27 EU-landen zijn lid van de OESO, daarom wordt er in de tabellen vaak een gemiddelde gegeven voor de EU-19 landen. De volgende EU-landen zijn ook lid van de OESO: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

De EU-doelstellingen

Eurostat harmoniseert en verbetert soms de onderliggende definities bij de EU-doelstellingen, waardoor er voor bepaalde landen trendbreuken ontstaan. Op haar website publiceert Eurostat de onderstaande voetnoten bij de gegevens. Voor meer informatie zie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

- EU-benchmark 1 (vsv)
  - a) Vanaf 5 december 2005 wordt een nauwkeuriger definitie voor het niveau hoger secundair onderwijs gehanteerd. Dit betekent dat met terugwerkende kracht voor alle gegevens vanaf 1998, ISCED 3c opleidingen die korter dan 2 jaar duren niet meer tot het hoger secundair onderwijs worden gerekend, maar tot het lager secundair onderwijs.
  - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training in sommige landen niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren.
  - c) Internationaal wordt vergeleken met het hoger secundair onderwijs. Vertaald naar de Nederlandse situatie is dat havo, vwo of een mbo diploma op minimaal niveau 2.
- EU-benchmark 2 (exacte vakken en techniek)

Dit betreft alleen tertiair onderwijs en is berekend per 1.000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar.
- EU-benchmark 3 (startkwalificatie)
  - a) Zie opmerking a bij EU-benchmark 1.
  - b) Zie opmerking c bij EU-benchmark 1.
  - c) Vanaf oktober 2006 zijn de cijfers gebaseerd op jaarlijks gemiddelde in plaats van kwartaaldata.
- EU-benchmark 4 (leesvaardigheid)
  - a) Deze gegevens komen uit het PISA-leesvaardigheid onderzoek uit 2000, 2003 en 2006.
  - b) Het gaat hierbij om het percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder).
  - c) EU gemiddelde alleen beschikbaar voor 2000 en 2003. Op basis van gewogen gemiddelde van de EU-15 landen die in 2000 en 2003 lid waren van de OESO.

Toelichting en Begrippen

- EU-benchmark 5 (leven lang leren)
  - a) Betreft deelname aan leeractiviteiten in de periode van 4 weken voorafgaand aan het enquête moment.
  - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training in een aantal landen niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren.
  - c) Zie opmerking c bij EU-benchmark 3.

Uitgaven als percentage BBP en uitgaven per deelnemer

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2009 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen.

Voor een nadere omschrijving zie Bijlage Tabel 15.3 en Toelichtingen en Begrippen deel B, onderdeel 'Internationaal'.

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen. Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden als in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

Kinderopvang

Financiële kerncijfers kinderopvang

- De uitgaven 2005 en 2006 voor de kinderopvangtoeslag zijn exclusief de werkgeversbijdragen, omdat de werkgeversbijdrage kinderopvang toen niet verplicht was en rechtstreeks tussen werknemer en werkgever geregeld werd. De overheid gaf ouders met een gezamenlijk toetsingsinkomen onder 1,5 x modaal (toen circa €45.000) een inkomensafhankelijke gedeeltelijke tegemoetkoming voor het ontbrekende werkgeversdeel. De uitgaven 2007 zijn inclusief de werkgeversbijdragen.
- Vanaf 2007 staan tegenover de uitgaven van de kinderopvangtoeslag vanwege de verplichte werkgeversbijdrage ontvangsten werkgeversbijdrage. Het stelsel voorziet niet in een directe relatie tussen de uitgaven en de ontvangsten werkgeversbijdragen.
- De uitgaven 2005 betreffen 13 maanden, omdat ouders in december 2005 zowel de tegemoetkoming voor december 2005, als de kinderopvangtoeslag voor januari 2006 ontvingen vanwege de invoering van de Awir, die voorziet in een systeem van vooruitbetalingen.
- De uitgaven voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie gaan via het gemeentefonds (tot 2010 jaarlijks € 28 mln).
- Ontvangsten op grond van de Rkb of de Regeling uitkeringen kinderopvang zijn niet opgenomen, omdat deze betrekking hebben op de situatie voor 2005.

Gebruik kinderopvang

Onderlinge vergelijkbaarheid is lastig, door verhoging van de kinderopvangtoeslag vanaf 2006 en vanaf 2007 en door de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage per 2007. In de gegevens 2005 zijn gegevens van ouders die na december 2005 een aanvraag over 2005 hebben ingediend nog niet verwerkt. In de gegevens 2006 zijn aanvragen na afloop van het kalenderjaar wel opgenomen. In de gegevens 2007 is dat nog niet het geval. Vanwege de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage en de verhoging van de kinderopvangtoeslag is deze groep in 2007 kleiner dan in 2006.

Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse

Er is gekozen voor de inkomensgrens van anderhalf modaal, omdat die deel is van de indicator uit Tabel 24.6 van de begroting OCW 2008. Voor de andere inkomensgrenzen is gekozen, omdat de inkomensgrens van 130 procent WML (Wettelijk Minimumloon) m.n. voor de ouderbijdragetabellen 2005 en 2006 een belangrijk scharnierpunt is. Vanwege de omvang van de groepen is gekozen voor de inkomensgrens van tweemaal modaal.

Emancipatie

Economische zelfstandigheid

Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70 procent van het minimumloon verdient. Dit is het bijstandsniveau van een alleenstaande. Het gaat hierbij alleen om inkomsten uit arbeid en uit eigen onderneming. Uitkeringen dragen dus niet bij tot economische zelfstandigheid, maar kunnen wel bijdragen tot financiële onafhankelijkheid van een kostwinner.

Arbeidsparticipatie

Netto arbeidsparticipatie

- Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat daadwerkelijk werkt).

Bruto arbeidsparticipatie

- Het aandeel van de werkzame en werkloze beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat in principe zou kunnen werken).

Europese definitie

- De Lissabon-doelstellingen zijn geformuleerd op basis van Europese definities van arbeidsparticipatie. Daarin tellen ook de banen tussen 1 en 12 uur mee voor de bepaling van de participatiegraad. In de Nederlandse definitie is dit niet het geval. Als gevolg daarvan vallen de Europese cijfers hoger uit dan de cijfers die volgens de Nederlandse definities zijn berekend.

Lijst van figuren

Nummer hoofdstuk, figuurtitel en bron

Omslag

o Het Nederlandse onderwijsstelsel
OCW

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW
OCW

Onderwijs nationaal

2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs
OCW

2.2 Uitgaven aan onderwijsinstellingen
OESO Education at a Glance 2010, tabel B1.4 pagina 206

2.3 Toezichtsarrangementen po
Inspectie van het Onderwijs

2.4 Oordeel ouders over kwaliteit van school
OCW onderwijsmeter

2.5 Aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt
ROA

2.6 Toezichtsarrangementen vo
Inspectie van het Onderwijs

2.7 Doorlopende leerlijn
OCW (DUO: onderwijsmatrices)

2.8 Openstaande vacatures
Regioplan: Arbeidsmarktbarometers

2.9 Ontwikkeling van het aantal deelnemers
OCW (DUO)

2.10 Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland
CBS, OCW (DUO)

2.11 Verdeling in het 3e leerjaar vo
OCW (DUO)

2.12 Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs
OCW (DUO)

2.13 Ontwikkeling aantal gediplomeerden
OCW (DUO)

2.14 Gediplomeerden naar bestemming
OCW (DUO)

2.15 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking
CBS: Enquête Beroepsbevolking

2.16 Netto arbeidsparticipatie naar geslacht
CBS: Enquête Beroepsbevolking

2.17 Aantal instellingen
OCW (DUO)

2.18 Leeftijdverdeling van docenten
OCW (DUO)

2.19 Onvervulde vacatures in po en vo
Regioplan: Arbeidsmarktbarometers

2.20 Instroom in de lerarenopleiding
OCW (DUO)

2.21 Overheidsuitgaven voor onderwijs
OCW (DUO)

2.22 Uitgaven OCW als percentage van het BBP
OCW (DUO)

2.23 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer
CBS en OCW

2.24 Bijdragen aan instellingen per deelnemer
CBS en OCW

2.25 Frequentieverdeling van besturen bo, sbao, (v)so en vo over
groottecategorieën, 2010
OCW (DUO)

2.26 Aantal besturen met basisscholen per provincie, 2000 en 2010
OCW (DUO)

2.27 Hoogst behaald niveau na 7 jaar (instroom vo)
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.28 Percentage verblijfsjaren voor totaal cohort VO3 naar hoogst
behaald diploma
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.29 Hoogst behaald niveau na 7 jaar (instroom vmbo)
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.30 Percentage verblijfsjaren voor instroom in vmbo3 naar hoogst
behaald diploma
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.31 Hoogst behaald niveau na 5 jaar
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.32 Percentage verblijfsjaren per instroomniveau naar hoogst behaald
diploma
OCW (DUO: BRON-gegevens)

2.33 Aantal leerlingen in onderwijsniveau leerjaar 4
OCW (DUO); bewerkingen van CBS-bestanden

2.34 Percentage leerlingen in onderwijsniveau leerjaar 4
OCW (DUO); bewerkingen van CBS-bestanden

2.35 Positie in leerjaar 4 van leerlingen met schooladvies
vmbo gl/tl
CBS

2.36	Positie in leerjaar 4 van leerlingen met schooladvies vmbo gl CBS		wo en totaal ho OCW (DUO)
2.37	Leerlingegebonden financiering OCW (DUO)	3.7	Relatieve toename aantallen inkomende en uitgaande diploma- mobile studenten, van en naar EU landen, 2000-2008 Eurostat
2.38	Aantal leerlingen in het so en vso OCW (DUO)	3.8	Prestaties 15-jarigen in natuurwetenschap, wiskunde en lezen PISA, 2009
2.39	Ontwikkeling dekkingsgraad ZAT's NJI (ZAT-monitor)	3.9	Trendontwikkeling zwakke leerlingen op het gebied van wiskunde PISA, 2009
2.40	Samenstelling van ZAT's in po, vo en mbo NJI (ZAT-monitor)	3.10	Trendontwikkeling excellente leerlingen op het gebied van wiskunde PISA, 2009
2.41	Nationale doelstelling en realisatie OCW (DUO)	3.11	Onderwijsprestaties internationaal, 2003 Diverse internationale bronnen
2.42	RMC-regio's, realisatie reductie nieuwe vsv'ers OCW (DUO)	3.12	Onderwijsprestaties internationaal, 2009 Diverse internationale bronnen
2.43	Nieuwe vsv'ers in het vo CBS	3.13	Opleidingsniveau van de bevolking OESO, EAG 2010, tabel A1.1a, pag. 34
2.44	Nieuwe vsv'ers in het mbo CBS	3.14	Aandeel werkenden naar opleidingsniveau OESO, EAG 2010, tabel A6.1b, web
2.45	Vsv'ers verdacht van een misdrijf CBS, Statline	3.15	Vrouwelijk onderwijzend personeel OESO, EAG 2010, tabel D7.2, web
2.46	Ontwikkeling vsv'ers in Europa Eurostat	3.16	Leerling-leraarratio OESO, EAG 2010, tabel D2.2, pag. 387
2.47	Deelname aan niet-bekostigde opleidingen CBS, Statline	3.17	Verandering in instellingsuitgaven en leerlingaantallen OESO, EAG 2010, tabel B1.5 pag. 207
2.48	Deelname naar duur en soort van niet-bekostigde opleidingen CBS, Statline	3.18	Geslaagden naar studierichting CBS en Eurostat
2.49	Deelname aan scholing naar leeftijd en arbeidsmarktpositie CBS (LFS-EBB)	3.19	Aandeel vrouwen in het hoger onderwijs CBS en Eurostat
2.50	Deelname aan scholing naar leeftijd en opleidingsniveau CBS (LFS-EBB)	3.20	Populatie met ten hoogste lager voortgezet onderwijs Eurydice: gender differences in educational outcomes
Onderwijs internationaal			
3.1	Percentage ho-opgeleiden onder 30-34 jarigen Eurostat		
3.2	Trendontwikkeling onderwijsdeelname OESO, EAG 2010, tabel C1.2, pag. 303		
3.3	Verwachte onderwijsduur van 5-jarigen OESO, EAG 2010, tabel C1.7, webtabel		
3.4	Voortgezet tweetalig onderwijs Europees Platform, 2010		
3.5	Aantal deelnemers (bve) aan Leonardo da Vinci programma CINOP, 2010		
3.6	Relatieve ontwikkeling aantal buitenlandse studenten in hbo,		
			Kinderopvang
		4.1	Financieringsstromen kinderopvang OCW
		4.2	Gebruik kinderopvang Beleidsinformatie Belastingdienst
		4.3	Aantal locaties in de kinderopvang Beleidsinformatie Belastingdienst

Lijst van figuren

Primair onderwijs

- 5.1 OCW-uitgaven per leerling
OCW
- 5.2 Solvabiliteit van po-instellingen
OCW (DUO)
- 5.3 Liquiditeit van po-instellingen
OCW (DUO)
- 5.4 Aantal leerlingen bao, sbao en so
OCW (DUO)
- 5.5 Gemiddeld leerlingengewicht basisonderwijs
OCW (DUO)
- 5.6 Verwijzingen naar sbao
OCW (DUO)
- 5.7 Besturen naar aantal scholen per bestuur
OCW (DUO)
- 5.8 Instellingen po naar denominatie “overig bijzonder”
OCW (DUO)
- 5.9 Leeftijdsverdeling van docenten po
OCW (DUO)
- 5.10 Personeelsleden po van 50 jaar en ouder
OCW (DUO)
- 5.11 Bereik vve-doelgroep
Landelijke monitor vve, Sardes 2010

Voortgezet onderwijs

- 6.1 Financieringsstromen vo
OCW
- 6.2 Solvabiliteit van vo-instellingen
OCW (DUO)
- 6.3 Liquiditeit van vo-instellingen
OCW (DUO)
- 6.4 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (1)
OCW (DUO)
- 6.5 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (2)
OCW (DUO)
- 6.6 Gediplomeerden naar bestemming (1)
OCW (DUO)
- 6.7 Gediplomeerden naar bestemming (2)
OCW (DUO)
- 6.8 Ongediplomeerden naar bestemming (1)
OCW (DUO)
- 6.9 Ongediplomeerden naar bestemming (2)
OCW (DUO)
- 6.10 Leeftijdsverdeling van docenten vo
OCW (DUO)

- 6.11 Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder
OCW (DUO)
- 6.12 Vwo-leerlingen in de profielen
OCW (DUO)
- 6.13 Havo-leerlingen in de profielen
OCW (DUO)
- 6.14 Brugklasleerlingen in hun zesde jaar
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 6.15 Ongediplomeerde uitstroom
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 6.16 Autochtone en allochtone vo-leerlingen
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 6.17 Autochtone en allochtone leerlingen met indicatie lwoo
CBS <http://statline.cbs.nl>

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

- 7.1 Opleidingsstructuur bve
OCW
- 7.2 Financieringsstromen bve
OCW
- 7.3 Solvabiliteit van bve-instellingen
OCW (DUO)
- 7.4 Liquiditeit van bve-instellingen
OCW (DUO)
- 7.5 Studentenaantallen mbo
OCW (DUO)
- 7.6 Studentenaantallen vavo
OCW (DUO)
- 7.7 Doorstroom binnen de beroepskolom
OCW (DUO)
- 7.8 Interne doorstroom mbo
OCW (DUO)
- 7.9 Omvang bve-instellingen
OCW (DUO)
- 7.10 Leeftijdsverdeling van docenten bve
OCW (DUO)
- 7.11 Oordeel aansluiting opleiding - werk
ROA
- 7.12 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering (1)
CBS: Onderwijsnummerbestand beroepsonderwijs (DUO) en Gemeentelijke Basisadministratie (GBA)
- 7.13 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering (2)
CBS <http://statline.cbs.nl>

Hoger beroepsonderwijs

- 8.1 Financieringsstromen hbo
OCW
- 8.2 Uitgaven OCW per student, hbo en wo
OCW
- 8.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen
OCW (DUO)
- 8.4 Liquiditeit van hbo-instellingen
OCW (DUO)
- 8.5 Deelname hbo
OCW (DUO)
- 8.6 Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector
OCW (DUO)
- 8.7 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
OCW (DUO)
- 8.8 Verwacht slaagpercentage
OCW (DUO)
- 8.9 Hogescholen naar omvang
OCW
- 8.10 Student-docentratio hbo
OCW
- 8.11 Vooropleiding eerstejaars hbo
OCW (DUO: onderwijsmatrices)
- 8.12 Aansluiting havo-profielen op hbo
OCW (DUO: onderwijsmatrices)

Wetenschappelijk onderwijs

- 9.1 Financieringsstromen wo
OCW
- 9.2 Balansgegevens van universiteiten
OCW (DUO)
- 9.3 Exploitatiegegevens van universiteiten
OCW (DUO)
- 9.4 Eerstejaars wo-studenten naar studierichting
OCW (DUO)
- 9.5 Aantal eerstejaars wo-studenten
OCW (DUO)
- 9.6 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
OCW (DUO)
- 9.7 Verwacht slaagpercentage
OCW (DUO)
- 9.8 Vrouwelijk wetenschappelijk personeel
VSNU en OCW
- 9.9 Samenstelling personeel universiteiten
VSNU en OCW

- 9.10 Instroom van allochtonen in het hbo
OCW (DUO)
- 9.11 Instroom van allochtonen in het wo
OCW (DUO)

Studiefinanciering

- 10.1 Totale uitgaven studiefinanciering
OCW
- 10.2 Studerenden met studiefinanciering
OCW
- 10.3 Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift
OCW
- 10.4 Aantal kaarthouders/reisrechthouders
OCW (DUO)
- 10.5 Aantal studenten met een lening
OCW (DUO)
- 10.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling
OCW
- 10.7 Normbedragen les- en collegegeld
OCW

Cultuur en Media

- 11.1 Financieringsstromen cultuur en media
OCW
- 11.2 Financieringsstromen kunsten
OCW
- 11.3 Bioscoopbezoek
Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten
(www.nvbinfocentrum.nl)
- 11.4 Recette per uitgebrachte film
Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten
(www.nvbinfocentrum.nl)
- 11.5 Financieringsstromen media
OCW
- 11.6 OCW-financiering letteren en bibliotheken
OCW
- 11.7 Openbare bibliotheken
Vereniging van Openbare Bibliotheken
(www.bibliotheekonderzoek.nl)
- 11.8 Financieringsstromen cultureel erfgoed
OCW

Lijst van figuren

Wetenschap

- 12.1 Financieringsstromen R&D
CBS
- 12.2 R&D-uitgaven van de overheid
EUROSTAT
- 12.3 Overheidsfinanciering van bedrijven
OESO
- 12.4 Omzet en financieringsbronnen TNO en de GTI's
Opgave instellingen aan OCW
- 12.5 Financieringsbronnen NWO en KNAW
Jaarverslagen NWO en KNAW
- 12.6 R&D-personeel
OESO
- 12.7 Vrouwelijke onderzoekers in Nederland
CBS
- 12.8 Ontwikkeling universitair onderzoek
VSNU
- 12.9 Ontwikkeling universitaire output VSNU
- 12.10 Nederland in het Zevende Kaderprogramma
Agentschap NL / EG-Liaison
- 12.11 Nederland in het Zevende Kaderprogramma
Agentschap NL / EG-Liaison
- 12.12 R&D-uitgaven als percentage van het BBP
OESO
- 12.13 Citatie-impactscore
NOWT

Emancipatie

- 13.1 Houding tegenover homoseksualiteit
SCP
- 13.2 Netto arbeidsparticipatie
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 13.3 Economische zelfstandigheid
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 13.4 Inkomensgelijkheid m/v in de EU in procenten
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 13.5 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen
CBS <http://statline.cbs.nl>

Groen onderwijs (EL&I)

- 14.1 Uitgaven EL&I voor het groene onderwijs
EL&I
- 14.2 Deelnemers groen onderwijs
OCW (DUO)
- 14.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs
OCW (DUO)
- 14.4 Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's
OCW (DUO)

Bijlagen

- 15.1 Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein
OCW
- 15.2 Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW
CBS en OCW
- 15.3 Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs
CBS en OCW
- 15.4 Verklaring Figuur 15.3
CBS en OCW

Lijst van tabellen

Nummer hoofdstuk en tabeltitel

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

- 1.1 Resultaten
- 1.2 Instellingen en personeel
- 1.3 Uitgaven (x € 1 mln)

Onderwijs nationaal

- 2.1 Onderwijsdeelnemers (aantal x 1.000)
- 2.2 Ambulant begeleide leerlingen (aantal x 1.000)
- 2.3 Deelname derde leerjaar vo naar geslacht (aantal x 1.000)
- 2.4 Directe stromen tussen onderwijssoorten (aantal x 1.000)
- 2.5 Verwachte slaagkans (in procenten)
- 2.6 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden (in jaren)
- 2.7 Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie (aantal x 1.000)
- 2.8 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)
- 2.9 Arbeidsparticipatie en werkloosheid Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)
- 2.10 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking naar geslacht (25-34 jaar)
- 2.11 Onderwijsinstellingen, aantal en omvang
- 2.12 Personeel
- 2.13 Gemiddeld aantal openstaande vacatures
- 2.14 Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding
- 2.15 Percentage ziekteverzuim in het onderwijs
- 2.16 Functiemix basisonderwijs (in voltijdbanen, in procenten)
- 2.17 Functiemix voortgezet onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)
- 2.18 Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie (x € 1 mln)
- 2.19 Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven (x € 1 mln)
- 2.20 Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven
- 2.21 OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)
- 2.22 Bijdragen aan instellingen per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)
- 2.23 OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)
- 2.24 Het gemiddeld aantal onderwijsdeelnemers naar samenstelling van de instelling
- 2.25 Het gemiddeld aantal leerlingen naar samenstelling van de vestiging
- 2.26 Het gemiddeld aantal onderwijsdeelnemers naar samenstelling van het bestuur
- 2.27 Ontwikkeling van het aantal besturen
- 2.28 Profiel instroomcohorten in het 3e leerjaar in het vo 2003-2010, in procenten
- 2.29 Hoogst behaald niveau instroomcohort 2003 na 7 jaar
- 2.30 Meest voorkomende routes vanaf 2003 instroomcohort vo3
- 2.31 Profiel instroomcohorten in het 3e leerjaar in het vo 2003-2010, in procenten
- 2.32 Hoogst behaald niveau instroomcohort 2003 vmbo3 na 7 jaar
- 2.33 Meest voorkomende routes vanaf 2003 instroomcohort vmbo3
- 2.34 Profiel instroomcohort in het mbo 2005
- 2.35 Hoogst behaald niveau instroomcohort mbo2005, na 5 jaar
- 2.36 Meest voorkomende routes vanaf 2005 instroomcohort mbo 2005
- 2.37 Aantal leerlingen in onderwijsniveaus naar inkomenskwartiel ouders
- 2.38 Aantal leerlingen in onderwijsniveaus naar inkomenskwartiel ouders en etniciteit
- 2.39 Positie in leerjaar 4 van leerlingen per CITO-score: uitgesplitst naar brugjaarsort
- 2.40 Positie in leerjaar 4 van leerlingen met CITO-score vmbo gl/tl (530-536) per inkomenskwartiel
- 2.41 Positie in leerjaar 4 van leerlingen met CITO-score vmbo gl/tl (530-536) naar etnische herkomst
- 2.42 Aantal leerlingen so en vso naar cluster
- 2.43 ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, po in procenten
- 2.44 ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, vo in procenten
- 2.45 ZAT's naar altijd deelnemende kerninstellingen, mbo in procenten
- 2.46 Realisatie aantal nieuwe vsv'ers nationaal in aantallen en percentages
- 2.47 RMC-regio's met de hoogste vsv reductie in 2009/10 t.o.v. 2005/06
- 2.48 RMC-regio's met de laagste vsv reductie in 2009/10 t.o.v. 2005/06
- 2.49 De tien grootste gemeenten, gemeten naar het aantal onderwijsdeelnemers in 2008/09
- 2.50 Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau in de periode 2005-2010
- 2.51 Jeugdwerkloosheid van 15-22 jarigen in percentages, veranderingen in procentpunt t.o.v. het voorgaande jaar
- 2.52 Arbeidsmarktpositie van 15-22 jarigen, 2006/2009 (procentuele verdeling)
- 2.53 Achtergronden nieuwe vsv'ers uit het vo in procenten, 2008/09
- 2.54 Nieuwe vsv'ers naar leeftijd
- 2.55 Nieuwe vsv'ers naar etniciteit
- 2.56 Vsv'ers en niet vsv'ers verdacht van een misdrijf 2008/09
- 2.57 Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar
- 2.58 Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs, 2009
- 2.59 Deelname aan scholing naar geslacht: aandeel van de mannelijke/vrouwelijke bevolking (25-64 jaar)
- 2.60 Deelname aan scholing naar leeftijd: aandeel van de bevolking in de leeftijdsgroep

- 2.61 Deelname aan scholing naar arbeidsmarktstatus: aandeel van de betreffende bevolkingsgroep
- 2.62 Deelname aan scholing 2009 naar opleidingsniveau en leeftijd: aandeel van de bevolking met betreffend opleidingsniveau
- 2.63 Deelname aan scholing 2009 naar arbeidsmarktpositie en leeftijd: aandeel van de betreffende bevolkingsgroep

Onderwijs internationaal

- 3.1 Op Europees' niveau afgesproken benchmarks voor 2010 en 2020
- 3.2 Onderwijsdeelname regulier onderwijs, naar leeftijd, 2008 (in procenten)
- 3.3 Trendontwikkeling onderwijsdeelname 20-29 jarigen regulier onderwijs
- 3.4 Aantal leerlingen in het buitenland
- 3.5 Aantal docenten naar het buitenland
- 3.6 Aantal scholen en leerlingen die deelnemen aan bijzondere vormen van taalonderwijs
- 3.7 Aantal deelnemers Leonardo da Vinci programma
- 3.8 Aantal uitwisselingen van leerlingen en docenten in BAND projecten
- 3.9 Percentage mbo studenten dat in programmacontext ervaring opdoet
- 3.10 Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma
- 3.11 Buitenlandse studenten in het bekostigd ho
- 3.12 Mobiele studenten, ingeschreven in het Nederlandse ho
- 3.13 Mobiliteit van ho studenten binnen Europa (aantal inkomende en uitgaande studenten, x 1.000)
- 3.14 Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, ho, hbo en wo afgestudeerden
- 3.15 Top 5 inkomende en uitgaande diploma mobiliteit (aantallen studenten)
- 3.16 Trendgegevens gemiddelde score leesvaardigheid van 15 jarigen, 2003 en 2009
- 3.17 Trendgegevens gemiddelde scores rekenvaardigheid van 15-jarigen, 2003 en 2009
- 3.18 Trendgegevens gemiddelde scores natuurwetenschappen van 15-jarigen, 2003 en 2009
- 3.19 PISA leesvaardigheidsscores op diverse subdomeinen
- 3.20 Percentage zwakke presteerders in PISA 2009: top 15 per categorie
- 3.21 Percentage excellente presteerders in PISA 2009: top 15 per categorie
- 3.22 Gemiddelde score per opleidingsniveau t.o.v. OESO gemiddelde
- 3.23 Onderwijsprestaties (2003) (voor Nederland, internationaal gemiddelde en nummer 5 in de ranking)
- 3.24 Onderwijsprestaties (2009) (voor Nederland, internationaal gemiddelde en nummer 5 in de ranking)
- 3.25 Rangorde Global Competitive index
- 3.26 Opleidingsniveau van de bevolking als percentage van de leeftijdsgroep, 2008
- 3.27 Percentage werkenden 25-64 jaar naar opleidingsniveau, 2008
- 3.28 Leeftijdverdeling leraren basis en (hoger) voortgezet onderwijs, 2008
- 3.29 Leerling-leraarratio
- 3.30 Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP
- 3.31 Uitgaven aan onderwijsinstellingen per deelnemer, 2007 (x € 1.000)
- 3.32 Ingeschrevenen in het hoger onderwijs naar studierichting, 2007/08
- 3.33 Geslaagden hoger onderwijs, procentuele verdeling over studierichtingen, 2007/08
- 3.34 Aandeel vrouwen in het totaal aantal afgestudeerden, 2007/08
- 3.35 Vrouwelijke afgestudeerden (ISCED 5-6) in diverse disciplines als percentage van het totaal
- 3.36 Gepromoveerden naar geslacht, 2007
- 3.37 Leraren/academische stafleden op ISCED niveau 5 en 6, 2007
- 3.38 Vrouwelijke leerkrachten in ISCED 1, 2 en 3, 2007
- 3.39 Vrouwelijke schooldirecteuren in ISCED 1,2 en 3, 2007

Kinderopvang

- 4.1 Financiële kerncijfers kinderopvang (x € 1 mln)
- 4.2 Ouderbijdrage per uur (in euro's)
- 4.3 Uurprijzen kinderopvang (in euro's)
- 4.4 Gebruik kinderopvang (aantal x 1.000)
- 4.5 Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse (aantal x 1.000)
- 4.6 Gebruik kinderopvang naar inkomensbron (aantal x 1.000)
- 4.7 Gebruik kinderopvang in deelname percentages
- 4.8 Werknemers in kinderopvang

Primair onderwijs

- 5.1 Financiële kerncijfers primair onderwijs
- 5.2 Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen
- 5.3 Kerncijfers leerlingen primair onderwijs
- 5.4 In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)
- 5.5 Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)
- 5.6 Instellingen in het primair onderwijs
- 5.7 Arbeidsmarktgegevens primair onderwijs
- 5.8 Bereik vve-doelgroep, 2010

Lijst van tabellen

- 5.9 Procentuele verdeling van gemeenten naar aantal dagdelen we per week, 2010
- 5.10 Gemiddeld aantal dagdelen we per week (peuterspeelzalen)

Voortgezet onderwijs

- 6.1 Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs
- 6.2 Uitgaven per leerling per onderwijssoort, 2010 (x € 1.000)
- 6.3 Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen
- 6.4 Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar (aantal x 1.000)
- 6.5 Gediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)
- 6.6 Ongediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)
- 6.7 Scholen en leerlingen naar schoolsoorten (procentuele verdeling)
- 6.8 Scholen met en zonder leerplusarrangementen, 2010 (in procenten)
- 6.9 Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs
- 6.10 Havo- en vwo-leerlingen in de profielen (aantal x 1.000)
- 6.11 Brugklasleerlingen uit 2004/05 zonder diploma en hun onderwijspositie in het mbo in 2009/10
- 6.12 Leerlingen in vo leerjaar 3, verdeling over onderwijssoorten, 2009/10
- 6.13 Leerlingen in vmbo leerjaar 3 en 4, verdeling over sectoren, 2009/10 (in procenten)
- 6.14 Havo- en vwo-leerlingen, verdeling over profielen, 2009/10 (in procenten)

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

- 7.1 Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
- 7.2 Kerncijfers bve-instellingen
- 7.3 Balans- en exploitatiegegevens van bve-instellingen
- 7.4 Studenten bve (aantal x 1.000)
- 7.5 Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000)
- 7.6 Studenten bve naar niveau per leeftijdscategorie
- 7.7 In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming
- 7.8 Gediplomeerden mbo en volwasseneneducatie (aantal x 1.000)
- 7.9 Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1.000)
- 7.10 Kerncijfers personeel bve (exclusief groen onderwijs)
- 7.11 Intredewerkloosheid (in maanden)
- 7.12 Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol en bbl, 1,5 jaar na schoolverlaten, 2009
- 7.13 Aansluiting op de arbeidsmarkt van mbo gediplomeerde schoolverlaters bol en bbl (2007/08)
- 7.14 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering en geslacht, 2009/10
- 7.15 Mbo-deelnemers in de sectoren, per herkomstgroepering en geslacht, 2009/10

Hoger beroepsonderwijs

- 8.1 Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs
- 8.2 Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen
- 8.3 Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 8.4 Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 8.5 Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 8.6 Verwachte verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs
- 8.7 Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs
- 8.8 Eerstejaars hbo-studenten naar vooropleiding
- 8.9 Aansluiting havo-profielen op hbo-opleidingsgebieden, 2009

Wetenschappelijk onderwijs

- 9.1 Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs
- 9.2 Kerncijfers academische ziekenhuizen
- 9.3 Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten
- 9.4 Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs
- 9.5 Open Universiteit, studenten en diploma's (aantallen x 1000)
- 9.6 Verwachte verblijfsduur en verwacht rendement in het wetenschappelijk onderwijs
- 9.7 Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs (aantal x 1.000)
- 9.8 Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs
- 9.9 Allochtone eerstejaars studenten in het hoger onderwijs

Studiefinanciering

- 10.1 Financiële kerncijfers studiefinanciering en WTOS (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)
- 10.2 Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)
- 10.3 Normbedragen WSF per maand (in euro's)
- 10.4 Gemiddelde aanvullende beurs per maand (in euro's)
- 10.5 Diploma omzettingen prestatiebeurs
- 10.6 Studerenden met WSF (aantal x 1.000 en percentages)
- 10.7 Kerncijfers lenen
- 10.8 Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort
- 10.9 Normbedragen WTOS (in euro's)
- 10.10 Les- en collegegeld

Cultuur en Media

- 11.1 Financiële kerncijfers cultuur en media (x € 1 mln)
- 11.2 Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen
- 11.3 Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

- 11.4 Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop
- 11.5 Oplage landelijke en regionale dagbladen (aantal x 1.000)
- 11.6 Kijktijdaandelen televisiezoekers (in procenten)
- 11.7 Kerncijfers openbare bibliotheken
- 11.8 Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1.000)
- 11.9 Rijksmonumenten en Rijksarchieven

Wetenschap

- 12.1 Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen (x € 1 mln)
- 12.2 Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)
- 12.3 R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector
- 12.4 Overheidsuitgaven voor R&D naar departement (absoluut en in procenten van het totaal)
- 12.5 Overheidsuitgaven naar sociaal-economische doelstelling (in procenten van het totaal), 2009
- 12.6 Overheidsuitgaven naar type uitgave (in procenten van het totaal)
- 12.7 Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen (x € 1 mln)
- 12.8 Balans- en exploitatiegegevens per instelling, 2009 (x € 1 mln)
- 12.9 Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen
- 12.10 R&D-personeel in Nederland (in 1.000 fte en procenten)
- 12.11 Personeel van researchinstellingen
- 12.12 Het aandeel vrouwen bij universiteiten, naar gebied en functiecategorie, 2009
- 12.13 Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs (in fte's)
- 12.14 Output universiteiten
- 12.15 Universitaire kengetallen per universiteit (nationaal), 2009 (totaal en in procenten)
- 12.16 Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2010
- 12.17 Financiële kengetallen thematische gebieden KP7 voor de periode 2007-2009
- 12.18 Het aandeel verkregen subsidie per onderdeel van KP7, 2007-2009
- 12.19 Kenmerken Nederlandse (internationale co-)publicaties naar gebied, 2008
- 12.20 R&D-uitgaven als percentage van het BBP
- 12.21 R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP
- 12.22 Kengetallen wetenschappelijke publicaties

Emancipatie

- 13.1 Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, 2008 (in procenten)
- 13.2 Meldingen van homodiscriminatie bij antidiscriminatiebureaus
- 13.3 Aantal huwelijkssluitingen homoseksuelen
- 13.4 Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd (in procenten)
- 13.5 Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau, 2009
- 13.6 Gemiddelde arbeidsduur per week (in uren), werkzame personen van 15-64 jaar
- 13.7 Aandeel van vrouwen in topposities bij de rijksoverheid (in procenten)
- 13.8 Aandeel van vrouwen in topfuncties bij de respectievelijk 25 en 500 grootste bedrijven in procenten
- 13.9 Netto arbeidsparticipatie volgens de Lissabon-doelstelling (60% in 2010)
- 13.10 Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (80% in 2016)
- 13.11 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen, naar herkomst en leeftijd, 2009 (in procenten)
- 13.12 Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst (in procenten)
- 13.13 Opleidingsniveau van vrouwen (25-35 jaar), 2009 (x 1.000)

Groen onderwijs (EL&I)

- 14.1 Financiële kerncijfers EL&I voor het groene onderwijs
- 14.2 Uitgaven en ontvangsten, 2010 (x € 1 mln)
- 14.3 Kerncijfers personeel AOC's
- 14.4 Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort
- 14.5 Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort
- 14.6 Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort

Bijlagen

- 15.1 Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag (x € 1 mln)
- 15.2 Sociaal / economische gegevens
- 15.3 Nationale onderwijsuitgaven (x € 1 mln); Aansluittabel CBS (OESO) / OCW
- 15.4 Ingeschrevenen hoger onderwijs, 2006 (x 1.000)
- 15.5 Ingeschrevenen hoger onderwijs naar studierichting, 2006/07 (x 1.000)

Lijst van afkortingen

AOC	Agrarische Opleidingscentra	FES	Fonds Economische Structuurversterking
az	academisch ziekenhuis	fre	formatierekeneenheid
bao	basisonderwijs	fte	fulltime equivalent
BBCU	Bekostigingsbesluit cultuuruitingen	GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
bbl	beroepsbegeleidende leerweg	GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
BBP	Bruto Binnenlands Product	GKC	Groene Kennis Coöperatie
bl	basisberoepsgerichte leerweg	gl	gemengde leerweg (vmbo)
bol	beroepsopleidende leerweg	GTI	Grote Technologische Instituten
BPRC	Biomedical Primate Research Centre	hao	hoger agrarisch onderwijs
bpv	Beroepspraktijkvorming	havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
BRIN	basisregistratie instellingen	hbo	hoger beroepsonderwijs
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	hbo-d	hbo met diploma
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken	HKS	regionale Herkenningsdienstsysteem van de politie
cao	collectieve arbeidsovereenkomst	ho	hoger onderwijs
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	1 cijfer ho	verrijkt (aangevuld/bewerkt) CRIHO
CKV	Cultureel Kunstzinnige Vorming	HOOP	Hoger onderwijs en onderzoeksplan
COC	Cultureel Ontspanningscentrum	HRST	Human Resources in Science and Technology
COS	Commissie van Overleg Sectorraden	ICN	Instituut Collectie Nederland
CPB	Cultureel Planbureau	ICT	Informatie- en communicatietechnologie
CPI	Consumenten Prijs Index	IEA	International Association for the Evaluation of Educational Achievement
CRIHO	Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs	ILT	Integrale leerlingentelling
cumi	culturele minderheden	IPO	Interprovinciaal Overleg
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen	ISCED	International Standard Classification of Education
DGO	Dienstverlening voor Gezondheidsonderwijs	ITS	Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen
dt	deeltijd	KB	Koninklijke Bibliotheek
DUO	Dienst uitvoering onderwijs	KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
EAG	Education at a Glance	kl	kaderberoepsgerichte leerweg
EBB	Enquête beroepsbevolking	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
ECN	Energiecentrum Nederland	KSE	Kwalificatiestructuur Educatie
ECTS	European Credit Transfer and accumulation System	KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek
EET	Economie, Ecologie, Technologie	LCW	Les- en cursusgeldwet
EMU	Economische en Monetaire Unie	LEI	Landbouw Economisch Instituut Universiteit Leiden
EU	Europese Unie	LFS	Labour Force Survey
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam	LGF	Leerlinggebonden financiering
Eurostat	Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap	EL&I	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
EVC	Erkenning van elders Verworven Competenties	lom	leer- en opvoedingsmoeilijkheden

lwoo	leerwegondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)	sbao	speciaal basisonderwijs
mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs	SER	Sociaal Economische Raad
MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland	SFB	Studiefinancieringsbeleid
mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbi)	sgs	scholengemeenschap
mbo-d	mbo met diploma	so	speciaal onderwijs
MCO	Muziekcentrum van de Omroep	SPD	Staatspraktijkdiploma boekhouden
MKB	midden- en kleinbedrijf	Stb.	Staatsblad
mlk	moeilijk lerende kinderen	Ster	Stichting etherreclame
NA	Nationaal Archief	STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
NFPK+	Nederlands fonds voor de podiumkunsten+	svb	samenwerkingsverbanden
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs
NOB	Nederlands Omroepbedrijf	svo	speciaal voortgezet onderwijs (vso/lom + vso/mlk)
NRF	Nationaal Restauratiefonds	SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
NT2	Nederlands als Tweede Taal	TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie	tl	theoretische leerweg
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
oab	Onderwijsachterstandenbeleid	TS17-	Tegemoetkoming studiekosten voor leerlingen tot en met 17 jaar
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	TUD	Technische Universiteit Delft
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	TU/e	Technische Universiteit Eindhoven
OPDC	Orthopedagogisch en Didactisch Centrum	ud	universitair docent
OSA	Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek	uhd	universitair hoofddocent
OU	Open Universiteit	UM	Universiteit Maastricht
OV	Openbaar vervoer	UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
OVS	Openbaar vervoerskaart voor studenten	UT	Universiteit Twente
OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid	UU	Universiteit Utrecht
PIRLS	Progress in Reading Literacy Study	UvA	Universiteit van Amsterdam
PISA	Programme for International Student Assessment	UvT	Universiteit van Tilburg
po	primair onderwijs	UWV	Uitvoering Werknemersverzekeringen
pro	praktijkonderwijs	vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs
RCM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten	vbo	voorbereidend beroepsonderwijs
REC	Regionaal Expertise Centrum	VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording
RHC	Regionaal Historisch Centrum	vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne	VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
rk	rooms-katholiek	vo	voortgezet onderwijs
RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie	vo 18+	Tegemoetkoming studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt	voa	voorbereidende en ondersteunende activiteiten
ROC	Regionaal Opleidingen Centrum	VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten
RU	Radboud Universiteit	vso	voortgezet speciaal onderwijs
RUG	Rijksuniversiteit Groningen		
R&D	Research en Development		

Lijst van afkortingen

vsv	Voortijdig Schoolverlaten
vt	voltijds
VU	Vrije Universiteit Amsterdam
vve	voor- en vroegschoolse educatie
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
vwo-d	vwo met diploma
WWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
WEC	Wet op de Expertisecentra
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
WL	Waterloopkundig Laboratorium
wo	wetenschappelijk onderwijs
WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem
wp	wetenschappelijk personeel
WPO	Wet op het Primair Onderwijs
WSC	Wet op het specifieke cultuurbeleid
WSF	Wet op de studiefinanciering
WSNS	Weer Samen Naar School
WTOS	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
WTOS18+	Studiefinanciering voor studerenden van 18 jaar en ouder in volwassenenonderwijs (deeltijd) of in lerarenopleidingen (voltijd)
WU	Wageningen Universiteit
WVO	Wet op het voortgezet onderwijs

Trefwoorden bij de hoofdstukken

-A-			
Academische ziekenhuizen	142, 212, 214	Contractonderwijs	130, 212
Afgestudeerd(en)	12, 20, 54, 60, 66, 76, 134, 136, 146, 148, 156, 194, 216	Cultuur	3
Allochtoon	2, 4, 36, 38, 48, 88, 112, 114, 116, 128, 152, 196, 216, 218	Cultuur	2, 4, 6, 110, 114, 130, 134, 136, 146, 148, 166, 168, 170, 172, 174, 176, 188, 210, 212, 214, 234, 246
Amateurkunst	166	Cultuurdeelname	6, 168
Ambulante begeleiding	10	Cultuurnota	168
AOC	58, 198, 200, 220, 234	Cursus(en)	24, 26, 50, 52, 54, 66, 162, 198, 212, 214, 216, 218
Arbeidsmarkt	2, 4, 8, 16, 46, 52, 60, 68, 94, 126, 128, 194, 196, 204, 236	Cursusduur	140, 146, 156, 160
Archief	166, 176, 234	Cursusgeld(en)	4, 116, 154, 164, 212
Autochtoon	36, 38, 48, 112, 114, 128, 152, 196, 219		
-B-		-D-	
Bachelor	8, 130, 134, 140, 146, 148, 218, 222	Dagbladen	172
Basisbeurs	154, 156, 158, 160	Dagopvang	78, 80, 82
Basiseducatie	116, 214	Deelname	2, 4, 10, 16, 38, 50, 52, 56, 58, 76, 114, 128, 134, 188, 192, 194, 196, 200, 212, 216, 222
Basisonderwijs (bao)	10, 16, 20, 22, 28, 40, 46, 54, 68, 70, 84, 88, 90, 92, 94, 96, 196, 216, 218, 220, 222, 234, 236	Deelnemer(s)	2, 4, 8, 10, 12, 14, 26, 28, 34, 44, 50, 58, 96, 116, 120, 124, 126, 128, 134, 154, 156, 158, 162, 164, 198, 200, 204, 210, 212, 216, 218, 220, 224
Basisschool	8, 40, 80, 88, 92, 96	Deelnemersstromen	2, 12, 90
Bedrijfsleven	76, 116, 142, 194, 198, 234	Deeltijd(onderwijs)	10, 52, 116, 134, 162, 194, 234, 236
Bedrijfsopleiding	50, 220	Denominatie	92
Bekostigd onderwijs	2, 12, 44, 50, 104, 218	Diploma	6, 12, 14, 16, 26, 30, 32, 34, 44, 46, 54, 60, 68, 104, 112, 116, 134, 136, 142, 146, 154, 156, 216, 218, 222, 234, 236
Beroepsbegeleidende leerweg (bbl)	8, 12, 46, 72, 116, 120, 122, 126, 128, 234	Dissertaties	6, 186
Beroepsbevolking	50, 52, 54, 68, 140, 184, 218, 224, 234	Docenten	2, 18, 22, 58, 70, 94, 108, 124, 138, 150, 236
Beroepskolom	122, 130	Doelstelling	2, 4, 44, 46, 48, 52, 54, 76, 80, 166, 192, 194, 196, 214, 222, 224
Beroepsopleidende leerweg (bol)	8, 12, 46, 116, 120, 122, 126, 128, 154, 156, 158, 162, 164, 200, 234	Doorstroom	8, 12, 14, 52, 104, 112, 122, 140, 216, 218
Bèta	54		
Bibliotheken	4, 166, 168, 174, 184, 234	-E-	
Bioscopen	170	Educatie	24, 54, 96, 116, 122, 176, 212, 214, 218, 220, 234, 236
Bruto binnenlands product (BBP)	24, 54, 72, 178, 180, 190, 204, 210, 212, 224, 234	Eerstejaars emancipatie	140, 142, 146, 160, 220
-C-		Emancipatie	2
Citaties	190	Emancipatie	2, 4, 6, 192, 194, 196, 224
CITO	38, 39	Erfgoed	2, 4, 166, 168, 176
Cohort	30, 32, 34, 156, 218	Etniciteit	4, 36, 38, 44, 48
Collegegeld	4, 24, 26, 130, 132, 160, 164, 198, 212, 214	EU / Europa / Europees	2, 4, 44, 48, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 152, 178, 180, 184, 188, 190, 194, 196, 210, 216, 218, 222, 224, 234
Commissie van Overleg Sectorraden	234		

-F-			
Film	2, 4, 166, 168, 170		
Financiën	4, 6, 22, 40, 78, 80, 84, 86, 96, 98, 100, 108, 116, 118, 130, 132, 142, 144, 154, 160, 166, 170, 174, 178, 180, 182, 190, 198, 210, 212, 214, 216, 224, 234		
Fondsen	166, 168, 170, 176, 212, 234		
Formatie	84, 150, 212		
Funciemix	4, 22		
-G-			
Gastouderopvang	78, 80, 82		
Gediplomeerden	8, 12, 14, 26, 30, 32, 34, 104, 122, 126, 140, 146, 148, 200, 210, 216		
Geldstromen	84, 142, 166, 176, 180, 186, 212, 220		
Gemeenten / gemeentelijk	24, 26, 44, 48, 78, 80, 82, 96, 108, 116, 166, 176, 192, 206, 212, 214, 218, 224, 236		
Gepromoveerden	150, 186		
Gewichten	88, 216		
Groen onderwijs	2, 4, 10, 116, 124, 134, 198, 200, 220		
Grote steden	20, 128, 166, 218		
-H-			
Havo-gediplomeerden	104		
Herkomst	112, 114, 128, 152, 216, 218		
Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo)	8, 12, 14, 16, 30, 32, 36, 44, 46, 50, 54, 64, 98, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 120, 122, 140, 164, 196, 216, 218, 222, 234		
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	4, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 54, 74, 96, 104, 122, 126, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 146, 152, 158, 178, 196, 198, 200, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 234		
Hoger onderwijs (ho)	2, 4, 12, 14, 16, 26, 50, 54, 60, 68, 70, 72, 74, 76, 98, 104, 128, 130, 140, 142, 146, 152, 154, 156, 158, 162, 164, 178, 188, 196, 206, 208, 212, 214, 216, 218, 220, 234, 236		
Hogeschool	18, 130, 138, 196, 200		
Homo-emancipatie	192		
Hoogleraar	150, 186, 194		
Huisvesting(-suitgaven)	24, 26, 130, 142, 182, 212		
-I-			
Ingeschrevenen	74, 134, 146, 152, 208		
		Inkomen	24, 38, 80, 86, 112, 126, 132, 172, 180, 182, 188, 196, 210, 212, 224
		Instellingen	2, 4, 8, 10, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 34, 42, 42, 44, 46, 58, 60, 72, 86, 92, 96, 100, 108, 116, 118, 124, 130, 132, 138, 142, 144, 150, 164, 166, 168, 172, 176, 178, 182, 184, 188, 198, 200, 204, 206, 212, 214, 216, 220, 222, 224, 234
		Instroom	20, 30, 32, 34, 122, 134, 140, 146, 152, 200, 216, 220
		Instroomcohort	32, 32, 34
		Internationaal	2, 4, 8, 14, 48, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 150, 166, 168, 188, 190, 194, 204, 206, 208, 212, 214, 216, 222, 224
		ISCED	74, 208, 222, 234
		-J-	
		Justitie	18, 214
		-K-	
		Kabinet	28, 44, 62, 192, 194
		Kinderdagverblijf	78, 80, 96
		Kinderopvang	4, 6, 76, 78, 80, 82, 96, 204, 224
		Kinderopvangtoeslag	78, 80, 82, 224
		Klassengrootte	70
		Koopkracht	224
		Kredietcrisis	160
		Kunsteducatie	168
		Kunsten	4, 166, 168, 170, 208
		Kwalificatie	116, 124
		Kwaliteit	4, 8, 22, 26, 60, 78, 80, 96, 124, 130, 142, 166, 170, 176, 188, 190, 210
		-L-	
		Leeftijdverdeling personeel	94
		Leerlingen	2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 18, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 54, 58, 62, 64, 66, 70, 72, 84, 88, 90, 92, 98, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 122, 128, 154, 162, 164, 192, 196, 200, 210, 216, 218, 220, 222, 234, 236
		Leerlinggebonden financiering	10, 40, 234

Trefwoorden bij de hoofdstukken

Leerplicht(ig)	42, 56	Onderwijsinstellingen	8, 18, 24, 58, 72, 124, 204, 206, 212, 214, 220, 224
Leerwegen	8, 32, 64, 98, 102, 104, 106, 114, 156, 234, 236	Onderwijsnummer	30, 44, 216, 218
Leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)	10, 12, 40, 46, 98, 114, 200, 234, 236	Onderwijsondersteunend personeel	20
Leesvaardigheid	62, 222	Onderwijssectoren	2, 14, 26, 76, 210, 212, 216, 218, 220
Leraar	8, 20, 22, 42, 70, 76, 94, 96, 108	Onderwijssoorten	8, 14, 84, 102, 112, 114, 128, 158, 200, 218, 220
Lerarenopleiding	20, 70, 134, 154, 162, 220, 236	Onderwijsstelsel	2, 8, 26, 206, 212
Lesgeld	26, 154, 162, 164, 204, 210, 212, 214	Onderwijzend personeel	18, 70, 108, 124, 138, 220
Letteren	4, 166, 168, 174	Onderzoek	2, 4, 6, 24, 36, 60, 62, 66, 76, 80, 82, 126, 142, 146, 150, 178, 180, 184, 186, 188, 190, 212, 214, 222, 224, 234, 236
Leven lang leren	4, 10, 52, 54, 222	Onderzoekers	2, 4, 6, 76, 82, 178, 184, 184, 186, 188, 188, 190, 214
Liquiditeit	86, 100, 118, 132, 144, 182, 212	Onderzoeksinstellingen	6, 178, 222
Lissabon-doelstellingen	54, 194, 196, 224	Open Universiteit (OU)	142, 146, 150, 212, 218, 220, 234
Lumpsumbekostiging	84, 130, 186	Openbare bibliotheek	2, 174
-M-		Opleidingen	2, 16, 24, 34, 50, 52, 54, 68, 76, 96, 98, 104, 106, 112, 114, 116, 120, 122, 126, 128, 130, 134, 140, 142, 146, 148, 150, 162, 208, 210, 212, 216, 218, 220, 222, 236
Mannen	16, 50, 74, 76, 120, 128, 192, 194, 196	Opleidingsniveau	2, 4, 12, 14, 16, 52, 54, 62, 68, 88, 126, 128, 196, 216
Master	8, 130, 146, 148, 222	-P-	
Media	2, 4, 6, 166, 168, 170, 172, 174, 176, 210	Passend onderwijs	2, 4, 40
Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo)	8, 218, 234, 236	Peildatum	210, 212, 216
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	2, 4, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 26, 28, 30, 32, 34, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 54, 58, 68, 96, 98, 104, 106, 112, 116, 120, 122, 124, 126, 128, 140, 154, 156, 198, 200, 210, 212, 216, 218, 220, 222, 234, 236	Pers	2, 166, 172, 194
Middenkaderopleiding	222	Personeel	2, 4, 18, 20, 22, 28, 70, 76, 80, 94, 108, 124, 138, 142, 150, 184, 186, 220
Monumenten	166, 176, 236	Peuterspeelzaal	96
Museum	6, 166, 176	PIRLS	236
-N-		PISA	62, 64, 66, 222, 236
Naschoolse opvang	78	Podiumkunsten	2, 6, 166, 168, 234
Niet-bekostigd onderwijs	2, 10, 50, 218, 220	Praktijkonderwijs (pro)	8, 10, 12, 40, 64, 98, 108, 112, 122, 214, 216, 222, 236
Niet-westerse allochtoon	36, 38, 128, 152, 218	Prestatiebeurs	154, 156, 158, 160
-O-		Primair onderwijs (po)	4, 10, 12, 18, 20, 22, 26, 40, 42, 58, 70, 72, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 96, 204, 210, 212, 214, 216, 220, 236
OESO	2, 24, 56, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 190, 206, 208, 214, 222, 224, 234	Profielen	110, 114, 140, 146
Omroepen	2, 6, 166, 170, 172, 234	Promoties	142, 186, 220
Onderwijsachterstanden	8, 88, 96, 116	Publicaties	186, 188, 190, 208, 210, 216, 220
Onderwijsbijdragen	4, 154, 162, 236		
Onderwijscohort	2, 34		
Onderwijsdeelname	3		
Onderwijsduur	14, 56		

-R-		-T-	
Regionaal Opleidingen Centrum (ROC)	24, 42, 58, 116, 124, 200, 212, 220, 236	Taal	80, 96, 116, 130, 134, 136, 146, 148, 188, 196, 218, 234
Rendement	4, 30, 34, 104, 106, 122, 136, 148, 218	Techniek	54, 74, 76, 102, 110, 114, 116, 120, 124, 128, 130, 134, 140, 146, 148, 188, 208, 222, 236
Rentabiliteit	86, 100, 118, 132, 144, 212, 214	Tertiair onderwijs	222
Research en Development (R&D)	4, 6, 54, 72, 178, 180, 184, 190, 210, 236	Tijdschrift(en)	188, 190
Restaurants	176	Toegankelijkheid	80, 176
Revisie	24, 210, 213	-U-	
Rijksbijdragen	26, 130, 132, 142, 182, 212, 214, 220	Uitgaven	2
Rijksmonumenten	176	Uitstroom	12, 26, 30, 32, 34, 112, 122, 126, 140, 146, 210, 216, 218
Rijksmusea	176	Uitval	44
Rijksuitgaven	24, 84, 204, 212, 214	Uitvoeringen	26, 154, 168, 190, 236, 246
-S-		Universiteiten	6, 76, 130, 142, 144, 146, 150, 178, 180, 184, 186, 196, 200, 206, 208, 212, 218, 220, 224, 234, 236
Salaris	210	-V-	
Schaalgrootte	18, 92, 138	Vacatures	20
Scholengemeenschap	108, 198, 200, 236	Verblijfsduur	4, 14, 30, 32, 34, 106, 136, 146, 148, 218
Schoolbesturen	92	Vergrijzing	124, 194
Schoolloopbaan	2, 4, 30, 32, 34, 38, 112, 218	Vertraging	30, 104, 112, 134
Schoolsoorten	12, 84, 156, 216	Vervolgonderwijs	12, 14, 104, 216
Secundair onderwijs	54, 70, 72, 222	Voltijd(onderwijs)	10, 52, 116, 134, 164, 220, 236
Slaagkansen	14, 136, 148, 218	Volwassenen(onderwijs)	162, 214, 236
Solvabiliteit	86, 100, 118, 132, 144, 182, 212, 214	Voor- en vroegschoolse educatie (vve)	4, 8, 54, 96, 236
Speciaal basisonderwijs (sba)	10, 28, 84, 88, 90, 92, 94, 236	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo)	8, 12, 14, 16, 30, 32, 36, 38, 46, 48, 50, 62, 64, 98, 102, 104, 106, 108, 112, 114, 116, 122, 164, 198, 200, 218, 222, 234, 236
Speciaal onderwijs (so)	8, 10, 12, 18, 20, 28, 40, 48, 50, 84, 88, 90, 92, 94, 162, 164, 220, 222, 236	Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo)	8, 12, 14, 16, 30, 36, 44, 46, 50, 54, 62, 64, 68, 98, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 140, 146, 164, 196, 216, 218, 222, 236
Speciaal voortgezet onderwijs (svo)	90, 236	Voortgezet onderwijs (vo)	2, 4, 8, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 36, 38, 40, 42, 46, 58, 68, 70, 76, 88, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 122, 140, 154, 162, 164, 196, 200, 204, 210, 212, 214, 216, 220, 222, 234, 236
Startkwalificatie	14, 16, 30, 32, 44, 46, 48, 54, 66, 68, 104, 128, 216	Voortgezet speciaal onderwijs (vso)	8, 10, 12, 40, 84, 88, 90, 122, 164, 216, 220, 222, 234, 236
Studenten	4, 6, 10, 12, 14, 18, 28, 58, 60, 62, 72, 74, 76, 116, 120, 122, 130, 134, 136, 138, 140, 142, 146, 152, 154, 156, 158, 160, 196, 200, 206, 208, 212, 214, 216, 218, 220, 234, 236		
Studiebeurs	160		
Studieduur	32, 34, 116, 136, 146, 148, 158		
Studiefinanciering	2, 4, 6, 24, 60, 116, 146, 154, 156, 158, 160, 162, 164, 198, 204, 206, 210, 212, 214, 216, 224, 236		
Studiehuis	140		
Studierichtingen	74, 136, 146, 148, 208, 218, 220		
Subsidies	142, 166, 168, 176, 182, 188, 206, 210, 214		

Trefwoorden bij de hoofdstukken

Voortijdig schoolverlater(s) (vsv)	2, 4, 14, 32, 44, 46, 48, 54, 66, 216
Vrouwen	2, 16, 18, 50, 70, 74, 76, 94, 108, 120, 124, 128, 138, 150, 184, 192, 194, 196, 220
Vwo-gediplomeerden	8, 12, 104
-W-	
Werkloosheid	16, 126
Werkloosheidpercentage	16, 46
Wetenschap	2, 4, 6, 54, 60, 66, 74, 166, 168, 178, 180, 182, 184, 186, 188, 190, 208, 210, 212, 214, 234, 246
Wetenschappelijk onderwijs (wo)	4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 26, 28, 30, 54, 60, 68, 74, 98, 130, 142, 144, 146, 148, 150, 152, 158, 196, 198, 200, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 222, 236
Wetenschappelijk onderzoek	2, 6, 130, 142, 178, 184, 188, 190, 236
Wetenschappelijk personeel	150, 184, 212, 236
Wetenschappelijke publicaties	6, 186, 190
Wiskunde	54, 62, 64, 74, 76, 220
-Z-	
Ziekteverzuim	20, 222
Zorgadviesteam	42
Zorgadviesteam	4, 42
Zorgleerlingen	10, 12, 102

Aan deze publicatie werkten mee:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Aad Bol	(PO)
Caspar Luzac	(PO)
Dennis van Gessel	(VSV)
Jolanda Padilla van Vliet	(VSV)
Henri Geerling	(VO)
Roy Tjoa	(BVE)
Jon Tienstra	(HO&S)
Jan de Graaf	(HO&S/SF)
Hans Ruesink	(DL)
Raymond van der Ree	(IB)
Katie Hangelbroek	(DK)
Bert van der Kooij	(MLB)
Jean de Goeij	(DCE)
Jan van Steen	(OWB)
Itgen Hansen	(DE)
Gert Korteweg	(Kennis)
Kasper Weekenborg	(Kennis)
Pauline Thoolen	(Kennis)
Rien Rouw	(Kennis)
Gilles Goedhart	(Kennis)

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (EL&I)

Sjaak Keetman	(Kennis)
---------------	----------

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW)

Cor Hotting	(PLW)
-------------	-------

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Anouschka van der Meulen	(SRS)
Arjan de Wit	(SRS)
Daniëlle Andarabi-van Klaveren	(MSP)
Francis van der Mooren	(SRS)
Lieke Stroucken	(SRS)
Marijke Hartgers	(SRS)
Robert de Vries	(SRS)
Sabine Gans	(SRS)
Saskia van Muijen-Schel	(SRS)
Wendy Jenje-Heijdel	(SRS)

Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO)

Arrian Rutten	(INP)
Art Krijgsman	(INP)
Bart van der Scheer	(INP)
Erik Fleur	(INP)
Ed Steenhagen	(INP)
Hans Plomp	(INP)
Herman Jonkers	(INP)
Michel Quak	(INP)
Marc Meurs	(INP)
Richard Boerdijk	(INP)
Sarelies Weijer	(OND)
Ton van Essen	(INP)
Tris Serail	(INP)
Willemijn Schrap-van Til	(INP)
David Bronsgeest	(INP)
Eric Smits	(INP)

Dit is een publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Productie: Priscilla Middleton en Marieke Treffers

Samenstelling: Priscilla Middleton (070 4123625), Linda Slikkerveer (070 4123485)

Vormgeving: Mainstream Marketing Communicatie B.V., Dordrecht

Druk: Hub.Tonnaer, Kelpen-Oler

Uitgave: mei 2011

Nabestellen: www.rijksoverheid.nl/kerncijfers-ocw

ISBN: 978-90-5910-087-9

Prijs: € 25,-

En ook: www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/organisatie/begroting-en-jaarsverslag

OCW40.006/1.500/08dw2011b004